

KULTURKANONEN

Arkitektur

Billedkunst

Design og kunsthåndværk

Film

Litteratur

Musik

Scenekunst

Børnekunst

- 003** Velkommen til den danske kulturkanon
- 003** Syv uafhængige udvalg har sammensat kulturkanonen
- 003** Copyright

004 Arkitektur

- 005** Kanonudvalget for arkitektur
- 005** Om kanon for arkitektur
- 006** Arkitektur – kanonværker
- 007** Hover Kirke
- 009** Glorup Herregård
- 011** Frederiksstaden
- 013** Vor Frue Kirke
- 015** Dyrehaven
- 017** Lægeforeningens boliger
- 019** Mariebjerg Kirkegård
- 021** Aarhus Universitet
- 023** Aarhus Rådhus
- 025** Fingerplanen
- 027** Sydney Opera House
- 029** Østbroen

031 Billedkunst

- 032** Kanonudvalget for billedkunst
- 032** Om kanon for billedkunst
- 033** Billedkunst – kanonværker
- 034** Sølvogren
- 036** Opstandelsen
- 038** Bordesholmalteret
- 039** Frederik V
- 041** Jason med det gyldne skind
- 043** Udsigt gennem tre af de nordvestlige buer i Colosseums tredje stokværk
- 045** Efterårsmorgen ved sortedamssøen
- 046** Støvkornenes dans i solstrålerne
- 048** Sommerdag ved Roskilde Fjord
- 050** Det store relief
- 052** Stående kvinde
- 053** Stalingrad

055 Design og kunsthåndværk

- 056** Kanonudvalget for design og kunsthåndværk
- 056** Om kanon for design og kunsthåndværk
- 057** Design og kunsthåndværk – kanonværker
- 058** Havhingsten fra Glendalough
- 060** Flora Danica
- 062** Thorvald Bindesbølls livsværk
- 064** Marie Gudme Leths livsværk
- 066** PH's skærmsystem
- 068** Testel
- 070** Gedser Forsøgsmølle
- 072** Pantonstolen
- 074** Stol af opskummet polymer
- 076** Kevihjulet
- 078** Facadesystem

080 Film

- 081** Kanonudvalget for film
- 081** Om kanon for film
- 082** Film – Kanonværker
- 083** Du skal ære din hustru
- 085** Vredens Dag
- 087** Ditte Menneskebarn
- 089** Sølдатen og Jenny
- 091** SULT
- 093** Bennys Badekar
- 095** Matador
- 097** Kundskabens Træ
- 099** Babettes gæstebud
- 101** Pelle Erobreren
- 103** Festen
- 105** Idioterne

107 Litteratur

- 108 Kanonudvalget for litteratur
- 108 Om kanon for litteratur
- 109 Litteratur - Kanonværker
- 110 Jammers Minde
- 112 Præsten i Vejlbøye
- 114 Den lille havfrue
- 116 Enten - Eller
- 118 Fru Marie Grubbe
- 120 Ved Vejen
- 122 Lykke-Per
- 124 Kongens Fald
- 126 Vinter-Eventyr
- 128 Og andre historier
- 130 Sommerfugledalen
- 132 Lyrkantologi

134 Musik

- 135 Kanonudvalget for musik
- 135 Om kanon for musik
- 136 Musik - Kanonværker
- 137 Højger Danske
- 139 Otte morgensange og syv aftensange
- 141 Tre Galopper
- 143 Elverskud
- 145 Vølvens Spaadom
- 147 Drot og marsk
- 149 Maskarade
- 151 Symfoni nr. 4
- 153 Antikrist
- 155 Symfoni nr. 3
- 157 Symfoni-Antifoni
- 159 12 Højskolesange
- 161 12 udvalgte sange
- 163 Dansk Guldalderjazz
- 165 The Savage Rose
- 167 Værsgo
- 169 Svantes Viser
- 171 Live sådan

- 173 Supertanker
- 175 Tidens tern
- 177 Stjerne til støv
- 179 Aura
- 181 Nærmest lykkelig
- 183 12 Evergreens

185 Scenekunst

- 186 Kanonudvalget for scenekunst
- 186 Om kanon for scenekunst
- 187 Scenekunst - Kanonværker
- 188 Jeppe på bjerget
- 190 Aladdin
- 192 Sylfiden
- 194 Indenfor murene
- 196 Ordet
- 198 Anna Sophie Hedvig
- 200 4 revynumre
- 202 Etudes
- 204 Enetime
- 206 Julemandshæren
- 208 Sort Sol Live
- 210 Majonæse

212 Børnekultur

- 213 Kanonudvalget for børnekultur
- 213 Om kanon for børnekultur
- 214 Børnekultur - Kanonværker
- 215 Byggepladsen
- 217 De små synger
- 219 Palle alene i verden
- 221 Anders And
- 223 Høj stol
- 225 Legoklodsens
- 227 Silas og den sorte hoppe
- 229 Halvdans ABC
- 231 Kaj og Andrea
- 233 Go' søndag morn'
- 235 Gummi Tarzan
- 237 Nøddeknækkeren

Velkommen til den danske kulturkanon

I 2005 nedsatte kulturministeren syv udvalg, der gav deres bud på de mest uomgængelige danske kunstværker.

Januar 2006 blev valget af værker offentliggjort. Kanonen har sat sit præg på den offentlige kulturdebat, og skaber fortsat livlig diskussion både offentligt og i de danske hjem.

Kulturkanonen består af 108 værker fordelt på kunstarterne arkitektur, billedkunst, design og kunsthåndværk, film, litteratur, populærmusik, partiturmusik, scenekunst og børnekultur.

Kanonen er tænkt som en introduktion til den danske kulturarv. Den er ikke en facitliste, men et kvalificeret udgangspunkt og grundlag for en fortsat debat om den danske kunst og kultur.

SYV UAFHÆNGIGE UDVALG HAR SAMMENSAT KULTURKANONEN

Udvalgenes medlemmer og formænd blev udpeget i 2005. Professor Jørn Lund blev udpeget som formand for formandskabet. Her kan du finde oplysninger om kanonudvalgene og links til de begrundelser, de har for deres valg og fravalg af værker til kanonen.

Udvalgenes opgave var at pege på 12 danske værker, der efter udvalgets mening i særlig høj grad har kunnet give kunstneriske oplevelser til stadig nye generationer. Udvalgenes arbejde omfattede kunstarterne arkitektur, billedkunst, design og kunsthåndværk, film, scenekunst, musik og litteratur.

Undervejs i arbejdet udviklede kanonen sig, hvilket kom til at betyde, at musikudvalget udarbejdede to lister: 12 værker inden for populærmusik og 12 værker inden for partiturmusik. Det viste sig desuden, at det var naturligt at lave en ekstra kanon, der er rettet specielt mod børn. Kulturkanonen består i dag af 108 værker fordelt på 9 forskellige kunstarter.

COPYRIGHT

Teksterne i dette dokument må gerne benyttes i undervisningssammenhænge, men må ikke gøres til genstand for selvstændig kommerciel udnyttelse, eller i øvrigt anvendes på en måde, der forudsætter tilladelse fra rettighedshaverne (Kulturministeriet).

Teksterne er forfattet af eksterne skribenter og udtrykker ikke nødvendigvis Kulturministeriets opfattelse.

Arkitektur

- 005** Kanonudvalget for arkitektur
- 005** Om kanon for arkitektur
- 006** Arkitektur – kanonværker
- 007** Hover Kirke
- 009** Glorup Herregård
- 011** Frederiksstaden
- 013** Vor Frue Kirke
- 015** Dyrehaven
- 017** Lægeforeningens boliger
- 019** Mariebjerg Kirkegård
- 021** Aarhus Universitet
- 023** Aarhus Rådhus
- 025** Fingerplanen
- 027** Sydney Opera House
- 029** Østbroen

OM KANON FOR ARKITEKTUR

Af kanonudvalget

De betydeligste arkitekter ser deres kunst som et håndværk, der viderefører en kulturel erfaring udviklet gennem århundreder.

I deres værker søger de at indramme tidens livsbetingelser, glæder, sorg og håb i en koncentreret form. Et hus, en plads, en have, der overskrider tidens og bygherrens konkrete behov og lader bygværket i sig selv stå frem for eftertiden.

Når dette lykkes i arkitekturen, har værket egenskaber, der er beslægtet med musik og litteratur, hvor det elementære menneskelige oplevelsesregister genemspilles – på én gang enfoldigt og raffineret, direkte og fjernt.

Arkitekturens komposition og fortælling er både håndgribelig og uhåndgribelig, og det er denne kombinerede egenskab, der er dens kvalitet.

Arkitekturen berører os alle. Det er den eneste kunstart, vi alle dagligt er i direkte forbindelse med og brugere af. Overalt findes bygninger og fysisk planlægning – huse, skoler, kontorer, butikker, i vores hjem, i byerne, på vejene, på vores arbejdspladser, i vores fritid, i det offentlige rum, igennem hele livet – og i døden.

Arkitekturen er på denne måde både en vigtig kunstart og blandt de mest bundne, fordi den er uløseligt forbundet med menneskets daglige liv.

Hvad skal vi bruge en arkitekturkanon til? Vi skal bruge en kanon til at fortælle om arkitektur og derved indirekte beskrive arkitekturens betydning for alle.

Kravet om at pege på 12 – og ikke 100 – værker, tvinger os til at sige noget bredt, men præcist, ved hjælp af få eksempler.

Derfor er det vigtigt, at de valgte værker tilsammen rummer store og tydelige fortællinger om arkitekturens betydning, samtidigt med at de hver især har stor kraft i sig selv.

Kanonsamlingen kan kun give mening på denne måde, netop fordi der ikke konsekvent er plads til at fortælle alt om arkitekturhistorien, idéhistorien, kulturhistorien, arkitekterne osv.

Denne arkitekturkanon er et nedslag i en mangfoldighed af bygninger, byer og landskaber. Derfor peger samlingens værker i mange retninger, og de stræber ikke efter at tilfredsstille en forudfattet forestilling om harmoni i samlingen set som en helhed.

Vi har valgt at forfølge kanons "knapheds"-princip i de ord og de billeder, der følger med samlingen. De 12 valgte værker er således udtryk for et udvalg af mange mulige store værker, ordene er udvalgt af mange flere mulige ord, og billederne understreger ligeledes helheden gennem at vise en del af hele værket. Tilsammen dannes en invitation til at undersøge arkitekturen nærmere.

Samlingen udgør vores bevidste valg og anbefaling af en tilgang til dansk arkitektur. Vi håber, at den kan virke som en øjenåbner. At samlingen både byder på genkendelse og overraskelser – og giver et indblik i arkitekturens spændvidde, tradition og fornyelse.

KANONUDVALGET FOR ARKITEKTUR

Lone Wiggers (formand)
Arkitekt

Carsten Juel-Christiansen
Arkitekt, professor

Malene Hauxner
Dr.agro., professor

Lars Juel Thiis
Arkitekt

Kent Martinussen
Direktør, arkitekt

Udvælgelseskriterier, hvordan har vi valgt?

Udvalget har ført mange diskussioner om udvælgelseskriterier. Vi har drøftet værkbegrebet overordnet, og herunder skismaet mellem det moderne åbne værk og det klassiske værk.

Vores to vægtigste udvælgelseskriterier har været arkitektonisk kvalitet, værkets egen syntese og værkets samfundsmæssige betydning og kraft, herunder værket som repræsentant for et værdisæt i dansk arkitektur.

Vi har den opfattelse, at samlingen på samme tid bør gribe en nutidig, aktuel værk- og kulturforståelse og en specifik historisk arkitekturtradition. Derfor har vi valgt de 12 værker ud fra et krav om, at de skal spejle den forudgående tradition og dens arkitektoniske udsagn, og samtidigt pege fremad, og derved peje fremtidige arkitektoniske positioner. Et tankesæt, der rummer både fortid og fremtid.

Vi har valgt at udarbejde en liste, der ikke på forhånd har fastlagt en forkant eller bagkant i forhold til tid, samt ikke at tillægge det betydning, om arkitekterne er døde eller nulevende, eller om alle stilperioder eller ideologiske nybrud eller kulturhistoriske pejlemærker er repræsenterede.

Vi har defineret “dansk arkitektur” som: bygningsværker i Danmark tegnet af danske eller udenlandske arkitekter, og/eller bygninger i udlandet tegnet af danske arkitekter.

Vi har drøftet brugen af typologier – kolonihavehuset, landsbykirken, den firelængede bindingsværksgård, herregården, parcelhuset. Danske bygningstyper med betydning for mange generationer af danskere. Typer hvor det er vanskeligt at pege på det bedste værk, men hvor behovet for at inkludere dem i en kanonsamling kan føles stort.

Samlingen skulle fra begyndelsen rumme både bygningskunst og landskabskunst, og vi har drøftet muligheden af at udarbejde en kanon for hvert af områderne. Vi er nået frem til én fælles samling, hvor landskabsarkitekturen er blevet defineret som “arkitektur uden tag”.

Vi har lagt stor vægt på at lade alle arkitekturens forskellige skalatrin være repræsenteret, og har løbende kategoriseret vores kandidater i indbyrdes skalaforhold som s, m, l, xl, xxl.

Danmark er overskueligt i størrelse og klart afgrænset af havet. Byerne er jævnt spredt, og landskabet er kultiveret. Derfor hænger byplanlægning, bygningskultur og landskabsbehandling nøje sammen, og arkitektur og havekunst har udgangspunkt i den samme opmærksomhed over for rum, lys og stof.

Vi har forsøgt at finde 12 arkitekturværker, der siger noget om arkitektonisk kvalitet, danske arkitekturværdier og om den dybere betydning af arkitekturen som del af vores kultur, som flere end “de indviede” bør kende til. Vores håb er således, at modtagerne af denne kanon vil blive inspirerede og optagede af “at se” og forholde sig til arkitekturen omkring os.

Kanon-udvalget for arkitektur, fra venstre: Carsten Juel-Christiansen, Malene Hauxner, Lars Juel Thiis, Kent Martinussen, Lone Wiggers (formand)

ARKITEKTUR – KANONVÆRKER

- Hover Kirke
- Glorup Herregård
- Frederiksstaden
- Vor Frue Kirke
- Dyrehaven
- Lægeforeningens boliger
- Mariebjerg Kirkegård
- Aarhus Universitet
- Aarhus Rådhus
- Fingerplanen
- Sydney Opera House
- Østbroen

HOVER KIRKE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Kirken er som bygningstype hjemmehørende i det danske kulturlandskab. Som et vartegn ligger kirken hævet over mark og eng og giver til stadighed landskabet perspektiv og karakter.

Overalt i Danmark beretter kirken historier om tid og sted, hvilket gør den til en særdeles væsentlig og umistelig del af den danske bygningskultur. Præget af enkle geometriske formers sammenstilling fremstår kirkerne oftest i et ensartet præg som stilfærdige og rolige bygninger. I almindelighed er kirken en romansk bygning, der i hver landsdel har fået sit eget særpræg.

Hover Kirke ved Ringkøbing er en af landets første stenkirker, og den eksemplificerer den karakteristiske tilknytning til det sted, den er opført.

Kirken illustrerer samtidigt trækirken "oversat" til sten – en langkirke i sin mest simple form – symbolet på "det første hus". Med undtagelse af taget, som er lagt om, og et våbenhus fra 1500-tallet, er kirken intakt med en enkel plan opbygget med en midterakse i et rektangulært skib og et næsten kvadratisk kor.

Kirken står med stor tyngde i det karske vestjyske landskab og synes at trodse vind og vejr med de bestandige bygningsmaterialer, det rensede ydre og det asketiske enkle interiør. De omhyggeligt tilhuggede granitkvadre giver kirkens volumen stor fladekarakter understreget af de lyse fuger imellem varierende stenskitter og små højtsiddende vindueshuller. På østgavlen er én klokke under et halvtag en enkel og beskeden erstatning for det traditionelle klokketårn.

NØJSOM SKØNHED

Af Jeppe Villadsen, journalist

Vi finder dem i hundredvis strøet ud over det danske landskab. Overalt fortæller kirkerne historier om den tid og det sted, de er bygget. Kirken er en uadskillelig del af det danske kulturlandskab. Og en umistelig del af den danske bygningskultur. Et vartegn for Danmark, som vi kender det.

Sandblæst charme

En sublim repræsentant for den klassiske danske landsbykirke er Hover Kirke - en lille forblæst kirke på den jyske vestkyst. Den er en af landets første stenkirker - og i det hele taget en af de ældste stenbygninger, vi har bevaret. Med Hover Kirke går der en direkte linje tilbage til de allerførste trækirker i Danmark. Kirken er så at sige trækirken oversat til sten.

Klokke under halvtag

Hover Kirke er en dansk kirkebygning i sin aller enkleste form. Murene er i granitsten. Der er kun fire små højtsiddende vinduer, og vinduerne har almindeligt glas i - ikke glasmosaikker, som man kender det fra andre kirker.

Der er heller ikke noget klokketårn, så kirken rager ikke op i landskabet, som de fleste landsbykirker gør. Én klokke, der hænger under et halvtag på østgavlen, er det beskedne alternativ til det traditionelle klokketårn.

Intakt kirkeskib

Kirken har fået lov til at stå stort set urørt gennem 800 år. Med undtagelse af taget, som er lagt om, og et våbenhus fra 1500-tallet, er kirken intakt.

FAKTA

Værk:
Hover Kirke, opført i det 12. århundrede

Arkitekt:
Ukendt

Værket findes her:
Hover Kirke, Ringkøbing
Hovervej 97, Hover
6971 Spjald

Hover Kirke står solidt plantet i det barske vestjyske landskab og trodser med sine holdbare byggematerialer vind og vejr. Samtidig vidner bygningens enkle konstruktion om den nøjsomhed, som historisk har kendetegnet natur og mennesker på egnen.

VIDSTE DU

Filminstruktøren Carl Th. Dreyer, der står bag kanonfilmene *Du skal ære din hustru* og *Vredens dag*, har brugt Hover Kirke i en dokumentarfilm om tro og kirkegang for 200 år siden.

Dreyers optagelser er bevaret i sogneforeningens arkiv i form af en smalfilm.

Kilde: Jyllandsposten, 3/3-06.

GLORUP HERREGÅRD

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af kanonudvalget

Glorup indtager med hovedbygning, avlsgård og have en vigtig plads i dansk arkitektur som et forbilledligt eksempel på omdannelser, der bygger på store tanker tænkt ude i verden omsat til Danmark ved brug af stedets arkitektur og landskabets potentialer.

En renæssancegård med voldgrave, nytte-, lyst- og dyrehave i et sø- og moseområde er blevet til et lille barokslot med lave, hvidkalkede længer tilknyttet et dybt haverum, der med alleer som vægge strækker sig ud i landskabet. Inden for rammen af næsten parallelt liggende lindealleer blev i midten af 1700-tallet skabt en af de tidligste romantiske haver i landet, en såkaldt anglo-kinesisk have med egetræer, frugttræer og eksoter, pavilloner, statuer og vaser forbundet af bugtede stier.

Den franske formelle barokhaves rette linjer og tilbøjelighed til at inddrage sine omgivelser har helt til i dag været i stand til at danne ramme om skiftende udgaver af den landskabelige have. Tilbage står i dag autonome, magtfulde, arkitektoniske rum, hvor alleer danner vægge, vandet i spejldammen og det pastorale landskabs græsflade gulv. Krogede grene og stammer og lysbrydende løv fra de gamle ege skaber en lille tilstræbt uklarhed i et rum af stor styrke, skønhed og klarhed.

LAD ROMANTIKKEN BLOMSTRE

Af Jeppe Villadsen, journalist

Ingen steder i Europa ligger herregårde og slotte så tæt som på Østfyn. Midt i dette eventyrlandskab af godser, alléer og parkanlæg finder vi Glorup Herregård. Glorup Herregård blev opført i 1590'erne som en firefløjet renæssancegård, men blev ombygget i 1765. Og netop ombygningen er det bemærkelsesværdige ved Glorup Herregård.

Mellem grønne vægge

Den kyndige franske havekunstner Nicolas Henri Jardin udarbejdede planen for, hvordan den oprindelige renæssancegård med voldgrav omkring skulle blive omdannet til et lille elegant barokslot med lave hvidkalkede længer. Fra den oprindelige bygning blev kun kældrene bevaret.

Samtidig blev der anlagt en af landets tidligste romantiske haver, en såkaldt "anglo-kinesisk" have. Den strækker sig mellem de grønne vægge fra to mægtige lindealléer, der peger ud i landskabet fra godset. I haven er der spredt egetræer, frugttræer og eksotiske planter i sirlige og regelmæssige mønstre, foruden pavilloner, prydvaser og statuer. Det hele er forbundet af bugtede stier. En dam med et springvand på en lille ø i midten runder anlægget af.

Andersens yndlingsgods

H.C. Andersen besøgte tit Glorup og havde endda havde sit eget værelse der. Han nåede samlet at tilbringe over et år som gæst på godset.

FAKTA

Værk:

Glorup Herregård, 15. årh., ombygget 1765

Arkitekt:

Nicolas Henri Jardin (1720-1799)

Værket findes her:

Glorup Herregård, Svindinge
Glorupvej 34
5853 Ørbæk

I dag er haven og herregården stort set ligessom efter ombygningen i midten af 1700-tallet og er et vidnesbyrd om det udsøgte og forfinede i datidens arkitektur og ikke mindst havekunst. Som et samlet anlæg er Glorup Herregård et fornemt eksempel på arkitektur, der bygger på store tanker ude fra verden, men er blevet omsat til en dansk sammenhæng.

VIDSTE DU

Filminstruktøren Carl Th. Dreyer, der står bag kanonfilmene *Du skal ære din hustru* og *Vredens dag*, har brugt Hover Kirke i en dokumentarfilm om tro og kirkegang for 200 år siden.

Dreyers optagelser er bevaret i sogneforeningens arkiv i form af en smalfilm.

Kilde: Jyllandsposten, 3/3-06.

FREDERIKSSTADEN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af kanonudvalget

Frederiksstaden er et af de betydeligste nordeuropæiske rokokkoanlæg. Den er udviklet langs Københavns havn på et grundstykke med klare grænser. Gadenettet er retvinklet, og planens hovedakser mødes i en ottekantet plads, hvor fire ensdannede palæer er placeret i pladsens diagonaler. Pladsens centrum er markeret med Salys rytterstatue af Frederik V. Kirken danner udgangspunkt for tværaksen, der forbinder den centrale plads med havnen. Bydelens borgerhuse er udført efter et facadeskema, hvor de enkelte huse er symmetriske og har en ensartet etageopbygning, som giver gennemgående vandrette linjer i gadeflugten. Frederiksstaden udgør i kraft af enkle hovedgreb en robust og nuanceret bymæssig helhed af åbne og sluttede rum.

I Frederiksstaden udfoldes grundlæggende dimensioner i arkitekturen til en samlet fortælling. Det er en fortolkning af stedet og af samfundet, der bringes sammen til et symbol i byrummets arkitektoniske komposition. I den rumlige sammenstilling af havn, plads, statue og kirke forbindes billedet af samfundets hierarki med havet og himlen. Pladsens vandrette plan er i pagt med horisonten, og den diagonalt stigende flugt fra rytterstatue til kirkekuppel forbinder stedet med himlens åbning. Fortællingen om byen, borgeren, samfundet og det guddommelige, det fælles værdi-grundlag, er klart og enkelt udfoldet igennem en fuldendt beherskelse af arkitekturens virkemidler.

Uden om den centrale fortælling står Frederiksstadens sluttede gaderum med åbne perspektiver imod det fri.

KØBENHAVNS ROKOKOKLIMAKS

Af Jeppe Villadsen, journalist

Frederiksstaden er en del af København, der er grundlagt i 1749, og som det meste pragtbyggeri fra den tid var formålet at forherlige den enevældige kongemagt. Frederik V tog initiativet til, at der skulle opføres en helt ny bydel med adelspalæer, borgerhuse, kirke og hospital - og det fornemme nye kvarter blev meget passende opkaldt efter ham selv.

Kongelig fejring

Baggrunden for det storstilede projekt var et sammenfald af lykkelige omstændigheder: Det var økonomiske opgangstider, og vigtige handelsfolk ønskede nybyggeri tæt ved havnen til boliger, administration og lagerplads. Og sidst men ikke mindst ønskede kongen at fejre 300-året for Den Oldenborgske Kongeslæggt med et byggeri, der vakte opsigt.

Ottekantet centrum

Hele gadenettet i Frederiksstaden er retvinklet. Den ottekantede Amalienborg Slotsplads udgør det monumentale centrum. Her krydser bydelens to hovedakser - Amaliegade og Frederiksgade - hinanden.

Rundt om den ottekantede plads, som vi i dag kender som Amalienborg Slotsplads, blev der bygget fire adelspalæer, alle ens i det ydre, men forskellige indvendig.

FAKTA

Værk:

Frederiksstaden, København, 1749-

Arkitekt:

Nicolai Eigtved (1701-1754)

Værket findes her:

Frederiksstaden, bydel i København
Afgrenset af Esplanaden, havnen,
Sankt Annæ Plads og Bredgade.

Styr på facaderne

Kongens hofarkitekt, Nicolai Eigtved, var arkitekt på hele projektet. Og han stillede strenge krav til udformningen: Alle hushøjder, vinduer og gesimser skulle flugte med hinanden, og Eigtved skulle selv udarbejde eller godkende alle byggeprojekter, så byggeriet fik den ønskede ensartethed.

Frederiksstaden regnes for et sublimt højdepunkt i europæisk byplanlægning og arkitektur. Det er uden sammenligning det fornemmeste værk i dansk rokokkoarkitektur og kan måle sig med anlæg fra samme tid i byer som Paris, Wien og Berlin.

VIDSTE DU

Manden bag så berømte arkitektoniske perler som Christianskirken og Frederiksstaden, arkitekten Nicolai Eigtved, findes ikke afbilledet nogen steder.

Filminstruktøren Nils Vest hævder dog i dokumentarfilmen Arkitekten der blev væk at kunne bevise, at Eigtveds værste rival, arkitekten Lauritz de Thurah, fik indføjet en figur i sit gravmæle, der skulle forestille Eigtved som djævel.

VOR FRUE KIRKE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af kanonudvalget

Den romantiske klassicisme repræsenterer en brydningstid: For klassicisterne havde kunsten opnået sit ypperste stadie i antikken, og det var klassicismens ambition at søge den balance i kunst og arkitektur, som man havde fundet i den antikke fortid.

For oplysningstidens revolutionære arkitekter, som inspirerede C.F. Hansen, var arkitekturen imidlertid kun ved sin begyndelse.

Denne spænding imellem et kendt forbillede og en ny begyndelse er manifesteret enkelt og skarpt i Vor Frue Kirkes arkitektur. Det ses i den beherskede kompleksitet mellem kirkens ydre form og indre rum. Og i den rolige monumentale sammenstilling af bygningslegemerne, hvor kirkeskib, apsis, tårn og portal udgør en tæt sammenføjning af selvstændige elementer med hver sin karakter.

Revolutionsarkitekturen, som Vor Frue Kirke repræsenterer på dansk, er den moderne arkitekturs begyndelse. En enkel kubisk form, en rationel rumorganisering og en frigjorthed i omgangsformen er nye kendetegn, som peger frem mod vor tid.

I kirkerummet fremhæves forskellen mellem et stueplan, der betoner den ceremonielle dimension i rummets længdeakse mod alteret – og de åbne søjlevægge i 1. etages højde, der spænder kirkerummet ud på tværs, i en modstilling heraf. Thorvaldsens figurer står på gulvet fri af deres nicher, og det samlede indtryk af rummet er, med C.F. Hansens egen formulering, som et "åndeligt kunstmuseum". Et kraftfuldt rum, der også er en kirke. En bygning med markerede forskelle, der også er et hele. En milepæl og en åbning i byens væv og strøm.

KØBENHAVNS LYSE TEMPEL

Af Jeppe Villadsen, journalist

Vor Frue Kirke har en barsk historie. Gennem århundrederne er kirken brændt og ødelagt seks gange. Sidste gang var, da den engelske flåde bombarderede København i 1807 og sigtede efter kirkens spir, der ragede højere op end noget andet og var byens stolthed. Spiret brød i brand og oplyste det indre København som en mægtig fakkel. Arkitekten C.F. Hansen fik opgaven med at tegne en ny hovedkirke for København, der skulle bygges på ruinerne af forgængerens.

Ikke tid til udskejelser

Det var en mørk tid præget af nederlaget til englænderne, en statsbankerot og Danmarks afståelse af Norge til den svenske konge. Tiden var ikke til udskejelser. Og her passede C.F. Hansens stilfærdige stil og rene linjer godt. Han skabte en tempellignende bygning, der ikke lignede andre kirker på den tid. Udefra er kirken gennemført i nyklassicistisk stil inspireret af det antikke Grækenland. Det ses tydeligt med den store græsk-doriske søjleforhal, som møder dig fra gaden.

Også det kompakte tårn adskilte sig bemærkelsesværdigt fra de prangende spir, man så i resten af byen. Egentlig ville C.F. Hansen helst helt undgå spir og tårne - det havde de antikke templer nemlig ikke. Men Frederik VI mente ikke, det kunne undværes. Tårnet skulle indgyde borgerne gudfrygtighed!

FAKTA

Værk:

Vor Frue Kirke, København 1811-29

Arkitekt:

Christian Frederik Hansen
(1756-1845)

Værket findes her:

Vor Frue Kirke - Københavns Domkirke
Nørregade 8
1168 København K

For at understrege bygningens antikke look bestilte man datidens store danske billedkunstner Bertel Thorvaldsen (se evt. i Kanon for Billedkunst), der på det tidspunkt boede i Rom, til at udsmykke kirken med skulpturer.

Modernistisk forløber

Det lykkedes C.F. Hansen at skabe et kirkerum, der med sine rene linjer udstråler ro og harmoni. Med sin beherskede brug af udsmykning og detaljer repræsenterer Vor Frue Kirke den moderne arkitekturs begyndelse i Danmark. Til forskel fra tidligere kirkers mere pompøse og guldbesmykkede kirker peger det det enkle og uhøjtidelige formsprog i Vor Frue Kirke frem mod vor tid.

VIDSTE DU

Manden bag Vor Frue Kirke, arkitekten C.F. Hansen, var bestemt ikke nogen "sen starter", allerede ved tiårsalderen begyndte han på Kunstakademiets Arkitekt-skole.

Kilde: Vor Frue Kirkes hjemmeside.

DYREHAVEN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af kanonudvalget

I midten af 1800-tallet gennemgik Danmark en bølge af national identitetsfølelse, og et af de synlige resultater er Jægersborg Dyrehaves omdannelse fra 1700-tals jagtpark til det moderne borgerskabs park.

Danmark har baseret en stor del af sin kulturelle identitet på dyrkningslandskabet. Dyrehaven som repræsentant for dette i sin idealiserede, stiliserede, kunstneriske form, har en umistelig værdi. Dyrehaven er et uomgængeligt arkitekturværk af stor skønhed og styrke, der har formet generationers syn på digte-, maler-, bygnings- og landskabskunst. Med hegn og røde låger, alléer og indelukker, der danner ramme om Eremitageslettens bevægede gulv, fremhævet af ege- og bøgemassiver og Lauritz de Thurahs Eremitageslot, er Dyrehaven indbegrebet af arkitektur som rumkunst, tilføjet det aspekt af dyrkningskunst, der kan skabe grobund for erkendelse. I skovene omkring Dyrehaven er i tillæg opstået nogle af landets mest attraktive boligkvarterer, hvad arkitektonisk og landskabelig kvalitet angår.

Staunings Plæne, Hvidøre Strandpark (C.Th. Sørensen og Povl Baumann) og Bellevue Strand med omklædningsrum, livreddertårn, Bellevue Teater, etagehusene Bellavista og rækkehusene Søholm (Arne Jacobsen) skaber sammen med den nye Strandvej, hvorfra der er en storslået udsigt langs den sjællandske kyst, et ganske særligt område, der vidner om det moderne, frisindede, sorgløse liv levet i lys, luft og bevægelse. Dyrehaven og Bellevue kan ses som vidnesbyrd om dansk arkitekturs omskrivning og forankring af internationale tanker og værker.

BORGERSKABETS GRØNNE PARADIS

Af Jeppe Villadsen, journalist

Bare ti kilometer fra Københavns Rådhusplads strækker Jægersborg Dyrehave sig som et ti kvadratkilometer stort natureldorado.

Bakkerne, sletterne, Eremitageslottet og de over 2.000 stykker hjortevildt giver Dyrehaven en storslået karakter, som man ikke finder lignende andre steder i Danmark.

Med den nemme adgang kombineret med stedets store naturoplevelser har Dyrehaven i flere hundrede år været Danmarks mest besøgte og elskede skov. Der går en lige linje fra 1800-tallet, hvor den årlige skovtur i Dyrehaven var den vigtigste årlige begivenhed for mange københavnske familier, til i dag, hvor syv millioner mennesker årligt besøger haven.

Borgerskabets park

Dyrehaven, som den ser ud i dag, er resultatet af den første kongelige haveinspektør, Rudolph Rothés, bestræbelser på at omdanne området fra skovbrug og jagtterræn til det moderne borgerskabs park.

I 1843 blev det besluttet, at Dyrehaven ikke længere skulle benyttes til skovdrift, men behandles som "lystskov". Det betød, at det nu først og fremmest handlede om at bevare og forstærke områdets maleriske skønhed. Træerne fik lov at blive ældgamle og falde om og rådne naturligt.

FAKTA

Værk:

Dyrehaven, Jægersborg, København, 1846

Arkitekt:

Rudolph Rothe (1802-1877)

Værket findes her:

Dyrehaven, Jægersborg, København
Dyrehaven 1
2930 Klampenborg

Billedet af idyl

Dyrehaven med dens egetræer, kronvildt og småsøer har lige siden repræsenteret et danmarksbillede, som mange opfatter som noget af det mest ægte danske, og som talrige malere og digtere har skildret gennem tiderne.

I skovene omkring Dyrehaven er i tillæg opstået nogle af landets mest attraktive boligkvarterer - både når det gælder arkitektur og landskabelige kvaliteter. Ikke mindst Arne Jacobsens byggerier frem mod midten af 1900-tallet har været med til at skabe et ganske særligt område, der vidner om et Danmark på vej ind i en ny lys, moderne og mere frisindet tid.

VIDSTE DU

Eremitageslottet er den mest kendte bygning i Dyrehaven. Slottets navn skyldes den specielle "taffelmaskine", som arkitekten Lauritz de Thurah indrettede i slottets spisesal.

Bordet blev sænket ned i køkkenet for at blive dækket med mad, og derefter hejst op igen. Så kunne man spise uden at blive forstyrret af tjenestefolk; en ermitage (i ensomhed).

Taffelmaskinen eksisterer ikke længere.

Kilde: Torben Christiansen og Peter Lassen: Dyrehaven, Politikens Forlag 2005.

LÆGEFORENINGENS BOLIGER

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af kanonudvalget

Lægeforeningens Boliger er et af de tidligste eksempler på en åbning af karrébyen, der skaber luft og lys i boligerne.

Facader, planer og snit og tekniske sanitære løsninger har fokus på lysindfald, rengøring og udluftning. Bygningernes højde og afstandsforhold optimerer lysforholdene i arealerne mellem husene, der ligesom træerne og de små forhaver danner variation og grundlag for liv og social kontakt mellem beboerne.

Boligerne markerer et skift i måden at opfatte boligen på i Danmark. De smukke velproportionerede huse udgør det overbevisende grundlag for de første sociale boligbyggerier i Danmark, hvor beboerens ve og vel bliver afgørende for byggeriets udformning.

Dette gælder både for selve boligen og for det sociale liv mellem husene. Bebyggelsen markerer således grundlæggelsen af en social bæredygtig tænkning, der siden udviklede sig til et forbillede i verden med en over 100 år lang tradition for opførelse af sociale/almennyttige boliger.

Dét at byggeriets udformning tager udgangspunkt i menneskets trivsel, er siden blevet kendetegnende for arkitektonisk kvalitet og det mest verdensberømte mantra i den danske arkitekturtradition – at et demokratisk samfund vedkender sig et ansvar for alle borgeres trivsel.

Den boligsociale og -politiske tænkning fik stor betydning for udviklingen af velfærdsstaten og fremstår som et solidarisk projekt beslægtet med andre store danske fællesskabte projekter som andelsbevægelsen og folkehøjskolen.

LYS, LUFT OG RENLIGHED

Af Jeppe Villadsen, journalist

For helt at forstå det skelsættende ved Lægeforeningens Boliger - eller ”Brumleby”, som de hedder i folkemunde - skal man tænke sig tilbage til den tid, hvor de blev bygget.

I gennem århundreder var København blevet tilbygget stadigt tættere inden for byens volde. Folk boede meget tæt og uhygiejnisk i mørke baggårde og stinkende gyder. I sommeren 1853 blev byen hærget af en voldsom koleraepidemi, der kostede omkring 5.000 københavnere livet i løbet af få måneder. Det stod klart, at der var brug for nye, luftige byplaner.

Sunde rækkehuse

Men allerede inden epidemien var afblæst, havde en gruppe læger taget initiativ til at opføre et nyt boligområde på det dengang afsondrede Østre Fælled. Nu skulle der skabes sunde, men billige boliger til arbejderklassen. I foråret 1854 stod de første længer klar til indflytning: gule og hvide rækkehuse i to etager med tilhørende små forhaver og grønne områder. Inspirationen til husenekom fra de italienske landarbejderboliger.

FAKTA

Værk:

Lægeforeningens boliger, København 1854-56

Arkitekter:

Michael G. Bindesbøll (1800-1856),
Vilhelm Klein (1835-1913)

Værket findes her:

Lægeforeningens Boliger, Brumleby
2100 København Ø

Børnehave og bibliotek

Brumleby er et af de tidligste eksempler på et boligbyggeri, som åbner byrummet op og sender lys og luft ind i boligerne. De følgende år blev boligerne desuden udstyret med en stribe fællesfaciliteter: børnehave, badeanstalt, mødesal, bibliotek og Københavns første brugsforening.

Forbillede for eftertiden

Dermed markerer Brumleby et skift i måden at opfatte boligen på i Danmark. Bydelen repræsenterer en arkitektur, der tager udgangspunkt i menneskets trivsel. Og den har været med til at grundlægge den sociale bæredygtige tænkning, som er kernen i den danske velfærdsstat, og som siden har udviklet sig til et forbillede i verden.

VIDSTE DU

Berlingske Tidende skrev d. 1. april 1998 en gribende historie om at den verdensberømte forfatter Peter Høeg, havde købt hele Brumleby for et trecifret millionbeløb. Peter Høeg har selv boet i Lægeforeningens Boliger og ville indrette hele Brumleby til et "refugium for Den Tredje Verdens forfulgte kvinder og børn". Artiklen viste sig at være en aprilsnar.

MARIEBJERG KIRKEGÅRD

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Skoven, dens lysninger, enge og overdrev har eksistentiel betydning, fordi Danmark er et skovland, hvor rydninger er en forudsætning for dyrkning. Mariebjerg Kirkegård har kunstnerisk betydning, fordi "rydningen" hér er omsat til dyrkningskunst og arkitektur.

Dyrkningslandskabets enge, grøftekanter, stendiger og grønsværgange langs veje, markhegn og bryn genfindes i lysningen i den skov, der danner ramme om gravkvartererne. Mariebjerg Kirkegård har desuden betydning som gennembrudsværk for det moderne, fordi den viser, hvordan man kan skabe sammenhæng mellem kirkegård og gravsteder, mellem enhed og helhed. Det kunstneriske problem er løst efter en æstetisk organisationsmetode, der er udsprunget af en nyklassicistisk tankegang, der går ud på at acceptere og organisere monumenterne i en landskabelig situation.

Resultatet er en række regelmæssige kvarterer indrammet af takshække kædet sammen af elme- og pilealleer. I denne arkitektoniske, rumlige orden er der indført den lille ønskede uklarhed, som også er en væsentlig del af det moderne havekunstneriske udtryk, i form af letløvede eksotiske træer og buske og blomstrende, hjemmehørende frugttræer.

Mariebjerg Kirkegård med Frits Schlegels kapel er et enestående eksempel på et hjemsted for mennesker efter livet. Et landskab der er en kunstnerisk forfinelse sat i en arkitektonisk og demokratisk ramme.

DEN MODERNE GRAVPLADS

Af Jeppe Villadsen, journalist

Et kig fra luften hen over Mariebjerg Kirkegård afslører et stramt skematisk mønster over et kæmpemæssigt område: træer på snorlige rækker, skarpt klippede hække, kvadratiske felter - et sirligt og velordnet system indrammet af skov. Et net af store alléer skærer sig gennem kirkegården, der igen er underinddelt af lange meterhøje hække.

Danmark i koncentrat

Træer, planter og buske bruges til at skabe en lang række adskilte "gravrum" med hver deres helt forskellige udtryk - fra det meget plejede til det skovagtige. Hvert rum indeholder en fortolkning af karakteristiske dele af det danske landskab. Her er grøftekanter, små blomsterenge, skovlysninger, marker, bevoksede skråninger osv.

Mariebjerg Kirkegård er et bud på, hvordan man skaber en sammenhængende helhed på trods af folks forskellige ønsker til, hvordan deres gravplads skal se ud. Løsningen er de forskellige typer af afgrænsede rum for forskellige slags grave. Samtidig skaber rummene intimitet omkring gravstederne.

Grøn modernisme

Med sin ambition om at skabe orden og sammenhæng mellem kirkegården og de enkelte gravsteder er Mariebjerg Kirkegård en del af modernismens gennembrud i Danmark. Anlægget er blevet efterlignet mange steder i landet. Det har opnået stor international anseelse og betragtes som et hovedværk i europæisk havekunst.

FAKTA

Værk:
Mariebjerg Kirkegård, Gentofte
1925-35

Arkitekt:
Gudmund Nyeland Brandt (1878-1945)

Værket findes her:
Mariebjerg Kirkegård
Mariebjergvej 1
2820 Gentofte

Demokratisk begravelse

Ved sin indvielse i 1936 repræsenterede Mariebjerg et radikalt opgør med den traditionelle måde at tænke og indrette en kirkegård på. Ikke mindst fordi betydningen af det enkelte gravsted på Mariebjerg Kirkegård er gjort langt mindre, da gravstedet må indordne sig under en fælles anlægsform.

Derfor er den også blevet kaldt en "demokratisk kirkegård". Her er ingen prangende og selviscenesættende gravmonumenter - i døden er vi alle lige.

VIDSTE DU

Arkitekten Frits Schlegel, der har skabt kapellet, der hører til Mariebjerg Kirkegård, var fra 1928 til 1965 husarkitekt for Zoologisk Have og har bl.a. tegnet Girafhuset, Ormegården og Bjørnegrotten.

AARHUS UNIVERSITET

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Aarhus Universitetet signalerer lysere tider for byen og landet ved opførelsen i trediverne.

Arkitekturen er moderne, umiddelbart antimonumental, som en organisk fortolkning af den åbne campus midt i byen, og som et markant og robust vidnesbyrd om, hvor smukt og humant en større struktur i en bymæssig sammenhæng kan udvikles i mere end 70 år.

Universitetsbygningerne er placeret omkring et dalstrøg, rytmisk forskudte og af passende længder – tilpasset terrænet, og således at dalen kan forblive ubebygget. Alle længer er opført i ét materiale – gule teglsten er brugt til facader, tag og belægninger, hvorved bygningskroppene fremstår homogene, enkle og prismatiske med rene saddeltage uden udhæng. Højest placeret lukker hovedbygningen med aulaen af mod Ringgaden, med et mere ekspressivt formsprog som kontrast til de enkelte fakulteters nøgterne præg.

Aarhus Universitet er en hyldest til tegl som materiale. Teglen væver bygningerne sammen i en dialog med landskabet og skaber en afdæmpet monumentalitet med en regional dansk karakter, tydeligst i aulabygningen, hvis gavl troner over dalstrøget. Her samler en amfiteatralsk terrassering landskabet som kontrast til aulaens teglbelagte gårdrum, hvorfra hele universitetets samlende tanke åbenbarer sig. Denne unikke integration af landskab og bygninger styrkes af parkens karakterfulde egegrupper, der markerer topografien og forstærker landskabet. Med tidens fylde fremmes et storladent landskab af et nærmest pastoralt tilsnit – på samme tid klassisk og regionalt.

UNIVERSITET I ØJENHØJDE

Af Jeppe Villadse, journalist

I 1931 stod man foran at skulle bygge et helt nyt universitet i Århus. Men tiden var ikke længere til de monumentale og respektindgydende bygninger, man var vant til, når det gjaldt højere læreanstalter.

En ny, moderne byggestil var på vej frem, hvor den stod på lys og rene linjer, og hvor byggeriet var gennemtænkt i alle detaljer, med henblik på, at den skulle fungere godt for de mennesker, der skulle benytte det. Resultatet blev det universitet, der står i dag. Det er løbende blevet udbygget helt frem til nu, siden de første bygninger stod klar i 1933.

Enkelthed er en dyd

Aarhus Universitetet bygget op omkring en kløft og et smukt, kuperet bakkelandskab, der strækker sig ned mod havet. Bygningerne ligger spredt over et større parklignende område, hvilket giver området det campuspræg, man kender fra udenlandske, især amerikanske, universiteter.

Stilen fra de første bygninger er blevet fastholdt for alle de bygninger, der er blevet bygget gennem årene: Enkle og stramme i udtrykket. Lige linjer. Det hele holdt i gule mur- og tagsten, hvilket giver bygningerne et ensartet præg.

FAKTA

Værk:

Aarhus Universitetet; Århus 1931-

Arkitekt:

Kay Fisker, C.F. Møller, P. Stegmann, C.Th. Sørensen

Værket findes her:

Aarhus Universitetet
Nordre Ringgade 1
8000 Århus C

Funktionalismens fødsel

Byggeriet er del af den bevægelse, der senere er blevet kaldt "funktionalismen": dvs. byggeri, hvor formen er underordnet funktionen, og hvor unødvendig pynt og udsmykning er skåret bort. Med sit smukke, enkle formsprog og respekten for de mennesker, der skal benytte det, kom Aarhus Universitet til at danne skole for dansk byggeri helt frem til midten af 1950'erne.

VIDSTE DU

Bygningerne blev under Anden Verdenskrig brugt som Gestapos jyske hovedkvarter, og blev derfor bombet af englænderne i slutningen af krigen.

En af arkitekterne, C.F. Møller, blev under dette angreb begravet under murbrokkerne, men blev efter nogle timer reddet ud og stod sidenhen for genopbygningen.

AARHUS RÅDHUS

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Århus Rådhus er et inspirerende eksempel på den tidlige funktionalisme farvet af en særlig nordisk følsomhed.

Huset er strategisk placeret, så det danner gadefacade mod byen og derved friholder størstedelen af den gamle kirkegård, der integreres i landskabsbearbejdningen. Rådhuset er opdelt i 3 forskudte blokke, der overlapper hinanden og definerer forskellige funktionsafsnit. Mod byen det repræsentative forhus med forhal og rådhusal, der åbner mod parken og kirkegårdens bevarede lindeallé. Kontorfløjen skyder sig ind i forhallen med en panoptisk centralkorridor, der rationelt og systematisk skaber de nødvendige kontorarealer, og en lavere bygning med ekspeditionskontor, der skiller sig lidt ud med hvælvet tag og eksponeret betonkonstruktion.

Århus Rådhus er et venligt og humanistisk hus, der dog ved opførelsen blev regnet for at være for moderne, for demokratisk og antimonumentalt. Og det blev således pålagt ændringer, bl.a. er tårnet og marmorbeklædningen tilført projektet.

Rådhusets store kvaliteter viser sig i samspillet mellem de indre åbne rumligheder, der integrerer de naturlige omgivelser og åbner for interiørets raffinerede detaljeringer. På alle niveauer er der en særlig opmærksomhed overfor detaljens betydning, og den omhyggelige bearbejdning af ædle materialer giver modspil og kontrast til facadernes kølige og afdæmpede monumentalitet.

I dag fremstår Århus Rådhus som et smukt patineret bygningskompleks, der ikke blot er et af landets mest sanselige huse, men også et hovedværk, der i Danmark marker overgangen til en mere regional tolkning af den modernistiske arkitektur.

DET VENLIGE RÅDHUS

Af Jeppe Villadsen

Da Århus Kommune udskrev en konkurrence om at få opført et nyt rådhus, var det første gang, siden byggeriet af Københavns Rådhus omkring århundredeskiftet, at en større dansk by skulle have bygget nyt rådhus. Og det var en ny tid. En ny valglov var blevet indført, der forhindrede kongen i at udpege borgmestre, og nu kunne kvinderne stemme og stille op til valg. Der var i det hele taget en fornemmelse af, at barriererne mellem borgere og politikere skulle nedbrydes. Moderne lokalpolitikere skulle ikke længere udøve magt fra fæstningslignende kolosser, men forvalte magten i åbne og imødekommende bygninger.

Masser af lys og bløde former

De nye strømninger i tiden satte deres afgørende præg på rådhuset i Århus. Bygningen fremstår lys, venlig og imødekommende - "åbenheden" kommer konkret til udtryk i de mange vinduer og glaspartier, der i bogstavelig forstand kaster lys og luft ind i den offentlige administration.

Meget sigende er byggeriets mest pompøse indslag den imponerende, højloftede rådhusal med plads til 800 mennesker, der var tænkt som mødested for folket og de folkevalgte.

Bygningen er desuden karakteristisk med sine bløde linjer. Alle detaljer er afrundede: fra balkoner, søjler og trapper helt ned til lysarmaturet. Træ og messing dominerer indvendigt og giver rummene en varm, gylden farve. Resultatet er en særlig behagelig og "blød" stemning.

FAKTA

Værk:
Århus Rådhus, 1937-42

Arkitekt:
Arne Jacobsen (1902-1971) og Erik Møller (1909 - 2002)

Værket findes her:
Århus Rådhus
Rådhuspladsen 2
8000 Århus C

Det sidste rådhusårn

Bygningen er oprindeligt tegnet uden sit karakteristiske tårn. Tårne var kirkens, kongens og adelens magtsymbol, og det hørte ikke hjemme på en bygning, der skulle tjene demokratiet.

Århusianerne protesterede dog. De ønskede sig en bygning, der lignede et rådhus. Efter hård debat forlangte byrådet, at der blev sat et tårn på, og at bygningen blev beklædt med marmor, så den fik et mere monumentalt præg. Men det blev det sidste rådhusårn, der blev opført i Danmark

VIDSTE DU

Arkitekten Arne Jacobsen blev mod sin vilje nødt til at tilføje et tårn til Århus Rådhus efter folkeligt pres.

Om det endelige resultat har han sagt: ”Vi foreslog som kompromis at lave tårnet som en campanile, som stod inde i rådhushaven, tæt op ad rådhuset selvfølgelig, men det ville man heller ikke have. Det skulle stå på selve rådhuset, og derfor står det på den lidt fortvivlede måde og jokker med sine ben lige ned igennem taget. Det kan jo ikke siges, at være den heldigste arkitektoniske løsning.”

Kilde: Arne-jacobsen.com

FINGERPLANEN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Sigtet med "Betænkningen om Københavnegnens grønne områder" fra 1936 var at sikre egnens friluftsområder, at frede landskaber og udsigter friholdt for bebyggelse og at gennemføre udflugtsveje og stier.

Betænkningen fik derudover en byplanmæssig funktion som grundlag for den senere udviklingsplan kaldet Fingerplanen. Fingerplanen sikrede, at byvæksten foregik langs en række hovedfærdselskorridorer, der strakte sig som fingre ud over Sjælland fra "håndfladen" – Københavns centrum. Mellem "fingrene" friholdes grønne korridorer, der rakte helt ind til byens centrum.

Om end ideen om "parkways" (trafikkorridorer gennem naturområder) er amerikansk, er den her omsat og gjort til dansk virkelighed.

Tilsammen har "betænkningen" og "Fingerplanen" reguleret og sikret byvækst, bebyggelsesmønstre, industri, transportkorridorer, infrastrukturer, vandforsyning, afvanding og klima. Med disse to planer fik byen en opfattelig plan og det moderne demokratiske friluftsliv sit rekreative landskab, koncentreret omkring bevægelseslinjer, vandløb og kyster med ganske anderledes muligheder for kunstneriske, arkitektoniske oplevelser end kun naturens. Endvidere virkede planerne siden som regulering for fredninger af kyst-, mose- og engarealer samt anlæg af offentlige strandparker.

Efterkrigstidens byudvikling og voksende samfærdsel på cykel og i bil fik med Betænkningen og Fingerplanen en arkitektonisk struktur af stor og langvarig betydning. En robust planlægning med en indiskutabel pædagogik, der har givet byen en opfattelig form og fortsat præger hele hovedstadsregionens udvikling.

GRØNT MELLEMLINGRENE

Af Jeppe Villadsen, journalist

Da byplanlæggerne i 1947 skulle finde på et navn til deres store nye plan for Københavns byudvikling, var det ikke svært: Fingerplanen.

Se bare billederne. Det var gået op for gruppen af unge arkitekter og byplanlæggere, der skulle lave en udviklingsplan for Storkøbenhavn, at omridset af planen passede ret præcis med formen af en hånd.

Det var på et tidspunkt, hvor mange europæiske storbyer voksede planløst i alle retninger og åd sig ind på den omkringliggende natur, at byplanlæggerne fik den geniale idé: København skulle vokse i fem fingre ud mod de omkringliggende købstæder. Til gengæld skulle man så holde fingrene (og bebyggelse) fra de grønne områder ind imellem.

Natur ved hoveddøren

Fingerplanen var også et svar på den accelererende bilisme i årene efter Anden Verdenskrig. Derfor bestod skelettet i fingrene af S-tog-baner mod Køge Bugt, Taastrup, Ballerup, Farum og Holte.

Og mellem fingrene skulle der være grønne kiler, så befolkningen i de nye bydele ville få kortest mulig afstand til de åbne landskaber. De grønne områder måtte der ikke bygges på. De skulle forblive marker, skove og rekreative områder. Mens håndfladen - den gamle del af København - fortsat skulle udvikles som byens naturlige centrum.

FAKTA

Værk:
Fingerplanen, 1947

Arkitekt:
Peter Bredsdorff (1913-1981)

Værket findes her:
Fingerplanen
Plan for Københavns udvikling

Voksende svømmehud

Denne simple plan har lige siden været styrende for byudviklingen af København. Og i modsætning til så mange storstillede byplaner er Fingerplanen faktisk i det store hele blevet gennemført. Også selv om der er kommet svømmehud mellem fingrene, og nogle af fingrene i dag næsten er vokset sammen.

Mange mener, vi kan takke Fingerplanen for, at København indtil nu har undgået de værste trafikproblemer og kødannelser, man kender fra andre storbyer. Og så er det et af de eneste stykke dansk byplanlægning, som er blevet vidt berømt uden for Danmarks grænser.

VIDSTE DU

Filminstruktøren Susanne Bier har lavet en mikrospilefilm, der hedder Fingerplanen. Sofie Gråbøl spiller en skolelærerinde, der skal undervise en tredje klasse i Fingerplanen, men har svært ved at retfærdiggøre over for eleverne, hvorfor de skal høre om Københavns byplanlægningshistorie i stedet for den spanske borgerkrig.

Filmen varer fire minutter, og manuskriptet er skrevet af Anders Thomas Jensen.

SYDNEY OPERA HOUSE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Sydney Opera House er Australiens nationale operabygning placeret på et frem-skudt landareal i Sydneybugten.

Bygningen fremstår som en let svævende, bevæget formation af gigantiske hvide skaller, der, i forskellige størrelser, løfter sig op over en terrasseformet bastion, knejsende mod havet, himlen og horisonten.

Alle skaller er forskellige udsnit af den samme store kugle. De er udformet af kolossale ribbeformede betonstrukturer, der beklædt med hvidglaserede kakler er opstillet parvis symmetrisk på den terrasserede base henover operahusets forskellige sale og funktioner, som er nedlagt i basen. Tilsammen danner skallerne 3 former, der indbyrdes er forskudt, så bygværket både på afstand og tæt på opleves i bevægelse og let svævende over basen, der ligger forankret ved vandet.

Bygningen er Jørn Utzons hovedværk og er med sin enkle og levende form, sin klare geometri og sine gennemtænkte detaljer dansk arkitekturs væsentligste bidrag til verdensarkitekturen.

Som bygningsværk fortæller Sydney Opera House grundlæggende poetisk om menneskets forhold til naturens elementer – jorden, himlen og havet. Fortællingen er poetisk, fordi den skaber en form og et rum, som er enestående, men som alle forstår – på én gang følelsesfuldt fascinerende og overraskende uafviseligt. Derfor kan australierne og den øvrige verdens befolkning identificere sig så stærkt med bygningen. Og derfor er det blevet Sydney Opera House, der som bygningsværk symboliserer en hel nations selvforståelse af sit ophav og sin fremtid.

VERDENSBERØMTE MUSLINGESKALLER

Af Jeppe Villadsen, journalist

Det er nærmest kun pyramiderne i Ægypten, der kan prale af en mere berømt silhuet end de karakteristiske hvide skaller, som udgør taget på Jørn Utzons operahus i Sydney.

Operahuset regnes for Utzons hovedværk, og det er uden sammenligning verdens mest berømte arkitekturværk tegnet af en dansk arkitekt.

Billeder på nethinden

Billederne tårner sig op, når man betragter Sydney-operaen: et skib med udspændte sejl i vinden, en håndfuld hvide konkylier, eller fuglevinger, der basker. Fælles for motiverne er arkitektens inspiration fra naturen.

På en gang storslået og poetisk ligger operahuset på en lille pynt i Sydneybugten. Med denne iøjnefaldende placering ligger bygningen som en flåde med sejlene sat parat til at sejle af sted eller lægge til kaj - på samme måde, som de australske indvandrere gennem tiden er ankommet med skib til den store ø.

En million hvide fliser

Selve bygningen fremstår som en let svævende formation af gigantiske hvide skaller, der i forskellige størrelser løfter sig op over et terrasseformet fundament og knejser mod havet og himlen. Mens sine lidt over en million hvidglaserede fliser skinner og funkler taget i solen.

FAKTA

Værk:
Sydney Opera House, 1957

Arkitekt:
Jørn Utzon (f. 1918)

Værket findes her:
Sydney Opera House
Bennelong Point
Sydney, Australien

Utzons operahus er en arkitektonisk perle - og en national stolthed i både Australien og Danmark. Den regnes med sin enkle og levende form og sine gennemtænkte detaljer for at være dansk arkitekturs væsentligste bidrag til verdensarkitekturen.

VIDSTE DU

Man overvejede i lang tid at droppe de buede skaller, fordi ingeniørerne ikke kunne regne ud, hvordan det skulle bygges. Løsningen fandt Jørn Utzon selv, da han en dag stod og skar en appelsin i stykker. Alle buerne er således udsnit af en kugle.

Utzon færdiggjorde ikke selv byggeriet, fordi han ikke ville finde sig i de sparekrav, den australske regering pålagde ham. Bygningen endte senere med at blive langt dyrere end det, Utzon havde bedt om.

ØSTBROEN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Østbroen er Danmarks hidtil største byggeprojekt.

Østbroens elementer er enkelt og elegant formgivet. Forholdet mellem pyloner, vejbane og kabeltræk er smukt afbalanceret, oplevet både fra havsiden, fra Sjællandssiden samt i bevægelse hen over selve broen. Højden af pylonerne modstiller sig kørebanens længde, og kørebanens svage bue modstilles af kablernes stort svungne krumning. Alle linjerne danner tilsammen en frydefuld spænding for øjet. Broens linjeføring over bæltet forstærker den skulpturelle effekt og danner rum og indadvendthed for hele Østbroens krumme form.

Østbroen udgør et yndefuldt fuldoptimeret design i en enorm størrelse. Rumligt landskabeligt storslået – politisk visionært – et vellykket møde mellem form og funktion og et billede på samarbejdets kunst mellem kloge hoveder.

To fuldendte buer i landskabet, der udspændt mellem to enorme brotårne mødes over havets horisont. Broen udstråler på én og samme tid en slags robust skrøbelighed og fylder os med en følelse af menneskets lidenhed og storhed i ét.

Når man kører gennem brotårnene, oplever man en katedrallignende andægtighed samt en storslået harmoni mellem himmel, hav, lys og broens egen æstetik i form af materialer, farver og detaljer.

Broen symboliserer fortællingen om Danmark som sammenhænge i et ørige. Den betyder nye mulige fællesskaber i danskernes sociale og familiemæssige mønstre og udfordrer samtidig landsdelenes regionale, historiske og kulturelle forskelle i en ny tid.

ØSTBROEN

Af Jeppe Villadsen, journalist

Det er ikke for ingenting, at den er blevet kaldt Danmarks svar på pyramiderne. Højbroen (over vand) over den østlige del af Storebælt, den såkaldte "Østbro", er i enhver forstand et imponerende byggeri: Med sine 6.790 meter (knap 7 kilometer!) er det verdens næstlængste hængebro. Og de to brotårne - de såkaldte pyloner - rejser sig 254 meter over havoverfladen, hvilket gør dem til de højeste menneskeskabte punkter i Danmark.

Det hele holdes fast af en ankerblok med en samlet vægt på 325.000 tons. Også prisen på 21,6 milliarder kroner i 1988-priser for den samlede bro- og tunnelforbindelse kan virke svimlende. Broen er Danmarks hidtil største byggeprojekt.

En vandskulptur

Og der er mere end størrelsen at blive imponeret af. Broen vidner om, at store størrelser sagtens kan gå hånd i hånd med ynde og elegance.

Hængebroen rejser sig som en enorm skulptur mellem det flade Østfyn og det lige så flade Sjælland. Den slanke silhuet svæver elegant over vandspejlet. Forholdet mellem brotårne, vejbanens svage krumning og de enorme kabler er i smuk balance - både set fra afstand, og når man kører på selve broen. Turen over broen, gennem brotårnene, er en svimlende, næsten katedrallignende oplevelse - himmel, hav, lys og bro går op i en højere enhed.

FAKTA

Værk:

Østbroen, Storebælt, 1991-98

Arkitekter:

DISSING + WEITLING arkitektfirma a/s

Værket findes her:

Østbroen (Storebæltsbroen)
Storebælt

Danmark blev mindre

Det tog syv år at færdiggøre den enorme hængebro. Der dukkede nye vejskilte, der viste til Odense, op på langs de store sjællandske veje. Og omvendt på Fyn blev afstanden til København med ét afkortet til en smuttur på en god times kørsel i bil eller tog. I dag står broen som et symbol på sammenhængen i det danske ørige. Danmark skrumpede.

VIDSTE DU

Da Østbroen blev indviet i juni 1998, blev den slået på målstregen i kampen om at blive verdens længste hængebro. Den japanske bro Akashi Kaikyo stod færdig i april samme år, og med 1991 meter i frit spænd blev Østbroen med blot 1624 meter henvist til andenpladsen.

I 2012 rykker Østbroen ned på en tredjeplads, da det forventes, at Messinabroen i Italien med et spænd på hele 3300 meter vil stå færdig. Når man måler en hængebros "spænd", menes der det frie spænd mellem de to hovedpyloner.

Billedkunst

- 032** Kanonudvalget for billedkunst
- 032** Om kanon for billedkunst
- 033** Billedkunst - kanonværker
- 034** Solvognen
- 036** Opstandelsen
- 038** Bordesholmalteret
- 039** Frederik V
- 041** Jason med det gyldne skind
- 043** Udsigt gennem tre af de nordvestlige buer
i Colosseums tredje stokværk
- 045** Efterårsmorgen ved sortedamssøen
- 046** Støvkornenes dans i solstrålerne
- 048** Sommerdag ved Roskilde Fjord
- 050** Det store relief
- 052** Stående kvinde
- 053** Stalingrad

OM KANON FOR BILLEDKUNST

Af *Hein Heinsen*

Demokrati er samtale, sagde professor Hal Koch.

De store kunstværker, som vi kender og igen og igen vender tilbage til, er en del af denne samtale. Ja, det er kunstværkerne, som har givet samtalen sprog. Fordi kunstværkerne fornyer og skærper sproget. Og det er især de danske værker, som giver danskerne sprog. Holberg mere end Voltaire, Thorvaldsen mere end Canova, Jorn mere end Pollock. Vore store kunstværker er Danmarks væsentligste bidrag til den globale samtale.

Store kunstværker behandler ofte forhold, vi aldrig kommer til rette med. Begyndelse og tilintetgørelse, kærlighed og had. Grænsetilfælde. Hverken politik eller videnskab holder af grænsetilfælde. Videnskaben håber, at en opstillet tese bekræftes, politikken at visionen eller målet nås. Kunsten kender først tese og mål, når værket har fået form. Fyrtøjet af H.C. Andersen kan ikke fortælles med andre ord end hans.

Sandheden i kunst ligner Kierkegaards livsresultat i Enten-Eller:

“Mit Livs-Resultat bliver slet Intet, en Stemning, en enkelt Farve. Mit Resultat faaer en Lighed med hiin Kunstners Maleri, der skulde male Jødernes Overgang over det røde Hav, og til den Ende malede hele Væggen rød, idet han forklarede, at Jøderne vare gaaede over, Ægypterne vare druknede.”

Sandheden er et spor, som kunstværkerne trækker efter sig. Fordi kunst beskæftiger sig med livets grænser, har kunsten med K.E. Løgstrups ord: vidde og prægnans. Det betyder, at vidden, rummeligheden i værkerne, er med til at gøre den demokratiske samtale mindre dogmatisk og ikke fundamentalistisk. Mens på den anden side prægnansen, nuancen, som er nødvendig for at sige det udsigelige, gør den fælles samtale langsommere, mindre tilfældig og mindre populistisk. Efter ideologiernes kollaps rummer de største kunstværker et potentiale for fællesskab. De rummer det umålelige og udsigelige, som gør samtalen om dem fri og udtømmelig.

Udvalget for billedkunst har ikke brugt lang tid på kriterier for udvælgelsen af værker til en kanon. Men vi kunne tale endeløst om værkerne.

For at et værk er kanonisk, må kunstnerens livsværk være afsluttet. Det er vor eneste forhåndsbeslutning. Det seneste, vi har med, er Jorns maleri Stalingrad. Det tidligste er Solvognen. Kun de værker kom med, som en af os brændte for.

Det viste sig, at der var konsensus om syv værker, hvorefter udvalgets fem medlemmer kunne vælge et værk hver. Det er klart, at vi alle fem finder de 12 valgte kunstværker kanoniske. Og lige så klart, at enhver af os savner flere værker.

Tilbage står 12 kunstværker, som fem mennesker, der har viet 25-50 år af deres liv til billedkunst, gennem kanonen og de tilhørende tekster gerne vil dele. Sophia Kalkau har skrevet om Solvognen og Thorvaldsens Jason med det gyldne skind, Bjørn Nørgaard om Unionsmesterens Opstandelsen og Willumsens Det Store Relief, Hans Edvard Nørregård-Nielsen om Brüggemanns Højalter, Salys rytterstatue Frederik V og Jorns Stalingrad, Bente Scavenius om Eckersbergs Udsigten gennem tre buer i Colosseums tredje stovværk, Hammershøis Støvkornenes dans i solstrålerne og Rings Roskilde Fjord, og undertegnede har skrevet om Købkes Efterårsmorgen ved Sortedamssøen og Noacks Stående Kvinde.

KANONUDVALGET FOR BILLEDKUNST

Hein Heinsen (formand)
Billedhugger, professor

Hans Edvard Nørregård-Nielsen
Direktør

Bente Scavenius
Kunsthistoriker

Bjørn Nørgaard
Billedkunstner, professor

Sophia Kalkau
Billedkunstner og forfatter

De tekster, som fremgår af denne publikation, er uddrag af udvalgsmedlemmernes tekster, da vi ønsker, at de fulde tekster indgår i udarbejdelsen af den kanonbog, som bliver udgivet i august 2006. Udvalget har derfor også valgt, at illustrationerne af værkerne i denne publikation gengives i sort-hvid.

Valget af disse 12 kunstværker har den længste arm til staten i "armslængdeprincipets" historie. Her er ingen politiske, principielle eller regulerende led mellem den enkeltes valg og det kunstværk, staten viser som sit.

Hvorfor billedkunst? Er billedkunst ikke ved at være passé og blive erstattet af en art livsdesign med nettet som medie? De elektroniske medier og det virtuelle rum fylder mere og mere. Hegel mente allerede i 1826, at skulpturens tid var forbi, og at kun musikken kunne udtrykke det moderne menneske. Men billedkunsten er stadig mediet, hvor mødet mellem kroppen og stoffet kan undersøges. Billedkunsten binder kulturen til rummet, stedet og kroppen.

Er en kanon nationalstatens opgave?

Det helt grundlæggende spørgsmål til kanonprojektet er, om den engelske politiker og filosof John Locke (1632-1704) har ret i, at "sandheden skulle nok klare sig, om den engang fik lov at skøtte sig selv. Den får ikke ofte, og vil næppe nogensinde, frygter jeg, få meget hjælp fra magtens mænd, af hvem den kun sjældent kendes og endnu sjældnere bydes velkommen. Den læres ikke af love, og den har heller ikke brug for magt for at sikre sig adgang til menneskers sind."

Sætningen er fra Lockes berømte: "Et brev om tolerance". Jeg tror ikke, at Locke har ret i dag. I hans verden kunne magten forhindre borgerne i at få viden. Det er umuligt i dag. I dag er faren, at der bliver for mange ligegyldige billeder og informationer, så menneskenes sind opløses i den kaotiske hvirvel af milliarder af informationer, som tilsyneladende har samme værdi. Faren for samfundet er, at holocaustbenægtere, Murens fald og WTC-tårnene i New York slynges rundt om kloden sammen med milliarder af ligegyldigheder. Det er mediernes eksplosion og særligt internettet, som gør kanonprojektet aktuelt som et pejlemærke.

Globaliseringens magt er hinsides enhver målestok. Magten er overalt på samme tid. Den griber ind i milliarder af informationer, af ufattelige pengestrømme, menneskestrømme og militærmagt, uden at nogen forstår, eller kan styre, hvad der sker. De milliarder af interaktioner mellem viden og vold giver verden en apokalyptisk stemning.

Er en ny vækst i det globale samfund en vækst i mellemrummet, en forfinelsens vækst?

Kunne det tænkes, at det enkelte menneske inde i de uendeligt fine nuancer i de største kunstværker kunne finde et holdepunkt, i den verden, som er hinsides enhver målestok?

Blandt de uendelig mange overtoner til en bestemt tone, i et bestemt værk, spillet på et givet tidspunkt, findes den overtone, som skaber klangen, timbren, en svingning i materien, som midt verden er en svimlende åbning i det evige. Midt i Symfoni nr. 4 af Carl Nielsen er denne åbning. Det er den samme svimmelhed, snedkeren mærker, når hånden stryger langs møblets kant, og han ved, at sådan skal den runding være: hinsides enhver målestok.

Kanon-udvalget for billedkunst,
fra venstre: Hans Edvard Nørregård-Nielsen, Bente Scavenius, Hein Heinsen (formand), Bjørn Nørgaard, Sophia Kalkau.

BILLEDKUNST - KANONVÆRKER

- Solvognen
- Opstandelsen
- Bordesholmalteret
- Frederik V
- Jason med det gyldne skind
- Udsigt gennem tre af de nordvestlige buer i Colosseums tredje stokværk
- Efterårs morgen ved sortedamssøen
- Støvkornenes dans i solstrålerne
- Sommerdag ved Roskilde Fjord
- Det store relief
- Stående kvinde
- Stalingrad

SOLVOGNET

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Solvognen fra Trundholm er det ældste billede, vi kender til på dansk jord. Vi kender ikke værkets ophav, der er ingen signatur, intet sikkert tegn på oprindelseslandet. Vi ved ikke, om Solvognen er blevet bragt hertil. Om værket virkelig er uden sidestykke, eller om der ligger andre, endnu prægtigere solvogne gemt i jorden et sted i verden – om en anden solvogn en dag vil dukke frem af mørket, måske vildere og skønnere.

Solen som motiv går gennem kunsthistorien i kraft af menneskets religiøse forhold til lyset og ubetingede afhængighed af himmellegemet. Solen er tillige altid genstand for æstetisk fascination.

Skulpturelt set er Solvognen mesterlig, præcis i sit spænd mellem det geometriske og det organiske. Hestens stiliserede krop, solens runde skive, forgyldt på den ene side, mørk på den anden. Fornem i formfornemmelse og detaljeringsgrad, ciselering, ornamentering. Som værk er Solvognen subtil. Den rummer kunstværkets gådefulde spring mellem det enkle og det komplekse.

SOLGUD PÅ HJUL

Af Trine Møller Madsen, kunst- og kulturskribent og forfatter

Gul, glohed og på mange millioner kilometers afstand. Vi hungrer efter den i vintermørket og dyrker den hæmningsløst om sommeren. Jagter den over lange afstande og forsøger at efterligne den med monstrøse maskiner. Solen har magt over mennesket, og sådan har det altid været.

I oldtiden blev solen betragtet som selveste Gud. I grunden er det jo ikke så underligt. Den blev hyldet ved særlige ceremonier og tilbedt med offergaver. En sådan offergave er Solvognen fra ca. 1350 før Kristi fødsel. Den er kunstfærdigt udført i bronze, med de fineste ornamenters mejslet ind i metallet. Solskivens ene side er belagt med det pureste guld. Den anden side er mørk - for sådan var solen, når det var nat.

Dansk kunsts debut

Solvognen fra Trundholm er det ældste danske kunstværk, vi kender til. Den stammer tilbage fra den ældre bronzealder - fra dengang, man troede, at jorden var flad, og at solen blev trukket hen over himlen af sine hjælpere: fisken, slangen, hesten og skibene. Faktisk aldrig på hjul, men i en line. Solvognen er her udstyret med seks hjul, fordi det gjorde det muligt at trække den hen over offerpladsen - som en særlig dramatisk effekt under den guddommelige ceremoni.

Populær sol

Solens symbolik og tiltrækningskraft er uendelig stærk. I den flere tusinde år gamle kunsthistorie findes der utallige eksempler på værker med solen i hovedrollen. Også i den allernyeste kunst. Tænk bare på den dansk-islandske kunstner Olafur Eliasson, der trak over 2 millioner gæster til Tate Modern i London med sin gigantiske sol-installation *The Weather Project* i 2004. Det var mere end 3000 år efter, at Solvognen trillede på sin sidste rejse ud i mosen.

FAKTA

Værk:
Solvognen, ca. 1400 f.Kr.

Kunstner:
Solvognens skaber og levetid er ukendt

Værket findes her:
Nationalmuseet
Frederiksholms Kanal 12
1220 København K

VIDSTE DU

Da Solvognen blev pløjet op af den vestsjællandske muld i 1902, troede opsynsmand Frederik Willumsen, at han havde fundet et stykke legetøj. Han forærede derfor hestefiguren til sin søn og lagde resten på loftet. Det var først, da naboen efter nogle dage opdagede, hvad det var, Willumsen havde fundet, at genstanden blev anmeldt til Nationalmuseet.

OPSTANDELSEN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

af *Kulturkanonudvalget*

Unionsmesteren i vores kalkmaleri Opstandelsen i Undløse Kirke på Sjælland fra 1430-50 er et sådant værk fra middelalderen, som i sin artistiske penselføring, sin motiviske originalitet, sin komposition rummer kvaliteter, vi kalder æstetiske, formelle og stilistisk fremragende, så det kan opfattes som et kunstværk med kanoniske værdier.

Det centrale i motivet er Kristus og graven, her er der mere physiologicus i den, at det er et sarkofag og ikke klippehule, er almindeligt for tiden, at man tog, hvad man kendte, og da kongen, bispen og adel lå i sarkofag, gjorde Kristus det vel også, figuren er fint tegnet med naglehuller og hullet fra spyddet i siden, dog er en drejning af kroppen lidt interessant, manden står jo bogstavelig talt med det ene ben i graven, det giver en mærkelig vridning af kroppen, han må have bedt en af sine svende om at stå sådan, han må have brugt model.

Den lille stump landskab og det virtuost svungne gotiske planteornament bekræfter mesterskabet.

Kunsten her er international, eller så international, man kunne være, europæisk, den katolske kirkes universelle herredømme og de første opdagelsesrejser er i gang, kirken skaber det Europa, vi i dag er en del af, men kunstformen kalkmaleriet med bibelske motiver starter i den koptiske kirke i Ægypten et lille årtusinde før, i 700-tallet vandrer det gennem Grækenland og Balkan og starter heroppe i 1100-tallet, de samme motiver, de samme håndværksmæssige greb, men af og til bryder et værk igennem med originalitet og æstetisk kraft som i Undløse Kirke på Sjælland.

ET TREKANTET MIRAKEL

Af *Trine Møller Madsen, kunst- og kulturskribent og forfatter*

Hvordan illustrerer man en uforklarlig, guddommelig begivenhed? Og hvordan gør man det så levende, at scenen fanger publikum flere meter nedenunder på en kold kirkebænk?

”Unionsmesteren” havde opskriften. I den første halvdel af 1400-tallet turnerede han med sit malergrej i kirkerne i Kalmarunionens lande (Danmark og Sverige) - deraf hans kaldenavn. Vejen gik også forbi Undløse Kirke på Sjælland, hvor hans billede Opstandelsen stadig står lysende klart i hvælvingen lige over alteret.

Sover du?

Opstandelsen er en kernescene i Det Nye Testamente: Døden er udspillet, og Kristus rejser sig fra graven. Unionsmesteren udnytter det trekantede fag i hvælvingen til at understrege det hierarkiske set-up: den sejrende Kristus i toppen og de sløve, uoplyste soldater nedenunder. Og han bruger billedfeltet helt ud til rammen. Læg mærke til, hvordan Kristus støtter foden på buen i hvælvingens bund. Det er, som om han er på vej ind i kirkerummet. Fortællingen bliver levende og kommer tæt på os. Bemærk også soldaternes individuelle træk og livagtige karakterer. Det er med til at fange vores opmærksomhed: Du sidder vel ikke selv der på kirkebænken og sover?

FAKTA

Værk:

Opstandelsen, ca. 1440

Kunstner:

Unionsmesteren udførte flere kalkmalerier i perioden 1410-1440

Men det er netop ikke en dagligdags begivenhed, der er i gang deroppe over alteret. Det viser Unionsmesteren ved at lade et rødt ornament, der slynger sig ned fra oven, gribe om Kristus - som ildtunger eller en brændende glorie. En smuk og kunstfærdig beskrivelse af Helligånden, der nænsomt løfter Kristus op af den mørke, klamme grav og ind i evigheden.

Biblen som tegneserie

I Norden dukker de første kalkmalerier op i 1100-tallet. Billedfortællingerne kom de mange analfabeter og ulærte til hjælp. Alle de kirkegængere, der ikke forstod prædikernes latin. Malerierne fungerede som tegneserier, der gjorde det bibelske budskab mere spiseligt. I mylderet af kalkmalerier i de danske kirker støder man indimellem på særlige perler, malet med en fantastisk sans for billedfortælling og en usædvanlig levende streg.

Sådan malede Unionsmesteren.

VIDSTE DU

Figurerne i Undløse Kirkes kalkmalerier er desværre på et tidspunkt blevet behandlet med et såkaldt Carlsbergpræparat, der får dem til at mørkne.

Nationalmuseet har iværksat en undersøgelse af, hvad præparatet bestod af, og hvordan man kan få kalkmalerierne til at fremstå som oprindeligt.

BORDESHOLMALTERET

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

I samme periode var en anden af periodens fremtrædende billedskærere, Hans Brüggemann beskæftiget med for kong Hans' yngre broder, hertug Frederik, at udføre den vældige altertavle, som nu er opstillet i Slesvig Domkirke. Mens Bergs altertavle er bemalet på en måde, der er afgørende for indtrykket af de figurrige bibelfortællinger, fremstår Brüggemanns altertavle i ubemalet træ; det kan være, at man af sparehensyn har valgt at afslutte den sådan, men kunstværket er der, som var der ikke mere at tilføje.

GUDDOMMELIGT HÅNDVÆRK

Af Trine Møller Madsen, kunst- og kulturskribent og forfatter

Selvom der er langt til nutidens kulørte Disneycartoons, kan man godt kalde Bordesholmalteret en tegneserie.

Det gigantiske trærelief beskriver Kristi lidelseshistorie scene for scene og med et mylder af figurer. I alt 400 figurer har Hans Brüggemanns værktøj tryllet frem under egetræs barken. Det tog ham også syv år.

Alteret er næsten uoverskueligt i sin helhed. Men et zoom på en enkelt af scenerne - fx Kristus nedbryder dødens porte - afslører Brüggemanns imponerende træskærerarbejde. Læg mærke til det skamfulde par, Adam og Eva, der dækker over deres nøgne køn. Og en fin detalje som det sigende blik, der udveksles mellem Kristus og Abraham, som han befrier fra dødsriget. Eller hvad med den djævelske fugl, der retter sin trefork mod de fordømte? Klar til spid, hvis ikke du er i pagt med din tro!

Byen der svæver

Det tonstunge alter bliver lettere og lettere opefter, hvor det afsluttes af fine ornamentter. I sin helhed minder det mest af alt om et stykke magisk arkitektur med tårne, der strækker sig mod himmelen. Alteret bliver symbol på Den Himselfke Stad, der regeres af Kristus, der svæver øverst oppe i sin tronstol. Han er "Verdensdommeren", der skal dømme over levende og døde. Skille fårene fra bukkene. Hvem foretrækker ikke at svæve deroppe i evigheden frem for at riste i et flammehelvede dybt nede under jorden?

Nye idealer

På Brüggemanns tid var kunsten inde i en rivende udvikling. Prøv at sammenligne rum og figurskildring her med Unionsmesterens Opstandelsen (der også er med i Kanon for Billedkunst), der er malet bare 80 år tidligere. Nu begynder billedrummet for alvor at ligne noget virkeligt!

Der er ingen tvivl om, at Brüggemann kendte den tyske mesterkunstner Albrecht Dürers træsnit af Kristi lidelseshistorie. Dürer havde lært nogle tricks af de dygtige italienske renaissancekunstnere, der bl.a. udviklede centralperspektiv og naturtro figurtegning. Brüggemann gjorde ham dygtigt kunsten efter.

VIDSTE DU

Den dansk-tyske maler Emil Nolde startede sin kunstneriske karriere med en uddannelse som træskærer og var i denne forbindelse med til at restaurere Bordesholmalteret.

Han tog fat med stor begejstring og var både med til at vaske figurgrupperne af i sprit samt at udskære manglende hellebarder og sværd til figurerne.

FAKTA

Værk:

Bordesholmalteret, 1521

Kunstner:

Hans Brüggemann (ca. 1485-1523)

FREDERIK V

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Frederik V

Saly har til fremstillingen af den enevældige monark lagt billedet af landsfaderen i et arbejde, der strakte sig over 14 år og endte med at blive meget dyrere end de fire palæer, som omgiver statuen.

Rytterskulpturen fremtræder som juvelen i en udsøgt indfatning, og der er i alt tale om en helhed, som kun kunne lade sig gøre på dette tidspunkt, og derfor tangerer det forunderlige ved at være nået så uantastet frem til os. Netop denne type monumenter blev mange andre steder smeltet om til våben, da revolutionerne begyndte at hakke udviklingen op i perioder, der ikke tålte hinanden.

VORHERRE TIL HEST..

Af Trine Møller Madsen, kunst- og kulturskribent og forfatter

... skulle den nu være noget særligt? Besøgende på Amalienborg Slotsplads er i reglen mest optaget af at spotte de royale bag gardinerne eller filme gardenerne med deres bjørneskindshuer og røde skilderhuse.

Men rytterstatuen af Frederik V er der faktisk også. Og ja - den er noget ganske særligt. Statuen er hele den ottekantede slotsplads' omdrejningspunkt og kostede mere end de fire kongelige palæer tilsammen!

Himmelsk iscenesættelse

Sokkelen skyder op af jorden og løfter monarken ind i himmelen. Hvis du står på jorden og kigger op, træder statuen tydeligt frem på den lysende baggrund. Himmelen fremhæver hestens skønhed og yndefulde bevægelser. Den har fuld kontrol over sin kraftfulde muskulatur.

Hestens royale rytter er ikke i hverdagstøj anno 1760'erne. Frederik V er derimod klædt (ud) i en gammel romersk hærførerdragt. Inklusive sejrherrens laurbærkrans. Kongen er trukket ud af hverdagen og sat ind i en helt anden tid. Han er iscenesat som en helt fra antikken. Som et urokkeligt ideal også i bogstaveligste forstand - statuen vejer 22 tons.

Kongen rider mod Marmorkirken (Frederikskirken), der ligger foran slotspladsen. Hvad skal han der? Bekende sin tro og slå en fed streg under sin udødelighed, selvfølgelig!

På mission fra Frankrig

Rytterstatuen blev skabt af den franske billedhugger J.F.J. Saly. Han blev hentet til Danmark med den særlige mission at forevige den populære konge til hest. Saly så med egne øjne kongen ride rundt i byen på sine daglige ture. Et sted har han skrevet, at han med sin statue drømte om at fange "den lykkelige blanding af majestæt og mildhed". Dén cocktail er han lykkedes med. Og han har fanget meget mere end det.

Saly har skabt den ultimative iscenesættelse af en enevældig hersker. Hans pragteksemplar af en rytterstatue regnes for at være en af Europas smukkeste. Så glem nu ikke at kigge op og nyde synet, næste gang du lægger vejen forbi Amalienborg.

FAKTA

Værk:

Frederiks V's rytterstatue, indviet 1771

Kunstner:

Jacques-François-Joseph Saly (1717-1776)

VIDSTE DU

Det er ikke helt enkelt at flytte 22,4 tons bronzehest.

Det krævede 60 matroser at manøvrere rytterstatuen fra støberiet ved Kongens Nytorv til bestemmelses- stedet foran Amalienborg. Da statuen var på plads, blev der kvitteret med 3 gange 27 kanonskud fra Asiatisk Kompagnis skibe og tre salver fra bataljonen på pladsen.

JASON MED DET GYLDNE SKIND

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Hvide, skarpe, intense, rytmiske, hvilende marmorfigurer: Thorvaldsens skulpturer tematiserer det heroiske, det fjerne og samtidig det indadvendte, det reflektoriske.

Thorvaldsen selv befandt sig i overgangen fra oplyst enevælde til liberalisme, med borgerstandens autonome individ som verdens nye omdrejningspunkt. Virtuost forener hans værker tilsvarende den store form, det monumentale, med den individuelle, så at sige indre, erfaring – det offentlige og det private.

Gennembrudsværket Jason med det gyldne skind stod færdigt i ler 1803, i marmor 1828. Menneskeguden Jason var en kendt mytologisk figur i oplysningstiden. I Thorvaldsens udformning er der referencer til Polykleitos' Spydbærer og Canovas' Triumferende Perseus fra 1800. Thorvaldsen har skildret Jason efter den heroiske færd; dramaet er afsluttet, implicit. Skulpturen rummer modstillinger og spændstige kontraster.

DEN HVIDE HELT

Af Trine Møller Madsen, kunst- og kulturskribent og forfatter

Kongesønnen Jason har lige nedlagt et skrækindgydende uhyre og gaffet et gyldent vædderskind, der kan sikre ham rigdom og trone. Lidt af en kraftpræstation, skulle man synes, men Thorvaldsens marmorversion af den græske sagnhelt har ikke skyggen af sved på den blegkolde pande.

Bertel Thorvaldsen var begejstret for kunsten og idealerne i den græske og romerske oldtid. Han var som mange andre kunstnere i sin samtid besat af Rom, hvor han boede størstedelen af sit liv. I Rom var han bl.a. tæt på de to antikke hovedværker Spydbæreren (ca.450 f. Kr.) og Apollon Belvedere (ca. 140 f. Kr.). To tydelige forbilleder til Jason.

Balancekunst

Thorvaldsen har frosset Jason et sted mellem ro og bevægelse. Kampen er afsluttet, og han er på vej hjem med sit bytte over armen. Jason udtrykker både fysisk og mental ro. Han er prototypen på den klassiske helt.

Selve skulpturen er i fuld balance. Lige gyldigt hvor øjnene falder, kan du finde et modsvarende element - lodret, vandret eller diagonalt. For eksempel lansens/brystremmen, vædderskindet/træstubben og den krøllede spids på hjelmens hane-kam/vædderens horn.

Næsten for sanselig

Læg mærke til kontrasten mellem Jasons glatte, muskuløse krop og det krøllede, slappe skind, der næsten berører låret. Det er sanseligt - og faktisk tæt på upassende, i en tid hvor sensualitet og sanselighed blev undertrykt til fordel for de intellektuelle dyder. Kunsten skulle inspirere folk til at blive bedre mennesker. Med hovedet - ikke med kroppen. Thorvaldsen gik da også over til et køligere udtryk i sine senere skulpturer.

FAKTA

Værk:

Jason med det gyldne skind, fuldført 1828

Kunstner:

Bertel Thorvaldsen (1770-1844)

Selvom Jasonfiguren næsten var for sanselig og fræk til datidens fine borgerskab, placerede skulpturen omgående Thorvaldsen i den europæiske kunsts superliga. Hans rendyrkede nyklassicisme kom siden til at danne skole i både ind- og udland. Jasons smukke, atletiske krop blev idealet for fremstillingen af mænd og satte standarden for dansk skulptur langt ind i eftertiden.

VIDSTE DU

Jason-skulpturen blev Thorvaldsens billet til at blive i Rom, på et tidspunkt hvor hans stipendium var udløbet.

Ifølge overleveringerne besøgte den engelske rigmand Thomas Hope Thorvaldsens værksted, dagen før han skulle hjem til Danmark. Hope bestilte Jason-skulpturen i marmor og gav dermed Thorvaldsen mulighed for at blive i Rom. Der gik dog 25 år, før han modtog skulpturen.

UDSIGT GENNEM TRE AF DE NORDVESTLIGE BUER I COLOSSEUMS TREDIE STOKVÆRK

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Under sit tre år lange ophold i Rom udførte C.W. Eckersberg sit maleri af udsigten fra Colosseum ud over Roms tage.

Motivet er skildret oppe fra tredje stokværk, hvor han har stået lige inden for murene og set gennem buerne ud over byens tage. Det er hans personlige kig, vi som beskuere her kan identificere os med. Vi ser med Eckersbergs øjne. Hvis ikke udsigten over Rom var blevet skildret gennem de tre buer, havde byens panorama fået karakter af et anonymt prospekt. Som det fremstår her, fornemmes Eckersbergs personlige oplevelse af udsigten.

Maleriets dramatiske uvejrslys, med de gråblå skyer, der mødes med den stærke sol, giver et fint spil på bygningerne. Hele billedets forgrund, med de groft tilhuggede kvadersten og det vildtvoksende græs, er skildret med en spontan pensel i modsætning til dets baggrund, hvor hvert enkelt penselstrøg er sirligt påført. Det er karakteristisk for guldalderens malere, at de nøje skildrede naturen i overensstemmelse med det sete motiv. Hver detalje, hvert lysskift blev registreret så sand, som det var muligt. Det var også det, Eckersberg lærte sine elever i sine mange år som professor på Kunstakademiet.

I professorboligen på Charlottenborg hang alle Eckersbergs gennemarbejdede prospekter fra Rom, og de blev flittigt studeret af de mange elever. Perspektivet og den præcise registrering af flader, farver og linjer optog alle. Desuden blev eleverne påvirket til at gå ud i naturen og skitsere den virkelige verden med henblik på de endelige malerier, som de senere skulle udføre i ateliererne.

MED ROM I SØGEREN

Af Trine Møller Madsen, er kunst- og kulturskribent og forfatter

Ligesom fotografen, der gennem søgeren finder den rette beskæring af sit motiv, har C.W. Eckersberg (1783-1853) valgt sin helt specielle beskæring af en panorama-udsigt over Roms tage.

Han fandt den på toppen af Roms mest berømte antikke monument, hvor de tre buer i Colosseums murværk indrammer motivet. Faktisk skaber buerne tre billeder i ét. De fungerer som en slags kulisse, der iscenesætter motivet - guider blikket og hjælper med at fortælle historien.

Ved hjælp af de tre kighuller i det historiske murværk får Eckersberg skabt et unikt fokus på datidens Rom. Det var ikke tilfældigt, for alle kunstnere, inklusive ham selv, havde blikket vendt mod Italiens hovedstad i deres søgen efter sandheden om kunsten. Meningen er selvfølgelig, at du skal gøre det samme.

Et stykke virkelighed?

Læg mærke til alle detaljerne (også i titlen!). Alt er kommet med. Hvert et lille strå. Hver en lille sten. Selv den mindste revne i den grove arkitektur. Med sin præcise registrering og gengivelse fangede Eckersberg den nye strømning i Europa - naturalismen, der gik ud på at skildre naturen, som den rent faktisk så ud. Men lad dig ikke narre. Det er ikke et "tilfældigt" stykke virkelighed, vi ser, og Eckersbergs briller er ikke 100 % objektive. Han har derimod gjort motivet så smukt og forførende som muligt - med klassiske virkemidler som balance og stramme, rene linjer.

FAKTA

Værk:

Udsigt gennem tre af de nordvestlige buer i Colosseums tredje stokværk, udført 1813-1816

Kunstner:

C.W. Eckersberg (1783-1853)

Værket findes her:

Statens Museum for Kunst
Sølvgade 48-50
1307 København K

Og så er der kontrasterne i billedet, der skaber en stille dramatik: sollyset til venstre og uvejrsskyerne til højre. Den vilde, groft malede natur i forgrunden og bagerst det civiliserede byrum, malet med sirlige penselstrøg.

Guldaldermaleriets far

Det var helt nyt - både Eckersbergs valg af motiv og hans opfindsomme indramning. Eckersberg var den første herhjemme, der begyndte at interessere sig for de landskaber og byrum, som skulle blive hovedmotiverne i guldalderen (ca. 1815-1850). Hans skarpe iagttagelser og præcise maleteknik blev idealet for den kommende generation af berømte, danske malere.

VIDSTE DU

Man skulle umiddelbart tro, at Eckersbergs maleri viser en præcis gengivelse af en udsigt, der er set fra et bestemt punkt i Colloseum.

Der er nærmere tale om tre forskellige udsigter, der er stykket sammen til én. Fra det punkt, hvor Eckersberg synes at have siddet, kan man nemlig ikke se alle de udsigter, der er vist i billedet.

Kilde: Peter Michael Hornung og Kasper Monrad, C.W. Eckersberg: dansk malerkunsts fader, s. 165, Forlaget Palle Fogtdal, 2006.

EFTERÅRSMORGEN VED SORTEDAMSSØEN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Manden, som går på stien, er firskåren og indhyllet i en mørk kappe. Det yndefulde rosa morgenlys har han bag sig, men foran tårner et sort træ sig op.

Træet fylder halvdelen af billedet og danner et voldsomt kors med horisonten.

Grene, kviste og enkelte blade fylder den lyse himmel med sort netværk. Så skarpt, som var det mandens nervetråde.

Én kvist, ét blad er malet af gangen. Den ene neurit ved siden af den anden.

Så måske har Kjøbke, mens han stred med billedet og ventede på, at den gode Gud skulle få billedet til at lykkes, malet sig frem til at se sin egen alt for store følsomhed.

MANDEN, TRÆET OG DEN LYSERØDE MORGEN

Af Trine Møller Madsen, kunst- og kulturskribent og forfatter

En sø, en sti og en mand. To træer og nogle buske. Efterårsmorgen ved Sortedamssøen er et enkelt billede uden meget action. Og dog. Manden bevæger sig fremad i billedet. Hvem er han? Hvor er han på vej hen? Og er der mon en forbindelse mellem den mørke skikkelse og det nøgne træ i forgrunden? For de to "personer" mødes snart. Billedet emmer af stemning. Måske er det den, der sætter fantasien i frigear?

Rosa præcision

Christen Kjøbke var elev af C.W. Eckersberg (1783-1853), som også er repræsenteret her i Kanon for billedkunst. Han blev undervist i guldaldermaleriets dyder, der gik ud på at iagttage naturen, det nære liv og de nærmeste omgivelser og skildre det set så præcist og detaljeret som muligt. Så det gjorde Kjøbke. Hver en lille kvist i træer og buskads er kommet med.

Historiefortælling og dramatik kom til gengæld i anden række i den naturalistiske kunst. Ikke desto mindre er det svært ikke at digte løs foran Kjøbkes stemningsfulde billede. Men læg nu i første omgang mærke til de lodrette og vandrette linjer, der holder motivet i balance. Kjøbke havde en usædvanlig evne til at skabe ro i kompositionen. Og så var han berømt for sin unikke sans for farver - som her, hvor han fanger og gengiver et særligt rosa morgenlys.

Næsten japansk

Træets kraftige stamme, grene og små kviste træder tydeligt frem på himmelen. Det var dristigt at sætte de mørke aftegninger op imod den lysende baggrund. Resultatet er grafisk og minder om udtrykket i de enkle japanske træsnit, der var populære i Kjøbkes samtid.

Den store trækrone får himmelen til at krakelere for øjnene af os og den ensomme vandrer. Eller er det snarere et billede på små vener eller nervetråde, der giver morgenstunden liv og næring? Måske er det kort og godt bare et træ ved søens bred. Alt afhænger af øjnene, der ser. Hvad ser du?

VIDSTE DU

Hundeluftere og svedige kondiløbere skal man kigge langt efter på Kjøbkes maleri fra området ved Sortedamssøen.

På Kjøbkes tid lå søen nemlig i udkanten af København og havde ikke meget at gøre med nutidens trafikerede bymidte.

FAKTA

Værk:
Efterårsmorgen ved Sortedamssøen,
1838

Kunstner:
Christen Kjøbke (1810-1848)

STØVKORNEENS DANS I SOLSTRÅLERNE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af *Kanonudvalget*

Lyset i dette billede er mere end i noget andet maleri af Hammershøi hovedmotivet. Hele det tomme rum ligger delvist badet i det sollys, der kommer fra vinduet. Opmærksomheden i maleriet drages først og fremmest mod det hvide sprossevindue, der fremstår knivskarpt i modsætning til det mørkere rum, hvor til gengæld hver detalje på gulv, døre og paneler er synlig. Rummet er ganske nøgent, og kun fra lysets mange kontraster skabes der atmosfære og liv. Som mange i sin samtid var også Hammershøi optaget af fotografiet, og han brugte det som forlæg til sine billeder. Det fremgår her, hvor motivet har karakter af et sort-hvidt fotografi, hvor alle de grå mellemtoner er kommet med, samtidigt med at Hammershøi har brugt lyskilden med de dansende støvkorn til at give rummet en særlig poetisk stemning. I lighed med romantikkens malere kan også Hammershøis vinduesmotiv opfattes som et symbol på længsler og drømme. Her repræsenterer vinduet først og fremmest den visuelle tærskel mellem inde og ude, det nære og det fjerne.

Ud over det sanselige har Hammershøi koncentreret sig om de formelle krav til maleriets komposition. Netop i dette billede fremstår de lodrette og vandrette planer meget markante. Vinduets geometriske form, fladerne og linjerne synes her at foregribe det 20. århundredes konstruktivistiske maleri. Udgangspunktet for Hammershøis formopfattelse var det synlige og konkrete, hvor de enkelte genstande har en egen iboende kraft. Form, lys og rum var de bærende elementer for i Hammershøis maleri.

RUM I SLOWMOTION

Af *Trine Møller Madsen, kunst- og kulturskribent og forfatter*

Et sort-hvidt fotografi af et mennesketomt rum. Med et vindue og en lukket dør. Der sker ingenting. Lyder det kedeligt? Ja, måske. Ikke desto mindre bliver langt de fleste lokket ind i Hammershøis tomme rum fra år 1900. Titlen afslører, at der foregår noget! Faktisk sitrer hele billedet, og det er præcis det, der afslører, at det netop ikke er et fotografi, men et maleri.

Vilhelm Hammershøi har med minutiøse penselstrøg gengivet et nøgent rum. Det var et af hans yndlingsmotiver. Et andet var kvinder, der vente ryggen til. Begge motiver virker lukkede og reserverede. Umiddelbart giver de ikke meget fra sig. Men det er netop det, der gør dem gådefulde og tiltrækkende.

Som en drøm

Billedet er stramt og geometrisk. Det er en tom kasse, vi, der ser på, selv må fylde noget i. Den sarte farveskala, der næsten begrænser sig til gråtoner, skaber en stille poesi. Billedet kigger indad og taler til vores følelser og drømme. Lyset, der kiler sig på tværs gennem rummet, har hovedrollen. Hvilken betydning, lyset har, er op til dig. Er det en drøm eller et mareridt? Taler dansen i det bløde lys til dig, eller vil du ud af det nøgne rum?

Åbn døren!

Som i Hammershøis andre interiørbilleder er der i Støvkornenes dans i solstrålerne en vej ud af den larmende tomhed. Der er altid døre - åbne som lukkede - og vinduer, som antyder, at der er en verden udenfor. Hammershøi åbnede selv døre. Han rejste som mange af sine kolleger ud i Europa og indsnusede de nye strømninger, der lå og ulmede her.

FAKTA

Værk:

Støvkornenes dans i solstrålerne, 1900

Kunstner:

Vilhelm Hammershøi (1864-1916)

Med sine tomme, geometriske rum vendte han sig mod den naturalisme, som Kunstakademiet underviste i. Ligesom kollegaen L.A. Ring er Hammershøi symbolist og peger samtidig fremad mod modernismen, der fokuserer på form, farve og komposition frem for egentlig billedfortælling og handling.

VIDSTE DU

Udlandet har i de senere år fået øjnene op for Hammershøi med store udstillinger i bl.a. Paris og New York. Det tidligere Monty Python-medlem og Hammershøibeundrer Michael Palin lavede i 2005 tv-udsendelsen Michael Palin and The Mystery of Hammershoi (Michael Palin og mysteriet Hammershøi). På sin hjemmeside opfordrer Palin til at danne fanklubben Friends of Hammershoi.

SOMMERDAG VED ROSKILDE FJORD

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Blandt hovedværkerne fra århundredeskiftet 1900 regnes L.A. Rings stemningsfulde maleri af en sommerdag ved Roskilde Fjord.

Med stor præcision har maleren her skildret både det kuperede grønne landskab og det flade sumpområde, der støder op til den stillestående fjord. Det er havblik, så den ensomme fiskerkutter og den høje, blå himmel spejler sig klart på vandoverfladen. Motivet forekommer, som var det løftet ud af virkeligheden og indskrevet i et større univers. Et kosmisk, guddommeligt lys fylder billedet med en rummelighed, der uvilkårligt kan forbindes med en uendelighedssymbolik.

Selv var L.A. Ring ikke religiøs, tværtimod var han i sine unge år svoren ateist. Med en baggrund i et fattigt husmandsmiljø i Sydsjælland var det ikke hans mål at idealisere virkeligheden. Hans tidligste billeder, hvor motiverne var hentet i det nære landsbymiljø, viste tydeligt et ægte socialt engagement. Senere i livet, efter at have stiftet familie, ændrede Ring markant sin virkelighedsopfattelse. Fra da af var det, som om hans realisme blev iscenesat af et langt mere følsomt og metafysisk lys.

I sin skildring af Roskilde Fjord har Ring malet et panoramisk perspektiv, dog uden at miste den personlige opfattelse af landskabet. Det storladne, tomme rum, hvor blikket og tanken fortaber sig langt ud over horisontlinjen mod det uendelige, lægges der op til meget sanselige fortolkninger, alt efter beskuerens sindstilstand. Rummet besjæles her af såvel det guddommelige som det virkelige lys og giver dermed billedet en mening langt ud over Rings samtid.

LANDSKAB MED FØLELSER

Af Trine Møller Madsen, kunst- og kulturskribent og forfatter

Et landskab er vel et landskab - eller hva'?

Der er ingen tvivl om, hvad billedet Sommerdag ved Roskilde Fjord forestiller; men der er alligevel noget underligt ved det. Måske er det de enkle flader af grønt og blå. Måske er det kontrasten mellem den bløde, organiske kyststrækning i forgrunden og de hårde, stramme linjer i fjordblik og horisont? Eller den dristige beskæring, der giver den lille klynge af fiskerbåde på vandet en birolle, helt derude i kulissen? Billedet er mystisk. Det er, som om det vil noget mere end at beskrive et smukt kig.

Det mentale landskab

L.A. Ring viser os, at et landskabsmaleri kan meget andet end bare at beskrive naturen set fra en bakkeskråning eller et udsigtspunkt. Han renser motivet for overflødige detaljer, og sådan skaber han et anderledes landskabsrum. Det er tomt og udefinerbart. Det hæver sig over tid og sted. Hvis man lægger en finger over bådene, er billedet næsten helt abstrakt. L.A. Ring forvandler landskabet til et indre, mentalt rum, som beskueren kan spejle sine egne følelser og sindsstemninger i. Prøv det selv.

Visionær bondemaler

L.A. Ring er en af de mest betydningsfulde landskabsmalere i dansk billedkunst. Han var selv fra landet. Selvom han holdt af at skildre naturen og livet mellem bønderne, var han ikke bondemaler i traditionel forstand. Han gik ikke bogstaveligt til tingene. Han var derimod "symbolist". Ring malede ofte vejen: grusvejen,

FAKTA

Værk:

Sommerdag ved Roskilde Fjord, 1900

Kunstner:

L.A. Ring (1854-1933)

landevejen eller - som her - vandvejen, som han bruger som et symbol på livsrej-
sen, der ligger foran os alle.

Samtidig var han fremsynet i sin kunst. Med sine spøjse beskæringer og abstrakte
rum uden handling peger han - ligesom sin kollega Hammershøi - fremad mod
modernismen. Billeder, der fanger andre sider af virkeligheden, end den vi kan
spotte med det blotte øje.

VIDSTE DU

L.A. Ring er døbt Laurids Andersen, men tog senere navn efter landsbyen Ring,
hvor han er født. Mange af Rings motiver er hentet herfra og fra de omkringlig-
gende sydsjællandske egne.

Under et besøg i Paris udtaler han ”Her er saa forfærdelig meget at see, saa det
næsten svimler for mig, og jeg tror nok, at jeg drage et Lettelsens Suk den Dag,
da jeg vender Næsen hjemad.”

Kilde: Rønnebæksholm Kunst- og Kulturcenter, L.A. Ring - 150 år, s. 5, 2004.
(udstillingskatalog).

DET STORE RELIEF

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Tilbage i Paris tænkes relieffet i forbindelse med en bar, han beskriver oven i købet baren, de groteske musikanter, de eksotiske skitser, det negativt ladede og det positivt ladede, er en del af værkets kompleksitet.

Om han selv erkendte det absurde i projektet, er tvivlsomt, han har skabt sit eget rum, ikke kun i kunsten, men også om sig selv, jeg skal ikke tolke hver figur symbolsk, det kan læses flere steder, men blot beskrive karakteren.

Der er fire store figurationer, som hver består af to figurer, en dualisme, + og -, de tre er mand og kvinde, den største to halve mænd, formentlig et dobbelt selvpportræt, alle figurerne er klart og præcist modelleret som helheden i en ornamental dekorativ stil, baggrunden er et fladt relief med mænd og kvinder i manierede forvredne stillinger, forneden vandrer dette motiv ud som forgrund og danner hele figurer, her bindes relieffet sammen af et vand- og planteornament, det hele er sat op på en mørk marmorvæg og danner hermed sit eget rum, men kunne også være bygget ind i arkitektur som hans barer i Chicago.

Jeg betragter værket med alle sine konflikter, med sine indbyggede svagheder, og dets egensindige skaber, der med dette værk skabte sig et punkt uden for tid og sted, som er uomgængeligt for alle, der lever og lider med kunsten.

LIVET ER STORT

Af Trine Møller Madsen, kunst- og kulturskribent og forfatter.

Hvis ikke du passer på, får du et knæ lige i synet. Figurerne spræller med arme og ben - og Det store relief er med sine 4,4 meter så højt, at dit hoved lige præcis er ud for Adam og Evas nøgne knæskaller. Hvis du altså oplever billedet live og ikke som her i en lillebitte gengivelse.

To og to

Han/hun, lys/mørke, orden/kaos, lige linjer/bugtede linjer - det gigantiske relief er bygget op over par af modsætninger. Samtidig danner otte af figurerne par to og to. De to mænd, der står i vand til navlen midt i billedet, menes i øvrigt at være et dobbelt selvpportræt af kunstneren.

Det nøgne par til højre træder tydeligt frem og er relieffets højdepunkt. Det kunne være Adam og Eva. Faktisk er de nærmest på vej ud af billedet. Parret er næsten smeltet sammen. De er et forgyldt billede på kærlighedens symbiose. De kigger frem for sig med armene løftet. Hun i en afværgende bevægelse - som i forsøget på at beskytte deres kærlighedsboble. Måske er hun bange for at blive fanget af bølgen, der når som helst kan trække dem derud, hvor de ikke kan bunde?

De fire par står i tydelig kontrast til de andre solofigurer, der svæver rundt i kaos i både for- og baggrund. Med ryggen til, hovedet nedad og i underligt forvredne stillinger.

Manden bag

Det store relief er lavet af multikunstneren J.F. Willumsen og regnes for at være hans allerbedste billedhuggerværk. Willumsens personlige og udtryksfulde kunst og spøjse miks af materialer stak af fra datidens udtryk. Selv i dag virker hans værker moderne.

FAKTA

Værk:

Det Store Relief, 1893-1928

Kunstner:

J.F. Willumsen (1863-1958)

I Det store relief har Willumsen med kroppe i alle mulige og umulige stillinger gengivet de følelser og tilstande, mennesket gennemlever på et helt liv. Du kan selv tage med på rejsen og finde betydning i de enkelte figurer. Et lille tip: Det er livets lyse sider til højre og de mørke til venstre.

VIDSTE DU

Willumsen har selv betegnet Det store relief som et stykke musik.

I 1992 resulterede denne idé i operaen Gylden storm af Holland House ved billedkunstneren Jakob F. Schokking. Ifølge daværende museumsdirektør Vibeke Petersen handler operaen om ”den skabende kunstners bestræbelser på at fortolke og forvandle virkeligheden gennem sin kunst”.

Kilde: J.F. Willumsens Museum: Gylden storm. Tragikomisk kammeropera, s. 6-15, 1992.

STÅENDE KVINDE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Det oprejste menneske.

De store civilisationer, Ægypten, den tidlige græske og gotikken, var optaget af oprejsthedens under, og de vidste, at jo nærmere det oprejste var ved søjlen, jo mere liv. Sådan er det ofte i en civilisations begyndelse. Mens vor kultur tror, at jo større bevægelser og jo højere hastighed, des mere liv.

STÅENDE KVINDE

Af Trine Møller Madsen, kunst- og kulturskribent og forfatter

Hun er rank og står på kraftige ben. Det ene ben lidt foran det andet. Hun kigger fremad. Håret er kort.

Stående kvinde er en stærk kvinde. Hun viser sig ikke frem for beskuerens blik. Det er derimod hende, der betragter verden - med opmærksomme øjne. Det er tydeligt, selvom man ikke kan se dem. Hun har tyngde og hviler i sig selv. I en skønhed, der kommer indefra. Er det overraskende, at Stående kvinde er lavet af en kvindelig kunstner?

Mod og styrke

Astrid Noack er en ener i dansk kunst. Hun var en af de første kvinder, der uddannede sig til billedskærer (billedhugger) herhjemme, og i 1920'erne rejste hun til Paris for at videreuddanne sig og samle inspiration. Ligesom sine mandlige kolleger. Hun var selv en "stående kvinde", der gjorde op med de traditionelle kønsroller.

Uden støj

Noack lavede skulpturer af mennesker. Mest af kvinder og børn. Hendes figurer fortæller ikke historier. Hun var mere optaget af skulpturens form og linjer og arbejdede derfor med ganske få virkemidler. I Stående kvinde er det eneste tegn på bevægelse fodstillingen samt de foldede hænder, der er forskudt fra kroppens akse og derfor skaber et lille twist i overkroppen. Ellers er alt stille. Selv figurens overflade er i ro. Der er ingen variation eller nuancer. Ikke engang i skiftet mellem hud og hår.

Set med nutidens øjne virker skulpturen fuldstændig ubevægelig. Måske endda kedelig. Vi er vant til billedflimmer og høj hastighed. Men måske er det netop det, der er skulpturens styrke - dens ro og stabilitet. Kan du mærke det?

VIDSTE DU

I arbejdet med Stående kvinde udførte Astrid Noack en række skitser, hvortil en ung kvinde, Marianne Sørensen, stod model. Noack tegnede hende flere gange og fra forskellige vinkler.

Marianne Sørensen var ansat i kantinen på en fabrik tæt ved Rådmandsgade, Nørrebro, hvor kunstneren havde atelier.

Kilde: Holstebro Kunstmuseum.

FAKTA

Værk:

Stående kvinde, 1937-1943

Kunstner:

Astrid Noack (1888-1954)

STALINGRAD

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Asger Jorn havde vendt Danmark ryggen for i fremtiden at arbejde i udlandet, da han i flere perioder fra 1957 (1956) og frem til et par uger før sin død i 1972 malede Stalingrad, der bl.a. også har haft titlerne Ingen mands Land og Modets sindssyge latter.

Picassos Guernica ligger et sted bagved, men maleriet er ikke mindst baseret på en italiensk vens beretning om sin deltagelse i kampen ved Stalingrad, der skulle blive en af de mest brutale enkeltbegivenheder i 2. verdenskrig.

Kunstneren samlede hele sit indtryk af krigens væsen i selve malerprocessen, der med sine tykke farvelag er en psykisk udladning, en slags handling i stedet for fremstillingen af en handling, der fastholder krigen som en tilstand, der allerede dengang overgik den menneskelige forestillingsevne.

Det var bagefter, som om Stalingrad kun eksisterede som en vældig slagmark, hvor alle spor af mennesker og civilisation er ved at blive væk under lagene af sne. Man aner konturerne af en krop og skimter måske spor af et ansigt, men bag ved overfladen skjuler der sig et væld af udbrud og tilstande, der allerede er på vej ned i glemslen.

Jorn fastholder krigens væsen som en tragedie med vanviddet i sig og totalt blot-tet for heroiske elementer. Det vældige maleri er et personligt rystet dokument på et tidspunkt, hvor den kolde krig og atomkapløbet var begyndt at true med endnu større ødelæggelser. Frygten var blevet noget kollektivt og derfor psykisk genkendeligt, som gjorde, at man ikke længere behøvede noget egentlig genkende-ligt for at orientere sig. Indholdet ligger i udtrykket, og maleriet er som et smerte-ligt udbrud i farve fra en kultur, der begræder sin egen undergang.

15 KVADRATMETER KAOS

Af Trine Møller Madsen, kunst- og kulturskribent og forfatter

Det store lærred taler til hele kroppen. Det måler næsten 3 x 5 meter, og selvom farverne er afdæmpede, virker det voldsomt. Penselstrøgene er heftige, og det er umiddelbart svært at finde op og ned i billedet. Det er rent kaos.

Selvom det skarpe øje kan spotte stort set alle farver i billedets mange lag af maling, er den dominerende farve hvid. Under det hvide lag kan man ane nogle mørke skygger, og øjet fanger også de røde spor, der er trukket ned over fladen. Måske er en indre film allerede begyndt at køre i dit hoved?

Blodspor i sneen

Man kan forestille sig mange ting. Vi ved, at maleren Asger Jorn i udgangspunktet havde ét billede inde i sit hoved: slaget ved Stalingrad, som var en af de blodigste kampe under 2. verdenskrig.

Jorn var med til at grundlægge Cobra - den verdensberømte kunstnergruppe, der søgte menneskets ur-instinkt og derfor malede frit og abstrakt og med fokus på farve og penselstrøg. Normalt malede han og de øvrige Cobra-kunstnere billeder, der eksploderede i farve. Sammenlignet med dem er Stalingrad usædvanligt afdæmpet. Den hvide farve lægger sig over billedet - som sneen, der faldt over byen og dækkede krigens spor.

FAKTA

Værk:
Stalingrad, 1957 - 1972

Kunstner:
Asger Jorn (1914-1973)

Jorn ønskede det modsatte. Han malede slaget ved Stalingrad frem i lyset og erindringerne. Gravede gruen op fra glemslen. Hvis du kigger godt efter, kan du ane de blodige kroppe og de sønderbombede, udbrændte huse under de tykke lag-på-lag af maling.

Reaktion

Asger Jorn kendte Picassos store, monumentale maleri Guernica, der beskrev grusomhederne i den spanske borgerkrig. Ligesom Picassos mesterværk er Stalingrad stort og uoverskueligt. Både i form og indhold. Det er et billede, det tager tid at opleve og fordøje.

Jorn malede på billedet gennem mange år. Sidste gang kun få måneder før sin død. Mens han malede, rustede stormagterne op, og atomkapløbet blev sat i gang. Var en tredje verdenskrig på vej? Jorn reagerede på det menneskeskabte kaos med sin vilde pensel. Foran det store lærred er det nu din tur.

VIDSTE DU

Asger Jorn havde en forkærlighed for motoriserede køretøjer. Som ganske ung kørte Jorn den lange vej til Paris på motorcykel for at blive elev hos forbilledet Kandinsky (hvilket dog ikke blev til noget, da Kandinsky ikke længere underviste).

Over 20 år senere benyttede Jorn sig af en scooter som kunstredskab, da han kørte hen over det våde ler i fremstillingen af et relief til Statsgymnasiet i Århus.

Kilde: Hans Edvard Nørregård-Nielsen, Dansk Kunst, s. 521-522, Gyldendal, 2003.

Design og kunsthåndværk

- 056** Kanonudvalget for design og kunsthåndværk
- 056** Om kanon for design og kunsthåndværk
- 057** Design og kunsthåndværk – kanonværker
- 058** Havhingsten fra Glendalough
- 060** Flora Danica
- 062** Thorvald Binesbølls livsværk
- 064** Marie Gudme Leths livsværk
- 066** PH's skærmsystem
- 068** Testel
- 070** Gedser Forsøgsmølle
- 072** Pantonstolen
- 074** Stol af opskummet polymer
- 076** Kevihjulet
- 078** Facadesystem

OM KANON FOR DESIGN OG KUNSTHÅNDVÆRK

I slutningen af 1700-tallet var maleren Abildgaard meget optaget af møbelkunsten. Han tegnede en række møbler, men de mest betydelige blev hans klismosstole, inspireret af de stole, han havde set afbildet på græske vaser. Abildgaard tegnede sine møbler, interiører og den lille villa Spurveskjul ud fra en ideel forestilling om det gode liv. Det var der flere gode grunde til: Kunstakademiet havde ved sin grundlæggelse fået til opgave at anvise og godkende mesterstykker fra håndværksslavene, og den almindelige opfattelse blandt kunstnerne var, at man skulle rydde op i alt det unyttige pjat, der blev fremstillet. Abildgaard var, i tråd med datidens internationale avantgarde, optaget af antikkens livsverden, som man forestillede sig, var både enklere og sandere, og han ønskede i sit design at efterleve dette ideal. Da Abildgaard var maler, spillede farve og fortælling en stor rolle i hele hans livsværk.

Hvert eneste værk har forbindelse med mange andre værker – ikke kun inden for den samme kunstart, men også inden for helt andre udtryksformer. Man kan se hvert værk som et hyperlink, der giver adgang til et helt netværk af tanker og ideer. Fra Abildgaards stol kan man linke ud i den store verden: til antikkens litterære hovedværker, til maleriet i Pompeji og Herculaneum, til Abildgaards øvrige arbejder, til Poussin, til generationers kunstnermøbler, til den hverdagsklismosstol, der blev så almindelig i det 19. århundrede, og til de nyklassicister, der i tyverne skabte grundlaget for 'Danish Design' – den generation af møbelarkitekter, der i dag er blevet genopdaget internationalt, som konsekvens af en håndfuld britiske arkitekters interesse. Hvis det skulle være rigtig sjovt, kunne man også her linke til Jørgen Rasmussens Kevihjul, fordi det netop er en videreførelse af den akademiske tradition for design, som Abildgaard indførte i Danmark. Fra Kevihjulet kan vi komme langt videre ud i verden, men den historie venter vi lidt med.

I udvalget for design og kunsthåndværk blev vi hurtigt klar over, at der var hundredvis af umistelige værker inden for design og kunsthåndværk, der hver især var på niveau med det bedste i verden – og som i øvrigt var usammenlignelige. Hvad er det bedste – en stenøkse, Gundestrupkarret, 'Myren' eller isterningeposerne? Wegners stole eller Christiania-cyklen? Derfor måtte vi vælge. De tolv værker, vi har valgt, fortæller én historie om design i Danmark, men der er værker nok til mange andre kanoner. Vi kunne have fortalt om det gode håndværk, om innovation, om almuekulturen eller bare om Thorvald Bindesbøll. Kunsthåndværk og design er et meget bredt område – vi kunne have lavet en kanon for hver af de fagligheder, der er repræsenteret: grafisk design, tekstiltryk, vævekunst, keramik, møbeldesign, beklædning, smykkekunst, glas, industriel design, spildesign, webdesign, komponentdesign m.fl.

Fra det første møde har vi kun været sikre på én ting: at Poul Henningsens skærmsystem skulle med i kanonen. Og det gav os en god anledning til at fordybe os i PH's liv og tanker. Det er pudsigt, at den 'kanon' eller 'gode smag', der i dag findes i Danmark, er skabt af Poul Henningsen og hans kulturradikale kammerater i opgøret med en samtid, der klyngede sig til billedet af en længst forsvunden feudal stormagt. I mange artikler i dagblade, og i tidsskrifterne Kritisk Revy og Tænk, i bogudgivelser, revyer og den fantastiske Danmarksfilm, søgte PH at gøre op med det gamle Danmark og vise et nyt muligt Danmark, der var bedre i overensstemmelse med de moderne vilkår. Hans åndelige fædre var Brandeskredsen, der tilsvarende kæmpede for et 'moderne gennembrud'. Og for begge generationer af kulturradikale spillede brugsgenstandene en væsentlig rolle. Først, omkring år 1900, var det kunsthåndværket og den håndværksmæssige produktion af

KANONUDVALGET FOR DESIGN OG KUNSTHÅNDVÆRK

Merete Ahnfeldt-Møllerup (formand)
Arkitekt, lektor

Ursula Munch-Petersen
Keramiker

Louise Campbell
Designer

Erik Magnussen
Designer og keramiker

Astrid Krogh
Designer

møbler og genstande, man så på, siden, fra 1930, var det den industrielle design. Og netop på grund af lampesystemet vidste PH bedre end nogen anden, hvad industriel fremstilling går ud på.

Det lykkedes kun delvist at bringe Danmark ind i industrialderen, på trods af de kulturradikale ildsjæles indsats. Og nu er det for sent. Industrialderen er overstået, og Danmark blev aldrig en førende industrination.

Nu står vi igen med nye vilkår, og tør ikke, som nation, tage skridtet ud i den virkelighed, vi allerede har: med højteknologi, internet, MTV, outsourcing af produktion og krav om uddannelse. Vi skal lære at forholde os til andre livsformer, nye arbejdsvilkår og nye produktionsformer. Så det er for så vidt passende, at vi igen kigger på tingene omkring os og ser, om de svarer til vores virkelige liv og behov. Og i den forbindelse er det udmærket at se historien i et nyt lys: Vi har en kæmpe rigdom af erfaring og viden, vi kan trække på, og det er ikke sikkert, at den historiefortolkning, der var nyttig i trediverne, også er nyttig i dag.

I udvalget for design og kunsthåndværk har vi valgt 12 værker, der er eksemplariske ved at være relevante i den tid, de er skabt i, og så fremadrettede, at de har brugs- og erkendelsesværdi endnu i dag. Vi har kun valgt værker, der også i et internationalt perspektiv er væsentlige.

Design og kunsthåndværk er egentlig processer, en måde at gøre det på – og i arbejdet med kanon er det gået op for os, at de helt traditionelle dyder i håndværket og formgivningen stadig spiller en væsentlig rolle. It-folk taler om programmering som et kunsthåndværk, og vi kan genkende deres interaktion med stoffet fra de ældste håndværksmæssige traditioner – ligesom vi kan genkende os selv i det slag, man ser i stenøksen, kan vi genkende stoffet i de koder, der danner det nye digitale verdensbillede, om det er vævet af tråd eller af tegn, spiller ikke den store rolle.

Hvert værk peger videre til en hel familie af værker, sådan som Abildgaards stol gjorde det i begyndelsen af denne tekst. Vi håber, at denne lille samling af værker kan inspirere til mange samtaler om tingene omkring os, nu og i fremtiden.

Kanonudvalget for Design og Kunsthåndværk vil gerne takke følgende for hjælp og inspirerende samtaler: Bodil Busk Laursen, Kirsten Toftegaard, Christian Holmsted Olesen, Sia Mai Udsen, Jesper Juul, Ida Engholm, Marius Hartmann, Claus Bjerring, Steen Ejlers og Tinna Damgård-Sørensen.

Kanon-udvalget for design og kunsthåndværk, fra venstre: Ursula Munch-Petersen, Merete Ahnfeldt-Møllerup (formand), Louise Campbell, Astrid Krogh, Erik Magnussen

DESIGN OG KUNSTHÅNDVÆRK – KANONVÆRKER

- Havhingsten fra Glendalough
- Flora Danica
- Thorvald Binesbølls tivsværk
- Knud V. Engelhardtts tivsværk
- Marie Gudme Leths tivsværk
- PH's skærmsystem
- Testel
- Gedser Forsøgsmølle
- Pantonstolen
- Stol af opskummet polymer
- Kevihjulet
- Facadesystem

HAVINGSTEN FRA GLENDALOUGH

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

At bygge et skib er en form for erkendelse. Det er fuldstændig svimlende at forsøge at begribe al den viden, der indgår i et vikingskib – viden, vi i dag har fordelt på en halv snes forskellige fagligheder.

Og viden, der gik tabt i løbet af det 11. og 12. århundrede, da man opgav ambitionerne om et nordeuropæisk herredømme.

I dag kan vi umuligt vide, hvordan vikingerne har opfattet forholdet mellem form og funktion. Eller mellem dekoration og religion. Var det vigtigt for dem, at skibene var smukke af religiøse grunde, eller af de samme grunde, som vi i dag værdsætter skønhed? Det er umuligt at sige. Men det er til gengæld helt indlysende, at den organiske helhed af konstruktion, form og funktion i "Havingsten fra Glendalough", som Vikingskibsmuseet kalder deres rekonstruktion, er helt utroligt effektiv.

I dag gælder det også, at rum- og våbenindustrien er foran, når det gælder innovation. Industrialiseringen efter anden verdenskrig, der ændrede alle menneskers levevilkår radikalt, er et resultat af oprustningen under krigen. Rumskibene og hangarskibene er vor tids vikingskibe – både smukke og rædselsfulde. Behøver vi krig for at skabe fornyelse? Vikingskibet er smukt, lige meget hvad det har lavet. Og måske er erkendelsen lige så vigtig som krigen i dets opbygning? Det er en central og vanskelig problemstilling, når det gælder design.

VIKINGERNES VIDUNDER

Af Charlotte Jul, designskribent og ansvarshavende redaktør på tidsskriftet KUNSTUFF

Havingsten fra Glendalough er egentlig et krigsskib - det lange slanke design gjorde, at skibet bevægede sig hurtigt gennem vandet.

Skibet, der er bygget i eg, måler 30 meter i længden og kunne have 60 mand sidende ved årene. Derudover kunne Skuldelev 2 lastes med op til 25 ton krigserobringer. Konstruktionen har virkelig været stærk for at kunne bære al den vægt. Skuldelev 2's udseende - de runde skjolde og det stribede sejl - er en af de mest brugte dekorationer i moden og grafikken overhovedet og viser vikingernes sans for det stærke, enkle signal.

Kunst og håndværk

Skibet er et kæmpemæssigt stykke kunsthåndværk: forståelsen for formgivning, fornemmelsen for vand- og vindforhold og følelsen for træet. Skuldelev 2 er en nydelse for øjet. Praktisk er det også, når vikingernes skjolde klemmes fast på siden, mens de ror, og beskytter mod vind og udefrakommende pile. Det er kunst og håndværk på samme tid.

Krig og udvikling

Vikingernes togter var ren strategi. De kom, så, erobrede og tog af sted igen. Hurtigt og effektivt! I dag knapt 1000 år efter vikingerne er krig stadig et af de indsatsområder i samfundet, hvor der bruges flest ressourcer på design og opfindelser. Det gælder fx intelligent tøj med indbyggede sensorer, der kan registrere soldatens væsketab, eller jakker med indbyggede kommunikationssystemer, der kan klikkes af og på. Golfkrigen i 1990'erne blev et levende eksempel på, hvordan design og teknologi er blevet en del af moderne militær strategi.

FAKTA

Værk:

Havingsten fra Glendalough
Omkring 1042

Kunstner:

Skaber ukendt

Værket findes her:

Vikingskibsmuseet
Vindeboder 12
4000 Roskilde

VIDSTE DU

Vikingerne portrætteres ofte som en flok vilde eventyrlystne barbarer på jagt efter rigdom. Rekonstruktionen af Skuldelev 2 på Vikingeskibsmuseet i Roskilde viser imidlertid, at vikingerne var yderst velorganiserede, effektive og ressourcestærke.

Da museet byggede skibet på ny, brugte det 44.000 arbejdstimer, 340 træer, 7000 jernnagler, 2 kilometer tovværk og 118 kvadratmeter sejl. Tænk så på, hvad der skulle til for at bygge en hel flåde!

Læs mere på Vikingeskibsmuseets særlige hjemmeside Stig om bord.
www.stigombord.dk

FLORA DANICA

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

I 1752 blev G.C. Oeder kongelig professor i botanik på anbefaling af Bernstorff, der var udenrigsminister. Han havde læst i Göttingen og derefter nedsat sig som læge i Slesvig. Men det blev i København, hans eftermæle blev skabt. Øjeblikkelig efter ansættelsen gik han i gang med at planlægge et bogværk, Flora Danica, og en Botanisk Have ved Amaliegade. Begge dele skulle udgøre en kortlægning af den 'danske' flora, der på det tidspunkt omfattede Hertugdømmernes, Danmarks, Norges, Islands, Færøernes og Grønlands flora.

Mens han arbejdede med botanikken, skrev han om bøndernes forhold, og han blev medlem af landskommisionen, finansrådet og finanskollegiet. Da Struensee faldt i 1772, og man nedlagde alle hans råd og nævn, blev Oeder landsforvist til Oldenburg, og i 1776 blev det bestemt, at kun 'rigtige' danskere kunne få politisk indflydelse. Men Oeders store botaniske værk levede videre.

I 1790 besluttede man at forære den russiske kejserinde et porcelæns-stel, udført på den nye kongelige porcelænsfabrik. Kejserinde Katarina døde i 1796 inden de 1802 dele i stellet var færdige, derfor har vi det oprindelige endnu på Rosenborg, og det fremstilles stadig. Man brugte et allerede eksisterende format, Perle, og Johann Christoph Bayer dekorerede det med planter fra floraen i fuld størrelse. I dag er det gjort 'sødere' end i den oprindelige udgave, men det er stadig et provokerende underligt porcelæn. For nylig har modedesigneren Annette Meyer brugt det i et usædvanligt papirprojekt.

KONGESTELLET

Af Charlotte Jul, designskribent og ansvarshavende redaktør på tidsskriftet KUNSTUFF

Flora danica fra 1790 er et unikt spisestel med sine mere end 700 danske plantemotiver.

I oplysningstiden var man fascineret af tidens nye videnskab, botanikken. Det viste sig i resten af kulturlivet, og derfor er planterne afbilledet naturtro på stellet.

Flora danica er dekoreret og guldbelagt af menneskehænder ligesom hanke og låg er modelleret op i hånden. Det er et stel, der er konger og dronninger værdigt. Og det var faktisk også meningen, da Kong Christian VII i det 18. århundrede bestilte det i gave til den russiske kejserinde Katarina. Kejserinden nåede at dø, inden stellet var færdigt, og det var held i uheld, for så forblev stellet i Danmarks besiddelse, og i dag kan du studere det oprindelige stel i kælderen på Rosenborg Slot.

Inspiration og dekoration

Hvor må lasagne smage fantastisk på sådan en tallerken! Flora danica fik nyt image i 1863, hvor de mindst spiselige blomstermotiver blev valgt fra. Stellet har været i produktion siden, og med priser fra 2.100 til 182.900 kr. er Flora danica spisestellenes Rolls-Royce. Tænk at det stadig holder her mere end 200 år efter, at det blev skabt, og i dag sælger for to cifrede millionbeløb på verdensplan.

FAKTA

Værk:
Flora danica (1752-1803)

Kunstner:
Flere kunstnere

Stellet findes her:
Rosenborg Slot
Øster Voldgade 4A
1350 København K

Flora Danica-stellet viser, at godt håndværk og heftig dekoration ikke udelukker hinanden. Der er plads og lyst til begge dele i dag, hvor dekoration og mønstre er på vej tilbage og antikviteter, loppefund og design mikses på kryds og tværs for at skabe et personligt udtryk.

Naturtalent

Naturen var direkte inspiration til Flora danicas detaljerede dekorationer. I Spanien var naturen en udtømmelig inspirationskilde for bl.a. arkitekt og designer Antoni Gaudí (1852-1926). Gaudí formede sine spektakulære bygnings- og mosaikværker efter naturens bløde og farverige former. Har man besøgt Güell parken i Barcelona, hvor parkens interiør er bygget ind i landskabet, forstår man hvorfor.

Herhjemme var tekstildesigner Marie Gudme Leth i 1930'erne dybt inspireret af Flora danica-stellet ligesom designer Anette Meyer for nylig har skabt kjoler med Flora danica-motiver.

VIDSTE DU

Ved et enkelt taffel i 1841 gik det lidt for vildt for sig, og 32 tallerkener af det originale Flora danica-stel gik itu.

Stellet blev kun brugt ved særlige begivenheder, som for eksempel gallatafler, fødselsdage og bryllupper. Oprindeligt bestod det af 1802 dele - i dag er der omkring 1500 af de originale dele tilbage.

Kilde: Flora danica - en virtuel udstilling. [Link](#)

THORVALD BINDESBØLLS LIVSVÆRK

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Man kunne lave en hel kanon, kun med Binesbølls værker.

Fra den folkekære Hofetikette, over strålende og radikale keramiske arbejder til de smukkeste smykker og fantasifulde møbler. For ikke at tale om hans arkitekturværker, med Fiskepakhuse på Skagen som det fremmeste eksempel, efterfulgt af generationer, men måske mest synligt i 1970'erne og -80'erne, hvor de toneangivende arkitekter alle var optaget af det enkle malede træhus. I hvert eneste felt var han på internationalt niveau.

Egentlig var han uddannet arkitekt, som sin far, Michael Gottlieb Binesbøll. M.G. er en af de største arkitekter i Danmarkshistorien, og måske er det netop derfor, Thorvald trods talentet ikke gik så vidt i den retning, men i stedet udnyttede sin enorme viden og kunnen inden for design og kunsthåndværk. Karakteristisk for Binesbølls arbejde er den store livskraft, hvilket blev værdsat i en tid, hvor avantgarden med Georg Brandes i spidsen dyrkede Nietzsche. Livskraft, eller vitalitet, spiller en kæmpe rolle i Binesbølls kunst, hvor den kraftfulde linje trækkes hen over papiret, i leret eller i sølvet og giver form til alle mulige genstande. Men Binesbølls linje skiller sig ud i samtiden ved at være "oplyst", beriget af referencer tilbage til vikingetid, antik og barok, og frem til den moderne virkelighed, der kun småt var begyndt at vise sig i København, men som han lyttede til gennem sin unge medarbejder Svend Hammershøi (Vilhelms bror).

DEKORATIONENS DRAGENDE KRAFT

Af Charlotte Jul, designskribent og ansvarshavende redaktør på tidsskriftet KUNSTUFF

Thorvald Binesbøll var en dansk Picasso, han havde den samme evne til at fange folks opmærksomhed med sine dekorationer.

Binesbølls sans for det udfordrende, enkle, men alligevel runde og sanselige udtryk er uden sidestykke.

Kunstindustrimuseet har mellem 6.000 og 7.000 af Binesbølls tegninger i arkivet. Da Binesbølls tegninger efter hans død blev sendt ind til udstillingen Exposition internationale des arts décoratifs et industriels modernes i Paris i 1925, var interessen stor. Franskmandene ville gerne have adressen på denne fremsynede kunstner...

Kunsthåndværkets mangfoldighed

Fade, krukker, bogomslag, plakater, logoer, møbler, sølvtøj, tekstiler og huse.

Thorvald Binesbøll blev uddannet arkitekt ligesom sin far og udmærkede sig ved bl.a. Fiskepakhuse i Skagen og flere private villaer. Men kunsthåndværket greb ham og startede en livslang og gensidig afhængighed, der sendte ekko langt ind i fremtiden. I dag er Binesbøll et must for studerende af alle kreative fag, fordi hans værker stadig er moderne og tidssvarende.

En mester i sin tid

Binesbøll gik nye veje ved at kombinere det velkendte med det ukendte. Japansk kunsthåndværk var en af mange inspirationskilder, som han omsatte til sit eget originale udtryk. Keramikken slog Binesbølls navn fast. De kraftige og fuldfede dekorationer gør fade og krukker til sanselige værker, der sultent drager sine beskuere til sig.

FAKTA

Værk:

Thorvald Binesbølls livsværk

Kunstner:

Thorvald Binesbøll (1846-1908)

Værket findes her:

Det danske Kunstindustrimuseum
Bredgade 68
1260 København K

I over tyve år arbejdede Binesbøll med keramikken for derefter brat at gå over til sølvet i samarbejde med guldsmed Holger Kyster i Kolding. Også i sølv skabte Binesbøll unikke værker, der blev kopieret af andre guldsmede - ingen copyright her!

Grafikkens førstemand

Ved siden af keramikken er Binesbøll nok mest kendt for sit grafiske designarbejde. Han skabte skrifttyper, omslag, papir til bøger og logoer for kommercielle virksomheder. Binesbøll kobler det heftigt dekorerede sammen med en grafisk enkelhed - og kunst og grafik smelter sammen. Især HOFetiketten for Carlsberg er en verdenskendt og -anerkendt klassiker. Tænk over det, næste gang du sidder og piller ved den.

VIDSTE DU

Binesbøll var en farverig personlighed og derfor et yndet offer for avisernes karikaturtegnere og samtidens malere og fotografer. Han var berygtet for sit grove sprogbrug, og det blev bemærket, når han indimellem talte pænt.

Maleren Hans Nikolaj Hansen bemærkede sidst i 1890'erne: "Det er længe siden, at jeg har fundet ham saa sød og pæn. Vi talte om "Kunst" i fire Timer...Ikke et eneste 'Bæ'-ord fra hans Mund."

Kilde: Bodil Busk Laursen (red.): Thorvald Binesbøll: en dansk pioner, s. 26, Det Danske Kunstindustrimuseum, 1996.

Knud V. Engelhardts livsværk

MARIE GUDME LETHS LIVSVÆRK

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

I dag taler man meget om et gennembrud for dansk mode. I virkeligheden er det mest et gennembrud for dansk tekstilkunst, og det er et gennembrud, der begyndte med Marie Gudme Leth.

Der var andre i hendes generation: Ruth Hull arbejdede endnu mere eksperimenterende, og Axel Salto, der var en stor fornyer på alle brugskunstens områder, introducerede mange af de nye ideer fra Wien. Men Marie Gudme Leth var en dygtig lærer og formidler, der etablerede en skole for tekstiltryk, baseret på viden og innovation.

Når man trykker tekstiler og tapeter, er der flere udfordringer: Først og fremmest påvirker det grundliggende materiale det endelige resultat, hør, bomuld, uld virker forskelligt med farverne, og det er en opgave for kemikere at bestemme den ideelle samvirkning af stof og farve. Derfor er tekstilformgivere ofte gode til samarbejde med ingeniører. Men dernæst er rapporten en stor formmæssig udfordring. Rapporten er det mønster, der gentages ud over stoffet eller papiret, og det er afgørende, at dette opleves harmonisk, hvad enten det er gentagne striber eller tern, eller det er mere komplicerede mønstre, hvor sammenfletningen i sig selv er en poetisk udfordring. I vore dage er disse grundproblemstillinger udvidet til at omfatte strategiske 'ødelæggelser' i tekstilet, eller næsten usynlige mønstre. Men intet af dette havde været muligt, hvis ikke Marie Gudme Leth havde haft en vision om en nytænkende, eksperimenterende stoftrykkuddannelse i København.

MØNSTRENES MANGFOLDIGHED

Af Charlotte Jul designskribent og ansvarshavende redaktør på tidsskriftet KUNSTUFF

Wauw! Marie Gudme Leth bærer helt uden konkurrence førertrøjen i dansk tekstildesign.

Hendes mønstre er mangfoldige, frodige, unikke, eksotiske og højaktuelle i dag, hvor naturen og mønstret er tilbage i moden, kunsten og boligen. Gudme Leth dannede skole og gjorde komposition, form, farver og stoftryk til en videnskab. Alle hendes mønstre er tegnet i hånden og trykt på stof gennem en lang og besværlig arbejdsproces, der kunne tage uger. Et af hendes mønstre, Calicot, blev sågar omdannet til tapet af Bdr. Dahls Tapetfabrik..

Lyst og hårdt arbejde

Marie Gudme Leths livsværk er vigtigt, fordi hendes arbejde rummer flere skelsættende pejlemærker. Hun gjorde stoftryk anerkendt som kunstart og "hypede" kunsthåndværket. Hun prægede en hel generation på Kunsthåndværkerskolen, hvor hun bl.a. underviste Arne Jacobsens kone, Jonna, der sammen med Arne skabte en række smukke tekstiler i 50'erne. Og så var Gudme Leth en ambitiøs og selvstændig kvinde, der brændte for sit fag - en feministisk forkæmper set med nutidige briller.

Hendes åbenlyse fascination af og rejser til "ukendte" lande som Java, Mexico, Tyrkiet og Egypten gjorde hende atypisk. Inspirationen kan desuden aflæses i flere af hendes værker. Og endelig skubbede hun dansk tekstildesign ud i verden via tre verdensudstillinger, som hun deltog i: 1937, 1939 og 1955.

FAKTA

Værk:

Marie Gudme Leths Tivsværk

Kunstner:

Marie Gudme Leth (1895-1997)

Værket findes her:

Kunstindustrimuseet

Bredgade 68

1260 København K

Hvem kommer først?

For Gudme Leth var naturen med sine fugle, blade og blomster et skatkammer af utrolige farver og former.

Sveriges samtidige svar på Gudme Leth hed Josef Frank, og de tos formsprog med naturen som primær inspirationskilde er meget lig hinanden. Josef Frank har opnået stor renæssance de seneste år og var ligesom Gudme Leth utroligt produktiv. Frank skabte over 200 forskellige mønstre, hvoraf nogle nu kan købes gennem Svensk Tenn i Malmø. Finske Marimekko har også gennemgået en opblomstring de seneste fire år - og markedet er klar til mere! Jeg spår en tilsvarende renæssance til Marie Gudme Leths tapeter og tekstiler, som du i øvrigt kan opleve på Kunstindustrimuseet i København, hvis du laver en aftale.

Gad vide, hvem der først sætter hendes tekstiler i produktion?

VIDSTE DU

Marie Gudme Leths mønster Kirsebær med farvestrålende fugle mellem kirsebær- og ferskengrene var det mest populære af Gudme Leths stoftryk - ikke mindst fordi Dronning Ingrid valgte netop dette mønster til sine tre prinsessers børneværelser.

Kilde: Charlotte Paludan: Stoftrykkeren Marie Gudme Leth, s. 12, Det Danske Kunstindustrimuseum, 1995.

PH'S SKÆRMSYSTEM

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Poul Henningsen begyndte efter sigende at lave lamper, fordi hans mor, Agnes Henningsen, var ked af det elektriske lys, der ikke var særlig flatterende for den modne dame.

Men fra det udgangspunkt blev lyset en livslang fascination. I forhold til tidligere tiders gaslamper, olielamper og stearinlys var glødelampens lys køligt og hårdt, og selvom lyset var langt mere effektivt, var det også blændende. PH satte sig for at udvikle et system, hvormed han kunne styre lyset i rummet, og arbejdede eksperimentelt med skærme i metal og glas, som han formede i logaritmiske kurver.

Hermed skilte han sig ud fra sine samtidige på Bauhaus i Tyskland. Her var man også fascineret af glødelampen, men ingen tænkte over, at man kunne styre lyset, tværtimod var de tyske lamper rent skulpturelle eksperimenter, der ofte blændede lige så meget som en nøgen pære. PH præsenterede for egen regning sine lamper i den danske pavillon på verdensudstillingen i Paris i 1925, og her blev de 'opdaget' internationalt, i en sådan grad, at de for mange blev selve sindbilledet på moderne design. Skærmene kan kombineres på mange forskellige måder, alt efter behovet, og man kan også i dag henvende sig til Louis Poulsen, der stadig producerer lamperne, med specielle ønsker. Pudsigt nok er lampen også blevet selve symbolet på en danskhed og god smag, som PH uden tvivl ville have frabedt sig – han var kulturradikal og samfundskritiker – ikke nationalist.

Som konsekvens af PH's pionerarbejde var Danmark i mange år et foregangsland inden for belysning, og danske designere skaber stadig belysningsarmaturer for store internationale virksomheder.

LYSMESTEREN

Af Charlotte Jul, designskribent og ansvarshavende redaktør på tidsskriftet KUNSTUFF

"En Belysning, som ikke tillader de store Genstande at kaste Skygge, gengiver Rummet paa en død og flov Maade" (Tænd!)

Tænk at være så optaget af sit fag? Poul Henningsen eller "PH", som han også blev kaldt, var lidt af en lysnørd og en begavet Ole Opfinder. Gennem hele sit liv udviklede han skærme, der skulle forbedre lysets virkning i rummet.

Skærmen som løsning

PH fandt frem til, at skærme med matterede overflader kastede lyset tilbage uden at blænde. Og at skærmens krumning styrede lyset i den rigtige retning. PHs lamper blev verdenskendte på grund af disse praktiske funktioner og deres skulpturelle formsprog. Koglen, der blev designet til Langeliniepavillonen i 1958 er et kraftfuldt design i mange skærmlag, som du stadig kan opleve i restauranten.

Saml Selv lampen Norm 69, som arkitekten Simon Karkov designede i 1969 og Normann Copenhagen satte i produktion i 2002, har flere referencer til Koglen, selvom Norm 69 har sit eget unikke samlet selv-koncept uden brug af lim eller værktøj.

FAKTA

Værk:
PH's skærmsystem (fra 1925 og udvikles stadig)

Kunstner:
Poul Henningsen (1894-1967)

Værket findes her:
Det danske Kunstindustrimuseum
Bredgade 68
1260 København K

Alt påvirker hinanden

Det hele hang sammen for PH. Hans forbedrede lampe-design spredte ringe i vandet, der fik positiv indvirkning på arbejdsmiljøet og produktionen på sigt - men vigtigst af alt; på livskvaliteten for mennesker. PH var ikke bare designer. Han var også en ivrig samfundsdebattør og startede i 1926 tidsskriftet Kritisk Revy ligesom han skrev bøger, revytekster og debatindlæg til andre medier.

Design to improve Life

PHs samfundsengagement kom til udtryk i hans design. Opfindelserne skulle gøre en forskel og ikke bare være flotte at se på. PHs design er altså en sammensmeltning af opfindelse, design og håndværk. Hans tanker om at design skulle gøre en forskel giver ekko den dag i dag, hvor den danske designsatsning Index:2005 - "Design to improve Life" sidste år uddelte verdens største priser inden for design. I følge Index: er design et af de medier, der kan løse konkrete problemer i den tredje verden som fx urent drikkevand. "Lifestraw", der er et sugerør, der renser vandet, mens du suger det op, vandt en af priserne. Det viser, at design i dag - helt i PHs ånd - kan forbedre livet for mange mennesker.

VIDSTE DU

PH frygtede udviklingen af den elektriske gadebelysning og skrev i 1925 i Ekstra Bladet: "Den almindelige ubehagelige elektriske Pære slaar slet ikke til mere. Nu er det hvislende og glødende Luftarter i Rør, der fylder Facaderne og Gaderne, med et skarpt og stikkende, tyndt og kulørt Lys. Dersom denne Udvikling vedblivende skal foregaa uhindret af Avtoriteternes Indgriben, vil de Reklamerende blive spændt for med vældige Udgifter til ny Opfindelser, og Natbrillefabrikanterne vil blive rige."

PH ønskede problemet løst med en belysningslov, der satte regler for lysstyrke, lampehøjde og belysningsvinkel. Loven så aldrig dagens lys, men en fornuftig gadebelysning vedblev at være en af PHs mange kæpheste.

Kilde: Jørstian, Tina; Nielsen, Poul Erik Munk: Tænd! PH lampens historie. Louis Poulsen, 1994, s.15-16.

TESTEL

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Keramikken har altid stået meget stærkt i Danmark. Leret er en naturressource, der altid har været tilgængelig, og man har tidligt lært at drage nytte af den. Således er jdepotterne en traditionel form, der er blevet fremstillet og brugt uafbrudt i mange hundrede år, og de store porcelænsfabrikker var de første industrier, der for alvor fremstillede væsentlige designprodukter. Keramikken er en levende tradition, der stadig udvikles – nutidens keramikere har fundet nye veje, der både tager ved lære af traditionen og sprænger den.

I den henseende har Gertrud Vasegaard været et forbillede, idet hun har forstået at trække inspiration ind fra især Kina og bruge det i en fornyelse af den lokale tradition. Hendes arbejde er grundet i en håndværksmæssig kunnen og viden, der har gjort det muligt for hende at omsætte inspirationen til noget helt andet. Testellet fra 1956 er ikke bare inspireret af Kina i formen, men også i den særlige detalje: porcelænsfabrikkerne havde været meget ihærdige med en magnetbåd, som kunne trække jernpartikler ud af leret, idet en lille jernplet efter sorteringsnormen kunne gøre den ting, den var på, til 2. sortering. Gertrud syntes, at de naturlige jernpletter gav liv i tingene og fik Bing & Grøndahl til at undlade at fjerne jernpartiklerne.

Dette, at skabe en form eller virkning gennem en proces, er meget væsentligt inden for kunsthåndværk og design, og det er en kvalitet, man altid har sat meget højt i Kina og Japan, mens man i Europa længe var optaget af at rense formen helt for menneskelige aftryk.

Gertrud Vasegaards stel blev fremstillet af Bing og Grøndahl og var vidt udbredt, samtidig med at det blev en væsentlig inspiration for samtidige og yngre keramikere.

EN KANTET HARMONI

Af Charlotte Jul, designskribent og ansvarshavende redaktør på tidsskriftet KUNSTUFF

Vasegaards testel består af otte dele, der har hver sin form: Kopperne er runde, tedåsen firkantet, tekanden sekskantet og kagefadet ottekantet. Hvor mærkeligt det end lyder, så udgør det kantede stel en harmonisk helhed. Inspirationen fra Kina er tydelig i såvel tepotte som tedåse, men eftersom det er Kina, der har opfundet porcelæn, er det vel fair nok?

Inspirationen fra det orientalske er i det hele taget ikke til at komme uden om hos danske keramikere. Såvel Gertrud Vasegaards generation som nutidige designere har det med at kigge østpå. Slægtskabet med den renskurede, skandinaviske funktionalisme er nærliggende. Den japanske strenghed er i dansk keramik omsat til funktionel form og sanselig kvalitet. For med vanlig dansk jargon, kan man jo ikke bruge en kande, hvis den ikke kan hælde!

Første kuld keramikere

Gertrud Vasegaard var del af den første klasse af keramikelever på Kunsthåndværkerskolen i 1930. Som tredje generation af pottemagere flød leret i hendes blodbaner, og Gertrud og hendes søster delte både karriere og værksted på Bornholm i flere år. Senere blev også Gertruds datter, Myre, uddannet keramikere og fik værksted med sin mor.

FAKTA

Værk:
Testel (1956)

Kunstner:
Gertrud Vasegaard (1913-2007)

Værket findes her:
Det danske Kunstindustrimuseum
Bredgade 68
1260 København K

Uregerlige prikker

I 1945 og 10 år frem arbejdede Vasegaard fast hos porcelænsfabrikken Bing & Grøndahl, hvor bl.a. testellet blev skabt. Det jernholdige ler gav stellet små sorte prikker i glasuren efter brænding. Vasegaard insisterede på at beholde prikkerne, selvom mange mente, det var tegn på dårlig kvalitet. Vasegaard fik ret: De ”upperfekte” jernprikker giver stellet liv og stoflighed trods sit industrielle ophav. De uregerlige pletter signalerer, at stellet er formet af hænder og skal bruges af hænder.

Gertrud Vasegaard er også kendt for sine dekorative elementer. Især hendes romber og skrå og kantede linjer har dannet skole. Hendes livsværk og tilgang til sit fag har påvirket mange nulevende danske keramikere som Ole Jensen, Ursula Munch Petersen og Bodil Manz. På Kunstindustrimuseet kan du se eksempler på Vasegaards store produktion.

VIDSTE DU

Hotelejer Jonas Jantzen på Bornholm havde i 1930’erne et lille skab stående i sit hotel. Herfra solgte han Gertrud Vasegaards, og søsteren Lisbets, keramik til hotelgæster og andre interesserede. Skabet rummede omkring seks genstande ad gangen.

Søstrene blev på mange måder foregangskvinder i kraft af deres værksted på Bornholm, hvor de skabte keramik i deres egen stil. Øen blev efterfølgende samlingspunkt for keramikere og glaskunstnere, og i 1997 kom Glas- og Keramikskolen i Nexø til.

Kilde: Bornholms Kunstmuseum: Gudinden fra Holkadalen
- Lisbet Munch-Petersen. 1989, s. 29.

GEDSER FORSØGSMØLLE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Danmark har i mange år været førende inden for vindmølleteknologi, og det skyldes blandt andet det pionerarbejde, der tidligt blev udført i forbindelse med udviklingen af Gedsermøllen.

I 1950'erne var det endnu ikke fuldstændig indlysende, at hovedkilden til energi i Danmark skulle være fossile brændstoffer. Man var endnu ikke kommet sig efter krigstidens rationering, og man havde slet ikke forestillet sig det enorme energi-behov, der ville opstå som konsekvens af 1960'ernes vækst.

I andre lande blev der satset stort på vandkraft, selv i USA, der dengang havde masser af olie. Derfor er det egentlig ikke underligt, at man i et Danmark, der endnu ikke kendte til Nordsøens olie- og naturgasreserver, gjorde forsøg med udnyttelse af den ressource vi har allermest af: vind. Gedsermøllen pegede ud over de traditionelle små 'klapsejlere' ved at være den første store mølle, der ikke blæste i stykker, og den var første skridt i et udviklingsarbejde, der i dag har ført til en række mølletyper både i Danmark og i udlandet. Næste skridt – i hvert fald symbolsk, var Tvind-møllen, der for en hel generation kom til at repræsentere drømmen om et bæredygtigt energiforbrug.

Mølledesign er et arbejde, der forudsætter et dybt kendskab til statik og vind, og som viser, hvordan design kan være en del af ingeniørfaget, når det er bedst. Møllerne er stille og roligt blevet et symbol på det nutidige Danmark, en væsentlig del af vores kultur, der møder os ved indsejlingen til København, og overalt i landet.

FUNKTION ER NØGLEN TIL GODT DESIGN

Af Charlotte Jul, designskribent og ansvarshavende redaktør på tidsskriftet KUNSTUFF

Gedser Forsøgsmølle var i mange år verdens største vindmølle. Johannes Juul skabte møllen i 1956-57, og i dag bygges verdens moderne vindmøller stort set efter de samme principper - dog med moderne teknologi på sidelinjen. NASA brugte Gedser Forsøgsmølle som forbillede i 1975, da USA skulle i gang med at forske i vindenergi.

Gedser Forsøgsmølle blev et symbol på det grønne Danmark og banede bl.a. vejen for Tvindskolens bæredygtige mølle, ligesom verdens førende fabrikant af vindmøller hedder Vestas og ligger i Randers. Ingen steder i verden findes et lignende netværk af producenter, underleverandører og specialister som i Danmark. Gedser Forsøgsmølle var desuden en sejlivet krabat, der kørte i 11 år uden problemer. I dag kan du se dele af den på Elmuseet ved Bjerringbro.

Smukt design der gør en forskel

Vindmøller er flotte! Du har måske set dem ved indsejlingen til Ebeltoft, langs kysten ud for Amager eller på marker rundt omkring i landet? Den slanke krop og de store vinger er et samspil mellem skulpturel form og gedigen funktion. Vindmøllens bæredygtige energi kommer fra naturen selv, og vindmøllen er ikke en forurenende energikilde. 20 % af Danmarks elforbrug kommer fra vindmøller. Det kan vi godt være stolte af.

Samspil mellem fagene

Design og teknologi er et godt team i industrien. Før blev designeren først tilkaldt

FAKTA

Værk:
Gedser Forsøgsmølle (1957)

Kunstner:
Johannes Juul (1887-1969)

Værket findes her:
Elmuseet
Bjerringbrovej 44
8850 Bjerringbro

i slutfasen af produktudviklingen. I dag arbejder designere og fagspecialister ofte sammen om at udvikle hele produktet - fra idé til den endelige form. Det giver langt bedre og mere helstøbte løsninger, der sammen med ny viden skaber mærkbare resultater.

Dansk design hjælper

Dansk erhvervsliv er fx langt fremme inden for hjælpemiddelindustrien. Kørestole til børn, trusser med indbygget korset til stomipatienter eller insulinsprøjter til sukkersyge, der ligner en kuglepen, man kan have i tasken. Alt er eksempler på dansk design, der er skabt i samarbejde mellem designere og fagfolk som ingeniører, teknikere, læger og sygeplejersker. Det er da skabende kunst, der gør verden til et bedre sted at være!

VIDSTE DU

Gedsermøllen fik kælenavnet "Oliemøllen" af lokalbefolkningen. Årsagen var, at møllens kædekasse var utæt og der derfor i bogstavelig forstand sprøjtede olie ud over bondemændenes marker.

Flere landmænd fik hvert år erstatning for tabte afgrøder. Var man rigtig uheldig, fik man oliestænk på det nyophængte vasketøj.

Kilde: Jytte Thorndahl: Gedsermøllen - den første moderne vindmølle, s. 76, Elmuseet, 2005.

PANTONSTOLEN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Tanken om en udkraget stabelstol i plast blev først undfanget af den tyske arkitekt Mies van der Rohe før 2. verdenskrig, men det blev i Danmark efter krigen, at flere unge designere for alvor begyndte at arbejde med den. Ganske vist blev der skabt flere stole af kunststof, herunder plastik, i slutningen af 1950'erne, både Eero Saarinen og Charles Eames præsenterede skalstole, der er i produktion endnu i dag.

Men i alle tilfælde var den skal, man sad i, placeret på en konstruktion i et andet materiale, eller var støbt i en separat arbejdsgang. Drømmen var en stol, støbt i et stykke, og det blev Verner Panton, det lykkedes for. De komplicerede krumninger i stolens fod, sæde og ryg sikrer den konstruktive styrke (selvom den i første omgang var yderligere forstærket).

Verner Panton arbejdede som ung for Arne Jacobsen og var blandt andet med til at udvikle 'Myren'. Men Panton gik langt videre end Jacobsen i forhold til at skabe et organisk, modelleret formsprog i nye materialer og med usædvanlige, strålende farver. Ud over møbler og lamper skabte han moderne interiører, der ikke lignede noget, man havde kendt før, men som var stildannende for en hel generation. Dermed virkede han som lidt af en provokatør i dansk sammenhæng, og langt det meste af hans livsværk er produceret uden for Danmark – han boede i Schweiz og samarbejdede med virksomheder over hele verden.

FORM OG FARVE

Af Charlotte Jul, designskribent og ansvarshavende redaktør på tidsskriftet KUNSTUFF

Pantonstolen var den første formspændte stol i plastic i verden, støbt i ét stykke. Og Pantonstolen foregreb på mange måder det 21. århundrede. For det første var den støbt i det nye materiale: plastic. For det andet løste den stolens bærende princip i ét stykke. Og for det tredje har Pantons banebrydende formsprog inspireret nutidige stjernedesignere som Karim Rashid, Ron Arad, Ross Lovegrove og Philippe Starck.

Pantons vilde møbelformer, højtråbende farver og tarvelige plastic var ildeset. Plastic var et virkeligt lavstatusmateriale. Hvem havde dog lyst til at have det i sin stue? Den brede danske smag vidste ikke rigtig, hvad den skulle mene om ham. Og det, man ikke forstår, kan man jo altid kritisere. Det danske "enfant terrible" flyttede derfor til Schweiz, for udlandet havde blik for Pantons potentiale.

Møbler på en ny måde

I dag er der ingen, der betvivler Verner Pantons visuelle begavelse, og han har omsider opnået den anerkendelse herhjemme, han fortjener. I disse år er Verner Panton tæt på at være den mest anerkendte danske designer i verden, fordi hans formsprog er oppe i tiden. Producenterne slås om at sætte hans lamper, tekstiler, tæpper og møbler i produktion.

Pantons svungne former og atypiske siddeflader udfordrede den almindelige måde at bruge kroppen på. Men dengang havde folk svært ved at forstå, hvorfor de skulle hænge eller ligge i en stol eller klatre op i et møbeltårn, når de nu var vant til at sidde over for hinanden.

FAKTA

Værk:

Pantonstolen (1960)

Kunstner:

Verner Panton (1926-1998)

Værket findes her:

Det danske Kunstindustrimuseum

Bredgade 68

1260 København K

Plastic i klare farver

Pantons farveunivers og materialenysgerrighed tog kampen op mod tidens snedkererede møbler i træ og var, set i bakspejlet, temmelig revolutionerende.

Udenlandsdanskeren Panton tonede dertil rent farveflag og troede på, at farver kunne påvirke humøret. I dag har de stærke farver fået renæssance inden for møbler, kunsthåndværk og design, ligesom plastic er blevet et anerkendt materiale, der ikke længere opfattes som dårlig smag. Verner Panton var en modig mønsterbryder. Respekt for det!

VIDSTE DU

Berømmelse og anerkendelse lader ofte vente på sig. Panton designede sin helstøbte plastikstol i 1960, men der gik ca. syv år, før stolen blev sat i produktion. I årevis rejste Panton rundt i Europa med prototype og tegninger under armen på jagt efter en producent.

Det blev udviklingsafdelingen hos møbelproducenten Vitra, der fik øjnene op for stolens potentiale og besluttede sig til at satse på Panton. Det viste sig til gengæld at være det hele værd - da det hedengangne danske designmagasin Mobilia i august 1967 præsenterede stolen på forsiden, var det en international sensation.

Kilde: Mathias Remmele & Alexander von Vegesack: Verner Panton. The Collected Works. s. 78. Vitra Design Museum, Weil am Rhein, 2000.

STOL AF OPSKUMMET POLYMER

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Gunnar Aagaard Andersen var en af de helt store fornyere i dansk kunst efter 2. verdenskrig. Han eksperimenterede utrætteligt med udtryk og materialer og brød med alle genregrænser. Hans stol af opskummet polymer fra 1964 kan blandt andet findes – defineret som kunstværk – på MoMA i New York. Herhjemme står den på Kunstindustrimuseet og er et møbeleksperiment.

Opskummet polymer var dengang et nyt materiale, der fascinerede mange kunstnere internationalt, ved at det kunne formes på helt nye måder. Man kan skumme det op, så formen bliver mere som en flødeskumsanretning, eller man kan som den amerikanske Claes Oldenburg eller den noget yngre dansker Susanne Ussing skumme det ind i poser og forme, der så får fascinerende, delvist uforudsigelige og bløde former. Blødt var meget grænseoverskridende dengang, før flowerpower tog fat, og Aagaard Andersens stol fik en meget langtrækkende, international indflydelse da popart og postmodernisme slog igennem fra slutningen af 1970'erne.

Aagaard Andersen bidrog på mange måder til udviklingen af dansk møbelkunst. I en årerække gik han sammen med Hans Wegner på PP Møblers værksted og udførte eksperimenter, hvoraf en lille skammel blev et populært produkt. Og en hel generation af yngre kunstnere og designere hentede inspiration i hans metoder og former – for eksempel var han den første, der skabte den form, der senere blev Pantons plaststol – i tråd og avispapir.

MULTITALENT

Af Charlotte Jul, designskribent og ansvarshavende redaktør på tidsskriftet KUNSTUFF

Gunnar Aagaard Andersen var billedhugger, arkitekt, designer og maler. Hans kunstneriske udgangspunkt lå mellem den enkle minimalisme og den abstrakte, farverige ekspressionisme. Aagaard Andersen skabte alt lige fra indretning og tapet over tekstil og skulpturer til møbler.

I Stol fremstillet af opskummet polymer kommer både kunstneren og designeren til udtryk. Udfordringen og eksperimentet bestod i at skabe et møbel i én proces, i én sammenhængende form i ét materiale som en kommentar til chesterfieldmøbler. Forestil dig, hvor vild denne stol må have været i en tid uden farvefjernsyn og internet!

Materialet som formgiver

Aagaard Andersen var fascineret af det flødeskumslevende materiale, der bestod af uretan, vand og freon. Det gik sine egne veje takket være tyngdekraften. Han hældte det flydende materiale ud lag for lag. Når det tørrede op, blev det stærkt og fik en hærdet, læderagtig overflade.

Det kunstneriske grebs betydning

Gunnar Aagaard Andersen er særlig spændende, fordi han arbejdede på tværs af fag og fagligheder - forud for sin tid. Hans kunstneriske tilgang til formgivning inspirerede særligt møbelproducenter, designere og arkitekter, fordi han greb tingene an på en anderledes måde, end de var vant til.

FAKTA

Værk:

Polyetherstolen (1964)

Kunstner:

Gunnar Aagaard Andersen (1919-1982)

Værket findes her:

Det danske Kunstindustrimuseum
Bredgade 68
1260 København K

Stol fremstillet af opskummet polymer var og er stadig et ikon. I 1966 købte Museum of Modern Art (MoMA) stolen til sin permanente designsamling, og fire andre eksemplarer blev solgt til museer rundt om i verden. I Danmark kan du opleve i den i Kunstindustrimuseets møbelsamling.

Aagaards vidtrækkende inspiration

Gunnar Aagaard Andersen er i dag stadig et forbillede for mange formgivere. Keramikeren Ole Jensen, der i dag selv er repræsenteret i MoMAs butikker, er stærkt inspireret af Aagaard Andersen, ligesom Nanna og Jørgen Ditzel skabte flere indretninger med Aagaard. Andre designikoner som PH, Hans Wegner og Arne Jacobsen arbejdede også sammen med det kunstneriske multitalent. Aagaard Andersens sans for at bryde med det forudsigelige fik international indflydelse på bl.a. pop art-bevægelsen og den tidlige postmodernisme.

VIDSTE DU

Aagaard Andersen skabte stolen ved at hælde det flydende materiale ud af en haveslange. Han gjorde det tolv gange efter hinanden og lod hvert lag tørre, før det næste blev påført.

Per Møllerup skriver om materialet og Aagaard Andersens stol: "... stolene forsvinder med tiden, de går i bogstaveligste forstand op i den blå luft, når de år ud og år ind udsættes for sollys. Den egenskab så man hellere tillagt så mange andre møbler!"

Kilde: Jens Jørgen Thorsen: Aagaard Andersen, Det danske Kunstindustrimuseum, s. 118, 1985.

KEVIHJULET

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

I dag sidder næsten alle på kontorstole, der kan bevæges frit i alle retninger. Det er både praktisk i forhold til arbejdet og bedre for kroppen. Men sådan var det ikke før 1965.

Gammeldags kontorstole var fastlåste og tunge at have med at gøre. Wegner havde tegnet en vidunderlig kontorstol med fem 'ben' og kuglelejhjul. Men det var et rigtigt snedker-møbel, med en smuk modelleret ryg, og det var ikke til at styre bevægelsen. Med udviklingen af 'dobbeltrulleren' – hjulet under Kevistolen, skabtes et princip, der i dag går igen over hele verden, hvor det er en konkret forbedring af arbejdsvilkårene for millioner af mennesker (og i dag leveres Wegnerstolen med dobbeltruller!). Og et godt eksempel på, hvad industriel design kan.

Da Jørgen Rasmussen udviklede hjulet, måtte han først definere opgaven og derefter løse den. Og på begge felter var han innovativ, på grundlag af en visuel og stofflig forståelse af opgaven. Man ser af hans skitser til hjulet, hvordan han arbejdede med form og funktion i en kontinuerlig proces, hvor hans evne til at tegne spillede en væsentlig rolle. Gode designprodukter virker tit så indlysende, at man slet ikke tænker på, hvordan nogen har arbejdet med dem i mange måneder eller år. Og især industrielle produkter opleves gerne som ren teknologi. Men man kunne aldrig have udviklet Kevihjulet uden design. Eller iPoden. Eller IC-3-toget. Det er designprocessen, der bringer de forskellige faglige kompetencer og teknologiske muligheder sammen i et begribeligt hele.

LILLE HJUL, STOR FORANDRING

Af Charlotte Jul, designskribent og ansvarshavende redaktør på tidsskriftet KUNSTUFF

Et hjul, der kan rulle uden problemer. Det virker næsten latterligt overhovedet at tænke tanken. Vi er blevet så vant til, at alting bare virker. Kevihjulet var en opfindelse, der skabte væsentlige forbedringer på mange arbejdspladser efter 1965. Før var kontorstole nogle tunge skrumler, der ikke kunne bevæges frit.

Arbejds miljø på dagsordenen

Kevihjulet er en dobbeltruller, der, siden Jørgen Rasmussen opfandt det i 1965, er blevet udviklet og forbedret. Nu findes der fx en blød udgave, der ikke ridser trægulve, og en antistatisk udgave, der ikke skaber elektricitet, når hjulet ruller hen over et gulvtæppe. Kevihjulet modtog Dansk Design Centers ID-pris i 1998, fordi "produktet løser en væsentlig og relevant opgave på en ansvarlig måde over for samfund og miljø".

Begreber som "arbejds miljø" og "ergonomi" dukkede op og kom til at påvirke arbejdslivet i 70'erne. Nu var der pludselig en rigtig måde at sidde på, og borde skulle have en bestemt højde. Kevihjulet blev skabt i forbindelse med Jørgen Rasmussens arbejde med en kontorstol for møbelproducenten Fritz Hansen. Kevistolen blev en af de mest populære kontorstole i 70'erne, og i dag står den stadig på mange uddannelsesinstitutioner rundt om i landet. Måske har du slet ikke lagt mærke til, at det er en Kevistol, du sidder på, fordi den er så almindelig.

International succes

Kevihjulet blev hurtigt verdensberømt og produceres i dag af Scan Castor - en dansk virksomhed, der lever i bedste velgående trods hård konkurrence fra bl.a.

FAKTA

Værk:
Kevihjulet (1965)

Kunstner:
Jørgen Rasmussen (f. 1931)

Kina. Dansk design, teknologi og opfindelse sikrer dansk arbejdskraft og anerkendelse i den globale udfordring. Der findes stadig ikke noget alternativ hjul, der er bedre end Kevihjulet. Kevistolen blev også udvalgt til at være med i Danish Design Project i 2004, hvor dansk design indrettede Museum of Modern Art (MoMA) i New York. De fleste af de 15-17.000 daglige gæster stifter bekendtskab med dansk design under deres besøg på museet.

VIDSTE DU

Enkelt ser det ud, men Kevihjulet byder på et utal af små finurligheder: Det lille, rullende designvidunder fås bl.a. som et hygiejnehjul, der som det første stolehjul nogensinde kan skilles ad og renses. I Kevihjulene er der også taget højde for hastigheden, idet hjulene ruller hurtigst, når man sidder ned og belaster stolen. På den måde undgår man at skyde stolen langt væk, når man rejser sig op.

Kilde: Scancastor A/S.

FACADESYSTEM

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Kan man kanonisere en prototype? Måske. Det afgørende for designkanonen er, at den peger frem i verden frem for tilbage i Danmark. Og måske er det nødvendigt at løbe en risiko for at få det til at ske.

I et samarbejde mellem Fiberline, arkitektfirmaet schmidt hammer lassen og Stuttgarts Universitet er man ved at udvikle et facadesystem i glasfiber, der skaber helt nye sanselige muligheder. Det er i facadens detaljer, man skaber forbindelse mellem ude og inde. Og det er facaden, der beskytter os mod både varme og kulde.

For hundrede år siden var en facade noget, der var muret op, og selve byggeprocessen, hvor en murer drog omsorg for den bærende konstruktion, og tømrere og snedkere fyldte ud, svarede ganske nøje til den proces, man havde kendt 100 år før, selvom både teglproduktion og tømrer-snedker-arbejde i høj grad var industrialiseret. Man havde ikke rigtig tænkt over, hvordan nye materialer og produktionsformer kunne ændre bygningernes udseende. Det blev Le Corbusier i Frankrig og Gropius og Mies van der Rohe i Tyskland, der gjorde folk opmærksomme på den store forandring, der var sket, og introducerede de lette facader, der skabte mange nye muligheder, rumligt og økonomisk.

Facadesystemet fra Fiberline kan mange forskellige ting: Det er energieffektivt, holdbart og sundt. Men det er også udtryk for en ny slags skønhed og en gammel drøm. Med translucente stærke profiler kommer vi endnu nærmere drømmen om en let og lys facade, der lukker omverdenen ind i huset.

FUNKTION ER NØGLEN TIL GODT DESIGN

Af Charlotte Jul, designskribent og ansvarshavende redaktør på tidsskriftet KUNSTUFF

Praktisk udfordring

Siden man byggede den første skyskraber i Chicago i 1885, blev facader i glas og stål en af modernismens store forbilleder for blandt andre Bauhausbevægelsen i Tyskland og Le Corbusier i Frankrig. Men samtidig blev kombinationen af glas og stål også en praktisk udfordring, fordi glas er koldt i kulde og brændende i sol. I dag har moderne termoruder løst isoleringsproblemerne.

En stor forbedring

Fiberline Facadesystem er vinduesrammer skabt i et nyt materiale: komposit. Komposit er sammensat af glasfibertråde og polyester, der efter en blandingsproces minder lidt om træ. I modlys kan man se de lange glasfibertråde, ligesom man kan se årenerne i et stykke træ. I flere år har forskere testet materialet. Bygninger med vinduesrammer af komposit isolerer bedre og har et mindre energiforbrug. Med Fiberline Facadesystem kommer der også mere lys ind i bygningen, fordi rammerne er smallere er normalt og bliver gennemsigtige i sollys. Det er praktisk her Skandinavien, hvor vi ikke har så meget naturligt lys i vintermånederne.

Stærkt og skrøbeligt glas

Glas er både et stærkt og et skrøbeligt materiale. Ved at bruge glasfibertråde som materiale, får man glas til at arbejde sammen med glas i ramme og rude, og det er en fordel, fordi glas giver sig i varme og kulde. Fiberline Facadesystem opfylder altså hele tre ønsker på én gang: et smukt udseende, større holdbarhed og bedre.

FAKTA

Værk:
Facadesystem (2006)

Kunstner:
Fiberline Composites og schmidt hammer lassen

Værket findes bl.a. her:
Birkerød Idræts- og Aktivitetscenter
Bistrupvej 1
3460 Birkerød

Læs mere og se billeder på
Fiberlines hjemmeside. [Link](#)

VIDSTE DU

Der er næsten ingen grænser for, hvad man kan bygge med det kompositmateriale, som Facadesystem er konstrueret i. Hos Danfoss på Als er det brugt til at lave et kæmpestort ”metalspån” på 3,5 meter i højden og 14 meter i dybden, der samtidig bruges som skranke i receptionsbygningen. Ligesom Facadesystem er skulpturen lavet i et samarbejde mellem Fiberline Composites og schmidt hammer lassen.

Film

- 081** Kanonudvalget for film
- 081** Om kanon for film
- 082** Film – Kanonværker
- 083** Du skal ære din hustru
- 085** Vredens Dag
- 087** Ditte Menneskebarn
- 089** Soldaten og Jenny
- 091** SULT
- 093** Bennys Badekar
- 095** Matador
- 097** Kundskabens Træ
- 099** Babettes gæstebud
- 101** Pelle Erobreren
- 103** Festen
- 105** Idioterne

OM KANON FOR FILM

Vi vidste fra starten, at filmudvalgets arbejde ville adskille sig grundlæggende fra de andre kunstretningers.

Hvor de har foretaget deres udvælgelse ud af et enormt materiale, så havde vi kun en lille håndfuld film, der overhovedet kunne komme i betragtning. Hvad vi ikke var forberedt på, var, at vi alligevel hver især ville have så mange forskellige bud på kandidater til listen. Vejen frem til den endelige liste har været overraskende lang og præget af vild debat – og vi håber, at den vil fortsætte.

Vi har haft mange diskussioner om, hvorvidt der var proportioner i at have en kanon på vores område, for dansk film er ikke kun lillebror i forhold til de øvrige kunstarter, men også i forhold til filmkunsten internationalt set. Vi kom til den konklusion, at hvis det skulle give mening, måtte vi lave en kanon, der fokuserer på danske film i den forstand, at det er film, der – i fiktionens optik – formår at spejle den danske virkelighed. Og vi har derfor valgt at gøre det til vores vigtigste omdrejningspunkt, at filmene konkret skulle reflektere en dansk virkelighed med danske skuespillere og referencer.

Film er på godt og ondt bundet til den fysiske virkelighed, det er dens natur. Filmen giver os et unikt og helt konkret indblik i, hvordan verden ser ud – eller så ud engang. Det er kun danskerne, der vil bruge krudt på at spejle det danske sprog, de mennesker, der taler det (eller kæmper med det...), og de fysiske omgivelser, disse mennesker bevæger sig rundt i.

Men vi har ikke villet definere definitive kriterier for denne danskhed. I stedet har vi taget udgangspunkt i en konkret diskussion og vurdering af den enkelte film, og den proces har bl.a. ført til, at vi har medtaget filmen *SULT*, selvom den foregår i det, der i dag er Norges hovedstad, og har en svensk skuespiller i hovedrollen. Tag den som et oplæg til diskussion!

Rammen for vores filmudvælgelse blev fra starten udstykket til kun at omfatte den lange fiktionsfilm, men man ville kunne lave en lige så betydningsfuld kanon for dokumentarfilmen og kortfilmen. Vi er nu ærgerlige over, at afgrænsningen har medført, at nogle af Danmarks betydeligste filmskabere som Theodor Christensen og Jørgen Leth ikke kom med på listen, derfor skal de i hvert fald nævnes her.

Dansk film byder på en for lille og ujævn produktion til, at vi har kunnet have et filmhistorisk udvælgelseskriterium, og vi har desuden ønsket at prioritere de film, som vi mener, er de bedste set med nutidens øjne. Vi er af samme grund ikke gået efter en bred repræsentation af genrer. På trods af det begrænsede udbud af film har vi dog stræbt efter kun at have én film af hver instruktør. Undtagelsen, der bekræfter reglen, er dansk films ubestridte mester, Carl Th. Dreyer, som vi har valgt at lade repræsentere med to film, der viser vidt forskellige sider af hans geni.

Selv de bedste film er bundet til deres tid og forældes hurtigt; der er et indbygget aktualitetsaspekt i enhver film. At se en gammel film bliver næsten uvilkårligt som at bladere i gamle familiealbums, fordi fortællingen er bundet til direkte her og nu-afbildninger af virkeligheden i bogstaveligste forstand. Lige meget hvor symbolsk eller mytologisk historien er, så bliver den inkarneret af skuespillere, som vi næsten kender bedre end vores egen familie. I denne kanon kan man således se Karin Nellemose som stor skolepige i stumfilmen *Du skal ære din Hustru* og som den forpjuskede Misse Møhge i *Matador* 45 år senere.

Det er ikke kun skuespillerne, der bliver ældre, også vores fysiske omgivelser ændrer sig. I passager glemmer man at følge med i handlingen, fordi kameraet

KANONUDVALGET FOR FILM

Susanne Bier (formand)
Filminstruktør

Jacob Neiiendam
Programchef

Vinca Wiedemann
Kunstnerisk leder

Tivi Magnusson
Direktør

Ole Michelsen
Forfatter og anmelder

pludselig panorerer hen over Rådhuspladsen, som den så ud, før verden gik af lave, eller fordi man distraheres af datidens hårmode og bilmærker. Det er også markant, i hvor høj grad filmens produktionstidspunkt spiller ind for filmens look, uanset at filmen behandler en historisk epoke.

Forældelsesfristen mærkes også i fortælletempoet. En række film, vi huskede som mesterværker, har vi ved gensynet fundet dræbende langsommelige. Afspejler dette filmsprogets naturlige udvikling, eller er det et tidsbegrænset fænomen, at alt lige nu skal gå så hurtigt?

En del af de film, vi har gennemset, har nok været betydningsfulde i samtiden, men er også uløseligt bundet til den. Generelt har det været vores oplevelse, at hvis ikke filmene er båret af et filmkunstnerisk håndlag, så har de trods interessante temaer eller store skuespillerpræstationer ikke overlevet tiden. Det er gået ud over repræsentationen af så markante filmskuespillere som Ib Schønberg og Dirch Passer, fordi det har været vores vurdering, at deres film som regel kun lever i netop de passager, hvori de brillerer.

Syv af de tolv udvalgte film baserer sig på fortællinger skabt til teatret eller litteratur-ren. Først de senere år har vi fået en egentlig tradition for at skabe originale filmfortællinger direkte til lærredet. Filmen læner sig på dette felt op ad teatrets og operaens tradition for at indoptage historier, som oprindeligt er skabt til en anden kunstart, men en medvirkende årsag er selvfølgelig også, at man med populære klassikere som udgangspunkt håber at kunne sikre sig et større publikumsgrundlag.

Film er et suggestivt medium, og det gør det ekstra svært at komme frem til en nøgtern vurdering af deres kunstneriske niveau. Vi har måttet sande, at oplevelsen af filmene i høj grad afhænger af sammenhængen, hvori man ser dem. Det har af samme årsag været ekstra spændende at gense alle filmene i forbindelse med vores arbejde. Mange film, vi troede var selvfølgelig kandidater, har måttet udgå, til gengæld har vi fået os et par glædelige overraskelser undervejs.

Vi har valgt at stoppe efter de første ca. 100 års film, i 1998. Vi synes ikke, vi er i besiddelse af den nødvendige distance til at kunne vurdere de mange gode film fra de seneste produktive år. Vi er imidlertid ret sikre på, at dette betyder, at vores liste har begrænset holdbarhed, og at der ikke vil gå mange år, før denne kanon vil få behov for en kraftig revision. Indtil da håber vi, at den vil rumme stof til både nyopdagelser og diskussion!

Kanon-udvalget for film, fra venstre: Susanne Bier (formand), Jacob Neiiendam, Vinca Wiedemann, Tivi Magnusson, Ole Michelsen

FILM – KANONVÆRKER

- Du skal ære din hustru
- Vredens Dag
- Ditte Menneskebarn
- Soldaten og Jenny
- SULT
- Bennys Badekar
- Matador
- Kundskabens Træ
- Babettes gæstebud
- Pelle Erobreren
- Festen
- Idioterne

DU SKAL ÆRE DIN HUSTRU

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Denne stumfilm er moderne, dansk hverdagsrealisme, når den er bedst, fyldt med præcise iagttagelser af livet i storbyens kernefamilie og med et særligt blik for, hvordan en enkelt persons tyranni kan drive de andre til vanvid og blive en bombe under samlivet.

Læg dertil ironi og understated humor, og det er svært at tro, at den patosfyldte Carl Th. Dreyer står bag. Men han er som den eneste instruktør repræsenteret med to film i denne kanon, og denne film viser en sjældent set side af hans mesterskab.

Filmen skildrer livet inden for hjemmets fire vægge i en lille familie, hvor ægte- manden gradvist har udviklet sig til en utålelig tyrann, der hidser sig op over alt fra smørrets tykkelse på brødet til Piphans' kvidren. Til sidst bliver det så slemt, at den selvopofrende hustru bryder sammen, og familiens ældre kvinder beslutter sig for at tage affære og give tyrannen en lærestreg.

Filmen giver et uvurderligt indblik i kvindernes dagligdag i hjemmet, som den formede sig for 80 år siden. Vi ser i detaljer, hvordan der laves mad, dækkes bord, hænges tøj til tørre, og hvordan børnene bliver hørt i lektier. Særlig morsom er skildringen af magtkampen mellem ægte manden og hans gamle barnepige, under hvis skrappe blik hans værdighed gradvist krakelerer, så han til sidst selv ender i den skammekrog, han i begyndelsen forviste sønnen til.

Der kan trækkes direkte linjer til dansk film det seneste årti, selvom hovedpersonen i denne film trods alt er mindre skurkagtig end familiefaderen i dogmefilmen Festen.

HUSTYRANNEN

Af Christian Monggaard, filmskribent og anmelder på Dagbladet Information

Husmorens dag begynder kl. seks om morgenen. Hun tænder op i kakkelovnen, laver mad og kaffe, giver børnene tøj på og gør klar til, at hendes mand, husets herre, står op.

Uden et ord til tak sætter han sig vrissent til bords. Han har sovet dårligt og bruger enhver anledning til at skælde ud på sin kone og på børnene. Skuffet og ked af det prøver hun at gøre skaden god igen, men lige meget hjælper det. Det er bare én ud af mange dage, hvor han tyranniserer det lille hjem. Hvor meget skal hun finde sig i?

Respekt og tolerance

Langt om længe får hun nok og flygter. Lægen siger, at hun har fået et nervøst sammenbrud, og ordinerer fred og ro. Manden og børnene er overladt til sig selv og den gamle barnepige kaldet "Mads". Og efterhånden går det op for den forladte tyrann, at han savner sin kone frygteligt. Han fatter, at han har taget hende for givet og aldrig sat pris på det store arbejde, hun gør med hus og børn.

Selv om Du skal ære din hustru har 80 år på bagen, er den en meget moderne og aktuell film. Den handler om respekt og tolerance kønnene imellem, hvilket på Dreyers tid var et endnu større og mere ømtåleligt problem end i dag. I det hele taget er kvindens udsatte livsvilkår i et mandsdomineret samfund et vigtigt tema i mange af Dreyers film.

FAKTA

Værk:

Du skal ære din Hustru, 1925

Instruktør:

Carl Theodor Dreyer (1889-1968)

Varighed:

115 min.

Forløsende humor

Dreyer gør dygtigt brug af både barsk drama og forløsende humor, som når den lille visne, men myndige barnepige Mads sætter den voksne mand på plads. Hun bliver spillet sjovt af Mathilde Nielsen. Filmen er baseret på et skuespil af Svend Rindom og blev efter Dreyers eget ønske optaget i en meget lille kulisse for at understrege det indelukkede i familiens hjemmeliv.

Selv om Dreyer allerede havde lavet film i Sverige og Tyskland, blev Du skal ære din hustru hans internationale gennembrud. Siden rejste han blandt andet til Frankrig og lavede sit mesterværk Jeanne d'Arcs lidelse og død.

VIDSTE DU

Carl Th. Dreyer fik som helt ung plads som kontorist. En dag viste regnskabschefen ham en bunke bøger med en hel masse tal med ordene "Her ser I mit liv".

Ordene gjorde Dreyer uhyggeligt til mode. Han kunne ikke lide tanken om at tilbringe resten af sit liv på kontor og kvittede derfor sit job, blev uddannet journalist og fik ad den vej kontakt til filmbranchen.

Torben Skjødt Jensen: Carl Th. Dreyer - min metier. Dokumentarfilm. Steen Herdel & Co, Unni Straume Filmproduksjon og DFI, Danmark, 1995.

VREDENS DAG

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Vredens dag udspiller sig i et kuldslået dansk præstemiljø i 1620'ernes Danmark. Det er historien om en lidenskabelig ung kvinde, som har giftet sig med en meget ældre præst, hvis mor er hjemmets dominerende kraftcenter. Pietistisk, skarp som en rageklinge holder hun sin svigerdatter i et jerngreb for at beskytte sin elskede søn.

Tiden er præget af overtro og hekseprocesser, og præsten har beskyttet sin kone ved at undlade at anklage hendes mor for hekseri. Spørgsmålet er nu, om datteren ikke besidder de samme destruktive magiske kræfter, som datiden i den grad frygtede, ikke mindst fordi det var kvinder, der besad de egenskaber.

Carl Th. Dreyer har lagt hele sit mesterskab i skildringen af et intolerant forknudret miljø, hvor mennesker lever under truslen fra Gud sat i scene og misforstået af formørkede og hykleriske mennesker. Trods denne til himlen råbende tristhed rummer filmen også en lidenskabelig kærlighedshistorie, da den unge præstekone forelsker sig i sin mands søn. Her letter Vredens Dag, og lyset tordner ind under birketræerne. Her er det ikke en heks, men en forelsket ung kvinde, som udlever den erotiske og sanselige kærlighed, hendes fornuftægteskab har udelukket hende fra.

Vredens Dag er dog langt fra entydig i personschildringen. Det både snedige og storslåede ved den er, at alle har deres gode og forklarlige grunde til at handle, som de gør. Den kompromisløse Dreyer – dansk films store visionære ener – maler sine billeder som en Rembrandt og får sine skuespillere til at agere nøgent og med en menneskelighed, som taler gennem tiderne.

DØDEN PÅ BÅLET

Af Christian Monggaard, filmskribent og anmelder på Dagbladet Information

Er hun en heks eller ej? Kan hun forhekse og slå mennesker ihjel med hjælp fra den onde selv? Det er to af de spørgsmål, man står tilbage med efter at have set Carl Th. Dreyers historiske trekantsdrama Vredens dag.

Filmen foregår i 1600-tallets overtroiske Danmark, hvor hekseafbrændinger er en del af hverdagen. En ung kvinde, Anne, er blevet gift med en meget ældre præst, og hun forelsker sig i præstens voksne søn, Martin. Den impulsive Anne forandrer sig voldsomt. Hun begynder at sætte spørgsmålstejn ved sit ægteskab og ønske sin mand død.

Tidløs fortælling

Det er ikke tilfældigt, at Dreyer valgte at lave Vredens dag under Anden Verdenskrig og Besættelsen. Også dengang var en mistanke nok til at sætte et liv på spil. Men filmen er samtidig en tidløs fortælling om kærlighedens magt og om tro og overtro. Inspireret af hollandsk malerkunst hypnotiserer Dreyer os med glidende kamerabevægelser og smukt komponerede billeder renset for alt overflødig.

Indiskutabelt mesterværk

Som Anne med de ”barnefromme” øjne har Lisbeth Movin en udstråling, der veksler mellem det forundrede, sørgmodige, vidende og ondskabsfulde. Det er et intenst kvindeportræt, som kun Dreyer kunne skabe.

FAKTA

Værk:
Vredens Dag, 1943

Instruktør:
Carl Theodor Dreyer (1889-1968)

Varighed:
105 min.

Vredens dag blev nærmest slagtet af datidens dagbladsanmeldere. Men i dag anses den over hele verden for et mesterværk, og den er Dreyers mest beundrede tonefilm.

VIDSTE DU

Under optagelsen af den dramatiske hekseafbrænding i Vredens dag ligger skuespilleren Anna Svierkier bundet til en stige, da nogen på sættet siger ”nu er det tid til frokost Hr. Dreyer”. Dreyer svarer ”nå ja, nu må vi alle gå til frokost”. En skuespiller kommenterer, at Anna Svierkier stadig ligger bundet til stigen, og det lover Dreyer at tage sig af.

Da holdet kommer tilbage fra frokost, ligger den ældre dame dog stadig bundet, mens sveden hagler af hende. Ikke så mærkeligt, og måske heller ikke helt tilfældigt, hun ser så ægte skræmt ud i netop den scene!

Kilde: Torben Skjødt Jensen: Carl Th. Dreyer - min metier. Dokumentarfilm. Steen Herdel & Co, Unni Straume Filmproduksjon og DFI, Danmark, 1995.

DITTE MENNESKEBARN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Det virker knap som en tilfældighed, at en filmatisering af en roman af Martin Andersen Nexø, den centrale forfatter i dansk litteraturs sociale gennembrud, også blev hovedværket i dansk films sociale opvågning i 1940'erne.

Bogen er en bastant anklage mod et samfund, som ignorerer dets svageste, men i hænderne på dokumentaristen Bjarne Henning-Jensen nedtones det politiske til fordel for det menneskelige, uden at det realistiske eller sociale engagement formindskes.

Filmen udspiller sig på landet i 1800-tallet og tager sin handling fra romanens første del, hvor Ditte fødes hos en fattig fiskerfamilie som uægte barn af gårdejerens søn. Hun vokser op med mere kærlighed end mad hos sin elskelige bedstemor, men da moderen gifter sig og får flere børn, følger Ditte med. Men det er bare starten på hendes livslange kamp i en verden, som intet har til overs for dem, der står nederst på den sociale rangstige.

Set med nutidens øjne kan filmen ikke helt undgå at virke lidt naiv, lovligt sort-hvid i sin moral og ikke mindst overdramatisk i sin brug af musik. Men den er ikke mindre rørende, dens budskab brænder stadig klart igennem, og de idylliske naturoptagelser er uforglemmelige.

Ægteparret Henning-Jensen (her er Astrid instruktørassistent) demonstrerer her for første gang deres indføjte instruktion af børn, og filmens få scener af uforstyrret leg viser ikke bare frem til deres egne film *De pokkers Unger* (1947) og *Palle alene i Verden* (1949), men også til Alice O'Frederiks' serie om *Far til Fire*.

UKUELIG OPTIMIST

Af Christian Monggaard, filmskribent og anmelder på Dagbladet Information

Man frygter hele tiden, at hun bukker under, lille Ditte menneskebarn. Hun tror på det gode i de mennesker, hun møder. Derfor er hun nem at udnytte. Heldigvis er hun også en ukuelig optimist og stærkere end de fleste.

Ditte er født uden for ægteskab og bor som lille hos sin elskede, gamle bedste. Som 'uægte' proletarbarn bliver hun drillet i skolen, og mere end noget andet i hele verden ønsker hun sig en far. Da den bundsolide sildepranger Lars Petter dukker op og fortæller, at han skal giftes med Dittes mor, bliver den lille pige lykkelig.

Hun får sig tre nye søskende at tage sig af og hører kun brok fra sin utaknemmelige, egoistiske mor. Men Ditte henter trøst og støtte hos både sine søskende og Lars Petter. Også da hun får en stilling hos den tyranniske frue på Bakkegården og bliver gravid med hendes karaktersvage søn, Karl.

En af hverdagens heltinder

Ligesom Bille Augusts *Pelle erobreren* er Ditte menneskebarn baseret på første del af en roman af Martin Andersen Nexø. Men Bjarne Henning-Jensen - der angetiveligt har instrueret sammen med sin kone, Astrid - er mere tro mod den socialistiske forfatters intentioner end August, der valgte at lave en film om far og søn.

FAKTA

Værk:

Ditte Menneskebarn, 1946

Instruktør:

Bjarne Henning-Jensen (1908-1995)
(Astrid Henning-Jensen, 1914-2002)

Varighed:

104 min.

Ditte menneskebarnhandler om livsmød og overlevelsestrang, som den kommer til udtryk i en pige med et stort hjerte. Ditte er en af hverdagens heltinder og spilles med lige dele skrøbelighed og gåpåmod af Tove Maës med den renfærdige udstråling.

Umiddelbar og usminket

Den sort-hvide film giver en usminket og stemningsfyldt skildring af livet på landet for ca. 100 år siden. Den blev vist på filmfestivaler og hyldet som et værk i pagt med den italienske neorealisme, der revolutionerede filmkunsten med hverdagsnære historier om almindelige mennesker.

Ditte menneskebarn fik biografpremiere i store dele af verden. Men en for sin tid ganske vovet scene, hvor Ditte bader nøgen i en sø, blev klippet ud af amerikanerne.

VIDSTE DU

Martin Andersen Nexø skrevromanen, som filmen Ditte menneskebarn bygger på. En skæg historie er, at forfatteren tilføjede sin bornholmske barndomsby til sit efternavn, fordi han ikke ville have sine bøger til at stå gemt øverst i venstre hjørne hos boghandleren - under Andersen.

Kilde: Wikipedia.

SOLDATEN OG JENNY

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Filmatiseringen af Soyas Brudstykker af et Mønster kunne nemt være endt som tungt og trægt melodrama, men Johan Jacobsen ånder lys og luft i skæbnedramaet og løfter sammen med de forrygende skuespillere stykket op i filmens mesterklasse.

Jacobsen er mest kendt for at give datidens folkekomedier en tiltrængt saltvandsindsprøjtning af elegance og lethed, men havde i film som *Otte Akkorder* (1944) og *Den Usynlige Hær* (1945) forsøgt at træde ud af rollen som Ernst Lubitschs elev for i stedet at lade sig inspirere af film noir og 30'ernes franske poetiske realisme. Især det sidste gør sig gældende i *Soldaten og Jenny*, hvor erfaringerne fra de knap så helstøbte dramaer går op i en højere enhed. Filmen, som han også selv skrev manuskript til, handler om livets tilfældigheder, og hvordan to små hverdagsskæbner, en soldats og en ekspeditrices, kastes rundt af dem. Poul Reichhardt er ikke set mere følsomt afdæmpet end i rollen som den knugede soldat, der forelsker sig i Bodil Kjers gribende fortvivlede Jenny.

Selvom dialogen til tider tynges af en højtravende snak om skæbne og den fri vilje, fortrylles man af de stemningsfulde billeder fra København og fascineres af de troværdige præstationer, der får fuldt spillerum i Jacobsens karakteristiske lange indstillinger.

Selvom Kjer og Reichhardt (og Jacobsen) løb med de første Bodilfilmpriser for deres roller, er det en film, som udmærker sig ved stærkt spil i alle roller. Ikke mindst Maria Garland og Johannes Meyer som Jennys småborgerlige forældre, der ikke lægger skjul på, at de gerne så, at deres datter fandt en anden kæreste end en soldat.

SKYGGER FRA FORTIDEN

Af Christian Monggaard, filmskribent og anmelder på Dagbladet Information

To stille eksistenser finder for en kort tid hinanden og lysten til at leve i Johan Jacobsens gribende og stemningsmættede kærlighedsdrama fra efterkrigstidens København.

Underfundig humor er med til at tegne tiden og miljøet. Filmen rummer dog først og fremmest en dyb melankoli og desperation i sin skildring af to mennesker, en jævn soldat og en ung servitrice, spillet af datidens store stjerner, Poul Reichhardt og Bodil Kjer (se klip). Han hjælper hende, hun tiltrækkes af ham og hans kejtede væsen. Lykken synes inden for deres rækkevidde. Skygger fra fortiden truer dog med at ødelægge den skrøbelige idyl.

Vorherres tæppemønster

”Vorherres tæppemønster” kalder soldaten den række af tilfældigheder, som han føler udgør livet. Han sætter lighedstegn mellem dygtighed og held - ligegyldig hvad man gør eller kan, så er det held og uheld, der styrer ens liv. Og i takt med at kærlighedsdramaet udfolder sig, diskuterer Johan Jacobsen begreber som ”skæbne”, ”Gud” og ”menneskets fri vilje”.

Johan Jacobsen har selv skrevet manuskriptet på baggrund af et skuespil af forfatteren Soya. Soya var berygtet for at provokere sin samtid ved at sætte spørgsmålstegn ved seksualmoral og afsløre hyklari.

FAKTA

Værk:
Soldaten og Jenny, 1947

Instruktør:
Johan Jacobsen (1912-1972)

Varighed:
96 min.

Dobbeltmoral og fosterfordrivelse

Soldaten og Jennyviser, hvordan dobbeltmoral trives hos magthaverne. Den beskæftiger sig blandt andet med ulovlig fosterfordrivelse - abort blev først tilladt i Danmark 1973. For mange piger og kvinder havde det store sundhedsmæssige og følelsesmæssige konsekvenser at blive udsat for et uautoriseret indgreb hos en kvaksalver. Og som en kvinde siger i filmen: "De kvinder, som vil afbryde et svangerskab, skal nok finde en måde at gøre det på."

Johan Jacobsen var mest kendt for rappe, elegante komedier, da han lavede Soldaten og Jenny. Der er spor af hans kyniske vid hos flere af de karakterer, som omgiver det unge, uheldsramte par. Men at han også forstod at iscenesætte et intenst og på mange måder tidløst drama, er denne film et lysende smukt eksempel på.

VIDSTE DU

Noget arbejde bærer lønnen i sig selv. Da instruktør Johan Jacobsen fik svært ved at finansiere Soldaten og Jenny, skød den mandlige hovedrolleindehaver, Poul Reichhardt, sin egen løn i filmen. Rollen som soldaten, betragtede de fleste kritikere og Reichhardt selv, som en af hans bedste i karrieren.

Noget andet, han var god til, var at feste til den lyse morgen, hvilket fik kollegerne til at kalde ham Poul Sengeskræk. I offentligheden gik han under kælenavnet Poul Popularis, ikke mindst på grund af sine mange roller i Morten Korch-filmene.

Kilde: Morten Piil: Danske Filmskuespillere, s. 407-410, Gyldendal.

SULT

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

SULT er en af de mest originale og særegne film i dansk filmhistorie. Den bygger på den norske forfatter Knut Hamsuns gennembrudsroman og er en af de ganske få romanfilmatiseringer, der fuldt ud tåler sammenligning med forlægget. Filmen havde premiere samme år som Morten Korch-filmen Krybskytterne på Næsbygaard. Men SULT står som en ekstrem modsætning til folkekomediens sværmavede hygge. Historien følger hen over et par dage en ung forfatter, der desperat af sult og ensomhed driver omkring i byen. Filmen kortlægger subjektivt og feberhedt byens såvel som sjælens landskab gennem små begivenheder, som da den unge mand ærekært nægter at tage imod en almisse fra en forbipasserende og i stedet må stirre sig mæt på andres måltider. Et tilfældigt glimt af en ung kvinde på spadseretur, og den unge mands betagelse af hende, er filmens poetiske højdepunkt.

Gennem dette ved første øjekast trøstesløse univers lykkes det instruktøren Henning Carlsen at udfolde en fortælling, der vibrerer af humor og skildrer en glubende, eksistentiel livsappetit. Portrættet af den unge mand (svenske skuespiller Per Oscarssons livspræstation) trækker linjer tilbage i filmhistorien til Chaplins vagabondfigur, og filmens fotografering forener det bedste fra den klassiske sort-hvide tradition med det moderne kameras suggestive og rastløse kameraføring. Med til at løfte opgaven var bl.a. den modernistiske forfatter Peter Seeberg og Roman Polanskis komponist Krzystof Komeda, og filmen er også efter international målestok i særklasse.

UFORGLEMMELIGT MØDE

Af Christian Monggaard, filmskribent og anmelder på Dagbladet Information

Vi befinder os i Kristiania, Norges hovedstad, i 1890.

En forhutlet ung forfatterspire vandrer formålsløst omkring, sulten og uden penge. Han bliver smidt ud fra sit lejede værelse, fordi han ikke kan betale. Han giver sine sidste penge til en hjemløs i et forsøg på at bevare sin selvrespekt.

Han opfører et skuespil for sig selv og sine omgivelser. Løfter på hatten og er høflig, som var han en fin herre uden en bekymring i verden. Men ingen tror på det - ikke engang han selv. Til sidst har han ikke mere at pantsætte. Pantelåneren vil hverken tage hans briller, knapperne i hans jakke eller det slidte tæppe, han bærer under armen.

Han prøver uden held at få arbejde hos en købmand. Han skriver en artikel til en avis. Den bliver antaget, men han kan først få pengene dagen efter, hvor han straks giver dem væk. Så føler han sig suveræn. Han forelsker sig i en ung, smuk kvinde, han ser på gaden (se klip), og han oplever et uforglemmeligt møde med hende i hendes lejlighed.

Skræmmende intens

Henning Carlsens hypnotiserende film om den sultende kunstner er baseret på en roman af den verdensberømte norske forfatter Knut Hamsun. Filmen har den svenske skuespiller Per Oscarsson i hovedrollen. Han fik en pris for sin næsten skræmmende intense præstation ved filmfestivalen i Cannes i 1966.

FAKTA

Værk:
SULT, 1966

Instruktør:
Henning Carlsen (f. 1927)

Varighed:
111 min.

Det er gennem forfatteren, vi oplever Kristiania. Enten er han i billedet, eller også ser vi omgivelserne med hans øjne. Vi lever med i hans desperation og forstår behovet for at opretholde en facade. Han siger nej til den hjælp, han bliver tilbudt, for på den måde kan han bevare sin stolthed. Men hvor længe kan han leve sådan?

Kunst og lidelse

En kunstner er hævet over det materielle, mener forfatteren. Måske er det endda sulten og lidelsen, der gør ham i stand til at skrive og være kunstner. Måske er sulten blevet et kunstnerisk projekt i sig selv.

Den amerikanske forfatter Paul Auster kalder Sult for den bedste filmatisering, han nogensinde har set.

VIDSTE DU

Georg Brandes mente, at romanen Sult var monoton og manglede handling.

Knut Hamsun svarede: "Jeg har undgået den sædvanlige digtning med giftermål og landture og forviklinger hos grosserereren - det er alt for billigt for mig. Det, som interesserer mig, er min sjæls uendelige bevægelighed, det sære, ejendommelige sindsliv, nervernes mysterier i en udsultet krop." (Fra et brev til Brandes, 1890).

Kilde: Lars Thomas Braaten, Ekko Magasin.

BENNYS BADEKAR

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Danmark har siden 1960'erne haft en produktion af børnefilm, der i international sammenhæng er unik både hvad angår volumen og kvalitet, og animationsfilmen Bennys Badekar er en absolut topscorer.

Den er en eventyrlig og musikalsk sprudlende fortælling om drengen Benny, der flygter fra de kedelige voksne i det grå højhus ned til den magiske verden på bunden af badekarret. I selskab med sin nyfangede haletudse møder han blandt andet tre skønne havfruer og en blæksprøjtende sprutte, hvilket giver anledning til vidunderlige sang- og danseoptrin.

Flemming Quist Møllers og Jannik Hastrups animationsstil er naivistisk og næsten primitivt enkel, men fordringsløsheden vendes til en charmerende og jazzet styrke, der appellerer både til børn og voksne. Filmen er et blomsterbarn af sin tid, der ønskede at give al magt til fantasien, og hvor anerkendelsen af barnets oplevelsesunivers for alvor slog igennem.

Historien er dejligt befriet for løftede pædagogiske pegefinger, og den tidstypiske skematisering af det kolde højhusmiljø og de uforstående voksne opblødes af en humoristisk streg og urkomisk dialog veloplagt befordret af skuespillere som f.eks. Jytte Abildstrøm og Jesper Klein.

Ydermere kan man nyde, at også jazzeliten var tiltrukket af at skabe kunstnerisk kvalitet i børnehøjde. De musikalske indslag rummer bidrag fra bl.a. Peter Belli, Otto Brandenburg og Povl Dissing samt internationalt anerkendte musikere som Kenny Drew og Niels-Henning Ørsted Pedersen.

SJOV OG BALLADE

Af Christian Monggaard, filmskribent og anmelder på Dagbladet Information

”Man kan snart ikke vende ryggen til et øjeblik,” siger Bennys vrisne mor. Hun er lige kommet hjem og har fundet sin søn i fuld gang med at forvandle dagligstuen til en farlig krigszone. Nu må Benny ned i gården og lege, og det er slet ikke lige så sjovt, synes han.

Benny fanger en haletudse i en sø i nærheden af den grå betonblok, hvor han bor. Moren synes, at den er ulækker, men da han hælder den i sit badekar og følger med den ned under vandoverfladen, kommer han på en eventyrlig rejse.

Haletudsen viser sig nemlig at være en forhekset prins, og sammen med ham møder Benny blandt andet tre smukke, men skabede havfruer, en skidt vigtig krabbekontrollør, to fjollede sørøverskeletter, der hele tiden håner hinanden og vil slås, og en funky blæksprutte, som er med på at lave sjov og ballade.

Husk barnet i dig selv

Jannik Hastrup og Flemming Quist Møllers Bennys badekar er en film, som små og store kan se sammen med stor fornøjelse. Den løse, næsten improviserede tegnestil er med til at skabe filmens særlige charme, når den afvæbner os med gakkede indfald, glad, jazzet musik og kulørte figurer.

Den sprudlende iderige film er baseret på en billedbog af Flemming Quist Møller fra 1969, og den handler om barnet i os alle. Samtidig er det en veloplagt, spids satire over alle de kedelige voksne, der hellere vil brokke sig og tale om vaskepulver end lege med deres børn.

FAKTA

Værk:
Bennys badekar, 1971

Instruktører:
Jannik Hastrup (f. 1941) og Flemming Quist Møller (f. 1942)

Varighed:
43 min.

Fantasiens kraft

Gennem 40 år har Jannik Hastrup lavet tegnefilm, som han gerne selv vil se. Han mener, at animation er lige så meget for voksne som for børn. Sammen med sine faste, kreative partnere - Flemming Quist Møller og Bent Haller - har han aldrig været bleg for at udfordre sit publikum.

Hastrup er rundet af ungdomsoprøret i 1960'erne og 1970'erne og tidens politiske bevidsthed. Han fortæller ofte barske, samfundskritiske, men også morsomme historier - med dyr i hovedrollerne. Bennys badekar er en film om det livsglade individ i det kvælende samfund. Og så er det er en herlig hyldest til fantasiens kraft, livsglæden og det frugtbare anarki.

VIDSTE DU

Jannik Hastrup og Flemming Quist Møller indledte deres tegnefilmssamarbejde i 1964 med filmen Concerto Erotica (1964) og derefter Slambert (1966) - begge løsslupne og erotiske småfilm.

Noget af disse films sanselighed og kropslige frigørelse findes også i Bennys badekar, hvor tre havfruer med bare bryster optræder.

Kilde: Det Danske Filminstituts hjemmeside

MATADOR

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Tv-serien Matador er uomgængelig i en kanon for den lange fiktionsfilm. Matador er den største danske filmfortælling, der til dato er lavet, og den er en unik præstation. Gennem 24 afsnit – i alt 27 timer – følger man Korsbæks beboere i et lille stykke Danmarkshistorie, fra det lokale borgerskab vækkes af sin Tornerosesøvn ved den driftige Mads Skjerns ankomst i 1929, til det moderne liv for alvor sætter ind i 1947.

Den elementært underholdende og humoristiske historie er skrevet til tv af journalisten Lise Nørgaard og er inspireret af hendes barndoms erindringer fra Roskilde, men også en af tidens mest markante skribenter, Paul Hammerich, bidrog. Helt afgørende er Erik Ballings instruktion. Han har præget den folkelige del af dansk film gennem en menneskealder, og serien markerer hans kunstneriske højdepunkt.

Matador blev fulgt af rekordstore skarer af tv-seere på statsmonopolet Danmarks Radios Fjernsyn, og efterhånden som tv-serien skred frem, blev Korsbæks beboere en uundværlig del af danskernes "filmfamilie".

Et stort galleri af de mest folkekære skuespillere optræder og leverer flere betydelige præstationer. Serien har et skarpt blik for kvindernes gryende frigørelse og borgerskabets indspiste bigotteri, selvom dens genretro happy end præges af en postuleret harmoni mellem de forskellige sociale klasser. Men Matadors egentlige genistreg består i, at den favner både Danmarks store samfundsændringer og Korsbæks enkelte indbygges liv i en enkelt udformet, storladet episk fortælling.

Den elementært underholdende og humoristiske historie er skrevet til tv af journalisten Lise Nørgaard og er inspireret af hendes barndoms erindringer fra Roskilde, men også en af tidens mest markante skribenter, Paul Hammerich, bidrog. Helt afgørende er Erik Ballings instruktion. Han har præget den folkelige del af dansk film gennem en menneskealder, og serien markerer hans kunstneriske højdepunkt.

Matador blev fulgt af rekordstore skarer af tv-seere på statsmonopolet Danmarks Radios Fjernsyn, og efterhånden som tv-serien skred frem, blev Korsbæks beboere en uundværlig del af danskernes "filmfamilie".

Et stort galleri af de mest folkekære skuespillere optræder og leverer flere betydelige præstationer. Serien har et skarpt blik for kvindernes gryende frigørelse og borgerskabets indspiste bigotteri, selvom dens genretro happy end præges af en postuleret harmoni mellem de forskellige sociale klasser. Men Matadors egentlige genistreg består i, at den favner både Danmarks store samfundsændringer og Korsbæks enkelte indbygges liv i en enkelt udformet, storladet episk fortælling.

EN MAND STIGER AF TOGET

Af Christian Monggaard, filmskribent og anmelder på Dagbladet Information

Året er 1929. En mand og hans lille søn stiger af toget i provinsbyen Korsbæk. Intet bliver nogensinde det samme igen.

Forfatteren og journalisten Lise Nørgaard og instruktøren Erik Ballings tv-serie Matador er stadig den mest holdbare danske tv-serie nogensinde. De 24 afsnit blev produceret af Nordisk Film og er blevet sendt på Danmarks Radio 5 gange

FAKTA

Værk:
Matador, 1978-82

Instruktør:
Erik Balling (1924-2005)

Varighed:
Tv-serie på 24 afsnit

siden premieren i 1978. Matador fortæller levende og medrivende om livet i Korsbæk igennem små 20 år og om 2 generationer af familierne Andersen-Skjern og Varnæs.

Serien er fuld af folkelig humor og drama og har stort og farverigt galleri af mindeværdige, elskelige og ikke mindst skarpt tegnede karakterer. Der medvirker nogle af tidens største og bedste danske skuespillere: Jørgen Buckhøj, Ghita Nørby, Holger Juul Hansen, Ove Sprogøe, Helle Virkner, Malene Schwartz, Jesper Langberg, Kirsten Olesen, Bent Mejding og mange, mange flere.

Tradition og fremskridt

I København har socialdemokraten Thorvald Stauning lige fået overdraget regeringsmagten fra Venstre. I Korsbæk vender Mads Andersen-Skjern op og ned på alting ved at åbne en tøjforretning for helt almindelige mennesker. Således udfordrer han byens bedre borgerskab, de gamle, rige familier, de sociale normer og den hierarkiske samfundsorden, der har kendetegnet Korsbæk gennem flere hundrede år.

Siden skaber Anden Verdenskrig og Besættelsen nye fjender og allierede. Og til slut må Mads Andersen-Skjern se sig udfordret af sin søn, Daniel, der er homoseksuel og ikke har tænkt sig at følge i sin strenge fars fodspor.

Folkekomedie og satire

Erik Balling var en af de mest betydelige filminstruktører i Danmark. Han var en stor skildrer af dansk mentalitet, og hans foretrukne genrer var den lune folkekomedie og den finurlige satire. Han kunne godt være skarp, også i de meget populære Olsen Banden-film, der handler om den lille mands kamp mod et uigenemskueligt og arrogant system.

Selv om Matador blev vist på tv, var serien produceret som film, hvilket man kan se på det gennearbejdede visuelle udtryk. Serien er samtidig et af de få af Ballings værker, hvor han med held renderer dramaet og realismen.

VIDSTE DU

Tolkien kortlagde Ringenes Herre-universet, og det samme gjorde faktisk Lise Nørgaard med Korsbæk og omegn. Formålet med kortet var at hjælpe holdet bag serien til at danne sig et billede af, hvor alle personerne boede, og hvordan de forskellige steder lå i forhold til hinanden.

Kortet kan opleves i episode 16 i forbindelse med Borgmester Sejersens planer om en folkepark.

Det fiktive navn Korsbæk er i øvrigt opstået af en sammentrækning af Korsør og Holbæk.

Kilde: "Korsbæk Tidende" på Matador-online.

KUNDSKABENS TRÆ

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Den skrøbelige pubertet har været beskrevet ofte i dansk film, men aldrig så præcist som i Nils Malmros' *Kundskabens Træ*, der med rette står som instruktørens hovedværk og den, som andre film med lignende temaer måles og blegner i forhold til. Filmen var kulminationen på instruktørens trilogi med udgangspunkt i egne erindringer fra barndommen i 1950'ernes Århus og fulgte Lars Ole, 5.c (1973) og *Drenge* (1977).

Handlingen udspiller sig i 1958-60, men filmen er så meget mere end et tidsbillede, for de psykologiske mekanismer, som Malmros beskriver med skarpt indgående blik, vil desværre aldrig miste deres relevans. Filmen er et gruppeportræt af en skoleklasse, 2. mellem på Århus Katedralskole, men centralt står Elin, der er lidt mere moden end sine klassekammerater og derfor populær hos drengene. Men da hun afviser én af dem, vender hele klassen sig imod hende, og på sin helt egen stille måde er det en isnende ubehagelig skildring af et Minidanmark. Rammerne, dialekten og tidsbilledet er meget dansk, men dramaet universelt og aldrig skildret så sikkert i børnenes eget univers. Malmros fortæller diskret med blikke, bevægelser og situationer, som alle kender. Karaktererne findes i alle skoleklasser, den småborgerlige, den vilde, den pæne og den mobbede, men alle får lov til at folde sig ud, bliver små mennesker af kød og blod, som udvikler sig gennem filmen.

Filmen blev optaget over to år, og børnenes forandring er fysisk såvel som psykisk. Malmros har aldrig lagt skjul på sin forkærlighed for den franske nybølge og især Francois Truffaut, men selvom det var tydeligere i de tidligere mindre stramt komponerede film, så er hans usvigeligt sikre greb om de unge uprøvede spillere og evnen til at få dem til at vise følelser helt på højde med hans ikoner.

ÆGTHED

Af Christian Monggaard, filmskribent og anmelder på Dagbladet Information

Kan du huske den første gang, du blev forelsket? Dit første kys? Nils Malmros kan, og det fortæller han dramatisk og humoristisk om i *Kundskabens træ*. Den episodiske film er baseret på hans egen skoletid i 50'ernes Århus. Og der er overrumplende ægthed og indlevelse i tidsbilledet, dialogen og børnenes præstationer.

Filmen følger eleverne i en folkeskoleklasse gennem to år, fra 7. til 9. klasse. Vi er med til skolefester og på lejrskole og får et indblik i, hvordan det naturlige, sociale hierarki i klassen fungerer. Det er ofte morsomt, men også smertefuldt at følge med i.

Udtalt drama

Elin er tidligt udviklet. Det gør hende eftertragtet blandt drengene og sårbar for spot og misundelse. Hendes skoledage forpestes af mobning. Der bliver hvisket bag hendes ryg, hun får øgenavne og bliver frosset ude af fællesskabet. Klikker dannes, intriger spindes, og et udtalt drama, som mange voksne har glemt, udspiller sig blandt børnene. Ofte sårer man ubevidst hinanden. Og først da filmen er ved at være slut, og børnene er godt på vej til at blive voksne, bliver de bevidste om, hvad der egentlig er sket, og hvordan de har behandlet Elin.

Filmen er optaget over to år, og på den måde spejler skuespillernes faktiske fysiske og psykiske udvikling personernes udvikling på lærredet.

FAKTA

Værk:
Kundskabens træ, 1981

Instruktør:
Nils Malmros (f.1944)

Varighed:
110 min.

Ligefrem og barsk

Med Kundskabens træ fulgte Nils Malmros op på sine to første roste film om børn i skolealderen, Lars Ole 5c og Drengene. Malmros arbejder på efterfølger til Kundskabens træ, der skal følge de samme personer i gymnasiet og have premiere i 2009. Titlen er Kærestesorger. Kundskabens træ kan godt ses af større børn og unge, men den er i glimt chokerende ligefrem og barsk.

Malmros laver film om børn, ikke først og fremmest film for børn. Men han sætter sig i børnenes øjenhøjde og lever sig ind i deres særlige verden. Derfor er det ikke svært at se træk af sig selv i nogle af karaktererne.

VIDSTE DU

Det er ikke altid sagen at være en ung berømt. Line Arlien-Søborg, der spillede den intrigante Anne-Mette i Kundskabens træ, måtte engang flygte ud på et toilet på Kalundborgfærgen, da hun blev jagtet af en hel skoleklasse, der ville have hendes autograf. Hun forsøgte at sige, hun var Anne-Mettes søster, men lige meget hjalp det.

Kilde: Officiel hjemmeside for filmen.

BABETTES GÆSTEBUD

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Den franske kok Babette må i 1800-tallet flygte fra sit fædreland og havner ved skæbnens ugunst som tjenestepige hos to aldrende frøkener i et lille missionsk fiskerleje, hvor hun tåles men ikke trives. En dag vinder hun i lotteriet og insisterer på at bruge pengene på et stort og enestående festmåltid, der viser, hvilken kunstner hun er på sit felt. Hun er kunstneren og forførelsen, som kan forgyldes øjeblikket ved sin sansende madkunst. Det tragiske og komiske er, at hendes gæster er utrygge ved hendes talenter, som de betragter som syndige og derfor afviser.

Karen Blixens lille novelle forløses af Gabriel Axel i en række kontrastrige menneskeskildringer ført med let hånd. Personernes indskrænkethed antydes ubarmhjertigt, men også de fortrængte længsler og drømme, som lækkerierne lukker op for.

Filmens vemod er en stor del af dens charme, men komedieinstruktøren såvel som gourmeten Gabriel Axel fornægter sig ikke. Humoren sidder med til bords, maden spiller en central rolle i historien, og instruktøren har med smittende entusiasme kastet sig ud i at rekonstruere ægte skildpadesuppe, Blinis Demidoff og lignende delikatesser.

Stéphane Audran er fremragende som den fremmede gavmilde fugl, og de store danske damer Bodil Kjer og Birgitte Federspiel spiller med tyngde, mens charme-trolden Jarl Kulle er filmens formildende galante islæt. Selvom filmen om Babette ikke for alvor kan hamle op med det litterære forlæg, så afsætter filmen en uafviselig aroma og smag af Blixens virtuose fortællekunst.

GUD OG AFHOLDENHED

Af Christian Monggaard, filmskribent og anmelder på Dagbladet Information

Engang var franske Babette feteret køkkenchef på en fin restaurant i Paris. Nu er hun tjenestepige for to gudfrygtige gammeljomfruer på den jyske vestkyst, hvor ingen kender hendes fortid.

De to aldrende frøkener, Martine og Filippa, holder sammen på en stadigt mindre flok af fromme kristne, som deres far, præsten, samlede for snart mange år siden. Begge kvinder bærer på erindringen om den store kærlighed, som blev ofret til fordel for Gud og et liv i afholdenhed.

Kunstens og kærlighedens magt

Men Babette vinder i lotteriet og bruger alle pengene på at anrette en fransk middag for den lille, indremissionske menighed. Den gode mad og vin får dem alle til at huske på, at man godt kan nyde livet - og kærligheden - og samtidig dyrke Gud. Tidligt får vi at vide, at Babette har mistet alt. Men hendes lyse sind står i grell modsætning til den selvretfærdige vestjyske menigheds livsfornægtelse.

Babettes gæstebuder baseret på en fortælling af Karen Blixen, der blev verdensberømt under pseudonymet Isak Dinesen. Filmen viser Babette som en lidenskabelig kunstner på sit felt, madlavning. En sådan sand kunstner har styrke til at forandre folks liv.

FAKTA

Værk:
Babettes gæstebud, 1987

Instruktør:
Gabriel Axel (f. 1918)

Varighed:
103 min.

Et hit i udlandet

I filmen bliver der lagt en diskret ironisk distance til de fromme beboere i vestkystmiljøet i 1870'erne. De sparsommelige og frygtsomme menighedsmedlemmer slubrer de eksotiske retter til sig, selv om de er bange for, at de skal deltage i en hekseabbat.

Filmens instruktør, Gabriel Axel, er født i Danmark, hvor han i 1950'erne, 60'erne og 70'erne instruerede adskillige film. Men han har gået i skole i Frankrig, er fransk gift og har boet og arbejdet der i mange år. Filmen kan derfor også have et selvbiografisk indhold. Især i udlandet blev Babettes gæstebud et meget stort hit, og den vandt en Oscar for Bedste Udenlandske Film i 1988.

VIDSTE DU

Da instruktøren Gabriel Axel skulle søge midler til Babettes gæstebud, løb han ind i problemer med et af Filminstituttets bestyrelsesmedlemmer. Vedkommende mente, at man for at mindske brugen af fremmedsprog i filmen skulle udskifte den svenske general på rollelisten med en dragon fra Næstved.

Det endte dog med, at generalen blev i filmen - spillet af den svenske skuespiller Jarl Kulle.

Kilde: Ib Bondebjerg, Jesper Andersen og Peter Schepelern (red.): Dansk Film 1972-97, s. 352, Munksgaard-Rosinante.

PELLE EROBREREN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Pelle Erobreren fortæller historien om de beskedne rester af en familie, der ankommer til Danmark med drømmen om arbejde og et nyt liv. Lassefar, gribende spillet af Max von Sydow, er en nedslidt, men stovt svensk landarbejder, som i denne verden ejer sin søn og sit selvværd. Begge dele skal han miste. Bille August tager udgangspunkt i Martin Andersen Nexø's erindringsværk *Barnedom* fra 1906. Han forholder sig dog frit til sit forlæg og skaber et stort episk drama, hvis omdrejningspunkt er et indvandrerpar, far og søn, konfronteret med et ugæstfrit Danmark.

Filmen skildrer grumt landarbejdernes elendighed i forhold til arbejdspladsen, den store proprietærgård, hvor Pelles og Lassefars liv udspiller sig på niveau med dyrenes, mens fru'en på gården skriger om natten af sorg over mandens erotiske udskejelser. Lassefar drømmer om at finde en kone og hjælpe sin søn til et bedre liv, men ægteskabet glipper, og da Pelle langt om længe får tilbudt en uddannelse som landvæsenselev, afslår han og drager ud i den grå danske vinter. Ramt af sin fars stolthed. Alene. Men på vej ud i en ny verden.

Bille August formår at inddrage naturen som et følsomhedsbarometer for sine personer. Som ingen anden dansk instruktør. Landarbejdernes glæde er sommeren og de lyse nætter, mens vinteren er nådesløs. Man rystes over de ihjelfrosne fiskere i den åbne båd og den mobbede og plagede Pelle, som desperat kaster sig i det kolde vand for at vise, hvor sej han er.

ROSINER I FLÆSKESTEGEN

Af Christian Monggaard, filmskribent og anmelder på Dagbladet Information

Ud af tågen kommer de, Pelle og hans far, Lasse. Om bord på en båd fuld af fattige svenske indvandrere, der sejler til Danmark i håbet om at få arbejde. Sådan begynder Bille Augusts både barske og poetiske periodedrama *Pelle erobreren*, der foregår lige omkring år 1900 og er baseret på første fjerdedel af en samtidig udviklingsroman af Martin Andersen Nexø.

I Danmark er der rosiner i flæskestegen og pålæg på brødet, lover Lassefar (spillet af svenske Max von Sydow) sin dreng. Børn behøver ikke arbejde om dagen, men kan lege alt det, de har lyst til. Det lyder som Paradis på jorden, synes Pelle (spillet af 11-årige Pelle Hvenegaard, der er opkaldt efter Pelle erobreren).

Bøjer nakken

De ender dog som kreaturrøgttere på den frygtelige Stengården, hvor en sadistisk forvalter og hans elev behandler arbejderne som slaver. Kun Store Erik tør sige fra. Han vil rejse verden rundt og lover at tage Pelle med. Om to år, når sneen smelter. Men et opgør med forvalteren lurer, og spørgsmålet er, om Erik kan holde sit løfte.

Omkring sig ser Pelle undertrykkelsen af de socialt svage, og han føler den selv på sin krop. Hans elskede Lassefar bøjer nakken og skuffer Pelle. Men Pelle begynder at forstå, at ikke alle kan være lige stærke, og indser, at han må væk for ikke at blive en del af det uretfærdige system.

FAKTA

Værk:
Pelle Erobreren, 1987

Instruktør:
Bille August (f. 1948)

Varighed:
156 min.

Far og søn

Den senere kommunist Martin Andersen Nexøs bog er en skarp samfundskritik og en hyldest til den kæmpende proletar. August fortæller en mere personlig historie om et undertrykt menneske, der må flygte for at overleve. Samtidig er filmen en varm beretning om kærligheden mellem far og søn.

Filmen vandt Guldpalmen ved filmfestivalen i Cannes og året efter Oscar for Bedste Udenlandske Film. Dermed blev den startskuddet til Bille Augusts internationale karriere.

VIDSTE DU

Max von Sydow har spillet med i over 120 film, men Pelle erobreren har en særlig plads i hans hjerte: "Min bedste rolle er uden tvivl den som Lassefar. Den har betydet mest for mig, fordi det var en rolle, som befandt sig i en vidunderlig historie, baseret på en vidunderlig roman. Og jeg havde en fremragende instruktør i Bille August".

Max von Sydows Lassefar gav skuespilleren en nominering til en Oscar for bedste hovedrolle.

Kilde: Anders Lange, Jyllands-Posten, 22/1-04.

FESTEN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Festen er et familiedrama uden sidestykke i dansk filmhistorie. Den ydre ramme er faderens 60-års fødselsdag, hvortil strømmer en blanding af forpinte børn og mere eller mindre anonyme gæster. Ulrich Thomsen spiller den fortabte søn, som vender hjem fra udlandet for at tage det endelige opgør med sin patriarkalske far, og han vælger at gøre det i fuld offentlighed.

I sin festtale afslører han meget direkte, at han og hans afdøde tvillingsøster har været udsat for faderens seksuelle overgreb gentagne gange. Oplysningen er så uhyrlig og uventet, at familien og gæsterne ikke aner, hvad de skal stille op med den, og den kommer til at hvile over resten af aftenen og natten som en uhåndterbar forbandelse.

Vinterbergs og Mogens Rukovs manuskript giver rum for både komiske og højt-råbende småkonflikter og det store uforsonlige drama, hvor tilskueren drives fra latter til stum medfølelse.

Festen er den diametrale modsætning til en feelgood-film. Den beskriver kompromisløst mennesker stillet over for det uafvendelige, og smerten i den er af det omfang, ikke engang sandheden formilder. Et af Festens dramatiske højdepunkter er morgenmåltidet dagen derpå, hvor faderen, børnemishandleren, tager afsked med sine børn og børnebørn og siger: "jeg ved, det er sidste gang, jeg ser jer."

Filmen er resultatet af Thomas Vinterbergs leg med kunstneriske spilleregler i Dogme 95, og Dogmekonceptet klæder den. Det løsslupne kamera med de vilde vinkler og skuespillernes frihed til at gå planken helt ud er mesterligt styret af instruktøren og gør Festen til en af dansk films største succeser i indland og udland.

MOD

Af Christian Monggaard, filmskribent og anmelder på Dagbladet Information

Christian rejser sig til sin fars 60-års fødselsdagsfest og holder en chokerende tale. Han afslører, at han og hans tvillingsøster - der kort forinden har taget sit eget liv - blev misbrugt af faren, da de var børn.

Kan det være sandt?

Til at begynde med tror gæsterne ikke på Christian. Han affærdiges, og man prøver at få ham til at undskyldte. Men tvivlen begynder at nage, og festen kører snart af sporet. Det endelige bevis for, at Christian taler sandt, kommer fra den afdøde søster. Hun har efterladt et afskedsbrev, som bliver fundet under festen og læst op for alle gæsterne.

Dogmeregler giver frihed

Mange lo, da Lars von Trier og Thomas Vinterberg i 1995 præsenterede Dogme95. Det virkede komisk, at dogme-instruktørerne skulle følge 10 strenge, nærmest primitive regler: håndholdt kamera, intet kunstigt lys, optagelse on location etc.. Men latteren forstummede hurtigt, da resultaterne begyndte at vise sig, og på filmfestivalen i Cannes i 1998 fik Festen en specialpris.

Thomas Vinterberg har fortalt, at manuskriptet til Festen, som blev til i samarbejde med Mogens Rukov, nærmest skrev sig selv. Dogmereglerne virkede ikke som begrænsninger, tværtimod. Dogmereglerne lader skuespillerne bevæge sig

FAKTA

Værk:
Festen, 1998

Instruktør:
Thomas Vinterberg (f. 1969)

Varighed:
106 min.

helt frit, og kameraet følger nysgerrigt og søgende med. Og netop kameraets bevægelighed og nærvær er med til at placere publikum midt i handlingen. Vi bliver en del af dramaet.

Dansk films guldalder

Bidende satire og sitrende drama gennemsyrrer Festen. Filmen er et centralt værk i den succes, nationalt og internationalt, som dansk film har oplevet siden midten af 1990'erne. Og Vinterberg er blandt de bedste af de yngre, danske filmskabere, der insisterer på at fortælle gode historier for og om deres egen generation.

Festen blev en af de mest succesfulde dogmefilm i udlandet. Den er blevet opført som teaterstykke over hele verden, senest er den nået til Broadway i New York. Dogme95 var med til at bane vejen for den demokratisering af produktionsteknologien, som brugen af digitale kameraer førte med sig.

VIDSTE DU

Thomas Vinterberg lod sig oprindeligt inspirere af P1-programmet Koplevs Krydsfelt fra d. 28. marts 1996, hvor en mand ved navn Allan fortalte historien om, hvordan han og søsteren igennem mange år blev seksuelt misbrugt af deres far. Allan fortalte, hvordan han ved farens 60-års fødselsdagsfest afslører misbruget under en tale.

Journalisten Claus Christensen borede efterfølgende i sagen og fandt mange detaljer, der ikke stemte. Nogle år senere i Lisbeth Jessens radiomontage "Efter festen", afslørede det, at hele historien var pure opspind.

IDIOTERNE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Dogmefilmen *Idioterne* er den mest uudgrundelige film i denne kanon. Filmen er en surrealistisk fabel om en gruppe unge, der bogstavelig talt render rundt og leger idioter, og om Karen, for hvem gruppen og dens mærkelige projekt bliver en sjælelig redningsplanke i en ubærlig, personlig krise.

Gruppens egentlige formål fortaber sig i det uviste. Nogle vil gøre grin med borgermusikken. Andre bliver høje på oplevelsen af at finde sin indre idiot. Filmen fremlægger gruppens mærkværdige projekt på en måde, der næsten drilsk opfordrer til tolkninger i alverdens retninger uden selv at afsløre et ståsted. Men filmens strømførende lag er dens hjerteskrærende skildringer af de sider af menneskets indre, der ikke lader sig udsige eller dele med nogen, men som trods dette konstant må søge en vej ud af sjælens ubodelige ensomhed.

De på en gang politiske og psykologiske ingredienser hvirvles sammen i en fortælling, der abrupt veksler mellem intellektuel satire og indføjte personskildringer. Filmens styrke består i den måde, hvor den stærkt allegoriske og åbenlyst konstruerede historie fortælles gennem scener, der lever af autentiske øjeblikke skabt af et hudløst og intenst skuespil. Filmen er båret af et ensemble af skuespillere, der siden er blevet sin generations populæreste med Bodil Jørgensen, Anne Louise Hassing og Jens Albinus i de bærende roller. At sætte skuespillerne i centrum blev et af dogmefilmens adelsmærker. Først og sidst er filmen dog Lars von Triers personlige værk.

SCENERNES SANDHED

Af Christian Monggaard, filmskribent og anmelder på Dagbladet Information

Meningen med Dogme95 var, at et strengt regelsæt skulle afskaffe det store tekniske apparatur ved en traditionel filmproduktion. Det handlede om at genfinde glæden ved at lave film og med enkle midler og usminket skuespilkunst nå frem til scenernes sandhed. Lars von Trier var især inspireret af 1960'ernes franske nybølge, da han fik ideen til Dogme95. Og *Idioterne*, Triers egen dogmefilm, blev den af de første fire dogmefilm, der klarest rendyrkede, hvad han havde i tankerne. Filmen handler om et kollektiv af yngre, veluddannede mennesker, der for en tid har meldt sig ud af samfundet. Med idealisten Stoffer i spidsen (idealister er udbredte, men problematiske i Triers film) udfordrer de det etablerede system og de sociale normer.

De øver sig i at spasse - at opføre sig som 'idioter' - og tager siden ud og spasser i den 'virkelige' verden.

Den indre idiot

Idioterne er morsom på en spidsfindigt ironiserende måde, men også følelsesladet og bevægende. Ikke mindst da spasserne møder en lidt naiv kvinde, Karen, der er Stoffers diametrale modsætning. Hun forstår ikke, hvorfor de gør, som de gør.

Hun sætter spørgsmålstejn ved deres motiver til at finde deres indre idiot. Det viser sig da også, at hun har større behov for at spasse og bryde med sine omgivelser forventninger og krav, end de har.

FAKTA

Værk:
Idioterne, 1998

Instruktør:
Lars von Trier (f. 1956)

Varighed:
117 min.

Skuespillerne digter med

Filmen er et typisk eksempel på, at Trier vil udfordre ved at sætte alt på spidsen. I sin dagbog fra optagelserne fortæller han, hvordan han forsøgte at gøre processen så tøjlesløs og kollektiv som muligt. Skuespillerne skulle selv digte med. Men det blev smertefuldt for ham og nogle af de medvirkende - ligesom drømmen om at spasse bliver det i filmen.

Idioterne delte publikum i to. Gennem hele sin karriere, der begyndte med Forbrydelsens element i 1984, har Trier formået at forny sig, udvide det muliges rammer og samtidig både fascinere og frastøde folk. Både herhjemme og i udlandet er han den mest respekterede og indflydelsesrige danske filminstruktør siden Carl Th. Dreyer.

VIDSTE DU

Som ung filmskolepraktikant var Lars von Trier produktionsassistent på Nils Malmros' film Kundskabens træ og kørte blandt andet børnene frem og tilbage til optagelser.

Lars von Trier er ellers kendt for kun at ville arbejde med sine egne ting. Han var ved at blive smidt ud af Filmskolen, fordi han i forbindelse med et kursus nægtede at lave ting, som andre instruktører havde skrevet.

Kilde: Tonie Yde Mørch, Jens Rebensdorff og Rikke Tjørring, Berlingske Tidende 30/4-06.

Litteratur

- 108** Kanonudvalget for litteratur
- 108** Om kanon for litteratur
- 109** Litteratur - Kanonværker
- 110** Jammers Minde
- 112** Præsten i Vejlbye
- 114** Den lille havfrue
- 116** Enten - Eller
- 118** Fru Marie Grubbe
- 120** Ved Vejen
- 122** Lykke-Per
- 124** Kongens Fald
- 126** Vinter-Eventyr
- 128** Og andre historier
- 130** Sommerfugledalen
- 132** Lyrikantologi

OM KANON FOR LITTERATUR

Af kanonudvalget

Kronhjort på kant

I skovbrynet er kronhjorten smuk. Men findes motivet på et lærred over sofaen, er det en banal efterligning af en natur, som billedet netop ikke er. "Rammens Kant er Billedets stærkeste Virkning", skrev maleren Harald Giersing. Den grænse mellem kunst og ikke-kunst, som det enkelte værk udtrykker, genfandt Giersing i grænsen mellem kunst og nationalitet: "God Kunst er altid national. National Kunst er altid daarlig."

Den litterære kanon omfatter da værker, som i den forstand er god kunst. Den er ikke tvang og tyggemad, men et tilbud til hele befolkningen om at møde umistelig digtning. Den giver det fælles modersmål for de fleste en kant, så vi kan træde et skridt tilbage fra vanen for at genfinde vores nysgerrighed, for at blive inspireret til fordybelse og for at få afprøvet vores kvalitetskriterier. Den stiller ikke blot bevingede ord og talebobler til vores rådighed. Den sætter sprog til hele følelsesregistret, til oplevelser og erfaringer, til muligheder og til de steder, vi kun når i fantasien. Dansk sprog. Men god litteratur henter ofte inspiration på tværs af grænser mellem sprog, nationaliteter og kulturer, og derfor er litteratur et eminent redskab til at gøre det fremmede nært og det nære mere mærkværdigt.

Den litterære kanon omfatter værker, som henvender sig til den enkeltes læselyst, værker som i al deres indbyrdes forskellighed tilbyder steder at samtale fra og om. De er nødvendige i et komplekst samfund, hvor mange roller og identiteter findes. Værkerne har ingen grydeklare løsninger af personlige og samfundsmæssige problemstillinger, men de giver bud på det at være menneske i mange tidsaldre og kulturformer, som vi nu og her kan spejle os i og se igennem.

Kanonudvalget for litteratur arbejder med at finde et fåtal af litterære værker i en 800-årig litteratur har trods medlemmernes forskellige baggrund været mindre brydsomt, end mange har forventet. Nogle vil måske savne overraskelser på listen, men det er også en pointe, at valgene på det litterære område formentlig er mindre kontroversielle end på områder, der står uddannelsessystemet fjernere. Udvalget har ikke fundet den skjulte eller fortrængte litterære guldklump, som kunne give listen overskrifter i nyhedsmedierne. Selv om dansk litteraturhistorie ikke savner urimelige op- og nedvurderinger, så kommer disse dog i anden række, når opgaven alene er at finde 12 værker.

Udgangspunktet for vores valg har været, at smag faktisk lader sig diskutere. Vi har peget på værker, der har vist sig slidstærke i den kulturelle tradition. Blandt disse er valgt værker, som hver og ét af udvalgets medlemmer dels finder er af høj kunstnerisk kvalitet, dels spår en fremtid som levende og værdifuld litteratur. I kriterierne indgår altså både tradition, oplevelse og holdbarhed. På den baggrund opfatter vi alle de valgte værker som væsentlige bidrag både til dansk litteratur og til dansk kultur i bredere forstand. De er resultater af en original og dristig kunstnerisk indsats, som også er værdifulde. De er værd at bevare for eftertiden, fordi de giver referencepunkter i et moderne globaliseret videnssamfund.

Dansk litteratur er rig og mangfoldig. Der er heldigvis så meget at vælge imellem, at vi ikke har behøvet at give køb på kvaliteten for også at tilgodesse spredning på tidsaldre og tekstformer. Nye læsere kan starte her, men der er ikke tale om et tilstrækkeligt eller afsluttet pensum. De værker, der er landet på kanonlisten, kan – trods deres spredning – klart nok ikke gøre krav på at være en miniatureudgave af dansk litteratur. Mange højt kvalificerede tekster og forfattere leder man

KANONUDVALGET FOR LITTERATUR

Finn Hauberg Mortensen
(formand) Professor

Erik A. Nielsen
Professor

Mette Winge
Forfatter

Claes Kastholm Hansen
Forfatter

Jens Christian Grøndahl
Forfatter

forgæves efter. Bag udvælgelsen af de enkelte værker ligger således ikke en henvisning af den øvrige danske litteratur til en lavere rang. Dertil kommer, at det ikke har været muligt at behandle genrerne ens. Dele af lyrikken har vi prøvet at tilgodese med en antologi, mens vi helt har måttet afstå fra at lade essayet repræsentere, skønt også det har en væsentlig plads i litteraturen og i kulturbilledet.

Det gælder således også for kanonlisten, at kanten er dens stærkeste virkning. Den har som forudsætning den kvantitative og for så vidt tilfældige afgrænsning, der følger af kravet om 12 værker. Listen fungerer ikke blot som en udpegning af 'det gode', dens resultat er i høj grad også en proces: Den kan rejse en diskussion, dels af de enkelte valg i relation til andre mulige, der i én eller anden forstand er af samme slags, dels af de kriterier, vi bruger, når vi skal vurdere litteratur, og i bredere forstand vores kulturelle arv. Listen er på den vis ikke bare til debat men også et bud på at kvalificere debatten.

Hvis kanonudvalget for litteratur havde været anderledes, ville resultatet formentlig også være blevet det. Lige så oplagt er det, at en kanon som denne løbende bør revurderes og suppleres. Det er imidlertid ikke en grund til at afstå fra at bidrage til at tydeliggøre den kanondannelse, som enhver læser, lærer og litterat alligevel bidrager til hver dag gennem valg og fravalg. Problemet ligger ikke i selve fremhævelsen, men snarere i, hvad der vælges, og specielt i, hvem der vælger og dermed giver legitimitet til noget. Det vigtigste spørgsmål er, hvorfor noget kanoniseres. Det behøver ikke at være for at forsvare noget (dansk litteratur skal nok klare sig endda), men kanoniseringen vil ofte basere sig på ønsket om at retlede. Det er let at se, at kanon indebærer en risiko for cementering og for traditionsfastholdelse. Men – ligesom det sker på ethvert museum – er denne italesættelse og afnaturalisering af fortiden kun begyndelsen til at komme videre med traditionens styrke i behold. Det er et oplysningsprojekt, som man – ikke mindst i Europa – har arbejdet på ganske længe, og som også digteren J.P. Jacobsen gjorde til sit feltråb: "Lys over Landet! / Det er det, vi vil –".

Note: Begge Giersing-citater er fra samme nummer af tidsskriftet *Klingen*. J.P. Jacobsen er citeret fra *Juleroser*, 1885.

LITTERATUR - KANONVÆRKER

- Jammers Minde
- Præsten i Vejlbøye
- Den lille havfrue
- Enten - Eller
- Fru Marie Grubbe
- Ved Vejen
- Lykke-Per
- Kongens Fald
- Vinter-Eventyr
- Og andre historier
- Sommerfugledalen
- Lyrikantologi

JAMMERS MINDE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

”Dersom man min Jammer veje kunde og mine Lidelser tilsammen i en Vægt Skaal lægge, da skulde de være tungere end Saand i Havet.” Leonora Christine (1621-98).

Jammers Minde er den titel, kongedatteren Leonora Christina valgte til skildringen af sit 22-årige fængselsophold i Blåtårn fra 1663-85. Titlen betyder: Erindringen om min elendighed. Værket er uden tvivl det mest respektindgydende værk, den danske baroktid har efterladt. Som menneskelig præstation er det enestående, at den fængslede kongedatter overhovedet overkommer at berette om og nedskrive de mange års lidelser og ydmygelser, skønt hun i sin fortale med rette overvejer, om det var klogere at skrive det hele i glemmebogen. Værket var igennem næsten to århundreder ukendt i offentligheden, indtil det ved sin offentliggørelse i 1869 vakte berettiget sensation. En helt uventet gave fra en fjern fortid.

Fængselsbiografien skildrer en ukueligt stærk og selvbevidst kvindes evne til at gennemlide, hvad der påføres hende, og dog ikke bukke under. Værket er myldrende fuldt af realistisk iagttagelse, syn, stank, lyde, ofte gengivet med sanselig væmmelse, men også med grotesk humor, som blot gør detaljerne endnu mere påtrængende. Leonoras evne til at fastholde udseende og karakter hos de mennesker, fængselsopholdet påtvinger hende berøring med, har for eftertiden opbevaret billeder af en række oftest betydningsløse mennesker, især en række kvinder, som ellers for evigt ville være forsvundet i tidens gang. Når denne temperamentsfuldt sansede og gennemlevede bog vokser til et litterært hovedværk, beror det ikke mindst på, at forfatterinden overkom at indfatte det hele i en yderst kunstfærdig og fornem sprogdragt, der kaster glans og elegance over selv de mest lurvede detaljer.

LONDON, SOMMEREN 1663

Af Dorthe Søndrup Andersen, er magister i litteraturvidenskab, forfatter og kulturskribent

Kongedatteren Leonora Christina læser et brev fra sin mand. En del af brevet består af tal, som ikke ligner et regnestykke. Det er kodeskrift, og selv de ord, der står i brevet, lyder som krypterede meddelelser. Bagefter går Leonora Christina ud på toilettet, hvor hun river brevet i små bitte stykker og lader dem falde ned i latrintønden.

Flugtforsøget

Leonora Christina er tilbageholdt af de engelske myndigheder og har besluttet sig for at flygte. I parykken har hun skjult et par håndfulde ædelsten, hun har syet guldmønter i sin underkjole, og i silkestrømperne er der flere. Et diamantsmykke ligger i hendes forede silketrøje, og i skoene triller safirer rundt. Desværre viser flugten sig at være et set-up. Den danske prinsesse render direkte i armene på politiet, der stopper hende på en ret overbevisende måde ved simpelthen at rette deres pistoler og kårder mod hendes hjerte. Leonora Christina føres om bord på et skib med kurs mod Danmark, hun bider en stor diamant af sin guldring og beholder den i munden. Ringen skaffer hun sig diskret af med, da hun sætter foden på dansk jord. Det er den 8. august 1663, klokken er 9, og hun er anholdt.

FAKTA

Værk:

Jammers minde, nedskrevet 1673-74, udgivet 1869

Kunstner:

Leonora Christina (1621-98)

Brevet til børnene

Leonora Christina er ikke hovedpersonen i en krimi. Hun er ikke engang krimiforfatter. Hun er det, hun er, nemlig kong Christian IV's datter, som havde det uheld at blive gift med en mand, der senere blev dømt for landsforræderi. Når hendes lange brev til børnene nu kaldes for et stykke fremragende dansk litteratur, så skyldes det selvfølgelig helt elementært, at hendes beskrivelse af flugt, tilfangetagelse, bortførelse, forhør og kropsvisitation simpelthen er spændende læsning. Det er beretningen om de efterfølgende 21 år, 9 måneder og 11 dages indespærring i Blåtårn også, men af en helt anden grund. I Jammers minde fortæller Leonora Christina nemlig også om, hvordan man opfører sig kongeligt blandt fangevogtere, spioner, fængselspræster og medfanger.

VIDSTE DU

Det er kun første del af Jammers minde, Leonora Christina skrev i fangenskab. Bogen giver ellers læseren indtryk af at være skrevet i Blåtårn fra ende til anden, men det er altså ikke tilfældet. Sidste del af værket blev nemlig til i Maribo, hvor Leonora Christina opholdte sig efter løsladelsen i 1685, og frem til sin død i 1698.

Kilde: John Chr. Jørgensen (red.): Dansk forfatterleksikon. Rosinante, 2001.

PRÆSTEN I VEJLBYE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Præsten i Vejlbys

”...saa jeg vel mærkede: at han kun havde været et blindt Redskab i Djævelens Haand.”

Dette er fortællingen om et justitsmord. En ung, uerfaren herredsfoged i Østjylland må dødsdømme sin tilkommende svigerfader, fortællingens titelperson, fordi han bringes til at fælde dommen på helt forfalskede præmisser. Igennem den unge herredsfogeds dagbog underrettes læseren dag for dag om begivenhedernes skrækkelige gang, som til sidst fremtvinger den uretfærdige dom og efterfølgende henrettelse. Men den juridisk og menneskeligt uerfarne dagbogsskriver er offer for et systematisk iværksat bedrageri, hvorved fortællingens hovedskurk, Morten Bruus, udøver sin nådesløse hævn imod præsten. Der er tale om en snedig iscenesættelse af falske anklager, hvis egentlige kilde den naive fortæller er ude af stand til at afsløre. Både herredsfogden, den dømte og den stakkels forlovede datter mener at være i kløerne på en rædsom skæbnemagt, indtil det mange år efter præstens henrettelse kommer for dagen, at det er menneskelig nederdrægtighed, der fra det skjulte har styret hele forløbet. En from kristelig gudshengivenhed afløses da – alt for sent – af en indsigt i den handlende ondskab, der styrer så meget.

Fortællingen, som er et meget tidligt eksempel på en dansk kriminalfortælling, er virtuost komponeret og den frygtelige pointe dygtigt skjult, fordi den troskyldige dagbogsskriver ikke har haft panisk fantasi nok til overhovedet at forestille sig det anslag, han og de andre er genstand for. Stilen lyser af elegisk smerte og uhyggeligt fortættet drama, og fortællingen er svær at ryste af sig.

EN RIGTIG KLAM HISTORIE

Af Dorthe Søndrup Andersen, magister i litteraturvidenskab, forfatter og kulturskribent

Et menneske myrdes, morderen dømmes, dødsdommen eksekveres, og så burde den sag jo være ude af verden. Men det er den ikke.

Den dømtes datter og hendes kæreste kommer aldrig til at se hinanden igen, og kronvidnet til det, der i realiteten er et justitsmord, arbejder i udlandet og aner ikke det mindste om, hvad der er sket. Den rigtige morder dør stille og fredeligt af alderdom, men bliver faktisk mange år efter sin forbrydelse skyld i yderligere dødsfald. Da sagen opklares, er der nemlig to, der ikke kan bære det. Det er dem, der ikke havde den mindste anelse om, at de dengang bare blev brugt som nyttige idioter i en kynisk mands modbydelige plan.

Krybende uhygge

Når Steen Steensen Blichers gamle krimi Præsten i Vejlbys ikke har mistet sine kvaliteter som gyserhistorie, skyldes det både hans fortællestil og hans indsigt i den menneskelige psyke. For så vidt angår sproget, bliver der nok brugt stærke ord som for eksempel ”skræk” og ”afsky”, men novellen er kemisk rensset for ord, som ellers ville egne sig fortrinligt til at piske den i forvejen fortættede stemning af skræk og afsky op til nye dramatiske højder. På den måde opstår novellens rislende uhygge faktisk ved, at Steen Steensen Blicher spiller på strengene i læserens følelsesregister.

FAKTA

Værk:

Præsten i Vejlbys, 1829

Kunstner:

Steen Steensen Blicher (1782-1848)

Det bor i os alle

Hvad angår det sidste, er der god grund til at få gåsehud på ryggen, for hvem af os frygter ikke at miste den, vi elsker, på grund af en misforståelse eller blive dømt på indicier for noget, vi ikke har gjort? Blicher driver spillet på læserens frygt endnu videre. Nemlig ned i rædslen for, hvad der ligger og gemmer sig allerdybest nede i vores egen sjæl. Sæt nu, at man virkelig har begået den forbrydelse, som man troede blot var en hæslig drøm. Eller tilstår et mord, som man ikke har begået, bare fordi man tidligere har gjort noget skørt i en stresset situation og bagefter fortrængt det.

VIDSTE DU

Præsten i Vejlbye er en vaskeægte krimi efter datidens standarder, og endda den første af sin slags i dansk litteratur. Fortællingen baserer sig på en mere eller mindre sand historie, som udspillede sig i starten af 1600-tallet - dvs. lang tid før Blichers levetid.

Nysgerrige krimifans kan læse "the true story" i E. Pontopiddans *Annales ecclesiæ Dannicæ* fra 1700-tallet.

Kilde: John Chr. Jørgensen (red.): Dansk forfatterleksikon. Rosinante, 2001.

DEN LILLE HAVFRUE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

“Jeg vilde give alle mine hundrede Aar, jeg har at leve i, for blot een Dag at være et Menneske og siden faae Deel i den himmelske Verden!”

Den Lille Havfrue er i puberteten og tiltrukket af menneskenes verden. Hendes bedstemoder har fortalt hende, at havfolk lever tre hundrede år, hvorefter de bliver til skum på vandoverfladen. Mennesker, derimod, lever kort, men har en udødelig sjæl. Havfruen kan få del i “den himmelske Verden”, hvis et menneske elsker hende, men sønderlemmelsen er forudsætningen for prinsens kærlighed. Havheksen skærer hendes tunge ud som løn for at hjælpe hende af med fiskehalen. Den lille havfrue redder prinsen i stedet for at lokke ham ned i dybet, hvorfra hun kommer. Når hun kun kan tale til ham med øjne og bevægelser, kan hun dog ikke opnå hans kærlighed. Men som andre retfærdige hos Andersen får hun endnu en mulighed. Hun kan blive havfrue igen ved at dræbe prinsen. Hun vælger i stedet at kaste kniven i havet, og gennem dette definitive afkald bliver hun én af luftens døtre, der selv kan skabe sig en evig sjæl gennem gode gerninger. Det vil tage tre hundrede år, men de lyttende børn kan forkorte prøvelserne ved at opføre sig ordentligt i de familier, hvor historien læses op.

Eventyret er inspireret af mundtlig folkelitteratur og af samtidig digtning. Fra Undine (1811) af den tyske forfatter Friedrich de la Motte Fouqué er lånt havfruens længsel efter en udødelig sjæl og hendes opløsning i bølgerne.

TAK, DEN HAR JEG HØRT!

Af Dorthe Søndrup Andersen, magister i litteraturvidenskab, forfatter og kulturskribent

Det er H.C. Andersens store ulykke, at forældre benytter hans eventyr som godnatlæsning for deres børn. Han fortjener bedre, og derfor er der god grund til selv at læse for eksempel Den lille havfrue.

En ægte perle

Handlingen er kendt af næsten enhver, men H.C. Andersens måde at fortælle sine eventyr på bliver der sjældent lagt mærke til, og det er synd. Der går for eksempel lang tid, før der begynder at ske noget i Den lille havfrue. Først skal vi langt ud på det blå ocean og bagefter så dybt ned i det glasklare vand, at selv det længste ankertov ikke kan nå bunden. Herved ligger et slot bygget af koraller med vinduer af rav og et tag, som består af levende muslinger. De åbner sig og lukker sig, og i hver eneste af dem sidder en skinnende perle. Det er havkongens slot, og her bor seks små prinsesser med de nydeligste fiskehaler. Den yngste af dem er en skønhed uden lige med rosenhud og dybblå øjne, men hun er en outsider, der grubler og længes efter noget, hun ikke kan formulere.

Prinsen på den hvide hest

Den følelse kender børn, men en voksen læser vil nok snarere hæfte sig ved eventyrets ulykkelige kærlighedshistorie. Den smukke prinsesse fra havet elsker en kongesøn på land, og for at vinde hans kærlighed gennemgår hun en smertefuld forvandling til menneske. Prinsessen tripper i land på sine to nye ben, men kongesønnen føler sig ikke det mindste tiltrukket af hende. Han holder af hende, ja, giver hende i al venskabelighed et øgenavn og diskuterer ugenert sine kærlighedsaffærer med hende.

FAKTA

Værk:

Den lille havfrue, 1837

Kunstner:

H.C. Andersen (1805-1875)

Når prinsen derimod udstyrer prinsessen med herretøj, bør vi spidse ører, for handler eventyret så i virkeligheden ikke om forholdet mellem to mænd? En som tiltrækkes af kvinder, og en der er mest til andre mænd? Kort sagt historien om en ung homoseksuel mand der forelsker sig dødeligt i sin heteroseksuelle ven. I så fald forstår vi meget bedre, hvorfor pigen i herretøj ikke kan tale, lider alverdens kvaler og ikke får den, hun elsker.

VIDSTE DU

H.C. Andersen var selv en rigtig vandhund, der dyppede sig overalt i verdenshavene, hvor han kom frem. I 1839 tog han enetimer i svømning på Holmen, før han skulle til Nysø Gods for at møde den vitale Thorvaldsen, der netop var vendt hjem fra sit eksil i Rom. Sammen med godsets excentriske baron Stampe, der hver morgen tog "luftbade" i nøgen figur i sit vindue, dyppede herrerne sig i Præstø Fjord.

Kilde: Jens Andersen: Greveligt godt: H.C. Andersen og herregårdene. Gyldendal, 2004.

ENTEN - ELLER

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

”Dog, den der spotter Andre, han spotter sig selv, og det er ikke for Intet, men en dyb Spot over Dig, et sørgeligt Beviis paa, hvor ledeløs Din Sjæl er, at Din Livsanskuelse concentrerer sig i een eneste Sætning ‘jeg siger bare enten – eller.’” Opsangen til A – den flanerende æstetiker, der uforpligtet dyrker øjeblikkets nydelse – kommer fra etikeren B. Han er en lidt grå embedsmand, som søger at få A til at indse, at det individuelle liv leves mest fuldkomment i sociale forpligtelser. Samtalen mellem forføreren A og ægtemanden B drejer sig om kærlighed. Enten – Eller er komponeret, således at A’s papirer udgør første del og B’s papirer anden del. I første del skaber æstetikerens liv og sine forhold som et kunstværk, idet han bruger tilfældet som redskab og søger at undgå forpligtende valg. I anden del søger B at påvirke ham til at vælge mellem det æstetiske og det etiske. Læseren konfronteres med tekster, som ikke blot argumenterer for eksistensformer, men som modstiller disse gennem forskelle i sprogføring og genre. A’s papirer omfatter således aforismer, akademiske afhandlinger og sluttet af med ‘Forføreren Dagbog’ – en sprudlende prosa, der kontrasteres med B’s lange personlige breve, som er præget af embedsmandens professionelle sans for problemudredning.

Etikeren hævder, at det ikke først og fremmest er vigtigt, hvad man vælger, men måden at forholde sig til valget på, altså den eksistentielle forpligtelse, som er forbundet med det. Videre hævder B, at mennesket føder sig selv som fri ånd ved at vælge sig selv.

Kierkegaards forfatterskab ligger i svøb i Enten – Ellers spænding mellem eksistens- og udtryksformer, som her fastholdes i en dristig prosakomposition.

UEGNET FOR MINDREÅRIGE

Af Dorthe Sondrup Andersen, magister i litteraturvidenskab, forfatter og kulturskribent

En yngre mand ved navn Søren Kierkegaard haster ned ad Strøget i København med sin uundværlige paraply under armen. Ansigtet er kønt, men han er synligt handicappet. Ryggen er skæv og benene af så forskellig længde, at han skal anstrenge sig for ikke at gå i ring. Ikke noget særsyn for så vidt, for der var både mange krøblinger og mange genier i guldalderens København, men ham her var godt nok lidt speciel.

FAKTA

Værk:
Enten-Eller, 1843

Kunstner:
Søren Kierkegaard (1813-1855)

Et historisk one-night-stand

Søren Kierkegaards forfatterskab er hardcore filosofi klædt ud som litteratur. Det gælder også hans første litterære værk, Enten-eller, som han udgav under andet navn. Indholdet skulle forestille at være en stak dokumenter, som var fundet i et hemmeligt rum i et gammelt chatol. Halvdelen er skrevet af en mand, som udgiveren kalder A. Resten er breve sendt til ham fra en, der på samme måde blot kaldes B. Der er tale om to vidt forskellige mænd. A har ikke andet i hovedet end at nyde livet i fulde drag, mens B tænker meget over, hvordan et ansvarsbevidst menneske bør leve. Bogen er langt hen ad vejen skrækkelig tør læsning. Formentlig med fuldt overlæg fra Søren Kierkegaards side, for det egentlige drive i Enten-eller er en meget fræk historie om, hvordan en af mændene forfører en ung pige og dropper hende dagen efter for at haste videre til nye forførelsesprojekter.

Scoreguide og eksistentielt masterpiece

Enten-eller vakte skandale, da den udkom, for dengang virkede kapitlet Forførerens dagbog decideret pornografisk. Når folk tilmed ret hurtigt gættede, hvem der var forfatter til værket, skyldes det, at Søren Kierkegaard havde gjort noget lignende, nemlig forlovet sig med en ung pige og kort efter forladt hende. Var det ikke galt nok i sig selv, så var det da helt ude i hampen at udpensle den grimme histories mest intime detaljer i en trykt bog.

Søren Kierkegaards debutværk virker ikke som porno i dag, men det betyder så sandelig ikke, at hans forførelsesstrategi ikke længere dur. Læsere af hankøn kan stadig få nogle knaldgode tips om, hvordan man snakker bukserne af en pige. Læsere af hunkøn kan teste Søren Kierkegaards taktik på sig selv. Og rødme ved tanken om, at en lille skrælling af en bognørd måske ikke er så dårlig en elsker endda.

VIDSTE DU

Kierkegaard er tegnet adskillige gange: På visse billeder er han smuk som en statue, på andre billeder er han en pukkelrygget, lille mandsling. Hvilket af portrætterne, der rammer mest plet, er svært at sige, da han aldrig nogensinde lod sig fotografere.

Kilde: Niels Jørgen Cappelørn og Joakim Garff: Den hemmelige note: Kierkegaard. Søren Kierkegaard Selskabet og Søren Kierkegaard Forskningscenteret, 1996.

FRU MARIE GRUBBE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

”Festens Pragt og Toner, Mændenes Hyldest og Beundring, hun skred hen derover som var det et Skarlagentæppe, bredt ud for hendes Fod at træde paa.”

Marie Grubbe er fortællingen om en adelig pige fra 1600-tallet, der når til tops ved hoffet i København og siden ender som udslidt færgekone. Marie er en oprører, der bryder ud, først af det kuldslåede hjem hos faderen på herregården Tjele, siden af et celebret, men goldt ægteskab, der har givet hende al den ydre pragt, som den stolte og ærgerrige hovedperson ellers ikke er blind for. Marie former sit liv efter sin egen vilje, og den kommer til udtryk gennem hendes seksualitet. Alligevel er det ikke bare historien om en femme fatale og hendes skiftende mænd. Det er snarere beretningen om et ensomt menneske, der trodser sine omgivelser i forsøget på at finde sit indre jeg, og betaler prisen for det.

Det er en autentisk historie, der fortælles. Tidligere havde Holberg, Blicher og H.C. Andersen skrevet om den rebelske Marie. Men selv om J.P. Jacobsen vender blikket bagud, er det en roman, der peger fremad. Europæiske forfattere som Rilke, Thomas Mann og T.E. Lawrence blev inspireret af den danske forfatter, der døde som 38-årig og kun efterlod sig to romaner samt en håndfuld noveller og digte.

Portrættet af Marie Grubbe indvarsler en ny tids ændrede forhold mellem mænd og kvinder. Maries følelser blotlægges i sansenære punktnedslag adskilt af episke spring, som løsrevne mosaiksten, der tilsammen antyder en livshistorie. Jacobsen er på én gang illusionsløs og intenst medlevende i sin skildring af en frigjort kvindes ubændighed og vildfarelser, og det hele sker i sproget: en bevidsthedsstrømmende, atmosfæremættet og detaljerig prosa, der låner træk fra barokken, såvel i dialogen som i ambitionen om at drive den lyriske beskrivelse til at indfange de mindste indtryk og bevægelser i et rastløst, lidenskabeligt sind.

NØGEN HUD, SILKE OG STÅL

Af Dorthe Søndrup Andersen, magister i litteraturvidenskab, forfatter og kulturskribent

En sommerdag i midten af 1600-tallet ankommer forfatteren J. P. Jacobsen til herregården Tjele Hovedgaard. Ikke som sig selv, men som den blomsterduft, der strømmer ind mellem adelsfrøkenen Marie Grubbes let adskilte læber, fylder hendes spæde bryst og ilter hendes hjerne. Det skulle forfatteren måske ikke have gjort, for herinde flakser erotiske fantasier, som står i den skarpest tænkelige kontrast til den kun fjortenårige piges barnlige ydre og sommerlyse omgivelser.

Fatal tiltrækning

Marie Grubbe sendes til København kort før den svenske konge lægger en jernring om byen, og her forelsker hun sig hjælpeløst i byens militære øverstkommanderende. Marie tænder tilmed kraftigt på, at den kække officer anvender en anelse vold for at tiltvinge sig det første kys. Desværre dør krigshelten under omstændigheder, som får Marie til at foragte ham, hvorfor hun egentlig har det helt fint med at blive gift med kongens protegé, Ulrik Frederik Gyldenløve. Ægteskabet begynder blidt og hyggeligt, men da Ulrik Frederik efter et længere udenlandsophold tager lidt for håndfast på Marie i en erotisk situation, griber hun en dolk og jager den i ham. Klart, at Ulrik Frederik efterfølgende foretrækker at opholde sig

FAKTA

Værk:

Fru Marie Grubbe, 1876

Kunstner:

J.P. Jacobsen (1847-1885)

på tre skridts afstand af fruén, men det fører så bare til, at hun går totalt amok på hans elskerinde.

Fra gnist til bål

Ægteskabet er kun en detalje i Maries liv. Både før, under og efter det sværmer mænd om hende som møllene omkring en petroleumslampe. Nogle dør af det, andre brænder nallerne, og de heldigste anvender samme taktik som Ulrik Frederik Gyldenløve, nemlig at holde sig på en vis sikkerhedsafstand. Selv om romanen Fru Marie Grubbe til dels bygger på virkelige begivenheder, vil det være synd at røbe slutningen. Kun det, at synet af en meget ung mands meget beslutsomme optræden under en voldsom brand på Tjele Hovedgaard brænder sig uhjælpeligt fast på Maries nethinde. Også på læserens, for den sags skyld.

VIDSTE DU

Marie Grubbe var en virkelig person, der levede fra 1643 til 1718 og var adelig datter af Erik Grubbe til Tjele mellem Viborg og Randers. J.P. Jacobsen er langt fra den eneste, der har skrevet om Marie Grubbe: Holberg, Blicher, H.C. Andersen og i nyere tid Ulla Ryum og Juliane Preisler har også skildret den interessante kvinde.

Kilde: J.P. Jacobsen Selskabet

VED VEJEN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

“Og naar hun selv kom tilsengs og laa i Mørket ved Siden af Bai, der sov dybt, kunde hun ikke falde i Søvn og følte et Ubehag, saa hun stod op igen og gik ind i Stuen. Der sad hun saa ved Vinduet. Nattoget suste forbi, og den store Stilhed laa igen over Marken.”

I en jysk flække lever den endnu unge Katinka Bai sit ensformige liv sammen med stationsforstanderen, en sat, middelmådig mand med hang til bordets glæder og et lille sidespring i ny og næ. Dagene afløser næsten ubemærket hinanden, mens togene passerer og årtiderne veksler, men en dag får den nærliggende proprietærgård ny forvalter. Langsomt vågner Katinka af den døsiges trummerum, til at begynde med uden at forstå, hvad der er ved at ske, og hun oplever for første gang at være i dybere kontakt med et andet menneske. Men de sociale bånd og det indelukkede provinsmiljø kvæler den spæde kærlighed, og Ved Vejen bliver den melankolske beretning om et ensomt menneskes fortvivlelse og resignation.

Når Herman Bangs lille roman er blevet en af den danske litteraturs kæreste skatte, skyldes det ikke mindst hans nænsomme og indfølelse skildring af et sagtmødt sind, der kommer til bevidsthed om sig selv i mødet med følelser, hun ikke selv var klar over, at hun rummede. Med bittersød ironi lader Bang den evigt omsorgsfulde Katinka få fært af sin forelskelse ved at lægge øre til andres hjertesorger, og gennem skildringen af hendes følelsesskred blottes de øvrige personers indre liv i skarpt aftegnede glimt. Romanens knappe, nærmest filmiske sekvenser holder i hver eneste sætning balancen mellem underdrejet humor og totalt gehør for, hvad der rører sig i menneskers indre. Med sin vekslen mellem sagt og usagt og sit mylder af små, upågtede detaljer viser Bang, hvordan livet leves i en afsides krog fjernt fra samfundets hovedveje. Men der er ikke kun tale om et lydligt portræt af en svunden provinsverden, der virker så typisk dansk. Det er Bangs kunst at gøre den lille egoisme og den skjulte ensomheds uheroiske smerte genkendelige også for nutidige læsere.

LILLEBYENS IDYL OG HELVEDE

Af Dorthe Sondrup Andersen, magister i litteraturvidenskab, forfatter og kulturskribent

Herman Bang fortæller selv, at han fik ideen til novellen ”Ved vejen” under en togrejse i Nordjylland. Under en kort standsning ved en mindre station faldt hans øjne nemlig på et grønmalet vindue i stationsforstanderens hus. Det var fyldt med blomstrende pottedplanter, og over dem sås en kvindes ansigt. Herman Bang kunne ikke glemme ansigtet og især ikke udtrykket i det og prøvede derfor i litterær form at gætte sig til, hvilke oplevelser der havde skabt det.

Et goldt ægteskab

Herman Bang kalder kvinden Katinka, og ved novellens start har hun været gift med stationsforstander Bai i ti år. Hun er på sin vis glad og godt tilpas, men den erotiske side af ægteskabet er ikke lige hende. Hr. Bai, en tidligere løjtnant, tager sig nemlig udmærket ud, når han færdes på perronen i sin uniform, men fru Bai har det skidt med, at han ved sengetid vader rundt i de bare underbukser lige for øjnene af hende i stedet for at lægge sig til at sove. Klart at ægteskabet er barnløst, og at stationsforstanderen efterhånden får sex på hjernen.

FAKTA

Værk:
Ved Vejen fra Stille Eksistenser,
1886

Kunstner:
Herman Bang (1857-1912)

Tindrende humor

Inden Herman Bang når til vejs ende med sin novelle, har han stort set klædt samtlige den lille stationsbys indbyggere af til de bare underbukser. Det er ufatteligt morsomt, fordi han ikke kan lade være med at boble over af grin, når han fortæller, hvordan de ser ud, opfører sig og snakker. For eksempel præstedatteren Agnes Linde, der gestikulerer så voldsomt, når hun taler, at det ser ud, som om hun langer folk lussinger. Herman Bang siger, at den garderhøje præstefrøken "rangler med armene", og at det ligner et voldeligt overfald, når hun farer om halsen på dem, hun holder af.

Alt andet end en happy ending

Ægteparret Bai er dog novellens hovedpersoner, og de glider fra hinanden, da en landbrugskandidat ved navn Huus ankommer til byen. Det hele sker tilmed på en sådan måde, at Herman Bang faktisk får svært ved at holde sit skraldgrin i højde med ørerne. Lad det derfor være sagt med det samme: Det ender skidt. Rigtig skidt.

VIDSTE DU

Herman Bang blev, ved sin vejs ende, begravet to gange. Graverne på Vestre Kirkegård i København havde nemlig til at begynde med stedt den store digter til hvile et forkert sted.

I dag hviler han, hvor det var meningen: anonymt, under en blodbøg.

Kilde: Thor Eskiltuna (Klaus Rothstein): Litteratur quiz: 350 spørgsmål fra bøgernes verden. Aschehoug, 2004.

LYKKE-PER

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

“For det vidste han nu, at han var født til paa sit Omraade at blive Morgenvækkeren og Banebryderen i dette dorske Samfund af tykblodede Præste- og Degnesøner.”

Lykke-Per er romanen om en ung mand, der drager ud i verden for at realisere sig selv som den, han mener, han er: en erobrere. Tiden er sidste fjerdedel af det 19. århundrede, hvor industrialiseringen bryder igennem i Danmark, og overlevede, men magtfulde nationalromantiske og kristelige synsmåder kæmper mod den fremstormende naturvidenskab.

I oprør mod sit livsforsagende præstegårdshjem vælger Per at læse til ingeniør, og i lang tid kæmper han for sit store projekt: et kanalsystem forbundet med en ny havn på Vestkysten, der skal tage konkurrencen op med Hamburg. Planer om at udnytte havets bølgeenergi har han også. Forlovelsen med en pige af rig familie giver ham mulighed for en studierejse til udlandet. Tilsyneladende skyer Per ingen midler. Selv kærligheden bliver et redskab til at nå målet. Men efterhånden kommer han i tvivl om sig selv, og det er også, som om den arv fra barndomshjemmet, han gjorde op med, rummer sandheder om tilværelsen, der ikke er til at komme uden om.

Igennem Pers livsforløb tegner Henrik Pontoppidan et omfattende billede af Danmark og dets mennesker i en brydningstid. Og han stiller spørgsmål til den personlige identitet og eksistensens grundvilkår. Han gør det med psykologisk indsigt, karakterskabende evne og spillende ironi. I den europæiske realistiske romans historie er Lykke-Per en milepæl.

JA, JA, JA!

Af Dorthe Søndrup Andersen, magister i litteraturvidenskab, forfatter og kulturskribent

Romaner handler om så meget, men næsten også altid om kærlighed, og det gør ikke mindst Henrik Pontoppidans Lykke-Per. Hovedpersonen, Per, er af den type, som hurtigt smører barndommen, familien og provinsbyen af sig, fordi han mener, at han har potentialet til at erobre hele verden. Med i bagagen hjemmefra har han stort set ikke andet end et kolonormt ingeniørprojekt, som én gang for alle skal forvandle Danmark fra et søvnigt bondeland til en toptunet industrimaskine. Et jysk hug

Derimod interesserer Per sig ikke ret meget for kvinder. Ud over om de står i vejen for hans projekt eller eventuelt kan fremme det og i givet fald med hvor mange millioner. Det bliver for så vidt Pers skæbne, for han ser godt ud. Pigen i vinduet overfor blusser i kinderne, stuepigen krammer hans hovedpude, og en grossererfrue hiver gevaldigt ned i sin brystudskæring, men det erotiske spil tager først fart, da to søstre fra et velhavende jødisk hjem begynder at slås om ham. Den yngstes angreb kan eksempelvis forvarsles på denne måde: ”Idet hun opdagede Per, standsede hun og lod med beregnende langsomhed det hvide skindslag glide ned fra de blottede skuldre”.

Krig og kærlighed

Strengt taget finder begge søstrene, at Per er både bøvet, pinlig og alt andet end hip i tøjjet, men da han efter en vild løbetur står fuldstændig svedgennemheglet foran den ældste af søstrene, falder hun for ham med et brag så stort, at man kan

FAKTA

Værk:
Lykke-Per, 1898-1904

Kunstner:
Henrik Pontoppidan (1857-1943)

høre palmerne suse i København. Så bliver der krig! Per fascineres og frastødes, og det samme gør de to søstre, der samtidig gør deres bedste for at ægge og afvise andre mænd i deres indbyrdes magtspil.

Henrik Pontoppidan bruger over 600 sider på at afgøre med sig selv, hvem af pigerne der skal hjemføre Per som sejrspokal, men Per er en stædig kamel, der selv vil bestemme. Om det er godt eller skidt, er det op til læseren at dømme om.

VIDSTE DU

Man søger den dag i dag stadig efter nye energikilder, da de nuværende højst sandsynligt slipper op en dag. Ved Vesterhavet lavede man tilbage i 1970'erne en række forsøg, der skulle munde ud i et såkaldt flodkraftsanlæg, der bruger bølgeslaget fra havet som energikilde. Ophavsmanden til denne ide? Lykke-Per såmænd, der i romanen beskriver et lignende projekt ganske udførligt, lang tid før noget levende menneske var kommet på idéen.

Kilde: Henrikpontoppidan.dk.

KONGENS FALD

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

“Stille var der i Stokholms By. Kun Hovslag lød gennem Gaderne, naar Rytter-troppe jog rundt for at paase, at alle Døre holdtes lukkede.”

Sådan lyder optakten til de kapitler, der i Kongens Fald skildrer blodbadet i Stockholm i året 1520. Kongen er Christian den 2., men han er ikke den centrale skikkelse i romanen, det er Mikkel Thøgersen, en falleret, rodløs bondestudent.

Mikkel bliver soldat, og han kommer efterhånden tættere og tættere på kongen, og jo tættere han kommer, desto værre går det denne. Mikkel er med kongen i Stockholm og med ham i hans fængsel på Sønderborg Slot. Inden kongen ender dér, følges hans forvirrede, vægelsindede sejlads frem og tilbage over Lillebælt, under hans “Fortvivlelses Nat”: “Da Solen kom, var han (dvs. kongen) paa Fyns-siden, og der blev han, fordi han tilfældigvis var der”, hedder det. Til slut sidder kongen og Mikkel sammen i fængslet på Sønderborg Slot.

Mikkel skader i løbet af sit liv mange andre bl.a. Axel, “den letsindede”, der dør dansk digtnings smukkeste død en nat, da “Himlen var som hvide Roser”. I et af de afsluttende kapitler synger jættepigerne Fenja og Menja om alt det, de maler menneskene, mens de trækker deres kværn i Nordpolsnatten. Fenja vil male: “Solopgang og Høveder og frodige Agre, skinnende Skyer og Grøderegn, Kløver og gule og hvide Blomster”, mens hendes søster Menja vil male afsvedne: “Marker, Vandløshed og Mørke, Lyn og ulmende Tomter”. Kongens Fald er på mange måder en brutal, barsk fortælling, men den er tillige en lyrisk og en tidlig modernistisk roman. Sprogligt er den et umådeligt rigt, strømmende digterværk.

RIGET FATTES HELTE

Af Dorthe Sondrup Andersen, magister i litteraturvidenskab, forfatter og kultur-skribent

Hvis man giver point for, hvor mange såkaldt danske værdier, Johannes V. Jensen hylder i sin digtning, så bliver det ikke til så mange. Når det er sagt, skal det naturligvis tilføjes, at der formentlig ikke er skrevet en bedre roman på dansk end Kongens fald. Den nobelpris i litteratur, Johannes V. Jensen fik, fortæller jo også, at han som forfatter befinder sig i den internationale Formel 1-klasse.

Dødens triumf

Det er egentlig ejendommeligt, for romanens hovedperson, landsknægten Mikkel Thøgersen, er et usædvanligt usympatisk menneske. På det punkt adskiller han sig dog hverken fra sin arbejdsgiver, kong Christian II, der er en ren slagter, eller fra kongens modstandere, adelsmændene, der ter sig som galopperende dræber-maskiner. Selv fredsommelige bønder og byborgere går amok i blodrus, nemlig da adelen afsætter kongen og spærrer ham inde på Sønderborg Slot. Selvfølgelig findes der i romanen gode, kærlige og omsorgsfulde mennesker, men lige meget hjælper det, for de dør alligevel.

Et sprogligt tordenvejr

Når Johannes V. Jensens fortjener ti ud af ti stjerner for Kongens fald, skyldes det primært fortællingens flyvende fart og hans stærkt billeddannende sprog. Et lyn, der slår ned, efterfølges eksempelvis af et brag, der lyder som et kanonskud, et rallende stenskrud og en hul torden, ligesom en brændende herregård røber sig ved, at der højt oppe over den ses et gigantisk drejende hjul af røg. Kongens

FAKTA

Værk:

Kongens fald, 1900-1901

Kunstner:

Johannes V. Jensen (1873-1950)

stormagtsplaner handler blandt andet om, at danske kanonkugler skal ”rende Panden i Dover Klint”, og at de svenske modstanderes hoveder skal hoppe af huggeblokken med lange blodsprøjt efter sig. Det kan ikke undre, for når Christian II i fuldskab slynger tinkrus i væggen, falder de flade ned. Har folk drukket, går de som skibe, der krydser op mod vinden, og sprut er først livsfarlig, når man ser hvide mus så store som portåbningen i et kongeslot.

VIDSTE DU

Johannes V. Jensen tog på sine ældre dage afstand fra sit ungdomsværk og forlangte det afskrevet forfatterskabet. Det gjaldt for alle de bøger, han skrev som ung mand. Undtagen Kongens fald, hvilken han sikkert gjorde klogt i, da den sidst i 1990'erne blev udråbt til danskernes favoritbog fra det 20. århundrede.

VINTER-EVENTYR

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

“I hele den danske Sommers korte Levetid er der ingen rigere eller livsaligere Tid end den Uge, hvori Lindene blomstrer.”

Netop mens lindetræerne blomstrer, udspilles der i historien ‘Sorg-Agre’ en bitter styrkeprøve, idet en fattig bondekone, Ane Marie, for at redde sin søns liv skal meje en mark mellem solopgang og solnedgang. Det er en historie om skæbne, om menneskelig lidelse og offervilje fortalt i et raffineret, unikt sprog. Samlingen Vinter-Eventyr rummer herudover ti andre, store fortællinger, hvor den ene fortælling spejler sig i den anden.

Vinter-Eventyr omfatter bl.a. ‘Skibsdrengens Historie’, en forvandlingshistorie om en skibsdreng, som redder en vandrefalk, der er blevet filtret ind i noget toværk, men da den hugger ham i fingeren, slår han den på hovedet. Han kommer senere i vanskeligheder, men reddes, og lige inden han kan vende tilbage til sit skib, får han lussingen tilbage som gengæld af en af dem, der har hjulpet ham. ‘Heloïse’ er en historie, der udspilles under den tysk-franske krig i 1870, mens ‘Det drømmende Barn’ handler om fattigbarnet Jens, der af en gammel jomfru har fået at vide, at han er den retmæssige arving til den lykke, hun selv ikke opnåede. Han finder sin “mor”, men han og livet kan ikke med hinanden. Til gengæld vinder hans “mor” en ny, dyb indsigt. ‘Peter og Rosa’ handler om to unges kærlighed og død på en isflage, men især om de billeder, de to danner af hinanden.

En bitter livsklogskab gennemsyrrer samlingen, der har titlen Vinter-Eventyr efter William Shakespeare, som har fortalt, at vinteren er velegnet til at fortælle sorgfulde historier. Karen Blixens fortællinger blev til under den tyske besættelse af Danmark, og selv om hverken den eller 2. verdenskrig omtales med ét ord, ligger krigens begivenheder bag disse forunderlige, sprogligt gnistrende historier.

EVENTYR TIL DE LANGE VINTERAFTENER

Af Dorthe Søndrup Andersen, magister i litteraturvidenskab, forfatter og kulturskribent

Man skal ikke mange minutters læsning ind i Karen Blixens Vinter-eventyr, før man er helt på det rene med, at hendes noveller ikke handler om det virkelige liv. Det bør ikke forvirre, for allerede bogens titel fortæller jo, at novellerne skal opfattes som eventyr.

Som sådanne har de da også vildt usandsynlige handlingsforløb, og Karen Blixen blander sig hele tiden ved at gøre læseren opmærksom på, at det er hende, der fortæller, vælger formen og suverænt bestemmer, hvad der skal med og ikke med. Der koketteres oven i købet med det, når det siges, at heltindehistorien egentlig burde sættes i vers i stedet for - som her - fortælles i prosa.

En leg med ord

Herfra er springet ikke langt, når Karen Blixen insisterer på, at hendes fortællinger også er en slags teaterstykker. Det kan være tragedier eller komedier, men fælles for dem er, at der er tale om en konstrueret virkelighed, en illusion, der skabes ved hjælp af skuespillere, for- og bagtæpper, skrånende scenegulv, kulisser, rekvisitter, lyd- og lysmaskiner.

FAKTA

Værk:
Vinter-Eventyr, 1942

Kunstner:
Karen Blixen (1885-1962)

Karen Blixen fortsætter sine betragtninger med, at de enkelte scener i et teaterstykke, også kan opfattes som en række af billeder. Det spiller hun tydeligvis på, når hun fortæller om personer, begivenheder, landskaber og interiører, som var det symbolerne i et våbenskjold, malerierne på et museum eller billederne i en illustreret bog. Uanset om Karen Blixen lægger vægten på det ene eller det andet, synes pointen dog at være den, at hun som en anden troldkone kan forvandle bogstaver, ord og skrift til noget, der godt kunne være foregået.

Farmer og storvildtjæger

Om man fascineres af baronesse Blixens litterære gåder eller foretrækker den seje kælling, der skrev om Afrika, så løverne brølede og elskerne styrtede ned fra himlen, er heldigvis en smagssag, men ingen kan tage fra hende, at hun er en mesterlig fortæller. Det er der faktisk også en del i det store udland, der mener.

VIDSTE DU

I det store udland elsker man Karen Blixens sære fortællinger, men mange steder kender man forfatterinden under hendes kunstnernavn, Isak Dinesen. Derfor kom en af de mange biografier om hende til at hedde Isak Dinesen. *The Life of Karen Blixen* (Judith Thurman, 1982).

Faktisk opererede Blixen også med et andet pseudonym, nemlig Pierre Andrézel.

Kilde: Thor Eskiltuna(Klaus Rothstein): Litteratur quiz: 350 spørgsmål fra bøgernes verden. Aschehoug, 2004.

OG ANDRE HISTORIER

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

“Tak Corinna, gamle skræv, siger jeg og letter mig fra hendes langthenglidende legeme, tak for din trofaste taknemmelighed og til lykke med deres nye snak om skønheden. Der ligger du, gamle jernbanelegeme og forsvinder med to modsat uendelighedspegende ben, din dusk, din mave og dine patter og jeg siger igen tak og gud fri mig vel.”

Og andre historier er en novellesamling, som også er en slags roman. Mærkeligt nok! Skønt hver af de 23 historier samler sig om sin egen begivenhed og sit eget persongalleri, går der alligevel en vækstlinje igennem samlingen. Forrest står en fortælling, der hedder ‘Bevidstheden’, og som forsøger at skildre det moment, hvor bevidsthed for første gang dannes i et meget lille barn, og dets sprog langsomt indfinder sig. Derefter bevæger værket sig ind i lidt større børns og unges erfaringer for at slutte i den næsten voksnes verden.

Værket samler sig især om den hudløse modtagelighed hos børn på grænsen til puberteten, ængsteligt og fascineret stående over for kønnets mysterium. Ofte undersøger historierne selve det spørgsmål, hvorfor noget huskes og nedtegnes i erindringen, mens andet forsvinder i glemslen. Her er erindringer om spændende øjeblikke i en amagerdrengs opvækstår under besættelsen, om det første møde med den såkaldte børnelokker, om det lamslående og tryllebindende syn af de mange tisse-mænd på badeanstalten, om erfaringen af det homoseksuelle i dets daværende fordækthed og om det uimodståelige og dog så skræmmende møde med den kvindelige seksualitet og de tidlige samlejers mysterium.

Fortællingerne inddrager provokerende og modigt barnets og den unges ucensurerede sansninger, de fortæller også det, som kan forekomme ækelt eller frastødende, og som ved værkets udgivelse forekom udfordrende for den borgerlige normalbevidsthed.

RYF!

Af Dorthe Søndrup Andersen, magister i litteraturvidenskab, forfatter og kulturskribent

Man kan sagtens få en overdosis af æstetik, skønlitteratur og pæne manerer. Faktisk kan det godt være en sådan, der for over fyrre år siden fik Klaus Rifbjerg til at skrive novellesamlingen *Og andre historier*. Her brækker han sig nemlig nærmest i lårtykke stråler, og der vil også i dag være læsere, som mener, at Klaus Rifbjerg har en ualmindelig uartig tankegang og en tilsvarende beskidt mund. Problemet er bare, at der blandt nulevende danske digtere næppe findes nogen, der skriver bedre litteratur.

Værsgo' og skyl

Rifbjergs noveller kan handle om de modbydeligste ting, og det flyger i luften med snot og sperm, patter og prutter, lort og bræk, men man hører med det samme, at han er en helt usædvanlig sprogkunstner. Holder vi os til opkastet, lader han eksempelvis i novellen *Angst? en ung mand brække sig* ”som en voblende kloakkanal efter et stop, hvor affaldet, skidt, verdens ende af afkastet menneskelighed har hobet sig op og endelig kommer løs”.

FAKTA

Værk:
Og andre historier, 1964

Kunstner:
Klaus Rifbjerg (f. 1931)

Verden set på ny

Læseren følger fascineret med, for uanset, hvor kvalmende novellernes indhold indimellem forekommer, findes der også helt vidunderlige passager, hvor man ser verden gennem helt nye briller eller måske ligefrem ser den for første gang. Det kan være et sommerhus i klitterne, hvor dynerne, der luftes, ses som tunger ud ad alle vinduerne, eller et forældrepar, der iagttages helt nede fra knæhøjde af deres lille søn. For eksempel en far, der cykler meget rankt, bruger benene som stempler og er så høj, at hans hoved strejfer vejtræernes grene. Et billede der sættes i kontrast til en halvstor drengs bøvl med badeanstaltens cykelstativ og en ældre franskmand, hvis cykel ud over at være "sært lavstammet" også er udstyret med en sadel "der måtte save sig langsomt vej ind i ballernes underkant".

I øvrigt er det vist første gang i danmarkshistorien, at udtrykket "fuck you!" optrådte i en trykt bog. Nu siges det jo nærmest af hvem som helst, men i 1964 var det godt nok stærk tobak.

VIDSTE DU

Klaus Rifbjerg har altid været en provokatør: Han var med til at ryge hash på Kulturministeriets trappe sammen med Ebbe Kløvedal Reich som del af ungdomsoprøret i 1968.

Samme årti satte han også sindene i kog, da han erhvervede sig en flødefarvet sportsvogn for sin kunststøtte og kaldte den en "potensforlænger".

Kilde: Nils Gunder Hansen: Digterkonger med knive i ærmerne. Berlingske Tidende, 2. oktober 2003, 2. sektion.

SOMMERFUGLEDALEN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

“Hvem er det der fortryller dette møde med strejf af sjælefred og søde løgne og sommersyner af forsvundne døde?”

Inger Christensens Sommerfugledalen, bestående af 15 sonetter, er ét udeleligt værk, fordi det er sammenkomponeret efter den såkaldte sonetkrans' meget kunstfærdige regler. Sonetten er et stærkt bundet digt, der består af fjorten linjer, men i kransen af sonetter skal den sidste linje i én sonet og førstelinjen i den følgende være identiske. Og den femtende sonet, med rette kaldet mestersonetten, skal så udgøres af førstelinjerne fra de 14 foregående.

At dette yderst krævende formmønster ikke i sig selv opluger al den kunstneriske energi, er en af de forunderlige ting ved Inger Christensens værk. Det har en umiskendelig tone, som forfatteren selv fastlægger ved at tale om et rekviem, dvs. et dødsdigt. Og digtets dødserfaringer er uafviselige som dets melankoli. Men oprøret imod døden er den gennemgående modtone igennem sonetkransen, hvori det er sommerfuglenes livscyklus, der udgør den tematiske billedverden. Sommerfuglenes forvandlingsrække (metamorphose) fra æg over larve til puppe og til farvestrålende vinget insekt giver digtet en lysende, æterisk anskuelighed. For nok trækker døden og forgængeligheden alting ned i det sorte og forskelsløse, men hvad er det for en kraft, der ud af denne opløsning atter og atter sætter de lysende sommerfugle i verden? Og på hvilken måde afbilder denne forvandlingsrække den menneskelige bevidsthedsproces, hvorved forsvunden fortid rejser sig lysende og bevægende i erindringen?

ÅRH, HVAD?!

Af Dorthe Søndrup Andersen, magister i litteraturvidenskab, forfatter og kulturskribent

Der findes to tilgange til en digtsamling som Inger Christensens Sommerfugledalen. Man kan væbne sig til tænderne og gå i kødet på den med fremmedordbog og atlas, et par lærebøger om fysik og kemi, opslagsværker om planter og dyr samt græsk-romersk mytologi og litterære genrer. Man kan også vælge at sænke paraderne og gå forsvarsløs ind i digterens univers. Gør man det sidste, sker der sære ting og sager.

Med brudeslør og kejserkåbe

Det havde jo været en del nemmere, hvis Inger Christensen havde digtet om blomster, som alle kender, nemlig roser, tulipaner og violer. Nu bruger hun i stedet plantnavne som gyldenlak, levkøj og brudeslør. Fordelen ved ikke rigtig at vide, hvordan disse plantevækster ser ud, er, at ordene ligesom løsner sig fra det, de skulle henvise til. Brudeslør er jo eksempelvis også det slør, en brud bærer på sin bryllupsdag, og på den måde bliver ordet nemmere at koble sammen med sommerfuglenavne som sørgekåbe og kejserkåbe. Nøjagtig det samme sker med betegnelserne for farver og mineraler, når Inger Christensen i stedet for at skrive knaldrød og rustbrun anvender ord som zinner og okker.

Døden kigger dig ud

Der findes ingen brugsvejledning i, hvordan man forstår sig på lyrik, men hvis man som sagt sænker paraderne, så gøgler Harlekin virkelig for øjnene af en, mens dødningehoveder og påfugleøjne svæver frit omkring i luften. Så fatter man

FAKTA

Værk:
Sommerfugledalen, 1991

Kunstner:
Inger Christensen (f. 1935)

tilmed også bedre, hvorfor Jammerbugten ikke nødvendigvis er et geografisk sted. Måske er det slet ikke meningen, at vi skal vide, hvor Brajcinodalen ligger, bare vi ved, at det er der, hvor selv de tungeste ting svæver lige så vægtløst til vejrs som løse tanker på en varm sommerdag.

Til gengæld skal der flere gennemlæsninger af digtsamlingen til, før de små hår rejser sig i nakken. Er der ikke noget om, at to meget vigtige ting bytter plads, mens man læser? Først var det jo digteren, der stolt så døden i øjnene, men til sidst lyder det jo, som om det er Døden selv, der pludselig får hende på sigtekor-net.

VIDSTE DU

Nu bliver det lidt teknisk: En sonetkrans er en af de strengeste litterære former overhovedet og består af femten sonetter (et digt med to firelinjede og to trelinjede vers), hvoraf den sidste sonet skal rumme de foregående fjortens første linjer. Sandsynligvis skriver man den sidste først - man kalder den også mestersonetten - og bygger de øvrige sonetter op derfra.

Kun få i litteraturhistorien, har turdet give sig i kast med de mange krav - vi har ikke engang nævnt dem alle her - som en vellykket sonetkrans forudsætter. William Shakespeare var en af disse få. Og Inger Christensen med Sommerfugledalen.

LYRIKANTOLOGI

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

“Hvor Ord mangler, hjælper pludselig et Vers...”

Litterær kanondannelse finder sted uophørligt, men på lyrikkens område er dette måske særligt iøjnefaldende. Her har der igennem flere århundreder eksisteret tydelige kanondannelser, opsamlet specielt i Den Danske Salmebog og Højskolesangbogen. Begge disse kanondannelser har været del af en institution, der brugte de sungne digte på særligt integrerede måder. Skønt institutionerne har opdateret og revideret deres kanon, findes der f.eks. i salmebogen digte, som har været i brug i op mod 500 år.

Med andre dele af den lyriske kanon forholder det sig anderledes.

Disse digte er snarere opbevaret i en tradition, der føres fra slægt til slægt af entusiastiske lyriklæsere, yngre lyrikeres viden om ældre forgængere, uddannelsessystemets fastholdelse af en række uundværlige tekster, den stadige og stadigt forandrede antologisering af digtene.

I nogle tilfælde er det én ganske bestemt tekst, der kan kaldes kanonisk, i andre tilfælde er det snarere store lyriske forfatterskaber, der kan betegnes sådan. Af Emil Aarestrup, Sophus Claussen, Frank Jæger, Thorkild Bjørnvig og Per Højholt har vi alligevel måttet nøjes med at vælge ét væsentligt digt.

Kriterierne for det efterfølgende udkast til en lyrisk kanon har været følgende:

Udvalget er i den stillede opgaves ånd indskrænket til 24 tekster.

1. Forfattere, der allerede er repræsenteret i den øvrige kanon, udelades her, skønt der meget vel kan foreligge lyriske hovedværker fra deres hånd (eksempel: Johannes V. Jensen).
2. Hver forfatter er kun repræsenteret med én tekst, skønt deres kanoniske status oftest beror på hele digtsamlinger eller livslange indsatser.
3. De valgte tekster sammenfatter noget essentielt i forfatterskabet.

FRA GORM DEN GAMLE TIL I GÅR

Af Dorthe Søndrup Andersen, magister i litteraturvidenskab, forfatter og kulturskribent

Sportsfolk, som dyster mod udenlandske spillere, synger ”Der ær et øndigt land, det står med brede bøge” og tilskuerne brøler henrykt med på ”Og det er Frejas sa-al og det er Frei-jas sal”. Den slags giver kampgejst og frisk luft i lungerne, men selve fænomenet er faktisk en fremragende illustration af, at lyrik modstår tidens tand bedre end så meget andet. Teksten er nemlig af guldalderdigteren Adam Oehlenschläger.

Året rundt

Faktisk er man nærmest nødt til at proppe vat i ørerne, hvis man vil slippe for at høre dansk lyrik af ældre dato. ”Vær velkommen, Herrens år” strømmer det fra fjernsyn og radio lidt efter klokken tolv Nytårsaften, og man kommer senest

FAKTA

Liste over de 24 lyriske værker:

- 01 ‘Ebbe Skammelsøn’, folkevisse
- 02 ‘Germand Gladensvend’, folkevisse.
- 03 ‘Hver har sin Skæbne’ af Thomas Kingo.
- 04 ‘Den yndigste Rose er funden’ af H.A. Brorson.
- 05 ‘Til Siælen. En Ode’ af Johs. Ewald.
- 06 ‘Indvielsen’ af Schack Staffeldt.
- 07 ‘Hakon Jarls Død eller Christen dommens Indførsel i Norge’ af Adam Oehlenschläger.
- 08 ‘De levendes Land’ af N.F.S. Grundtvig.
- 09 ‘Rosa unica’ af Chr. Winther.
- 10 ‘Paa Sneen’ af Emil Aarestrup.
- 11 ‘Jeg hører i Natten den vuggende Lyd’ af Holger Drachmann.
- 12 ‘Ekbåtana’ af Sophus Claussen.
- 13 ‘Aften’ af Jeppe Aakjær.
- 14 ‘Den danske Sommer’ af Thøger Larsen.
- 15 ‘Det er Knud, som er død’ af Tom Kristensen.
- 16 ‘Læren om staten’ af Jens August Schade.
- 17 ‘det underste land’ af Gustaf Munch-Petersen.
- 18 ‘Anubis’ af Thorkild Bjørnvig.
- 19 ‘Regnmaaleren’ af Ole Sarvig.
- 20 ‘Øjeblik’ af Morten Nielsen.
- 21 ‘Sidenius i Esbjerg’ af Frank Jæger.
- 22 ‘Myggesang’ af Ivan Malinowski.
- 23 ‘Personen på toppen’ af Per Højholt.
- 24 ‘Violinbyggernes by’ af Henrik Nordbrandt.

i tanker om Fastelavn, når nabolagets unger rasles mønter ind med ”Boller op og boller ned”. Når breve underskrives ”Mit navn det står med prikker” er der lagt op til påske, og ved Skt. Hans står vi gerne i vand til midt på lårene og drøner ”Vi elsker vort land”. Der er også dømt højtidsstemning, når store og små tager hinanden i hænderne og går rundt om juletræet, mens de forsøger at ramme melodien til ”Dejlig er den himmel blå” eller ”Et barn er født i Betlehem”.

Livet langt

Det er ikke blot året rundt, vi bliver mindet om, at dansk lyrik lever, den følger os livet igennem. Kirkelige højtider kan gerne springes over, men til familiens egne mærkedage skal der såmænd nok være en gæst, som har bidt indtil flere blyanter itu for at tælle stavelserne i ”Hvem sidder der bag skærmen med klude om sin hånd”. Eller som er af den opfattelse, at bryllupper af diverse slags først trækker vand i øjnene, når der rømmende istemmes ”Det er så yndigt at følges ad”.

Her og nu

Digte har bedst af at blive sunget eller læst højt. Det gælder også Ivan Malinowskis lille digt om myggene, der danser ude over fjordens vandspejl. Selv om du lige nu sidder foran pc-skærmen, så prøv engang at hviske disse linjer:

og lydløst hakker et usynligt næb

på spejlets hinde af vind og sal
snart brister alt

Musik

- 135** Kanonudvalget for musik
- 135** Om kanon for musik
- 136** Musik - Kanonværker
- 137** Holger Danske
- 139** Otte morgensange og syv aftensange
- 141** Tre Galopper
- 143** Elverskud
- 145** Vølvens Spaadom
- 147** Drot og marsk
- 149** Maskarade
- 151** Symfoni nr. 4
- 153** Antikrist
- 155** Symfoni nr. 3
- 157** Symfoni-Antifoni
- 159** 12 Højskolesange
- 161** 12 udvalgte sange
- 163** Dansk Guldalderjazz
- 165** The Savage Rose
- 167** Værsgo
- 169** Svantes Viser
- 171** Live sådan
- 173** Supertanker
- 175** Tidens tern
- 177** Stjerne til støv
- 179** Aura
- 181** Nærmest lykkelig
- 183** 12 Evergreens

OM KANON FOR MUSIK

Af kanonudvalget

I en tid, hvor mainstream på godt og ondt sætter den kulturelle dagsorden, har det været afgørende for musikudvalget at minde om spændvidden og den konstante indre dialog i dansk musik.

Fra Weyses Morgen- og aftensange over Carl Nielsen, Rued Langgaard og guldalderjazz til 'Dansevise', Kim Larsen og TV-2. Derfor præsenterer udvalget to lister, én med populærmusik og én med partiturmusik. De to lister skal dog alligevel opfattes som en samlet helhed. Uden Carl Nielsen ingen Kim Larsen og så fremdeles.

Udvalget har i særlig grad opfattet opgaven som et alternativ til den stigende fremhævelse i vor tid af kunstneres biografier på bekostning af deres værker.

Vi tog afsæt i det forhold, at musik – også dansk musik – kan inddeles i mindst tre hovedområder: den nedskrevne (partiturmusikken), den indspillede (som vi med en mangelfuld kategorisering forkorter 'populærmusikken siden 1. verdenskrig') samt den mundtligt overleverede musik (folkemusik, folkeviser, skillingsviser, børnesange med mere). Vel vidende at netop blandingsformerne er med til at holde musikken levende.

I den forbindelse har det, af både musikalske og ikke mindst kulturhistoriske grunde, været nødvendigt at udvide kommissoriets værkbegreb. Her tales om "12 danske værker"; men musikudvalget har erstattet nogle få af enkeltværkerne med grupper af mindre stykker.

Hvad der svarer til et hovedværk inden for de andre kunstarter, er her et af de partiturværker, der opføres til symfonikoncerter og ved operaforestillinger: værker, som kan fylde en aften ud eller en stor del af programmet ved en symfonikoncert. På listen med populærmusik kan et værk til dels svare til en cd-udgivelse. Der er i begge tilfælde tale om værker, som har en stor tyngde, og som er så omfattende, at man kan gå på opdagelse i dem igen og igen.

I den klassiske søjle har vi valgt ældre og nyere værker, herunder to genfundne værker, som har vist sig eller vil vise sig at kunne sætte sig tilsvarende igennem som hovedværker, der igen og igen kan udfordre. Grænsen for at komme i betragtning går ved komponister født før 1940. På populærmusik-søjlen er kun værker udsendt før 1990 kommet i betragtning.

Nogle af hovedværkerne (i begge søjler) har for længst sat sig igennem med deres egen myndighed; som om man i dem kan høre den danske musiks egen stemme. Det gælder værker som Weyses sange, Drot og Marsk, Elverskud og Maskarade – og i populærmusik-søjlen: Benny Andersens Svantes viser og Kim Larsens Værsgo.

Men musikkulturen rummer også mindre former, sange, viser, danse, ensatsede stykker, som i høj grad har været identitets- og traditionsskabende uden altid at høre til på koncertrepertoiret; de har en meget stor udbredelse blandt lytterne og kan have høj musikalsk kvalitet. Der er her ofte tale om musik som 'anvendt' kunst – musik, der er i brug ved fester, forsamlinger, teaterforestillinger eller i hjemmene. Det er karakteristisk for musiklivet, i Danmark i hvert fald, at den 'højere' eller klassiske musik næsten altid har haft kontakter til disse mere populære genrer. Carl Nielsen f.eks. skrev store, internationalt anerkendte symfonier, samtidig med at han med udgivelsen af Højskolesangbogens melodibog var med til at forny den folkelige fællessang. Nogle af de tidlige storværker i dansk musik er også inspireret af folkelige sange eller folkeviser.

KANONUDVALGET FOR MUSIK

Per Erik Veng (formand)
Kor- og orkesterchef

Jørgen I. Jensen
Forfatter

Torben Bille
Redaktionschef

Inger Sørensen
Forskningsbibliotekar og forfatter

Henrik Marstal
Musiker og forfatter

De fleste af de mindre værker er hver for sig ikke hovedværker, men de repræsenterer tilsammen vitale hovedstrømninger i dansk kultur, som er uomgængelige. Det gælder H.C. Lumbye og udvalget af danske sange, der begge knytter sig til to, nu verdensberømte danske institutioner, som blev grundlagt med 16 måneders mellemrum i 1843-44, og som begge var demokratiserende: Tivoli og den danske folkehøjskole. Og det gælder i søjlen med populærmusik værker af Kai Normann Andersen og fra den danske guldalderjazz; enkeltnumre ville ikke yde denne musik tilstrækkelig retfærdighed. De korte stykker eller numre kan derimod få en fylde, som deres kvaliteter berettiger til, når man hører dem i sammenhæng.

Også i hvad man med et uærbødigt udtryk tidligere kaldte trivialmusikken, er der meget at hente, når man stiller de bedste og mest iørefaldende melodier, schlagere, ved siden af hinanden. Det har været helt afgørende for udvalget at fremkalde et billede af dansk musik som et samlet univers, der mindst strækker sig fra 'To lys på et bord' til Pelle Gudmundsen-Holmgreens Symfoni-Antifoni.

Kendere af klassisk musik vil måske undre sig over, at nogle, næsten-kanoniserede komponister ikke optræder på listen. Udvalget har imidlertid set det som sin opgave at fremhæve værker, der er uomgængelige og indholdsrige for enhver, der vil begynde med at lytte til klassisk musik. Den, der får lyst til at fordybe sig yderligere, kan gå videre til Buxtehudes fremragende orgelværker, til Kuhlaus, Hornemans og Lange-Müllers levende scenemusik, til de store symfonier af Holmboe, Koppel og Nørholm – og meget andet.

På samme måde vil man i den populærmusikalske søjle lede forgæves efter sange af og plader med navne som Aage Stentoft, Thøger Olesen, Skousen & Ingemann, Steppeulvene og Sort Sol eller for den sags skyld D-A-D. Det skal ikke tages som udtryk for, at disse navne ikke har værdi og i mange tilfælde varighed, om end enkelte af disse navne fylder så meget som lydspor til deres tid og miljø, at det har været fristende at kategorisere nogle af dem som tidløse. Vi har altså modstået fristelsen, fordi enhver kanon, også denne, spejler nutiden. Det står vi ved. Med den charme og de begrænsninger, det giver. Musikken overlever det nok.

Og så har vi hele tiden haft for øre, at en kulturkanon først og fremmest er en portal til inspiration og fordybelse, hvor hvert enkelt værk peger på andre, beslægtede værker inden for sin genre. Den er ikke et instrument til at holde det gode selskab indenfor og det mindre gode udenfor.

MUSIK - KANONVÆRKER

Partiturmusik

- Holger Danske
- Otte morgensange og syv aftensange
- Tre Galopper
- Elverskud
- Vølvens Spaadom
- Drot og marsk
- Maskarade
- Symfoni nr. 4
- Antikrist
- Symfoni nr. 3
- Symfoni-Antifoni
- 12 Højskolesange

Populærmusik

- 12 udvalgte sange
- Dansk Guldalderjazz
- The Savage Rose
- Værsgo
- Svantes Viser
- Live sådan
- Supertanker
- Tidens tern
- Stjerne til støv
- Aura
- Nærmest lykkelig
- 12 Evergreens

HOLGER DANSKE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Holger Danske er en af de tidligste danske operaer. Men først så sent som ved en koncertopførelse i 1980'erne kom det til at stå klart, at her var tale om et hovedværk, en frisk og original opera, hvor hver eneste detalje var gennemarbejdet og helheden enestående.

Senere fulgte både cd-indspilning af værket og opførelse på Det Kgl. Teater. Da værket blev uropført, gav det anledning til en af de største pennefejder nogensinde om dansk og tysk identitet og om operaen, som genre. Det var måske derfor, at det senere blev glemmt. Hverken komponisten eller genren var dansk, og Kunzen måtte forlade landet i nogle år efter debatten om Holger Danske. Modstanderne talte om operagenren som en "for smagen, sæderne og finanserne nedbrydende absurditet". Man kritiserede også billedet af hovedpersonen og mente, at det hele var mere tysk end dansk.

I dag derimod kan vi høre, at der er tale om en udpræget 'dansk' version af den strømning af eventyroperaer, som blev skrevet i slutningen af det 18. århundrede og et godt stykke ind i det 19. Det kendteste internationale eksempel er Mozarts Tryllefløjten, der dog er skrevet to år efter Holger Danske.

Det 'danske' i operaens opbygning består i en særlig flydende melodik, der strækker sig gennem hele værket, også selv om det er inddelt i numre. Der optræder slet ikke secco-recitativer – altså talesang med cembaloledsagelse – men kun melodier. Og der optræder et ledemotiv i koret, som dukker op flere steder. Det afslutter også operaen, der derved får en imponerende poetisk sluttethed.

EVENTYR- OG TRYLLEOPERA

Af Finn Gravesen, er forfatter og redaktør

Det hele begynder med en enkelt lang horntone, en mystisk klang, som står for naturmagi. Det er elverkongen Oberons tryllehorn, som har kraft til at få mennesker til at danse.

Oberon og hans dronning, Titania, søger forløsning gennem et menneskepar, som elsker hinanden så meget, at de forbliver hinanden tro i alle fristelser - selv i livsfare. Det er Holger (Danske) og Rezia. Hornet vender tilbage og bliver den forløsende faktor under et stort slagsmål, da Holgers tjener blæser i hornet og får alle til at danse! Og i sluts scenen forenes Oberon og Titania til lyden af to horn.

"Holgerfejden" eller "Tyskerfejden"

Skepsis over for fremmede er ikke noget nyt - heller ikke i Danmark. Kunzen og Baggesens opera Holger Danske havde stor succes ved premieren på Det Kongelige Teater i 1789, og de to unge ophavsmænd regnede med tak og anerkendelse. Men det skulle gå meget anderledes. På grund af tyskerhad og misundelse vendte de toneangivende sig imod operaen, som kun gik seks gange. - Men de almindelige københavnere tog operaen til sig, og et øjenvindne skriver: "Mange stykker (fra operaen) lærte man (...) straks udenad, og i vinteren 1789 hørte man dem som folkesange på alle Københavns gader, stræder og vagtparader."

FAKTA

Værk:

Holger Danske, Opera i tre akter, 1789

Kunstner:

F.L.Æ. Kunzen (1761-1817)

Tekst af Jens Baggesen

Som om det var film

Trylleri var højeste mode i tiden. (Mozarts Tryllefløjten havde premiere to år efter.) I Holger Danske går det så vidt, at der næsten skal magi til en gennemføre scenskiftene - eller moderne filmteknik som fx overblænding mellem scenerne. Det var dristigt. Måske et nummer for dristigt.

Musikken holder

Musikkens kvalitet har aldrig været anfægtet. Og Holger Danske betragtes af mange som den første romantiske opera overhovedet.

VIDSTE DU

Selvom Holger Danske er Kunzens hovedværk, blev den dårligt modtaget. Dels fordi man i Danmark på dette tidspunkt ikke brød sig særligt om højtidelig opera, dels på grund af Jens Baggesens libretto - eller tekstforlæg - der slet ikke faldt i folks smag i oplysningstidens København, spækket som den var med gamle sagn fra folkemytologiens heksegryde.

Kilde: Nils Schiørring: Musikkens historie i Danmark Politikens Forlag, 1977.

OTTE MORGENSANGE OG SYV AFTENSANGE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Med deres beskedne form hører de to hæfter med sange til det ypperste i dansk musik og rummer uden tvivl de mest koncentrerede satser i dansk musikhistorie. Tekst og melodi er smeltet så meget sammen, at Weyse selv kunne udtale: "Slige smukke digte komponerer sig selv; ergo er det et spørgsmål, om det er mig, der har komponeret dem".

Men han har nu haft temmelig meget med sangene at gøre, som man ser det af selve den samlede musikalske udformning, de små helheder. En ting er de kendte melodier, som bl.a. 'I Østen stiger solen op', 'Lysets engel går med glans', 'Nu titte til hinanden' og 'Dagen går med raske fjed' ('Altid frejdig når du går'), som generation efter generation af børn tidligt er blevet tiltrukket af. Noget andet er – som med H.C. Andersens eventyr – at de voksne efterhånden kan høre noget mere; komponistens særpræg, de skarpe rytmer – ja, sangene er helt udsøgte i deres harmonier og nogle steder formet, så de næsten kan minde om moderne signalvirkninger og med skiftende akkordopløsninger som farver. Det er ikke kun tekst og melodi, der her smelter totalt sammen, men også det klassiske og det romantiske i den danske guldalder, som her bliver til ét.

HITS FRA GAMLE DAGE

Af Finn Gravesen, forfatter og redaktør.

Det her er sange, der blev skrevet for over 170 år siden. De holder sig godt. Engang var de nærmest hits, og siden er de blevet evergreens. De har været en del af skolens pensum i generationer. Sangenes karakteristiske lavmælte, rolige og idyllisk tone, er blevet udtryk for noget, vi opfatter som særligt dansk. Og så er de blevet til i samarbejde mellem danskeren Ingemann, der skrev ordene, og den tyske indvandrer Weyse, der stod for melodierne.

"Sneglen med hus, paryk og vanter..."

Man synger jo så meget sjovt her i Halfdan Rasmussens land. Mange danske børn har sunget denne bizarre verslinje uden at studse over den. Og den gode melodi hjælper til. Først som voksen finder man måske ud af, at linjen i virkeligheden lyder: "Nu sneglen med hus på ryg vil vandre" fra Weyses og Ingemanns morgensang: "Nu titte til hinanden de favre blomster små".

Det velkendte - men aldrig forudsigelige

Det er ikke popsange - og dog. Weyse kendte opskriften på en succes: en sang, der lyder, som om man kender den i forvejen. Det havde hans lærer, J.A.P. Schulz - ham med "Sig månen langsomt hæver" - lært ham. Det samme var Ingemann klar over. Disse små sange skulle omhandle velkendte situationer fra hverdagen og naturen. Ro og balance. Hverdagen tilsat lidt bibelhistorie og lidt borgerlig moral. I et stilfærdigt og enkelt billedprog.

Ordene synger sig selv

Weyse mente, at melodierne lå gemt i lyrikken "Slige smukke digte komponerer sig selv..." sagde han om Ingemanns sangtekster. Med små virkemidler kombinerer Weyse det enkle med det unikke. Som når starten af "Nu ringer alle klokker mod sky", virkelig lyder som klokker. Det er lyden af en dansk søndag morgen. Eller når melodien til første linje af "I østen stiger solen op" følger solens bevægelse op ad morgenhimlen.

FAKTA

Værk:

Otte morgensange og syv aftensange, 1837, 1838

Kunstner:

C.E.F. Weyse (1774-1842).

Digte af B.S. Ingemann

VIDSTE DU

Den unge Weyse forelskede sig kraftigt i den unge, begavede Julie Tutein. Da komponisten endelig samlede mod til at fri til sin udkårne, fik han det næbbede svar, at hun måske ikke var nogen prinsesse, men alligevel... Med andre ord følte frøken Tutein altså, at hun fortjente bedre. Weyse giftede sig aldrig efter denne afvisning.

Kilde: Jens Peter Larsen: Weyses Sange Ejnar Munksgaard, 1942.

TRE GALOPPER

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Telegraph-Galop, 1844, Champagne-Galop, 1845, Kjöbenhavns Jernbane-Damp-Galop, 1847.

H.C. Lumbye er det bedste eksempel i dansk musik på bevægelsen fra det populære og underholdende, som al kunst begynder med, til mere komplicerede former. Ganske vist var Johann Strauss – den ældre, altså, ikke wienervalsenes Strauss, hans karriere forløber parallelt med Lumbyes – et forbillede. Men Lumbye skabte i Tivoli en særlig dansk version af den musik, hvor de almindelige populære danseformer løftes ind i symfoniorkestrets verden. De største perler er galopperne med deres hurtige tempi og næsten uendelige melodiske opfindsomhed. Champagne-galoppen er yderst kendt, men det er stadig en gåde, at Lumbye så tidligt kunne finde på at bruge en xylofon i symfoniorkestret, det skete først et par årtier senere i udlandet. De to andre galopper – én mere kendt, én knap så kendt – er enestående eksempler på, hvordan den vågne og idérige komponist kan forene galoppens tempo med et så træffende tonemaleri, at man stadig undres. Han kan komponere musik om den daværende verdens helt nye opfindelser: Det er virkelig musik til tiden.

TRATERA-TRATERA-TRATERA... KNALD!

Af Finn Gravesen, forfatter og redaktør

Begyndelsen til Champagne-galop kender alle danskere. En trompetfanfare og et knald. Og så 3-4 gode melodier i et festligt orkesterarrangement. Fest og farver! Men man bliver altid overrasket over, hvornår champagneknaldet kommer. Prøv selv at høre!

Masser af galopper

Komponisten Lumbye og forlystelseshaven Tivoli i København hører sammen. Han var havens første kapelmester i 1843, og hans melodier blev sunget og fløjtet overalt i byen. Lumbye skrev masser af musik til det helt nye Tivoli - i begyndelsen en "galop" til hver af Tivolis forlystelser: Rutschebane-galop, Carousellbane-galop, Tivoli-bazar-galop, Tivoli damp carouselbane-galop og mange flere. Senere også til andre nyheder i tiden, fx Telegraph-galop og Kjöbenhavns jernbane-damp-galop - den sidste med helt livagtige lyde af et prustende damplokomotiv.

Folk var vilde med Lumbyes melodier. De kom til at udgøre en stor del af københavnerlivet. De blev spillet overalt - på caféer, i dansehuse og til koncerter. Og selvfølgelig hjemme i de borgerlige stuer, hvor det efterhånden blev almindeligt med et opretstående klaver.

Valsen - den store dansedille

Lumbyes musik var højeste mode. En valsedille havde bredt sig over Europa. Folk var helt tossede med at danse vals. Magen til løssluppenhed var ikke set før! Man tog fat i hinanden og gav pokker i de ærbare manerer. Og Lumbye skrev valse til tidens kendte damer: Johanne Louise(Heiberg)-Vals, Jenny Lind-vals og Dronning Louise-vals.

Med Lumbyes musik følte københavnerne, at de havde fået deres egen kapelmester, der kunne levere musik "à la Strauss" - altså ligesom det store forbillede fra Wien, Johann Strauss.

FAKTA

Værk:

Telegraph-Galop, 1844

Champagne-Galop, 1845

Kjöbenhavns Jernbane-Damp-Galop, 1847

Kunstner:

H.C. Lumbye (1810-1874)

Fest, fred og ro

Også kongen var glad. Rundt om i Europa rumlede revolutionerne, men så længe danskerne havde Tivoli og Lumbye, var der fred og ingen fare. Og få år efter opgav kong Frederik VII frivilligt det enevældige kongedømme.

VIDSTE DU

Indtil engang i 1970'erne udleverede man ikke noder, når Champagnegaloppen skulle spilles i Tivoli. Man var ikke et sekund i tvivl om, at alle kendte den stemme, de skulle spille!

Kilde: Lars Lindeberg: Champagnegalop Sesam, 1996.

ELVERSKUD

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af *Kanonudvalget*

Siden den første opførelse i 1854 har Gades ballade efter danske folkesagn stået som et af den danske romantiske musiks hovedværker.

Gade valgte selv folkeviserne om Hr. Oluf og Elverhøj som grundlag, men måtte have hele fire tekstforfattere i gang, førend han var tilfreds med teksten, der både indeholder passager fra disse viser og fri digtning. Elverskud har sin rod i 1800-tallets begejstring for de gamle danske folkesagn og folkeviser, og Gade har fulgt sin lærer A.P. Berggreens opfordring til at lade de folkelige melodier gå over i sit væsen og opfyldt af deres ånd at give sin musik et nationalt præg.

Den djærve glædesstemning i borggården står i kontrast til Hr. Olufs tungsindige, eftertænksomme toner, der reflekterer hans dilemma: tanken om hans lyse brud og drømmen om den sorthårede elverpige – “det er som mit Hjerte er delt i to, det vokser vel sammen med Tiden...” – en så dansk version af, hvad Wagner har skildret i Tannhäusers vaklen mellem sin kærlighed til Venus og til den kyske Elisabeth. Hr. Olufs ridt gennem det månelyse landskab, hvor Gade gennem sin instrumentation skaber et betagende stemningsbillede, Hr. Olufs møde med Elverpigen og hendes dårende sang, hans dramatiske flugt med stærke orkestrale accenter, der munder ud i værkets absolutte højdepunkt: Ingemanns uskyldsrøne ‘I Østen stiger solen op’ i en roligt strømmende korsats i den mest lysende C-dur. Er der noget at sige til, at Elverskud er blandt de hyppigst opførte danske korværker gennem 150 år?

LYS LYKKE OG MØRK LIDENSKAB

Af *Finn Gravesen, forfatter og redaktør*

Den unge ridder hr. Oluf skal giftes, men aftenen før sit bryllup bliver han tiltrukket af elverfolket. Han kan ikke modstå dem!

Under påskud af at han vil invitere endnu en gæst, gør han sig klar. Hans afskedssang er et af stykkets musikalske højdepunkter: kontrasten mellem hans lyse brud og den sorthårede elverpige, mellem den lyse bryllupsstemning og hr. Olufs splittethed mellem pligt og lyst. Hans dunkle tur på hesteryg gennem det månelyse landskab er et tonemaleri med en eminent orkestersats.

I anden del danser elverpigerne og elverkongens datter, lokker hr. Oluf i næsten overjordiske toner. Fordi han afviser hende, tilføjer hun ham et dødeligt sår. Hans flugt tilbage gennem skoven bliver fulgt af orkesteret i voldsomme stød. Tilbage i morgenens bryllupsstemning dør han for øjnene af sin brud og alle gæsterne. Og Gade slutter med den smukkeste korsats nogensinde til Ingemanns I østen stiger solen op.

Inspireret af svindel

Det var egentlig en værre svindelhistorie, der fik komponisten Niels W. Gades romantiske og kreative sider i kog. Som 22-årig blev han vildt betaget af nogle keltiske middelalderdigte, som netop var blevet udgivet i England. Inspireret af dem skrev Gade Ossian-ouverture til en konkurrence - og vandt. At det senere blev afsløret, at udgiveren af digtene var en svindler, der havde skrevet dem selv, ændrer ikke Gades flotte musikalske resultat.

FAKTA

Værk:

Elverskud, opus 30, 1854

Kunstner:

Niels W. Gade (1817-1890)

Folkeviser og folkesagn

15 år senere, i 1854, fik Gade øjne og ører op for de danske folkeviser og folkesagn. Og igen viser hans romantiske interesse sig. Det okkulte, dunkle og lidenskabelige blandet med lyset, trygheden og glæden. Elverskud er et kor- og orkesterværk, der fortæller et gammelt folkeeventyr med ord og toner.

Toner der skaber billeder

Tonemaleriet i Gades orkestermusik kan noget af det samme som nutidens filmmusik til de store dramaer som fx Ringenes herre eller Star Wars. Når vi lukker øjnene, kan vi se det hele for os.

VIDSTE DU

Da den unge Niels W. Gade modtog et beundrende brev fra den tyske komponistgigant Mendelssohn Bartholdy, vakte det stor undren, at han kunne svare mestren på et fuldstændig formfuldendt tysk. Gade blev ellers drillet for sin mangelfulde håndtering af nabosproget. Det perfekte tyske skyldtes da også, at Gade fik sin senere svigerfar, Musikforeningens J.P.E. Hartmann, til at skrive takkebrevet. Hartmann er også at finde her i kanon for partiturmusik.

Kilde: Inger Sørensen: Niels W. Gade. Et dansk verdensnavn. Gyldendal, 2002.

VØLVENS SPAADOM

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af *Kanonudvalget*

Den ældre Eddas fortælling om Vølvens spådom har fascineret kunstnere fra tidlige tider lige op til vore dage, hvor Suzanne Brøgger har gendigtet teksten og Per Kirkeby givet udtryk for sin fascination i en serie litografier.

Da Hartmann i 1832 som 27-årig satte musik til Oehlenschlägers 'Guldhornene', var det indledningen til en særlig side af hans musikalske udvikling, der strakte sig over 50 år. Det, der blev opfattet som en speciel nordisk stil, blev udformet gennem musikken til Oehlenschlägers tragedier Hakon Jarl, Olaf den Hellige, Knud den Store og Yrsa, opnåede nye højdepunkter i musikken til Bournonvilles mytologiske balletter Valkyrien og Thrymskviden og nåede det ultimative med Vølvens Spaadom for mandskor og stort orkester til otte vers af Fr. Winkel Horns gendigtning.

De tidligere stadier i denne udvikling havde næsten alle været rent instrumentale, men nu koncentrerede Hartmann sin musikalske urkraft i fire vokalsatser, der fuldkommengør de musikalske ideer i de store balletpartiturer, ideer om urverdenen og kampen mellem aser og jætter, musik som hugget i granit, med mørke klangfarver, store modulatoriske udsving, fortættet dramatik og et forrygende valkyrieridt – alle disse voldsomme udladninger leder hen imod visionen om Gimle, en apoteose i A-dur, der ender i et forklaret pianissimo – for Hartmann var denne afsluttende nye verden, "der siger, hvad der skal være helligt på jord" vigtigere end det store Ragnarok, der fremkalder den.

Ved siden af den lyriske, idylliske folkeviseinspirerede opera Liden Kirsten – den hyppigst opførte danske opera – er Vølvens Spaadom Hartmanns ubestridte mesterværk. Måske var det dette værk, der engang fik Richard Wagner til at udtale, at han anså Hartmann for at være sin tids største komponist.

VERDENS SKABELSE OG UNDERGANG

Af *Finn Gravesen, forfatter og redaktør.*

På Odins befaling skaber guderne jorden af havet. (Mol. Hemmelighedsfuldt piano, dystert stemning. Basserne stiger op fra dybet). Kaos bliver til orden. Solen stiger, og de første mennesker kommer til. (Tema i alle fire sangstemmer. Lys toneart). Kampe mellem guder og jætter. Odin slynger sit spyd, og folkestriden bryder ud. (Marchtema og store akkorder, fuld skrue). De mægtige mødes (kraftige trompeter). Løggen forpester luften og harmen stiger (musikken vokser, march i dybe strygere). Ragnarok, det store slag, rensar verden (hamrende, skrappe akkorder), og de gode samles i paradiset Gimle (akkorder i harpen, en smuk melodi i piano). De stærke kommer ned fra oven for at dømme, og sige hvad der skal være helligt på jorden. (Stilfærdig slutning. Fred og pianissimo).

Vølvens spådom

Sådan er visionen om verdens skabelse, undergang og redning ifølge det oldnordiske digt Vølvens spådom eller Voluspá fra ca. 900 - sat i musik af J.P.E. Hartmann i 1872.

En "vølv" er en sandsiger eller profet fra oldnordisk tid. En mystisk skikkelse, som lige var noget for romantiske sjæle som Hartmann. Jo mere dunkelt og fjernt emnet var des bedre. Og musikken fulgte med. Publikum elskede disse eksotiske historier, og fulgte bevæget med i musikens dramatiske udtryk.

FAKTA

Værk:

Vølvens Spaadom, opus 71, 1872

Kunstner:

J.P.E. Hartmann (1805-1900)

Tekst: Fr. Winkel Horn

Industri og korsang

I 1872 var der nordisk industriudstilling i København, og i den dertil byggede industribygning var der en stor glashal, der egnede sig godt til koncertsal for et stort symfoniorkester, de danske studentersangere og deres kolleger fra Lund, som var indbudt til at deltage i denne store premiere. Deres deltagelse understregede det nordiske i projektet. Med industrien i ryggen blev projektet tillige forlenet med en vis fremtidstro.

VIDSTE DU

Store talenter genkender måske hinanden i flokken: Allerede som 15-årig spillede Hartmann violinduetter i "Selskabet til Musikkens Udbredelse" sammen med den jævnaldrende August Bournonville, der senere blev faderen til dansk ballet.

Kilde: August Bournonville: Mit Theaterliv, CA Reitzel, 1848-78.

DROT OG MARSK

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Som Hartmann og Gade ydede også Heise det mesterlige, når han greb tilbage til Danmarks middelalder.

I et fremragende samarbejde skabte han sammen med sin tekstdigter, Christian Richardt, et storværk over den nationalhistoriske mordgåde om drabet på Kong Erik Klipping i 1286, baseret på folkeviserne om Marsk Stig og Carsten Hauchs drama af samme navn. Ikke uden grund kaldte Heise det et tragisk sangdrama, for begge dele havde han sans for.

Allerede da teksten blev indleveret til Det Kgl. Teater i 1875, blev det bemærket, at det var en særdeles vellykket operatekst med poetisk stemning og lyrisk-romantiske enkeltheder af virkelig skønhed, og at Richardt med held havde anslået en hjemlig sprogtoner med klang af folkevisen, og denne vurdering er også gældende i 2006.

I sin musik forener Heise på glimrende måde den danske romancetradition, som han selv var en af de bedste repræsentanter for, en folkevisepastiche og store gennemkomponerede scener af stærkt dramatisk udtryk til et ubrydeligt hele. Hans eminente orkesterbehandling og følelsesladede scener som marskens hjemkomst, hvor fru Ingeborg tilstår, at Kong Erik har forført hende, konfrontationen på Viborg Ting mellem kongen og Marsk Stig, hvor denne undsiger Erik, samt den gribende slutscene, hvor folket udtrykker sin sorg og bekymring over kongens død, mens munkene synger et rekviem, placerer Drot og Marsk som den betydeligste danske opera fra 1800-tallet. Den har da også stået på repertoiret jævnlige siden og fængslet publikum gennem generationer.

DON JUAN I DANSK MIDDELALDER

Af Finn Gravesen, forfatter og redaktør

Kong Erik Glipping er ikke så lidt af en skørtejæger. Han har sin smukke dronning derhjemme, men kan ikke holde sig fra den unge kulsvierpige Aase, og han er også ude efter Marsk Stigs trofaste hustru Ingeborg.

Alt dette mens landet er midt i et politisk uføre. Sådant emne er guf for en romantisk forfatter og komponist: Begæret dunker lige under overfladen, og hævnens flammer i de krænkede mænd. Hollywood havde slået til med det samme.

Middelalder og folkeviser

Komponisten Peter Heise og forfatteren Christian Richardt var begge sidst i fyrrerne, da de i 1878 afsluttede deres højspændte opera om mordgåden på Erik Glipping i Finderup Lade 22. november 1286. Emnet havde alt hvad der skulle til af kærlighed, drama og hævn. Komponisten skrev til tekstofforfatteren, at han ønskede sig en meget sanselig fremstilling af historien, bl.a. ville han gerne have kong Erik som en "rigtig elskovsglødende, uimodståelig, sanselig" person. Og det fik han.

Elskov og drama

Da Marsk Stig drager i krig for at forsvare Danmarks og kongens ære, beder han kongen passe på fru Ingeborg. Vi aner uråd, og komponisten holder os hen med en menuet, som skal signalere middelalder. Ellers er musikken helt tidssvarende, men med henvisninger til den danske folkeviser. Koret spiller en stor rolle - ikke mindst i den pompøse afslutning, "Vaadesangen", om landet, der stander i vaade

FAKTA

Værk:

Drot og marsk, Tragisk sangdrama i 4 akter, 1878

Kunstner:

Peter Heise (1830-1879). Tekst: C. Richardt

(= er uden ledelse). Heise var ellers sangkomponist, men også som operakomponist kunne han sine ting. Lige fra Aases små sange med folkevisetone og enkelt akkompagnement til kongens dramatiske sangscene i Finderup lade med ariekarakterer og stort dramatisk orkester.

En klassiker

Drot og marsk har med mellemrum været på det danske operarepertoire lige siden og anses for at være en af de få danske operaklassikere.

De sammen-svorne rider fra Finderup Lade efter mordet på Erik Klipping St.

Cæcilia nat 1286

Maleri af Otto Bache, 1882. Foto: Kit Weiss.

VIDSTE DU

Er du en af dem, der holder sig for ørene, når nogen fortæller slutningen? Sådan havde publikum til operaen Drot og marsk det ikke. Allerede et halvt år inden førsteopførelsen i september 1878 udkom librettoen - dvs. teksten - til operaen. På den måde kunne folk på forhånd sætte sig ind i handlingen. Librettoen nåede at blive trykt i to oplag inden premieren.

Kilde: Nils Schiørring: Musikkens historie i Danmark Politikens Forlag, 1977.

MASKARADE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Maskarade behøver egentlig ingen introducerende ord.

De fleste bliver simpelthen revet med af musikken fra første takt i ouverturen. Og den melodiske intensitet og tilsyneladende uendelige opfindsomhed holder sig hele værket igennem. Vilhelm Andersens gendigtning af Holbergs tekst åbner i sammenhæng med musikken til flere lag end hos Holberg. Der er for det første komedien, intrigen, den gamle orden, der afløses af den nye. Men for det andet er maskeraden også symbol på musikken selv, musikken og dens indtog i den danske sjæl, når alt er ved at gå til i kedsomhed, fantasiløshed og nydelighed. For det tredje er maskeraden også symbolsk udtryk for frihed og lighed, for demokrati – et ord, der ellers sjældent bliver opfattet som et musisk ord. Og endelig som det fjerde, er maskeraden “det”, der hører op, når demaskeringen kommer til sidst – Maskarade er også det at leve, mens man gør det og tør det. Al den dybsindighed hvirvler af sted med de mest vidunderlige melodier i fest og komik – i et under af en opera.

Her 100 år efter operaens premiere ser det ud til, at man i udlandet også er ved at få øjnene op for dens kvaliteter med opførelsen sidste år ved festspillene i Bregenz og på Covent Garden i London.

VERDEN PÅ HOVEDET

Af Finn Gravesen, forfatter og redaktør

Det er karnevallets - og maskeradens - sande væsen. Alt vendes på hovedet, og man gør alt, hvad der er forbudt. Løssluppenhed og respektløshed er normen. Det er sjovt at klæde sig ud, sjovt med intriger og forviklinger, men allersjovest, når maskerne falder, og det hele afsløres. I denne opera, hvor dansen har en hovedrolle, sker det med en flot og festlig ”Kehraus”, en meget hurtig dans, hvor alle er med i den festlige og uforpligtende munterhed, og det hele går op.

Tempo og rytme

Carl Nielsens opera Maskarade er en gendigtning af Holbergs komedie fra 1724. Med sangere, orkester, kor og ballet. Et opbud af alt, hvad Det Kongelige Teater formåede. Fra første færd - i ouverturen - er der fart over feltet. Myldrende hurtige noder signalerer liv og aktivitet. Så sætter Henrik løjterne i gang. Han er tjener hos den unge borgermand Leander, søn af den gamle stive Jeronimus, Henriks diametrale modsætning. Der er ingen tvivl om, at Carl Nielsen identificerer sig med Henrik og gør ham til hovedperson. I hver sin sang i første akt synger Henrik og Jeronimus om maskeraden - Henrik om, at her finder alle lykken, Jeronimus lige modsat i sangen ”Fordum var der fred på gaden”. Han synger al sin galde ud over et aggressivt strygerakkompagnement, langt fra sangens ro og fordragelighed. Igen dobbeltheden.

Der gøres kur, og der danses, i ét væk - og alle får hinanden til slut, akkompagneret af en meget veloplagt musik.

FAKTA

Værk:

Maskarade, Komisk opera i tre akter, 1906

Kunstner:

Carl Nielsen (1865-1931). Tekst: V. Andersen efter Ludvig Holberg

Helligbrøde

Holberg var i den grad en del af det københavnske borgerskabs kultur, at mange betragtede det som grænsende til helligbrøde at skrive musik til et Holbergskuespil. Dog: Ved premieren 11. november 1906 var det klart, at Holberg ikke havde lidt skade, men at hans komedie tværtimod havde fået en livsbekræftende og topmoderne pendant. Kritikerne måtte give sig. Succesen var hjemme. Og forestillingen er blevet spillet flere hundrede gange i de hundrede år, der er gået siden.

VIDSTE DU

En efterårsdag i 1931 var Carl Nielsen selv til stede under en prøve på Maskarade, da det pludselig viste sig, at der var uorden i noget snoreværk. Maskinmanden havde ikke kræfterne, så den 66-årige komponist klatrede resolut op i tovværket og ordnede det selv.

Opklatringen tog hårdt på hans i forvejen dårlige hjerte - så hårdt, at han døde omtrent en uge senere. Begravelsen var en national begivenhed.

Kilde: Jørgen I. Jensen: Carl Nielsen: Danskeren, Nordisk Forlag, 1991.

SYMFONI NR. 4

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Symfoni nr. 4

For så vidt kunne hver eneste af Carl Niensens seks symfonier plus de tre instrumentalkoncerter og et par af korværkerne figurere på listen.

Disse værker, og især symfonierne, har for længst overskredet landets grænser og foreligger i mange indspilninger med udenlandske orkestre og dirigenter, navnlig i den engelsksprogede verden. Dog har det været almindeligt at anse navnlig den fjerde og den femte symfoni for de mest udfordrende og originale; og man har ofte betegnet den femte symfoni med sin utraditionelle opbygning i to store satser som Carl Niensens egentlige bidrag til det 20. århundredes internationale koncertsalskultur.

Når den fjerde symfoni alligevel er foretrukket her, skyldes det, at alle ansatser, alle begyndelser i den femte, giver en fornemmelse af kontinuitet, at noget er 'forudsigeligt'. Det bliver så brudt op, men selve kontinuiteten, rytmisk, mekanisk og efter de musikalske former, er intakt. I den fjerde symfoni derimod kan vi nu høre, at der arbejdes så at sige på diskontinuitetens vilkår – med en pludselig, overrumplende begyndelse og andre indbrud af afgrunde og signaler. Midt i en kaotisk tid under 1. verdenskrig og midt i et kaotisk privatliv, lige på overgangen mellem to århundreders musikalske mentalitet, forener Carl Nielsen den nye kraftfuldhed og den store forfinelse i et og samme værk, ja lader dem endda konkurrere med hinanden, og får skabt en helhed, hvor brud og indgreb i musikken kan ende i en meningsfuld form.

LIVSBEKRÆFTENDE SYMFONI

Af Finn Gravesen, forfatter og redaktør

Ikke så snart var Carl Nielsen sluppet ud af sit intrigefyldte job som kapelmester for Det Kongelige Kapel, før han tog fat på arbejdet med symfonien Det uudslukkelige.

Han var stærkt splittet af skilsmissetanker, kollegiale problemer og tvivl. Alligevel kastede han sig ud i denne livsbekræftende symfoni - ud fra sit motto: "Musik er liv, som dette uudslukkeligt."

Fra kaos og kamp til liv

Man bliver kastet lige ud i det. Der er kamptummel fra starten, med kantede rytmer, smæld fra basuner og flere hidsige messingblæsere. Der er hele tiden dialog mellem kontraster, og den voldsomme start afløses af et lyrisk tema, som udvikler sig til en hymne. Paukerne spiller en fremtrædende rolle, og i sidste sats er de helt i front. De er truende, og der bliver decideret krig med det lyriske tema. Der er spænding til det sidste, men den lille, nærmest defensive melodi vokser sig stor - og sejrer.

Ikke programmusik

"Intet program, men en vejviser ind på musikkens eget område" skriver komponisten i programnoterne ved premieren. Han vil ikke have, at tilhørerne skal "oversætte" fra musik til en slags handling. Musikken skal tale direkte - uden mellemregninger.

Derfor er symfonien heller ikke - direkte - historien om en ægteskabelig krise, og heller ikke en kommentar til verdenskrigen, som rasede netop på den tid. I et

FAKTA

Værk:

Symfoni nr. 4, "Det uudslukkelige", 1916

Kunstner:

Carl Nielsen (1865-1931)

brev fra maj 1915 beskriver komponisten meget præcist sit forehavende: ”Det er altså hvad der har viljen og den trang til liv, som ikke kan holdes nede, jeg har villet skildre. Ikke således at jeg ville nedværdige min kunst til naturefterligning, men lade den forsøge at udtrykke hvad der ligger bagved.”

(Carl Nielsen-citatet er citeret fra Schepelern og Brodin: Koncerthåndbogen, Kbh. 1957, bd. 2, s.305. Sidste citat citeret fra Steen Christian Steensen: Musik er liv, En biografi om Carl Nielsen, Fisker & Schou, 1999.

VIDSTE DU

Fløjtenisten Herbert Gilbert Jespersen (1890-1975), der bl.a. førsteopførte Carl Niensens fløjtekoncert i 1926 i Paris, omtalte af uvisse årsager det velkendte stykke Tågen letter - som han ligeledes førsteopførte - som ”Lågen tætter”.

Kilde: Carl Nielsen: Min fynske barndom, Fischer & Schou, 1994 (1927).

ANTIKRIST

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Rued Langgaards hovedværk blev afvist de gange, han indsendte værket til Det Kgl. Teater. Han fik kun hørt to af billederne i en radioproduktion en gang i 1940'erne. Værket blev opført første gang i en koncert-salsversion i 1980. Men først i 2002 kom den første danske sceniske opsætning i Ridehuset på Christiansborg. Det blev en københavnerbegivenhed med en interesse, som minder om, hvad man inden for rockmusikken kalder en kultbegivenhed.

Det må have været selve værkets titel og dens associationer, der har stået i vejen for det i Danmark. Men Antikrist er ikke kirkemusik og knap nok 'religiøs' musik. Det ser vi i dag, hvor tiden er kommet for værket. Både på den måde, at vi kan høre det helt minutiøst udarbejdede partitur på grænsen mellem senromantik og modernisme, og navnlig på den måde, at Antikrist-symbolet kan opfattes som udtryk for menneskelige holdninger. Det menneskesyn, der planlægger sig ud af livet, og hvor individet isoleres mere og mere, er i Rued Langgaards værk formet af en musik, der danner store, uberegnelige formationer af toner. I detaljen kan musikken minde om, hvad man finder i udlandet på samme tid, men i selve sin form, fremdrift og tidsfornemmelse har værket ikke noget sidestykke. Det skyldes formlen for Langgaards musik, selvom han aldrig selv har formuleret den: Hvad der engang var form i musik, skal nu være billede.

Dvd'en fra 2005 med Langgaards opera har fået overstrømmende anmeldelser i udlandet.

DOMMEDAGSSCENER

Af Finn Gravesen, forfatter og redaktør

Det er ikke just noget lystspil, Rued Langgaard har skrevet her.

I seks scener viser komponisten os sin tid: først et generelt billede, Vildsomhedens Lys, i tussmørke, præget af livstræthed og rådvildhed, så Hoffærdigheden eller "praleriet". I sangen "Munden der taler store ord" hører vi det gudløse samfunds slagord og overfladiske fremskridts- og udviklingstro. Tredje billede, Håbløsheden, er præget af mismod og pessimisme. Herefter Begærligheden, hvor "Den store skøge" udstiller menneskers liderlighed og egoisme. I næste billede, Alles strid med alle, kommer "Løgneren" og "Hadet" til samt et kor af "dæmoner". Mens verden går under, skændes skøgen og løgneren stadig om, hvad der egentlig sker. Sidste billede viser Fortabelsen, hvor Gud tilintetgør alle disse gudløse udtryk for Antikrist. Den moderne civilisation står for fald. Troen er eneste redning.

Forfald og frelse

I sin beskrivelse af tidens skrækkelige tendenser bruger Langgaard hele det kæmpestore romantiske symfoniorkester - for fuldt udtræk. Han forholder sig hele tiden dobbelt til det: På den ene side rummer denne udtryksfulde og storladne musik en skønhed, men samtidig signalerer den forfald og opløsning. Derfor egner den sig så godt til at beskrive tiden med dens blanding af sandhed og falskhed, af skønhed og undergang.

"De Kedeliges Musikforening"

Langgaard så forfald og opløsning overalt - ikke mindst i musik og dans. I B.T. foreslog han i 1927 at starte De Kedeliges Musikforening, som skal "modarbejde Jazz og Charleston og alt det Danse-Vrøvl og Danse-Raseri, som er ved at kvæle

FAKTA

Værk:

Antikrist, allegorisk opera i prolog og 6 billeder, 1923

Kunstner:

Rued Langgaard (1893-1952)

Aanden herhjemme. (...) naar jeg ser paa Tiden og paa Musiken, saa forekommer det mig, at det er Antikrist - ja, det hele." (B.T., 1927)

Tiden ville heller ikke vide af Langaard. Antikrist blev først opført herhjemme i 2002 - og med stor succes.

VIDSTE DU

Rued Langaards antikristtema er ikke tilfældigt: Han var en religiøs mand, men på trods af at han søgte organiststillinger livet igennem, fik han først en i 1940, som domorganist i Ribe. Givetvis fordi hans musik var for vanskelig til den lidt snæversindede folkekirke; denne grund antyder han i hvert fald selv i et interview med B.T. fra 1936.

Kilde: Langaard.dk.

SYMFONI NR. 3

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Værket er allerede på vej til – temmelig usædvanligt – at blive en “nyklassiker”. Det skyldes blandt andet, at symfonien forener en stor imødekommenhed over for den almindelige klassisk-romantiske tilhørers forudsætninger med Per Nørgårds personlige udtydning af nogle af den nye musiks allervæsentligste landvindinger: den serielle teknik og de mangetydige rytmer.

Da værket blev uropført, mente nogle, at det på en måde ikke kunne passe; det var for godt til at være sandt, for smukt i forhold til den moderne verden. Indvendingen er senere forstummet, den senere musik har bevæget sig i en beslægtet retning, så Per Nørgård har været forud for sin tid.

Mens den moderne musik ofte har vendt sig bort fra tonearterne, fastholder Per Nørgård dem på en ny måde i sit værk, i polariteter mellem dur og mol, bevægelser af yin og yang i bestandig både iøjrefaldende og eksotisk vekselvirkning. Symfonien er på en gang en sammenfatning af Per Nørgårds arbejde med al den nye musikalske teknik i 1960'erne og et stykke arkitektur af mahlerske proportioner. Første sats begynder med, at de dybe toner kaldes frem og former satsen. I den anden sats kommer tonerne fra den modsatte retning, oppefra, danner melodier og kalder efterhånden det store kor frem. Som om symfonien er en skabelsesbetretning, af verden i første sats, og af mennesker i anden. Eller måske er hele symfonien et udtryk for tilblivelsen af ét eneste individ.

VIRKELIGHEDEN FORTÆLLER MIG ALTID FLERE HISTORIER

Af Finn Gravesen, forfatter og redaktør

Per Nørgård udtrykker sig gerne åbent og ligefremt - i ord og musik. Måske hænger det sammen med, at han er nysgerrig og bliver ved med at opdage nye sammenhænge, få nye ahaoplevelser. Reinar Maria Rilkes digt *Singe die Gärten, mein Herz, die du nicht kennst...* ("Besyng, min sjæl, de haver, som du ikke kender...") afslutter symfonien med denne pointe - som et motto.

Bevidsthedsudvidelse ved fuld bevidsthed

- kalder Nørgård selv denne proces, som han tager sine lyttere med igennem. Det begynder her med, at de dybe toner kaldes frem og former første sats, "Ydre bevægelse". Tonematerialet bliver langsomt til, og symfoniens klanglige rum viser sig at være naturens egne samklange - overtonerækken. I kaskader falder tonerne herefter ned, og de dybe blæsere udbasunerer hele overtonespektret. Her introduceres også den grammatik, som giver værkets rytmiske dimension.

Anden sats, "Indre samspil", begynder fra den modsatte retning - oppefra. Som nordlys kastes tonerne ned fra det højeste og danner melodier, som det store kor overtager. Igennem to gamle middelalderlige viser når satsen til korværket *Singe die Gärten*.

Soli Deo Gloria

"Gud alene æren!" - skriver Nørgård lige efter symfonien. Denne hans 3. symfoni er en slags pusterum, hvor han gør status. Hans søgen efter en kosmisk harmoni har ført ham til en måde at skrive på, hvor alt i værket har sit udspring i "uendelighedsrækken" - en musikalsk teknik, som modsvarer komponistens oplevelse af en altomfattende kosmisk sammenhæng.

FAKTA

Værk:

Symfoni nr. 3 i to satser, for kor og orkester, 1976

Kunstner:

Per Nørgård (f. 1932).

Tekst: Middelalderlig Maria-hymne og Rilke

VIDSTE DU

Per Nørgård er opfinder af begrebet uendelighedsrækken, der i matematikerkredse går under det lidt Bjørne Banden-agtige navn A004718.

Og apropos tegneserier: Sammen med storebroderen Bent, der skrev teksterne, lavede den kun 11-årige Per små, tegnede minimusicals, som blev opført for familien. Musikken, som var i bedste Disneystil, komponerede han selvfølgelig selv.

Kilde: Pernoergaard.dk

SYMFONI-ANTIFONI

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Pelle Gudmundsen-Holmgreens orkesterværk fik i 1980 Nordisk Råds musikpris. Ved de hyppige opførelser siden har værket begejstret og forbløffet publikum. Det gælder også i udlandet og ved verdensmusik-dagene i Århus i 1983. At karakterisere værket som "ny enkelhed" leverer kun en første strømpil i retning af, hvad der sker i musikken. Værket sprænger alle bestemmelser, og i øvrigt har vi også udenlandske musikfolks ord for, at den danske nyenkelhed er noget særligt. Det helt særprægede ved værket er, at denne musik trods sin objektive karakter, trods sine næsten geometriske mønstre og citatagtige gentagelser af enkle motiver, er i stand til at beslaglægge alle tilhørers musikalske forudsætninger og lyttemuligheder. Værket kan tippe over fra det abstrakte til det appellerende, og det er, som om det får tilhøreren til at skifte mellem to eller flere indstillinger undervejs, uden at man altid helt kan lokalisere, hvad der er hvad.

Af den grund har værket ikke blot vakt interesse hos klassisk orienterede tilhørere, men også hos lyttere, der kom fra jazz- eller rockmusik.

"RASMUS GUDMUNDSEN-MODSAT"

Af Finn Gravesen, forfatter og redaktør

Sådan bliver komponisten kaldt i bogen om ham, Hver med sit næb, af Ursula Andkjær-Olsen. Og det siger noget vigtigt om en komponist, som drives af en stadig trang til at prøve efter én gang til og gøre det modsatte. En rigtig "Rasmus Modsat"!

Samklang - modklang

- er faktisk den direkte oversættelse af Symfoni - antifoni. To modsætninger sat over for hinanden. Orden, stramhed, struktur over for det uregerlige, vilde, levende.

Første sats - Symfoni - varer knap 2½ minut. Her er der styr på tingene. Samarbejde, konstruktion og tjek på det. Det store symfoniorkester - over 70 mand - i stramme tøjler.

Anden sats - Antifoni - varer ti gange så lang tid. For sådan er det: Det tager lang tid at være på tværs - ordentligt. Man skal dog ikke vente, at problemerne slutter i orden og harmoni. Faktisk løber det hele ud i sandet. Det hele falder fra hinanden, og til sidst er der ikke andet tilbage end lidt hoppende strygere, raslende slagtoj og en ensom mandolin.

Den lille, forvirrede violin

Nogle kalder denne musik for "ny enkelhed". Og det er der noget om. Hvis det hele bliver lidt for svulstigt, pompøst eller romantisk, kan man høre Pelle Gudmundsen-Holmgreen rømme sig og viske tavlen ren. Denne blufærdighed eller modvilje mod at blive revet med stikker hovedet frem i begyndelsen af Antifoni. En lille, meget enkel violinmelodi stikker hovedet frem i kontrast til den flotte Symfoni. Og minsandten om ikke klaveret er ude i samme ærinde med en lille fnisende ragtimefigur. Som en komponistkollega, Karl Aage Rasmussen, siger om Pelle Gudmundsen-Holmgreen: Problemet er at tale sandt uden uafsladeligt at ville sige sandheden!

FAKTA

Værk:

Symfoni-Antifoni, 1978

Kunstner:

Pelle Gudmundsen-Holmgreen
(f. 1932)

VIDSTE DU

Det er sagt om Pelle Gudmundsen-Holmgreen, at han er en slags antikomponist. Han defineres bedst ud fra alle de ting, han tager afstand fra.

Om et af sine stykker har han eksempelvis sagt: "Fattigt på stof, udramatisk, uden patos, uden opspændinger og store steder; ikke elegisk naturbeskrivende eller stemningspræget. Heller ikke serielt. Men temmelig langt".

Kilde: Karl Aage Rasmussen: Toneangivende danskere. Edition Wilhlem Hansen, 1991

12 HØJSKOLESANGE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

12 Højskolesange

Den danske folkelige sang er efterhånden et vidt begreb, der strækker sig fra moderne evergreens til de tusinder af korsangere over hele landet, som kan synge de mest komplicerede flerstemmige satser.

Begyndelsen til det hele er dog Højskolesangbogen, som stadig er den danske sangs urkilde. Det begyndte i det 19. århundrede med de romanceagtige melodier og en stor interesse for de gamle danske folkeviser. Begge dele blev efterhånden brugt som fællessange – efter overleveringen begyndte det, da Grundtvig holdt sine 'Mands Minde-foredrag' i 1838. Her begyndte tilhørerne spontant at synge 'Kommer hid, I piger små', da Grundtvig fortalte om Peter Willemoes.

Senere, efter Højskolesangbogens samling som tekst i 1894, kom så den anden store bølge af folkelig sang, Carl Niensens, Thomas Laubs, Thorvald Aagaards og Oluf Rings indsats, som kulminerede med Højskolesangbogens melodibog i 1922. Her møder man det karakteristiske enkle melodiske ideal, som har spillet så afgørende en rolle siden hen: den klare, plastiske melodi uden sentimentale harmoniseringer – en melodi, der i sig selv er så velformet og robust, at den kan holde til næsten enhver udførelse. I realiteten skabte melodibogens fædre en helt ny stil – selv om de ikke talte om tingene på den måde. Den blev fortsat af bl.a. Poul Schierbeck, Povl Hamburger og ikke mindst i en perlerække af melodier fra Otto Mortensens hånd.

HØJSKOLESANG ER FÆLLESSANG

Af Finn Gravesen, forfatter og redaktør

Fællessang er ingen selvfølge. Mange steder i verden kender man slet ikke til det. Men de kristelige vækkelser og højskolebevægelsen i 1800- og 1900-tallet gjorde Danmark til et fællessangsland, og under den tyske besættelse fra 1940-45 var fællessangen med til at styrke det nationale sammenhold. Og så er der jo de hjemmelavede festsange. De er også en dansk fællessangs-specialitet.

Ikke bare et nummer i Højskolesangbogen

De sange, der står i Højskolesangbogen er vel "højskolesange". Nej - ikke alle sammen. Gid det var så enkelt. Clausen og Petersens "Mormors kolonihavehus" bliver det sikkert aldrig, og Cornelis Vreeswijks "Veronica" heller ikke. Men når man kan tage 12 sange ud og udnævne dem til "højskolesange", må der være en forklaring. Men den er slet ikke ligetil, for højskolesangene er meget forskellige. Se bare:

"En yndig og frydefuld sommertid" er en anonym folkelig sang fra Mariagerengen. En direkte og lyrisk kærlighedssang med den dejlige slutning "... Og når jeg sover sødelig, om dig jeg drømmer lykkelig, ret som du hos mig lå." Den enkle strofe synger næsten sig selv. - "Danmark, nu blunder den lyse nat" med tekst af naturlyrikeren Thøger Larsen og melodi af Oluf Ring er en anden slags: den enkle, nykomponerede strofiske sang. Fire rimede linier om det Danmark, vi elsker, den danske natur og det danske folk. - Og så er der fx "Vi sletternes sønner har drømme i sind" med tekst af Ludvig Holstein og musik af Carl Nielsen. Det er en helt tredje type: en raffineret, gennemkomponeret sang, som kan være svær at synge for uindviede. Men en højskolesang - det er den!

FAKTA

Liste over 12 højskolesange:

- 01 'Den signede dag med fryd vi ser'
C.E.F. Weyse (1826).
Tekst: N.F.S. Grundtvig (1826).
- 02 'Det var en lørdag aften'
Folkemelodi.
Tekst: Folkevise, gendigtet af
Svend Grundtvig 1849.
- 03 'En yndig og frydefuld sommertid'
Folkemelodi og tekst fra Mariager-
regnen.
Trykt i A.P. Berggreens Danske
folkesange (1869).
- 04 'Vi sletternes sønner'
Carl Nielsen (1906).
Tekst: Ludvig Holstein (1903).
- 05 'Jens Vejmand'
Carl Nielsen (1907).
Tekst: Jeppe Aakjær (1905).
- 06 'Det er hvidt herude'
Thomas Laub (1914).
Tekst: St. St. Blicher (1838).
- 07 'Danmark, nu blunder den lyse nat'
Oluf Ring (1922).
Tekst: Thøger Larsen (1914).
- 08 'I Danmark er jeg født'
Poul Schierbeck (1926).
Tekst: H.C. Andersen (1850).
- 09 'Jeg ser de bøgelyse øer'
Thorvald Aagaard (1931).
Tekst: L.C. Nielsen (1901).
- 10 'Du gav os de blomster, som lyste
imod os'
Otto Mortensen (1939).
Tekst: Helge Rode (1921).
- 11 'Septembers himmel er så blå'
Otto Mortensen: (1949).
Tekst Alex Garff (1949).
- 12 'Vi elsker vort land'
P.E. Lange-Müller (1887)/
Shu-bi-dua (1980).
Tekst: Holger Drachmann (1885).

Romance kontra popsang

En særlig rolle indtager højskolesangtekster med ny melodi. Typisk midsommersangen "Vi elsker vort land", som med Lange-Müllers romancemelodi har brækket halsen på generationer af danskere ved sankthansbålet. Shu-bi-duas nye popversion har skaffet os andre problemer, fordi vi alle så gerne vil synge denne udprægede solosang - i kor. Da det nu engang er en højskolesang.

VIDSTE DU

Højskolesangbogen er ikke støbt i beton, men er derimod en foranderlig størrelse, der engang imellem skal igennem en større oprydning.

I forbindelse med udarbejdelsen af den nyeste udgave af Højskolesangbogen (efteråret 2006), skal der findes mindst 100 nye sange som erstatning for de 1-200 sange, der skrives ud af sangbogen.

Kilde: Folkehøjskolernes Forening i Danmark.

12 UDVALGTE SANGE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Musens sang, Den allersidste dans, Pige træd varsomt, Å hvor jeg, ih, hvor jeg, uh hvor jeg vil, I dit korte liv, Man binder os på mund og hånd, Alle går rundt og forelsker sig, Gå ud og gå en tur, Glemmer du, Titte til hinanden, Drømmeland, Gå med i lunden.

Schlagerne, revyviserne og filmsangene havde især i 1930'erne og 1940'erne komponisten Kai Normann Andersen som hovedfigur. Han vakte lykke i samtiden med sine kække, veloplagede og altid elegante frembringelser og har gjort det lige siden. De fleste af hans sange besidder en underfundig charme, undertiden med en overraskende melodisk twist, som gør, at man aldrig helt ved, hvad den drevne tonemester har i ærmet. Den schlagertradition, Kai Normann Andersen overvejende arbejdede inden for, kom oprindeligt fra Tyskland, men han formåede at gøre den helt til sin egen ved hjælp af sin enkle og undertiden næsten naive stil, der på forunderlig måde kunne lyde så dansk, ikke mindst når han som f.eks. i 'Drømmeland' skrev sig tæt ind på børnesangstraditionen.

I besættelsestiden fik hans musik en mere reflekterende tone, hvad der klædte den, sådan som man især kan høre det i to af hans måske mest kendte sange, nemlig den stilfærdige protestsang mod besættelsesmagten, 'Man binder os på mund og hånd' (1940) og den carpe diem-agtige 'I dit korte liv' (1942). Begge med tekst af Poul Henningsen, begge fremført og indspillet af Liva Weel, og begge stadig i levende erindring. Førstnævnte var at finde blandt de tre øverst placerede melodier, da Berlingske Tidendes læsere i december 1999 kårede århundredets sang, ligesom den – ganske vist uden Kai Normann Andersens melodi – blev relanceret af hip hop-gruppen Outlandish i 2004. 'I dit korte liv' er tilsvarende at finde på Kim Larsens album Sange fra glemmebogen fra 2001.

(Alle sange kan høres i originalindspilningerne på antologien Kai Normann Andersen: De bedste, vol. 1-3 (Danica, 1996)).

NOK DEN MEST FLØJTEDE KOMPONIST I NYERE TID

Af Finn Gravesen, forfatter og redaktør

Overskriftens vurdering er af nutidshistorikeren Paul Hammerich, om komponisten Kai Normann Andersen. Noget af en anerkendelse for en komponist, der skrev til film og revy.

Begge steder havde fuld fart på i 1930- og 40'erne. Talenter dukkede op overalt, og publikum var på det nærmeste umætteligt. Og der var musik til det hele. Den joviale, folkelige film, lystspillet, fik det kække og muntre eller let sentimentale op i Kai Normann Andersen - i fx "Gå med i lunden" (Børge & Arvid Müller) og "Glemmer du" (do). Og til den mere nuancerede, eftertænksomme film skabte han følsomme perler som "Musens sang" (Børge Müller) og "Den allersidste dans" (do).

Underholdning og holdning.

Og så var der revyen. Der var den lette, overfladiske sommerrevy på den ene side. Og så de revyer, der gerne ville af med et budskab. Begge var Kai Normanns speciale. "Alle går rundt og forelsker sig" (Børge Müller) og "Gå med i lunden" (do) er fra den første slags. Den lette forårsforelskelse sat i musik. Men stærkest står nok den musik, han skrev, når der var noget særligt på færde.

FAKTA

12 udvalgte sange:

01 Musens sang

02 Den allersidste dans

03 Pige træd varsomt

04 Å hvor jeg, ih, hvor jeg, uh hvor jeg vil

05 I dit korte liv

06 Man binder os på mund og hånd

07 Alle går rundt og forelsker sig

08 Gå ud og gå en tur

09 Glemmer du

10 Titte til hinanden

11 Drømmeland

12 Gå med i lunden

Kunstner:

Kai Normann Andersen (1900-1967)

Mest berømt af sangene fra besættelsestidens revyer er ”Man binder os på mund og hånd” (fra Dyveke, 1940) med tekst af Poul Henningsen. Dens dobbelthed kan kun rigtigt forstås af danskere, så den tyske censur lod den passere. Kai Normanns melodi var præcis lige så dobbelttydig som teksten - refrænets tangogavsangens alvor både elegance og tankevækkende dybde. Den stive borgerlige dans fik sin oprindelige farlighed tilbage. Også den borgerlige vals gav Kai Normann ny betydning. Finest i PH's (Poul Henningsens) mesterstykke I dit korte liv fra 1941, hvor melodien tilfører sangen en insisterende inderlighed og styrke.

VIDSTE DU

”Musens sang”, ”Den allersidste dans” og ”Gå ud og gå en tur” er alle at finde på lydsporet fra filmen Mød mig på Cassiopeia fra 1951. Her blev de tre sange sunget af de folkekære skuespillere Poul Reichhardt, Bodil Kjer og Ellen Gottschalch - hvoraf sidstnævnte dannede par med Kai Normann Andersen privat. Lydsporet til musicalfilmen byder på i alt 16 af Kai Normann Andersens sange.

Filmens knap så romantiske kælenavn er Mød mig på en kasse bajere.

Kilde: Film i Danmark.

DANSK GULDALDERJAZZ

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Før jazzen blev accepteret som kunstmusik, var den sin tids væsentligste populærmusik. Trods stærk modstand fra establishmentets side fungerede jazzen på sine egne præmisser som et naturligt akkompagnement til ungdommelig optimisme under generationsoprøret i 1930'erne og som et lysvæld i en mørk tid under besættelsen. Medvirkende var de danske musikers høje standard og evne til at give den forkætrede amerikanske musik et personligt præg.

På antologien Dansk guldalder jazz Vol. 1-4 er der indslag fra alle de væsentligste solister og orkestre i perioden: Leo Mathisen, Svend Asmussen, Kai Ewans, Bernhard Christensen, Harlem Kiddies, Børge Roger Henriksen og Henry Hagemann. De fire cd'er demonstrerer, hvordan Mathisen kunne fordanske Fats Wallers udtryk uden at forråde hverken Waller eller sin danske baggrund, og hvordan Asmussen lagde grunden til en livslang karriere som eftertænksom og subtil elegantier. Desuden understreger udgivelsen, hvordan Bernhard Christensen som en af de første europæere anvendte jazzen musikpædagogisk, og hvordan instrumentalister som Erik Parker, Niels Foss, Peter Rasmussen, Helge Jacobsen, Kjeld Bonfils, Jonny Campbell og Max Leth var i stand til at formulere improviserede soli med så stor melodisk opfindsomhed og rytmisk nerve, at de var tæt på at overgå deres forbilleder.

Der vil uden tvivl om nogle årtier kunne peges på flere guldaldre for dansk jazz, men dette var den første og den, der til dato har stået på det tungeste folkelige fundament.

TAKE IT EASY!

Af Peter Elsnab og Jesper Nykjær Knudsen, hhv. musiksribent og kulturjournalist

Forestil dig et lille, swingende jazzorkester pakket sammen på en beskeden scene i et tilrøget kælderlokale. Her er rebelske sønner og døtre fra pæne Matadorfamilier. De giver sig hen til den rytmisk pulserende musik, mens de fester sig langt væk fra en virkelighed med besættelse, spærretid og tyske soldater på den anden side af døren. Den danske jazzscene blomstrede under Anden Verdenskrig, og perioden omtales som "guldalderen" - grundstoffet - i dansk jazz. Og pianisten Leo Mathisen fangede essensen med sin elegante udgave af Fats Wallers "Take it Easy".

"Take it easy boy boy / spend every dime / have a good time", sang han, mens hans tænder borede sig længere ind i cigaren, der var fast inventar i mundvigen.

Et lille oprør

Den amerikanske musikgenre var kommet til Danmark i 1920'erne og 1930'erne. Store kunstnere som blandt andre Louis Armstrong, Coleman Hawkins, Fats Waller, Duke Ellington og Benny Carter inspirerede med deres besøg.

På det tidspunkt blev jazz - som senere rock and roll i 1950'erne - opfattet som noget rebelsk. Og under tyskernes besættelse lå der også noget rebelsk i blot at dyrke en amerikansk musikstil. Teatre og revyer var lige så rebelske i deres måde at dyrke en ubeviselig dobbelttydelighed på. Nye jazzsteder skød op, og antallet af pladeudgivelser eksploderede. Krigen forhindrede måske input udefra, men de danske jazzmusikere udviklede sig med rod i 1930'ernes swingmusik.

FAKTA

Værk:

Dansk Guldalderjazz vol. 1-4, 1988

Kunstner:

Antologi af guldalderjazz (EMI)

Store solister

“It don’t mean a thing, if it ain’t got that swing”, som Duke Ellington skrev i 1932. Bruno Henriksen havde det store swingorkester, men andre havde mindre bands, der passede bedre til de små værtshuse og klubber.

Leo Mathisen, violinisten Svend Asmussen, trompetisten Børge Roger Henriksen og pianisten Kjeld Bonfils var blandt de store solister. Og der dukkede også en ung pianist ved navn Bent Fabricius-Bjerre op. I sandhed en guldalder. Hvor finder man bedre eksempler på fysisk puls, timing, samspil og solister? På balancen mellem løsslupenhed, stram disciplin og afslappethed? Og er det ikke essensen af jazz?

VIDSTE DU

Under Anden Verdenskrig var der stort set ingen udenlandske orkestre, som lagde vejen forbi Danmark. Det øgede efterspørgslen efter danske jazzmusikere kraftigt og betød, at antallet af danske jazzudgivelser røg i vejret. I årene 1935-39 blev der udgivet ca. 180 danske jazzpladesider og i 1940-45 næsten fire gange så mange.

Efter krigen dalede antallet af udgivelser igen.

Kilde: Det Virtuelle Musikbibliotek.

THE SAVAGE ROSE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

The Savage Rose

Et definerende øjeblik i nyere dansk musik var udgivelsen af The Savage Roses selvbetitlede debutalbum. Det udkom i 1968 midt i en hippietid, hvor beat, hash, Vietnamkrig, studenteroprør og rastløs udtrykstrang også satte en gryende dansk beatscene i gang. Og pludselig var de der: Brødrene Anders og Thomas Koppel, sønner af en højt anset komponist og klaverprofessor, havde skabt et band, der med delvist afsæt i klassisk musik, men med hjælp fra bl.a. jazztrommeslageren Alex Riel satte nye standarder for dansk rock.

Ambitionerne var tårnhøje, tekstligt såvel som musikalsk, og attituden non-chalant. Men til trods for tydelige påvirkninger fra The Beatles og samtidige amerikanske beatnavne skabte Savage Rose et mærkværdigt, originalt debutalbum med en række vibrerende, stemningsmættede og komplekse sange.

Og så var det hele anført af en af de mest skelsættende sangstemmer i dansk rock. Den tilhørte Annisette, en urstemme som samtiden nok associerede til Janis Joplin, men som ikke desto mindre var helt og aldeles sin egen. Fænomenet Savage Rose gav hurtigt genklang i udlandet og fik den legendariske amerikanske kritiker Lester Bangs til i musikmagasinet Rolling Stone at skrive, at det lige nu var i Norden og ikke i USA, det skete inden for musikken. Albummet indvarslede i øvrigt for alvor brugen af det engelske sprog i dansk rock – en brug der siden skulle blive næsten lige så karakteristisk for dansk rock som brugen af det danske sprog.

EN UREGERLIG BLOMST

Af Peter Elsnab og Jesper Nykjær Knudsen, hhv. musiksribent og kulturjournalist

Hvis man er inspireret af ungdomsoprørets budskaber om fred og kærlighed, kan man så sige ja tak til at spille for de amerikanske tropper i Vietnam? The Savage Rose kunne ikke. Dét havde det amerikanske pladeselskab til gengæld svært ved at acceptere, og dermed blev et egentligt amerikansk eventyr for det danske band skudt i sænk.

Den danske rocksensation var ellers godt på vej til at lægge USA for sine bare fødder med en nyskabende sammensmeltning af pop, jazz, klassisk og psykedelisk rock med et dramatisk udtryk. Og så dén stemme oveni. Annisette Hansen var kun 18 år, da hun i 1967 blev medlem af det nystartede band The Savage Rose. Fra starten af tiltrak hun sig stor opmærksomhed.

Stille og stormfuldt

Annisette gav nemlig en helt unik karakter til brødrene Koppels legesyge, afvekslende, og på én gang lette og udfordrende kompositioner. Med sin store, kontrollerede stemme vekslede hun let mellem det stille og det stormfulde og gjorde den ellers indholdsmæssigt skræmmende hitsingle "A Girl I Knew" til en poppet og funky skønsang:

"She couldn't see what happened / Cause she wasn't there / They only felt her / And they weren't fair / To her and to her / lifeless body / And I lost a girl I knew", synger Annisette virkningsfuldt.

FAKTA

Værk:

The Savage Rose, 1968

Kunstner:

The Savage Rose (dannet 1967)

Temaerne på debuten er kærlighed og ægteskab, mens den musikalske inspiration hos de nysgerrige komponister kan findes i de sene Beatlesplader, samt hos Bob Dylan og Jefferson Airplane.

En øjeblikkelig succes

Gruppen var egentlig tænkt som et albumband, men allerede inden debutalbummet udkom i 1968, var forventningerne til bandet skruet op. Savage Rose gav debutkoncert på Plænen i Tivoli og blev en øjeblikkelig succes på scenen med en musik, der blomstrede af kærlighed, ungdomsoprør og solidaritet.

USA lå lige for, men som en vild og uregerlig rose på heden har Savage Rose aldrig ladet sig diktere, i hvilken retning de skulle brede sig. Savage Rose valgte at være tro mod deres politiske holdninger og aktiviteter frem for et liv som popstjerner.

VIDSTE DU

Tre af de syv bandmedlemmer, der var med i The Savage Rose, da de udgav deres debutalbum, blev hentet i gruppen Dandy Swingers. Det gjaldt bassisten Jens Rugsted og guitaristen Flemming Ostermann, der begge blev inviteret med af Koppelbrødrene.

Den kun 18-årige Annisette Hansen, der blev forsanger i The Savage Rose, havde med Dandy Swingers indspillet en overbevisende version af "River Deep, Mountain High" og var allerede ved at blive et populært navn på den danske musikscene.

Kilde: Undertoner.dk

VÆRSGO

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Værsgo udkom i 1973 og dumpede ned i en kuldslået og forvirret tid med oliekrise, arbejdsløshed, jordskredsvalg og EF-spørgsmål, og hvor begreber som fællesskabsfølelse og solidaritet var under pres.

Albummet holdt imidlertid fanen højt ved at hylde netop disse folkelige egenskaber. Bag musikken fornemmede man et stærkt fællesskab mellem Kim Larsen og hans musikalske venner, der jammede og hyggede sig gennem albummet. Lytteren blev til en del af dette fællesskab, fordi Værsgo inviterede alle og enhver, der gad lytte, helt indenfor i stuen, hvor Larsen og gutterne så at sige lige greb guitarerne og gav et par sange, deriblandt 'Joanna', 'Blaffersangen' og 15 andre små perler. Og albummet emmede af solidaritet – med Larsens eget miljø på Christianshavn (og dets i mere end én forstand skæve eksistenser) såvel som med den urbane, folkelige tradition, han selv var rundet af. Derved trak Værsgo en linje tilbage til 1960'ernes troubadourer som Cæsar, Per Dich og Povl Dissing og pegede samtidig frem mod navne som Jan Toftlund og Lasse Helner. Og det har i 2005 fået en ny generation af sangere til at hylde albummet på antologien Værsgo 2 med genindspilninger af alle sangene.

Sangenes uformelle og underspillede karakter bragte dem i øjenhøjde med hverdagslivet i en grad, så man efter afslutningsnummeret, 'Christianshavns Kanal', kan høre Larsen sige til teknikeren på den anden side af glasruden: "Der var altså et par kiks – øh, det kan godt være, man ikke kan høre dem". Han havde helt ret: Man kunne – og kan – ikke høre dem. Dertil er sangene på Værsgo for eviggyldige og slidstærke. Og man fornemmer fortsat deres vitalitet, hver eneste gang man lader Larsen invitere sig indenfor.

SANGE FRA BAGGÅRDEN

Af Peter Elsnab og Jesper Nykjær Knudsen, hhv. musikskribent og kulturjournalist

Når man lytter til Værsgo, er man ikke i tvivl om, hvorfor Kim Larsen ofte bliver kaldt "Danmarks nationalskjald". Den på det tidspunkt 28-årige sanger tog sig et frikvarter fra Gasolin' og gav den som københavnsk gårdsanger og historiefortæller med et album, der lyder, som om det er indspillet ved et lejrbål. Som en hyggelig jamsession, hvor nogen har gemt en båndoptager i en guitarkasse.

Sange fra nærmiljøet

Værsgo udkom i en kaotisk tid med oliekrise, kønskamp og Vietnamkrig, og kunsten var fyldt med firkantede paroler og storpolitiske dagsordener. Kim Larsen betragtede i stedet verden fra sit nærmiljø på Christianshavn, og gennem områdets mangfoldighed og skæve eksistenser formåede han at udtrykke noget almengyldigt.

Kim Larsen vil slå et slag for solidariteten og fællesskabet, og gør det gennem ukomplicerede sange, der sprogligt er lige ud af landevejen. "Nanna med den røde mund / og lange sorte negle / Hun drikker og hun er lidt dum / så hun er glad / Det' så trist, det' så trist siger de", lyder det i sangen "Nanna", der gør op med tidens mantraer om effektivisering og ensretning.

Oprør og tradition

Men Værsgo er også en ungdomsplade. Sangene udtrykker den oprørstrang og tro

FAKTA

Værk:
Værsgo, 1973

Kunstner:
Kim Larsen (f. 1945)

på en bedre verden, som er en del af at være ung, og samtidig emmer de af nysgerrighed på livet og kærligheden. For eksempel i nummeret "Maria" med linjer som "Kærlighed ved første blik / og en lille pose slik / og en film vi aldrig så / da vi hen ad gulvet lå".

Men Værsgo retter også blikket bagud. Kim Larsen er inspireret af Danmarks folkelige musiktradition - fra viser over folkemusik til højskolesange.

Tilsvarende har senere generationers musikere hentet inspiration hos Kim Larsen. Det blev understreget i 2005, da hele Værsgo blev genindspillet med titlen Værsgo 2 af en lang række yngre kunstnere som blandt andre Nephew, Ataf og Tue West.

Peter Elsnab er musikkribent og Jesper Nykjær Knudsen er kulturjournalist. Begge har arbejdet for bl.a. musikbladet Gaffa og avisen Urban.

VIDSTE DU

Værtshuset Reimars Kælder i Rømersgade i København fik lige efter indspilningen af Værsgo besøg af Kim Larsen, der kom for at fejre færdiggørelsen af sin nye plade med en kold bajer. I kælderen lyttede han til den lokale klaverbokser Magnus, der spillede sangen "Engang var jeg vidunderbarn". Larsen var glad for sangen og ville gerne have haft den med på Værsgo, hvilket den som bekendt ikke kom.

28 år senere fandt han endelig plads til sangen på albummet Sange fra glemmebogen.

Kilde: Kim Larsens hjemmeside.

SVANTES VISER

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Historien om den melankolske Svante med den fede vom blev populær næsten med det samme, da Benny Andersens Svantes viser udkom i bogform i 1972. I bogen var indlagt en række sange, som musikkyndige læsere kunne synge og spille. Men viserne fik først for alvor deres egen identitet, da Benny Andersen året efter, ved produceren Peter Abrahamsens mellemkomst, fik overtalt en noget modstræbende Povl Dissing til at indsyngede dem på plade med forfatteren selv på klaver samt en lille gruppe musikere med bl.a. Peter Bastian på fagot. Disse viser fra en fiktiv eksilsvenskers tilværelse udsat for lavt selvværd, alkoholisme og tragikomisk isolation ramte en nerve hos danskerne og har gjort det siden. Også selvom Svante kalder Danmark "et lille, neurotisk land beboet af smilende gale" og begår en grum parodi på fædrelandssangen 'Vort modersmål er dejligt' med titlen 'Muddermålet'.

Det er især 'Svantes lykkelige dag' med omkvædslinjen "om lidt er kaffen klar," der har sikret Svantes viser en solid plads i den nationale bevidsthed. Såvel visen som Benny Andersen selv er af mange efterfølgende blevet gjort til indbegrebet af danskhed, måske på grund af visens fokus på hyggen, den rituelle kaffelavning og forventningens lille hverdagsglæde. Men Svantes viser var for resten overvejende skrevet ind i en svensk tradition, musikalsk såvel som tekstligt. Sætter man pladen på i dag, bliver man slået over den friskhed, der er i Povl Dissings sangforedrag og i arrangementerne. Og allerede med de første molakkorder i åbningsnummeret, 'Lille sang til Nina' om den uopnåelige elskede, er man fanget ind.

SYMPATISK STAKKEL

Af Peter Elsnab og Jesper Nykjær Knudsen, hhv. musiksribent og kulturjournalist

"Livet er ikke det værste, man har/og om lidt er kaffen klar". Den linje kender vi vist alle, for visen "Svantes lykkelige dag" er for længst blevet en dansk klassiker med sin hyldelse til lykken i det små. Måske fordi den emmer af en hjemlig hygge, som vi synes er meget dansk. Men så enkelt er det nu ikke.

Den lille mand

Svante, som er den gennemgående figur på albummet, er nemlig en temmelig sammensat størrelse. "Mit liv er knap en flaske værd", er den allerførste linje på pladen, og Svante er fuld af både alkohol og livslede:

"Hvad hjælper det, at leveren skrumper / når ens mave stadig svulmer op / Jeg lider af selvhad / Gid jeg var en smule selvglad", siger han i "Svantes sorte vise", så man ikke ved, om man skal le eller græde.

For der er hele tiden en tragikomisk twist over Svante med den tykke mave og den selvoptagede melankoli. Han føler ikke, at han kan leve op til sin elskede Nina, og måske er det netop sympatien for den lille mand og hans utilstrækkeligheder, der rammer et blødt punkt i mange danskere?

Danskhed på svensk

Benny Andersens billedrige digte og Povl Dissings vindskæve sangforedrag var en stor succes fra starten. Måske som en reaktion på de ofte meget politiske motiver, der prægede kunsten i de tidlige 1970'ere? Historierne om Svante kom helt inde

FAKTA

Værk:

Svantes Viser, 1973

Kunstner:

Benny Andersen (f. 1929) og Povl Dissing (f. 1938)

fra privatsfæren og udgjorde derfor en modvægt til det samfundskritiske perspektiv på tilværelsen. Men selvom historierne om Svante i dag er blevet en fast del af den danske kulturarv, var inspirationen i høj grad hentet fra svensk visetradition.

Svante er en eksil-svensker, der er strandet i Danmark, og han tager tykt gas på vort kongerige undervejs. Tydeligst i sangen ”Muddermålet”, der gør grin med det danske sprog. Ikke desto mindre er Svantes viser et fantastisk eksempel på, hvad vores modersmål kan.

Værs’go. Kaffen er stadig varm.

VIDSTE DU

I 1975 udkom filmen *Da Svante forsvandt*, instrueret af Henning Carlsen og med manuskript af Carlsen og Benny Andersen i fællesskab. Filmen er en filmatisering af historierne om den melankolske, svensk-danske Svante, der sidst blev set i 1971 og nu eftersøges af skolekammeraten og vennen Benny Andersen.

Desuden ser man i filmen flere af Svantes viser fremført af Povl Dissing, Benny Andersen og deres øvrige orkester, som man blandt andet følger på turné.

Kilde: Det Danske Filminstitut.

LIVE SÅDAN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Live sådan

Film skal ses i biografen, og rock skal høres i koncertsalen. Det var Gasolin' et godt eksempel på. Uden at forklejne gruppens studieindspillede plader var det nemlig på scenen, at bandets særpræg forløstes optimalt. Derfor er denne liveindspilning fra januar 1976 at foretrække for langt mere berømmede Gasolin'-plader. Gasolin' i studiet var som regel en balanceakt mellem opslidende konsensus og kreativt slagsmål, dansk rocks pendant til Olsen-banden. Det gav ujævne resultater. På scenen måtte det derimod briste eller bære i øjeblikket.

Det gav gruppen en uhørt nerve, som kombineret med de mundrette Kim Larsen-melodier og den rudimentært rytmiske Rolling Stones-inspirerede rock aldrig kom til at vibrere så sanseligt som her i samspil med et publikum, der de facto er en del af musikken. Læg dertil, at sange som 'Masser af succes', 'Rabalderstræde' og 'Kvinde min' spilles, som om de bliver skrevet lige på stedet af musikere, der ikke bilder sig ind, at de kan mere, end de kan, men det står de til gengæld også ved. Feinschmeckere går forgæves her. Gasolin' var ikke virtuoser, og mangen en spillelærer ønskede sig døv, når Gasolin' gav den gas, men dansk rock kom aldrig siden til at lyde så traditionsforankret, traditionsforagtende, personligt og folkeligt.

DERUDA'

Af Peter Elsnab og Jesper Nykjær Knudsen, hhv. musikkribent og kulturjournalist

Albummet indledes med Kim Larsens veloplagte "Oh yeah - I'm the good time Charlie". Så er festen sparket i gang, og det svært at forestille sig en mere velkommen anledning til fest, end med "Gasserne" på scenen.

På Live sådan præsenteres det bedste af det bedste med Danmarks største rockband gennem tiderne. Og albummet viser ikke bare bandet på dets højeste efter mange års hårdt slid på landevejene - albummet indfanger også de magiske øjeblikke, når livemusikkens nerve fængsler lytteren.

Spillelyst og karisma

Producere har valgt at skubbe både sang og instrumenter helt frem i lydbilledet. Dynamikken gør det umuligt at forholde sig i ro. Også selvom man skulle ligge derhjemme i sofaen. Det er medrivende, stemningsfuld amerikanskinspireret rock med bånd til både Rolling Stones og Jimi Hendrix, men også til dansk visetradition.

Samtidig præsenterer Live sådan en flok musikere med spillelyst, og vil man nogensinde kunne finde en frontmand med samme karisma som den charmerende københavnerflab Kim Larsen? Og hvis du får lyst til at skråle med på "Kvinde min", "Masser af succes" og "Rabalderstræde", kan du være sikker på, at du ikke er den eneste.

Stor gennemslagskraft

Gasolin's pladesalg har for længst rundet en million. Men det var ikke bare en lang fest. Gasolin' var et rockorkester med en masse på hjerte i 1970'ernes hippie-tid. Almindelige menneskers livsvilkår, oliekrise og forurening gav inspiration til bandets menneskelige, folkelige og letforståelige hverdagsfortællinger, romantik og samfundsskildringer.

FAKTA

Værk:
Live Sådan, 1976

Kunstner:
Gasolin' (1969-1977)

Efter ni år var festen slut en efterårsdag i 1978. "Gasserne" følte ikke, de kunne nå videre. Gasolin' sluttede på toppen, og kun drømmen om at nå ud til den almindelige Charlie i USA forblev uforløst.

Peter Elsnab er musikkribent og Jesper Nykjær Knudsen er kulturjournalist. Begge har arbejdet for bl.a. musikbladet Gaffa og avisen Urban.

VIDSTE DU

Sangen "Kvinde min", som man kan høre i koncertversion på Live sådan, blev i 2001 kåret som den mest populære danske sang. Jyllands-Posten og analyseinstituttet Sonar havde bedt et bredt udsnit af befolkningen om at skrive navnet på deres yndlingsplade og yndlingssang ned, og her var der ingen tvivl om, hvilken sang der var danskernes foretrukne: Gasolin's ørehænger af en kærlighedserklæring til kvinden!

Kilde: Jyllands-Posten, februar 1999.

SUPERTANKER

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Det virkede som en happening, en tydelig provokation, da århusianske Kliche intonerede et nyt tiår med en plade, der bl.a. havde tonesat digte af Mao Zedong og reciterede dem, så det ikke var til at blive klog på, om de mente hvert et ord eller var ude på at udstille den postulerede hulhed.

Når man kunne komme i tvivl, var det, fordi den meningsdannende del af 70'ernes danske rock havde været så politiserende, at det var svært at høre poesien for bare paroler, så den supertanker, Kliché skulle have vendt, var så klichetyngt, at den eneste måde at nærme sig sandheden på, var at genopdage ordenes pålydende værdi. Derfor det nøgterne og det nøgne. Supertanker er politisk rock rensat og genfødt, fuld af mening om fremmedgørelse, forladthed og en utopisk tro på noget, der lignede fremtiden, legemliggjort i Lars H.U.G's udtryksfulde stemme, der balancerede mellem fængsel og længsel.

Noget, der lyder som et Farfisa-orgel, gennemløber med manisk konsekvens stærkt forenklede melodiske mønstre, klinisk rensat for æstetiserende effekter, for så i sekundkorte stød at skifte karakter og inddrage traditionelle ekkoer af Beach Boys og noget, der lyder som overvintret inspiration fra Alrune Rod og Gnags. Og hele tiden er der åbningen til den samtidige britiske rock med David Bowie som forbillede. Minimalisme, før det blev et modeord.

En plade uden indbygget facitliste, som endte på evighedens danske hitliste. Så paradoksal er god pop, er varig kunst.

DANSK ROCK I NY INDPAKNING

Af Peter Elsnab og Jesper Nykjær Knudsen, hhv. musiksribent og musikjournalist

Få bands har som Kliché manifesteret sig så kraftigt på så kort en levetid. Århusbandet nåede blot at udgive to album, men det var nok til at sende dansk rock ind i en ny tid.

På Supertanker indfanger Kliché en brydningstid i det danske samfund, såvel politisk som kunstnerisk. Med deres anarkistiske tilgang og maskinelle minimalisme tog kvartetten afstand fra såvel hippietiden som den storladne amerikanske 70'er-rock. Og gør det med popmelodisk snilde.

Modernistisk sortsyn

Bandet bruger supertankeren som billede på forbrugersamfundet - der skal fragtes mange varer. Men bag "forbrugerismen" lurer ensomhed og fremmedgørelse i storbyernes blåkløge neonskær, facadefyldte forstæder og trøstesløse boligblokke.

"Altid væk / i en sky / der' så stort / i min by / og du er lige så grå / og død / og her er ik' noget at lave", synger Lars Hug med udpræget "modernistisk" lyrik i nummeret "Aldrig Mere". Digtene som Michael Strunge og Søren Ulrik Thomsen dyrker den samme blanding af hverdagsrealisme, sortsyn og drømme. Men Kliché er mere end denne "sorte romantik".

Postmodernistisk leg

Kliché giver sortsynet farver, og højtideligheden får et skud ironi. Modernismen bliver "postmodernisme", når Kliché leger med formen og gør grin med svulstige politiske ideologier. To af numrene er således bygget over den kinesiske kommu-

FAKTA

Værk:
Supertanker, 1980

Kunstner:
Kliche (1977-1983)

nistleder Mao Zedongs fraser. Nummeret "Masselinjen" varer ti minutter, men indeholder kun ordene: "Folket og kun folket / er drivkraften / i skabelsen af verdenshistorien".

Og hvad mener Lars Hug egentlig, når han på "Militskvinder" synger: "Hvor strålende og stolte de ser ud / med lange rifler over skuldrene / på paradepladsen / oplyst af dagens første stråler / Kinas døtre har sind, der stræber højt / De elsker uniformer / ikke silkestoffer".

Kliché var inspireret af såvel technopionerne i den tyske gruppe Kraftwerk som af punkbevægelsen og "art rockere" som David Bowie og Bryan Ferrys Roxy Music. Og mon ikke Nephew med deres synthdrevne "statement-rock" og Magtens Korridorer, der har Kliché-hittet "Militskvinder" på sætlisten, har lyttet til Kliché?

Peter Elsnab er musikkribent og Jesper Nykjær Knudsen er kulturjournalist. Begge har arbejde for bl.a. musikbladet Gaffa og avisen Urban.

VIDSTE DU

Et af de oprindelige medlemmer af Kliche, Jens Valo, forlod gruppen, kort efter at Supertanker var udkommet. Som erstatning for Valo blev den nuværende forsanger i TV-2, Steffen Brandt, hentet ind. På det tidspunkt spillede Brandt keyboard i gruppen Taurus.

Steffen Brandt var ikke med i Kliche særlig længe, og han blev i 1981 udskiftet med Niels Torp, der i dag spiller i bandet Souvenirs. Niels Torp nåede at være med på Kliches album Okay Okay Boys fra 1982.

Kilde: Jan Laursen, Danmarks Radio.

TIDENS TERN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Tidens tern

Det er længe siden, den danske sang var en ung blond pige. I tilfældet Carsten Valentin Jørgensen er den en misantropisk og sylespids iagttagere af ikke bare Danmark, men den egoistiske bagside af det danske sindelag.

Tidens tern udkom i 1980 efter roste albums som f.eks. Storbyens små oaser. Og gav ham hans værste og bedste stund. Han hader nemlig offentlighed lige så meget, som han elsker musik. I Billy Cross fik C.V. Jørgensen en producer og medkomponist, der finsleb musikken, så den blev forræderisk skarp som det uskyldigt udseende barberblad. Og Cross fik C.V. til at indse, at han hidtil forgæves havde forsøgt at blive del af et band. Nu stod han ved sig selv, og i fokus stod hans raspende Dylanfarvede stemme, fuld af dobbelt- og klangbund.

Tidens tern er en rockmusikalsk forlængelse af Svantes viser, men med giftigere brod. 'Costa del sol,' flamencoen om de danske skatteflygtninge, blev årets hit, og det siger alt om sangens styrke, at den også blev det på Costa del sol, hvor de skrålende med på at have det herligt "i vort nynazistiske og asociale sammenhold." 'Guerillarock' kunne man kalde denne mainstreamunderminerende musik.

Men når 'Costa del sol' er sunget færdig, er der plads til større sange som 'Sæsonen er slut' og 'Amor & den sidste pil', hvor sproget med en rifbjergsk sanselighed i sig selv bliver melodibærer. En danskhed med samme farlige sarthed som et edderkoppespind.

VERBALE LUSSINGER

Af Peter Elsnab og Jesper Nykjær Knudsen, hhv. musikskribent og musikjournalist

Der bliver ikke lagt fingre imellem, når "CV" alias Carsten Valentin Jørgensen spidder danskerne på albummet Tidens tern. Småborgerligheden revses usentimentalt i den molstemte regnvejrstone, der er CV's varemærke. Charterferier og kreditkøb kan ikke dække over ensomhed og meningsløshed. Og danskere i spansk skattely får en verbal lussing på den iøjrefaldende landeplage "Costa del Sol", som vi fortsat skråler med på i dag. Men opdager alle nu også det spydige budskab, når det pakkes ind i det glade omkvæd om "Costa del Sol hvor solen den danser"?

Original sprogfornyer

En klokke burde dog ringe, når det fede liv på solkysten karakteriseres som: "vort nynazistiske og asociale sammenhold". CV's giftige pen og sortsyn er dog klædt i en bredt appellerende, amerikansk inspireret rocklyd fra produceren Billy Cross, og albummet er hans mest populære og folkelige til dato. På dette tidspunkt har nordkøbenhavneren CV Jørgensen udviklet sig fra en Bob Dylan-inspireret folkemusiker på debuten i 1974 til en original, modernistisk singer/songwriter med opfindsomme sproglomster og et skarpt, kritisk blik.

Kraftige aftryk

"Sommeren er forbi nu/ og den nærmest fløj af sted/ tomhændet står du tilbage og ka' slet ikke følge med / det sortner for dine øjne / mens du stirrende står her og ser / endnu et dødt løb bli kørt med dig som blind passager", synger han elegant og sort-romantisk på nummeret "Sæsonen er slut".

FAKTA

Værk:
Tidens Tern, 1980

Kunstner:
C.V. Jørgensen (f. 1950)

CV's på én gang opfindsomme, præcise og underfundige greb om ord har lige siden sat sit klare aftryk i dansk musikhistorie. Hans udødelige tekster har inspireret flere af nutidens store sangskrivere som Peter Sommer, Jens Unmack, Klondyke og Mikael Simpson, der heller ikke er blege for at dele mere eller mindre kærlige verbale lussinger ud.

VIDSTE DU

Knud V. Engelhardt havde en kort karriere som dørsælger. Han var en mand, der lagde vægt på renlighed og sundhed, og designede derfor et skilt med Jeppe Aakjærs ord: "Naturen er altid ædel og ren, har ingen Aviser, der flyver. Gjør du Guds Mark til en Rendesten, jeg agter dig ej ved en Styver!".

Engelhardt gik derefter fra dør til dør for at sælge skiltet og opfordre husejerne til ikke at forurene.

Kilde: Erik Ellegaard Frederiksen: Knud V. Engelhardt. Arkitekt og Bogtrykker 1882 - 1931, s.40 , Forening for Boghaandværk, Arkitektens Forlag, København 1965.

STJERNE TIL STØV

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

De sidste mange år har Sebastian mest været kendt og anerkendt som den, der igangsatte den danske musical. At genrens familiefavntag så med tiden har krammet livet af den kunstneriske nødvendighed, kan man vanskeligt bebrejde ham. Op gennem 1970'erne fornyede han dansk rock, fordi han befandt sig dårligt i en bås. Og han gik ind i 1980'erne med albummet *Stjerne til støv*, der har masseappeal uden at angle efter den laveste fællesnævner. Og samtidig en plade, der viser, hvor sammenspillede Sebastian og hans musikere var. Det er ikke til at høre, hvor komponisten slutter, og akkompagnatørerne tager over. Vi er i polymooogens og synthesizerens tvivlsomme guldalder, men Kenneth Knudsen giver elektronikken et menneskeligt hjerte.

Her er beåndede ballader som 'Sommerfuglen', organisk pop som 'Romeo' med et billedsprog over gennemsnittet, og ikke mindst den 'Bridge over troubled water'-beslægtede 'Stille før storm', sunget af Lis Sørensen, så det nære og uopnåelige bliver samme livsvigtige sag. Tonen er personligere end længe med Sebastian som både samfundsrevser på 'Vind og vejrhaner' og som ham, der er blevet så voksen, som man bliver, og godt vil fortælle, hvordan det er, men endnu ligger under for popfordomme om, at den slags tilhører privatlivets fred. Det giver pladen en egen skælvende intensitet, som om han frygter – eller håber – at vi skal opdage, hvor meget disse sange egentlig handler om hans eget liv. Kort sagt: kvintessensen af Sebastians kompositoriske virke.

HÅB OG HOLDNINGER

Af Peter Elsnab og Jesper Nykjær Knudsen, hhv. musikskribent og musikjournalist

Der er ikke mange, der har deres helt egen ø på det musikalske landkort. Men Sebastian har altid været noget for sig selv, og hans stort tænkte blanding af rock, pop, musical og folkemusik er helt uden for kategori. *Stjerne til støv* er hans stærkeste album. Det udkom på et tidspunkt, da punk og new wave netop havde vendt musikscenen på hovedet og rusket op i 1960'ernes og 1970'ernes fodformede værdier og politiske dagsordener.

Ny aktualitet

Det generelle skift påvirkede nu ikke Sebastian, som stadig lod sine holdninger træde klart frem i sin musik. "Vind og vejrhaner" gør op med overfladiskhed, og "Præsidenten" kommenterer krigerisk storpolitik. "Hvis vi ikke er for ham - så er vi imod / enten er vi foran eller bagved hans kanon" er ord, som med for eksempel Irakkrigen har fået ny aktualitet, et kvart århundrede efter at de er skrevet.

Men de besjælede og originale sange handler både om verden uden for og inden i os selv. "Romeo" beskriver tabt kærlighed i linjer som: "Hvad hjælper det at vente / på en der længst er fløjet forbi dig / Jeg er sikker på, hun kendte hver en tone i din melodi".

Ingen typisk rockplade

Sebastians melodier bliver man imidlertid ikke så hurtigt færdig med. Sangene tager sjældent den lige vej hjem, men myldrer med finter, farver og detaljer. Sebastian har en række af landets mest kompetente musikere i ryggen, og de giver musikken et væld af klange, som gør *Stjerne til støv* til en atypisk rockplade.

FAKTA

Værk:
Stjerne til støv, 1981

Kunstner:
Sebastian (f. 1949)

Men albummet blev en stor succes. Ikke mindst på grund af nummeret ”Stilhed før storm”, den storladne hymne om kærlighedens kraft, som bliver sunget af Lis Sørensen. Den er siden blevet lidt af en klassiker med sit højstemte omkvæd: ”Så vidt vi ved er himlen blå /og kursen Kap Det Gode Håb”. Og netop håbet lever hele tiden i Sebastians musik, der stædigt holder på, at verden er bedre end sit rygte.

VIDSTE DU

Sangen ”Romeo” fra Stjerne til støv, er det mest solgte enkeltnummer af Sebastian til dato. Sangerinden Blå Øjne fik i 1999 et stort hit med en mere poppet udgave af Sebastians klassiker. ”Det morsomste ved den nye udgave af ”Romeo” er i øvrigt, at flere har udbrudt, at nu er ham der Sebastian sgu’ også begyndt at synge Blå Øjnes sange”, udtalte Sebastian et års tid senere i et interview.

Sebastian syntes, at den nye udgave var meget sjov, men mente samtidig, at han havde lavet sangen, som den egentlig skulle lyde.

Kilde: Uffe C. Forsberg, Jyllands-Posten, 31/8-99.

AURA

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Der er ti bogstaver i den amerikanske trompetist Miles Davis' navn. For Palle Mikkelborg repræsenterer hvert af disse bogstaver en farve – og en tone. Det er grundingredienserne i den suite, *Aura*, Mikkelborg i 1984 skrev til Miles Davis og DR Big Band, da Davis i København modtog Leonie Sonnings Musikpris. Året efter blev suiten indspillet og fremstår nu som det mest helstøbte orkesterværk i dansk improvisationsmusik. Suiten er desuden et vidnesbyrd om, at danske musikere har kunnet tage den udefra kommende musikform jazzen på sig og give den et meget personligt præg, samtidig med at der i det danske jazzmiljø konstant arbejdes på tværs af landegrænserne og kun lejlighedsvis med ambitioner om at skabe et identificerbart nationalt jazzsprog. For Palle Mikkelborg er musikken og kunsten universel, og den er desuden ladet med spiritualitet. Det spirituelle, det improviserede og det fornemt strukturerede forenes i *Aura* i en usædvanligt vellykket symbiose, og valget af toner og farver medfører stærkt udvidede fortolkningsmuligheder. Anvendelsen af talrige danske musikere i denne internationale produktion – blandt dem alle DR Big Bands blæsere – er desuden gennemført med en smidighed og konsekvens, der har været med til at sætte internationalt fokus på dansk jazz. Den solistiske hovedstemme er Davis' trompet, der bevæger sig suverænt i og rundt om Mikkelborgs temaer, og Niels-Henning Ørsted Pedersen, Bo Stief og Thomas Clausen følger sig til solistrækken med frapperende kraft.

HVIS MAN TØR

Af Peter Elsnab og Jesper Nykjær Knudsen, hhv. musikskribent og musikjournalist

Musik kan være vidunderlig umiddelbar og lettilgængelig, men også enormt krævende. Musik kan kræve, at man tør kaste sig ud i den, at man giver den mere end én chance. Og mon ikke de fleste vil have det sådan med *Aura*? Men bonussen er, at der pludselig åbenbarer sig verdener, man ikke anede eksistensen af. Komponisten og trompetisten Palle Mikkelborgs *Aura* er et komplekst værk. Et konceptalbum, der kan være svært at forstå. Det er spillet af nogle af de fineste jazzmusikere fra Danmark og udlandet, men er det jazz i traditionel forstand?

Én farve, én tone

Konceptet for *Aura* er bygget over en idé, som Mikkelborg har udtænkt til en af jazzens største musikere og indspillet sammen med ham, nemlig den stilskabende amerikanske trompetist Miles Davis, der døde 65 år gammel i 1991. Denne karismatiske musiker har inspireret mange musikere, fra drum'n'bass til jazz. Heriblandt Palle Mikkelborg. Og danskeren mente at kunne se forskellige farver i Miles Davis' aura.

Mikkelborg har opbygget *Aura* over disse farver og samtidig lavet bogstaverne i Miles Davis' navn om til toner. Værkets ni numre spilles i forskellige tonearter og har hver sin farve som titel. Lyder det spirituelt? Mikkelborg er da også en både spirituelt og filosofisk anlagt musiker. Han kalder musik for en opdagelsesrejse i søgen efter ro i sindet.

Avanceret miks

Aura rummer genreløs kompositionsmusik, hvor betagende lydlandskaber og virtuose udfoldelser hvirvles ind i hinanden langt ude på fløjen af jazzspektret.

FAKTA

Værk:
Aura, 1984/1985

Kunstner:
Palle Mikkelborg (f. 1941)

Aura indeholder et avanceret miks med elementer af funk, rock, fusion, klassisk og meget mere i en form, der er helt åben for fortolkning. Hvis man tør. For selv om numrene hedder "White", "Orange", "Green" osv., er det vel ikke meningen, at man skal forestille sig de farver, når man hører musikken?

VIDSTE DU

I 1995 komponerede Palle Mikkelsen værket Soundscape, som blev afspillet ved Danmarks vestkyst i forbindelse med fejringen af 50-årsdagen for Danmarks befrielse. Omkring 1000 danske musikere havde været med til at indspille kompositionen, der ledsagede lysskulpturen Linien - Lyset af Elle-Mie Ejdrup Hansen. Lysskulpturen skulle have været en ubrudt lyslinje langs vestkysten fra Skagen til Sild, men tekniske problemer hindrede linjen i at blive fuldendt. Palle Mikkelsens komposition blev dog afspillet helt som planlagt.

NÆRMEST LYKKELIG

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

1980'ernes dansksprogede pop og rock kunne være af meget svingende kvalitet, men TV-2 kom efter en lidt tøvende begyndelse hurtigt til at høre til i den bedste ende af spektret. Som helhed var gruppen indbegrebet af intelligent firserpop med maskinelle beats, iørefaldende melodier og Steffen Brandts mundrette tekster, der med ironisk dobbeltskrue spidde, hvad han et sted kalder "det virkelige liv" og danskernes sjæleliv på godt og ondt. Med Nærmest lykkelig fra 1988 sagde gruppen åndeligt set farvel til firserne med et album, hvor man kunne fornemme, at det ellers så velsmurte TV-2-maskineri havde fået både desperationens og livsledens grus i sig. Måske netop derfor nåede gruppen her et kunstnerisk klimaks, hvor det meste gik op i en større helhed.

Ganske vist var det hele måske ikke så fandenivoldsk og charmerende som på forgængerne Beat og Nutidens unge, men det var til gengæld drevent, selvsikkert og dybt kompetent, hvad angik sangskrivning såvel som udførelse, arrangement og produktion. Tekstligt var ironien stadig i højsædet, men der var kommet et klædeligt præg af eftertænksomhed og undren over livets mening, som den tog sig ud i splittelsen mellem nærvær og fravær, mellem lykke og ligegyldighed. Nøjagtig som på albummets cover: Steffen Brandt i sort tøj, stående i en dansk kornmark med sin lille søn i hånden. Sønnen kigger nysgerrigt op på fotografen, men Brandt selv står med ryggen til og den anden hånd ført op til ansigtet, uhjælpeligt reflekterende over livet netop i et øjeblik, hvor han burde leve det. Ikke uden grund hed en af sangene da også 'Kys det nu (det satans liv)'. Mere end nærmest lykkelig bliver man aldrig.

DET SATANS LIV

Af Peter Elsnab og Jesper Nykjær Knudsen, hhv. musikskribent og musikjournalist

"Kys det nu, det satans liv", lyder det undervejs på TV-2's skelsættende, syvende album. En linje, som fortæller meget om de fire århusianeres musik, der som få formår at samle fans på tværs af generationer. Det er på én gang tidløst og tidsbestemmende, når Steffen Brandt beskriver livet og samfundet med sit eget personlige aftryk. Og i et sprog, vi alle kan forstå:

"Jeg ved, at jeg sandsynligvis går glip af noget / og tænk hvis jeg nu ikke får det hele med", siger den nybagte far bag sin barnevogn i sangen "Det mørke Jylland". Er de andres liv altid meget mere spændende end ens eget? Kigger man nogle gange så langt efter lykken, at den kan sidde lige foran én, uden at man får øje på den?

Unik blanding

Det er temaet i Steffen Brandts tekster på Nærmest lykkelig, der ligesom TV-2's øvrige plader rammer den danske hverdagsvirkelighed lige mellem øjnene. Den jordnære, rammende sangskrivning giver i dag genlyd i mange yngre danske sangskrivere, fra Tue West til Juncker. Men hvor finder man den samme blanding af følsomhed, afvæbnende selvironi og debatskabende samfundskritik? Steffen Brandt giver os danskere noget at tænke over, selvom det ikke altid er behageligt. Til gengæld kan vi i mellemtiden få lov at skråle med på den ene iørefaldende melodi efter den anden.

FAKTA

Værk:
Nærmest lykkelig, 1988

Kunstner:
TV-2 (dannet 1980/81)

De sjælløse firsere

Med Nærmest lykkelig tog TV-2 afsked med det, mange opfattede som de sjælløse firsere. Men også den Århusscene, der længe havde domineret dansk pop og rock, fik konkurrence fra en spirende musikscene, der i 90'erne spredte sig i alle retninger væk fra poppens og rockens midterbane. Danske musikere hentede inspiration i "grungens" opståen, kreativiteten på den elektroniske scene, "dance", "britpop" og rappens kommercielle indtog i Europa.

Men TV-2 er fortsat TV-2 og lige populære. Måske fordi de med en enkelt tone, et glimt i øjet og korte, præcise sætninger som "Det Satans Liv" eller "Nærmest Lykkelig" kan skildre livet så rammende?

VIDSTE DU

Efter at TV-2 havde udsendt deres debutplade, udgav de i 1982 under dæknævnet The Beautifuls et album, som de kaldte Om sommeren er alting anderledes. Albummet var en reaktion på den forargelse, som debutpladen Fantastiske Toyota havde skabt.

Kilde: TV-2's hjemmeside.

12 EVERGREENS

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

En helt uomgængelig del af dansk musikkultur er de utallige schlagere og sange, som med stor gennemslagskraft altid har underholdt og glædet danskerne.

Vi havde derfor lyst til at samle tolv af dem fra begyndelsen af 1950'erne til 1990 – sange som alle tilhører et nyere schlagerrepertoire, og som har været lyttet til og sunget af flere generationer. Samtidig er det sange, hvis udbredelse gennem årene primært har været knyttet til film-, radio- og tv-medierne, det vil sige sange fra populære spillefilm, fra radioprogrammer som Giro 413 og De ringer, vi spiller og fra Melodi Grand Prix-udsendelser vist i tv. Fællesnævneren for de udvalgte sange på listen er, at de har kunnet samle danskerne trods alle indbyrdes forskelligheder og derfor har fungeret som en slags fælles referencepunkter, samtidig med at de alle er holdbare og kvalitetsbetonede sange. Derudover er det sange, som er fælles om at repræsentere en i bedste forstand folkelig musikkultur.

At udvalget er så indbyrdes forskelligt – der er unægtelig langt fra 'Dansevisen' til 'Dance i måneskin' eller fra 'To lys på et bord' til 'Kald det kærlighed' – fortæller noget om, at enhver folkelig musikkultur altid er en langt mere nuanceret størrelse end som så. Og at de 12 sange kun udgør toppen af et populærmusikalsk isbjerg, er der sikkert få, der vil være uenige med os i.

LANGTIDSHOLDBARE HITS

Af Jesper Elsnab og Jesper Nykjær Knudsen, hhv. musikkribent og musikjournalist

I 2005 fik den danske R&B-sanger Alex et hit med nummeret "Os to". Men omkvædet var meget ældre end Alex selv. Det var snuppet fra "Dansevisen", som vandt Det Internationale Melodi Grand Prix i 1963. En sang, der er blevet hængende i vores fælles bevidsthed og fortsætter med at finde nye ører, selvom trends, tider og toner har ændret sig mange gange, siden den første gang var aktuel. Men hvad er det, der gør, at nogle sange bliver siddende i os? Generation efter generation?

Fælles referenceramme

Kanonudvalget har samlet tolv enkeltstående evergreens, hvor der er 37 år mellem den ældste og den yngste. Alle 12 er sange, der kan samle folk på tværs af forskelligheder, og som er blevet til en fælles referenceramme for os.

Hvem kan ikke synge med på "To lys på et bord", "Så længe jeg lever" eller "Kald det kærlighed"? Sange, der udtrykker basale og eviggyldige følelser og samtidig er enkle og iøjefaldende. Folkelige, simpelthen. Men der er nu også plads til det dobbelttydige. I sangen "Danmark" synger gruppen Shu-Bi-Dua "Der findes andre men'sker end dem der er danske / de bor i huler og slås hele da'n". En hyldest til hjemlandet? Eller måske en hilsen til dansk selvtilstrækkelighed?

FAKTA

Liste over 12 "evergreens":

- 01 'Solitudevej'
Sven Gyltmark/Poeten – fra Cirkusrevyen 1953. Sunget af Elga Olga.
- 02 'Er du dus med himlens fugle'
Sven Gyltmark & Erik Leth – fra filmen Vaga bonderne på Bakkegården, 1958. Sunget af Poul Reichhardt.
- 03 'Heksedans (her kommer mutter med kost og spand)'
Vidar Sandbeck & Peter Mynte – single, 1960. Sunget af Rachel Rastenni.
- 04 'To lys på et bord'
Bjarne Hoier & Ida From – fra Dansk Melodi Grand Prix 1960. Sunget af Otto Brandenburg.
- 05 'Dansevisen'
Otto Francker & Sejr Volmer Sørensen – fra Dansk Melodi Grand Prix 1963. Fremført af Grethe & Jørgen Ingmann.
- 06 'Duerne flyver'
Bent Fabricius-Bjerre & Klaus Ribbjerg – fra filmen Jeg er sgu min egen, 1967. Sunget af Cæsar.
- 07 'Så længe jeg lever'
John Mogensen – single, 1970, også på albummet John Mogensen: John, 1973. Sunget af John Mogensen.
- 08 'Smuk og dejlig'
Anne Linnet/Anne Linnet – fra albummet Shit & Chanel, 1975. Fremført af Shit & Chanel.
- 09 'Under Bøgen'
Peter A.G. Nielsen/Gnags – fra albummet Er du hjemme i aften, 1977. Fremført af Gnags.
- 10 'Danmark'
Shu-bi-dua – fra Shu-bi-dua: 78'eren, 1978. Fremført af Shu-bi-dua.
- 11 'Dance i måneskin'
Frans Bak & Per Nielsen – fra Dansk Melodi Grand Prix 1987. Fremført af Trine Dyrholm & Moonlighters.
- 12 'Kald det kærlighed'
Lars Lilholt – fra Lars Lilholt Band: Kontakt, 1990 (opr. 1986). Fremført af Lars Lilholt Band.

Moderne teknik

De enkelte sange fortæller også meget om den tid, de er skrevet i. Forskellene i både tekst, komposition og fremførelse høres tydeligt mellem fx Sven Gyldmark og Erik Leths "Er du dus med himlens fugle" og Gnags' "Under bøgen". Det er et kvart århundrede, der skille dem ad. Alligevel har de bevist deres holdbarhed. Der fødes nye evergreens hvert år, men de gamle huskes. Og ellers kan man jo altid bruge nutidens teknik til at holde dem i live.

Også Outlandish har taget "Dansevisen" under behandling ved at sample fra sangen på deres egen "Kom igen" fra 2005. Og større kompliment kan en gammel, dansk evergreen vel ikke få?

Peter Elsnab er musikkribent og Jesper Nykjær Knudsen er kulturjournalist. Begge har arbejde for bl.a. musikbladet Gaffa og avisen Urban.

VIDSTE DU

Danmarks Radio tilbød Sejr Volmer-Sørensen rollen som vært til Dansk Melodi Grand Prix i 1963. Værtsrollen havde han prøvet før, nemlig til det første Melodi Grand Prix i Danmark i 1957. Volmer-Sørensen takkede dog nej til tilbuddet denne gang. I stedet fik han som tekstforfatter fire sange med i sangkonkurrencen, blandt andet vindesangen "Dansevisen". Og på anden- og tredjepladsen? Ja, det var også Sejr Volmer-Sørensens sange!

Kilde: Esconnet.dk

Scenekunst

- 186** Kanonudvalget for scenekunst
- 186** Om kanon for scenekunst
- 187** Scenekunst – Kanonværker
- 188** Jeppe på bjerget
- 190** Aladdin
- 192** Sylfiden
- 194** Indenfor murene
- 196** Ordet
- 198** Anna Sophie Hedvig
- 200** 4 revynumre
- 202** Etudes
- 204** Enetime
- 206** Julemandshæren
- 208** Sort Sol Live
- 210** Majonæse

OM KANON FOR SCENEKUNST

Af kanonudvalget

Hvordan fastholde og dokumentere øjeblikkets kunstart? Hvordan opstille en scenekunstkanon, hvilket som udgangspunkt er en umulig opgave? Måske skulle vi have ladet være? Men vi er hver gang endt med, at der er noget, der er vigtigere, end at opgaven er umulig. Nemlig at vi nægter at forpasse chancen for at give oplevelser videre inden for den scenekunst, som betyder så meget. Vi vil have budskabet ud: Scenekunsten kan noget særligt som kunstart! Prøv det! Vi kan ikke leve foruden. Og det synes vi heller ikke, at andre skal!

Den mest grundlæggende udfordring, vi har stået over for, er at indkredse, hvad scenekunst overhovedet er for en størrelse, og hvordan vi kan dokumentere og fremlægge denne øjeblikkets kunstart. Hvor publikum og aktører må være til stede på samme tid, og værket fordufter fra den reelle verden, samtidig med at tæppet falder. Og hvor en forestilling aldrig er den samme fra aften til aften.

Selvfølgerlig findes der teaterstykker på skrift, men det er jo ofte kun et udgangspunkt, som bliver bearbejdet både sprogligt og dramaturgisk. Og tænk på alt det, der skal lægges til en tekst eller en koreografi for at gøre den levende: en fortolkning fra instruktøren, det visuelle fra scenografen i form af rumlighed, farveholdning, dekoration og kostumer, skuespillernes og dansernes arbejde, maskeringen, lysinstallationen, lydbilledet og musikkens suggestion.

Endelig kan man også tænke på det særlige omkring scenekunsten, at den konstant udfordrer, fortolker og levendegør vores kulturarv. Det repertoire, som fremlægges hver eneste sæson, bygger jo for det meste på eksisterende værker. Det ville i en vis forstand svare til, at tegningerne til Operahuset i Sydney hvert år blev fortolket af nye bygherrer, at "Sult" blev indspillet hver ny sæson, og at "Kongens Fald" blev omskrevet år efter år.

I kanonudvalget for scenekunst har vi læst, lyttet, set og hørt, diskuteret og overvejet. Vi har vendt indlysende, svære, mærkelige, irriterende, overraskende og suveræne værker mellem hinanden. På trods af de store udfordringer med scenekunstens væsen i forhold til opgaven fik vi rimelig hurtigt opstillet nogle solide præmisser for, hvad der gør et scenisk værk kanonværdigt. Nogle præmisser, som vi i udgangspunktet følte os overbeviste om, ville holde, men som det skulle hurtigt vise sig at være nødvendigt at gøre nogle undtagelser fra. Disse kriterier for et kanonværk er:

Værket skal repræsentere et nybrud, skal fortælle en medrivende, fællesmenneskelig historie, der rækker ud over sin tid. Det skal kunne udfordre publikum og teaterfolk af i dag, have vist sig holdbart i virkelighedens verden og repræsentere et unikt håndværk. Det skal kunne spilles i dag og give mening for dem, der vil fortælle historien, men først og fremmest for det publikum, der skal modtage og bruge det. Men vigtigst skal værket have den særlige kvalitet, at det nærmest skriger på at blive iscenesat og i særlig grad lever i mødet med publikum.

Tidsmæssigt har vi valgt at afholde os fra værker fra de seneste 10 år, fordi de helt nye værker endnu ikke har vist deres bestandighed. Men mere vigtigt, fordi nutidens meget dygtige dramatikere og koreografer efter vores vurdering endnu ikke har lavet deres største værker. Det synes vi, er værd at vente på! At det betyder, at den moderne dans og de nyeste brud på scenekunsten ikke er med i kanonen, og at eksempelvis Line Knutzon, Katrine Wiedemann og Tim Rushton

KANONUDVALGET FOR SCENEKUNST

Flemming Enevold (formand)
Teaterchef

Karen-Maria Bille
Chefdramaturg

Jokum Rohde
Dramatiker

Sonja Richter
Skuespiller

Erik Aschengreen
Forfatter og anmelder

glimrer ved deres fravær, må vi så leve med. Vi er overbeviste om, at de vil finde plads, hvis der om nogle år laves en ny scenekunstkanon.

Da vores kanonliste skulle stå virkelighedens prøve, begyndte problemerne for alvor at trænge sig på. Vores kriterier harmonerede fint med den del af dramatikken, der har litterære kvaliteter. Men hvad med performanceteatret og hele det nye, visuelle, teknologiske multimediateater? Hvad med den rendyrkede komik, revyen, musicalen og det folkelige teater? Alt det der lever af øjeblikket. Meget af det teater, der præger vor tids teaterbillede, er umuligt at dokumentere og argumentere for i forhold til en traditionel værkopfattelse og kanontanke. Samtidig er det afgørende at fastholde diversiteten og mangfoldigheden.

Vi endte med at måtte gøre nogle vigtige undtagelser og pege på nogle værker, der ikke kan spilles igen, værker som er tidstypiske og borte. Hvordan giver man forsvundne oplevelser videre til de kommende generationer? Og hvorfor dog vælge sådanne værker?

Fordi de repræsenterer nogle former for scenekunst, der er af mindst lige så stor betydning som de elskede klassikere. Og fordi de repræsenterer pejlemærker for de dele af scenekunsten, der i allerhøjeste grad lever, er og udvikler sig lige nu. Valget er derfor en opfordring til at gå ud og møde de magiske scenekunstværker, der ikke findes sammen med plyssæder og kukkasser, men har andre former, udtryksmåder og steder.

Vi ville godt have haft endnu flere af disse særlige scenekunstoplevelser med: At eksempelvis Hotel Pro Formas "Operation: Orfeo" eller Cantabile 2's "Helvede" ikke er at finde på listen, skyldes alene behård prioritering af de 12 pladser!

Vi ønsker at vise det utrolige oplevelsespotentiale, al den saft, kraft og mangfoldighed, der ligger i scenekunsten. Og vi vil gerne understrege, at nok er værkerne danske, men alt andet end øer! De er resultatet af et samspil med hele verdens teaterstrømninger. Som når Aladdin bringer Mellemøsten til Dyrehaven, når Bournonville henter Sylfiden i Paris, når Dirch Passer måske låner lidt til sit fingernummer fra Las Vegas, og når Sort Sol er tungt inspireret af den tyske undergrund. Men måske allermest i de mange almenmenneskelige historier, der fortælles i scenekunsten, og som grundlæggende rummer samme dybde, kærlighed og smerte, uanset om den foregår i København eller Verona.

Vi håber, at modtagerne af kanonen vil se, diskutere, sætte indgroede opfattelser til diskussion og på den måde medvirke til en bredt forankret debat om, hvad scenekunst er, og hvad den kan bruges til i år 2006.

Vi bilder os ikke ind, at den kanon for scenekunsten, som vi her præsenterer, vil vare århundredet ud. Tværtimod. Teaterlivet udfordrer os konstant, fortolker og levendegør vores kulturarv og udgiver en dynamisk scenekunstkanon hver eneste sæson, når repertoiret planlægges, og billetterne sælges.

Scenekunsten findes kun på scenen! Hvor den kun lever i nuet og mødet med dig! Vær der, når det sker!

SCENEKUNST – KANONVÆRKER

- Jeppe på bjerget
- Aladdin
- Sylfiden
- Indenfor murene
- Ordet
- Anna Sophie Hedvig
- 4 revynumre
- Etudes
- Enetime
- Julemandshæren
- Sort Sol Live
- Majonæse

JEPPE PÅ BJERGET

UDVALGET BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Jeppe vågner op i baronens seng og ved ikke, om han er vågen eller blot drømmer. Jeppe åbner øjnene med løkken om sin hals, overbevist om, at han er død. Jeppe har ondt af alle de niveauer af virkelighed, et næsten moderne menneske må mestre for at kunne begå sig i verden.

Dramaet Jeppe på Bjerget åbnede lemmer til afgrunden hos den danske folke-mentalitet. Holberg introducerede her som uafviseligt folkeligt ikon den danske taber, undermåleren, alkoholikeren, tåben. I kølvandet på figuren Jeppe har vi tyven Egon Olsen, Flyttemand Olsen og Grisehandler Larsen, ja, næsten den samlede danske film- og tv-skat. De smarte men misforståede og ærlige idioter, som vi i vores højkomplekse samfund til stadighed ønsker at være for at frafly ethvert politisk eller eksistentielt ansvar.

Dramaet er ganske enkelt genialt og derfor farligt. I sin underholdende leg med virkelighedsplaner – sociologiske, metafysiske og erkendelsesteoretiske – inddrager Holberg alt fra Descartes' syv meditationer til den mørke politiske tænkning hos Hobbes. I sidste ende taler Jeppe på Bjergets antidemokratiske og konservative dyder for døve øren. Mere end noget andet har dette drama hen over det danske land sluppet en afskyelig, løssluppen folkesjæl løs, der til stadighed hærger og ødelægger alene ved geni. Det er kunst som anarki, det højeste mål.

Jeppe på Bjerget blev opført første gang et sted mellem slutningen af september og årets udgang i 1722 på den første Danske Skueplads i Lille Grønnegade. Trykt første gang i 1723.

HVOR ER JEG?

Af Lone Nyhuus, koreograf og tidligere danser

Dagen før har han været på druk - som så mange gange før. Dagen før fik han tæsk af konen - som så mange dage før. Dagen før drak han sin sidste mønt op - som rigtigt mange gange før. Så da han i sin brandert lagde sig til at sove på møddingen, var han sikker på, at når han vågnede igen, var det til et sandt helvede: Tømmermænd, en sur kone og ingen penge!

Han gnider sine øjne. Og da han ser, hvad han ser, gnider han dem igen. Så bliver han først rigtigt forskrækket. Fint klædte tjenere hilser ham høfligt godmorgen. I stedet for sit beskidte tøj har han fin skjorte på. Han får den fineste vin at drikke og den dyreste mad at spise.

En grov spøg

Jeppe er blevet lagt i baronens seng. Aftenen før, da baronen og hans hoffolk kom forbi den sovende Jeppe på møddingen, fik de idéen til at lave denne spøg med Jeppe. Da først Jeppe har fået søvnen ud af øjnene, og masser af god vin ned i maven, tror han gerne - alt for gerne - på det, som de fine folk siger: At det er ham, som er baronen.

Jeppes sorgfrie liv som hersker varer kun en eneste lykkelig dag. Da han vågner op næste gang, er det ikke kun med tømmermænd. Det er også til en sur kone, en tom pung og til sit stadig lige så triste liv som fattig sjællandsk bonde.

Vi skal bruge vores fornuft

Ludvig Holberg var én af de første danske dramatikere, der skrev på dansk. Inspi-

FAKTA

Værk:

Jeppe på bjerget, 1722

Kunstner:

Ludvig Holberg (1684-1754)

reret af den romerske komediedigter Plautus og franske Molière skrev han stykker, som skulle oplyse det voksende danske borgerskab om fornuft og ufornuft. Og sætte borgerne i stand til at skelne mellem ret og uret. Ligesom mange andre af oplysningstidens forfattere, havde Holberg tillid til intellektet og den logiske tankeklarhed. Hvis den fordrukne Jeppe havde brugt lidt mere af det, ville det ikke være lykkedes for baronen og hans folk at drive gækken med Jeppe så langt.

Det er skægt at se den dumme bonde tro, at han kan slippe godt fra at herse med ridefogeden og baronens sekretær. Mens vi griner af Jeppe, lærer vi samtidig, at vi ikke skal tro på alt, hvad vi hører og ser.

VIDSTE DU

I 1728 afslørede Ludvig Holberg, at han havde skrevet komedier og digte under pseudonymet Hans Mikkelsen.

Det kom dog ikke som den helt store overraskelse for den litterære offentlighed, der i mange år havde vidst besked om, hvem den ”mystiske Hans Mikkelsen” i virkeligheden var.

Kilde: Arkiv for dansk litteratur.

ALADDIN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

I disse integrationstider er det betryggende at vide, at en af hjørnesteenene i den danske dramalitteratur tager direkte afsæt i et af den arabiske kulturs litterære hovedværker. Historien om Aladdin, den af lykken tilsmilede, stammer fra 1001 nats eventyr, og den udspiller sig hos Oehlenschläger som et eklektisk møde mellem muslimsk tankegang og guldalderens København.

Over 5 lange, versificerede akter – skuespillet strækker sig i uforkortet stand over flere hundrede sider – følger vi den unge Aladdin, fra han som uansvarlig døgnigt strejfer omkring i Ispahans gader og til forældrenes bekymring ikke tager sig noget fornuftigt til, til han ved lystspillets slutning, modnet og ansvarsbevidst, er blevet sultan over Persien. En udvikling, der på det ydre plan muliggøres af de to magiske rekvisitter trylleringen og den forunderlige lampe, og på det indre plan motiveres gennem kærligheden til den skønne Gulnare, som han først skal gøre sig fortjent til gennem indsigt og viden.

Selv om appelsinerne daler direkte ned i lykkebarnet Aladdins turban, så er det også sådan, at den letvundne lykke forsvinder lige så hurtigt, som den kom. Den bestandige lykke derimod skal tilkæmpes gennem modgang. Ikke forstået på den måde, at lykke tildeles efter fortjeneste, for i dette romantiske univers er lykken kun noget, der tilfalder den af skæbnen udkårne, geniet, mens vi andre på trods af alle hæderlige anstrengelser kun får lamperøg.

Aladdin, eller den forunderlige lampe blev opført første gang den 17. april 1839 på Det Kongelige Teater.

EN FORUNDERLIG SKÆBNE

Af Lone Nyhuus, koreograf og tidligere danser

Tænk, hvis du kunne få alt, hvad du ønsker dig? Du skulle bare sige, hvad det var; og så kom det flyvende hen til dig.

Det sker for den unge skrædderknøs Aladdin. Med skumle hensigter lokker en ond troldmand, Nouredin, ham ned i en mørk hule for at hente en gammel og irret lampe, der ikke ser ud til at være noget særligt. Men den rummer den største skat: Når Aladdin gnider på den, kommer lampens ånd til syne. Og den kan opfylde alle hans ønsker. Om det så er prinsessen eller hele kongeriget. Hamrende uretfærdigt er det. Det synes i hvert fald den grumme troldmand Nouredin; han, som gennem mange års slid fandt frem til hulen og førte Aladdin derhen.

Kendt historie

Synes du, du kender historien? Så har du ret! Disney har lavet en tegnefilm over eventyret, der er hentet fra samlingen af arabiske fortællinger, 1001 nat. Det samme har den danske digter Adam Oehlenschläger. Han var stærkt inspireret af den tyske romantiske bølge og dykkede ned i vores nordiske historie og folkekultur og skrev Guldhornene i 1802. To år senere var det orienten og dens mystik, der dannede baggrund for hans alenlange eventyrspil Aladdin.

Orienten i København

Stykket er skrevet på vers og har et mylder af figurer. Alle taget direkte ud af København i starten af 1800-tallet. Med sin snusfornuft og djærve energi ligner Aladdins mor enhver anden skrædderkone fra datidens gader og stræder. Trold-

FAKTA

Værk:

Aladdin, eller den forunderlige lampe, 1805

Kunstner:

Adam Oehlenschläger (1779-1850)

mand Nouredin er blevet til en jødisk købmand, der med sin konstante jagt på den gode handel lever op til den tids fordomme om jøderne som pengegniere. Og Aladdin? Ja, han ligner vel enhver af de dovne knægte, som den unge digter Oehlenschläger ser rende forbi nede på gaden.

Født til lykke

At det går Aladdin så meget bedre end de fleste andre unge, skyldes en ting: Aladdin er ikke skræddersøn, men søn af en emir, en arabisk fyrste. Aladdin er født til den lykke, han opnår gennem lampen og dens ånd. Sådan havde alle verdens væsner deres forudbestemte plads. Den tids mennesker var født til enten at være skræddere, gejstlige eller kongelige.

Først da grundloven blev indført i 1849 og næringsfriheden i 1859, ophørte denne ”kosmologiske verdensorden” med at lægge hindringer i vejen for slidsomme lykkejægere - som for eksempel den stræbsomme troldmand Nouredin.

VIDSTE DU

Var det noget med et 300 sider langt manuskript på vers? Sådan ser Oehlenschlägers oprindelige udgave af Aladdin ud. Ikke ligefrem lettilgængeligt stof for vores dages sceneinstruktører.

I dag opføres stykket altid i en bearbejdet form, og har man ikke lige mod på at kaste sig ud i de mange vers, kan man glæde sig over, at den danske forfatter Kåre Bluitgen har genfortalt Oehlenschlägers eventyr i prosaform og på lidt færre sider. Bluitgens Aladdinbog blev udgivet i starten af 2006.

Kilde: Arkiv for dansk litteratur.

SYLFIDEN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

August Bournonville skabte i 1836 Sylfiden efter en fransk ballet, som han tolkede personligt, og med ny musik af Herman S. Løvenskiold. Den er gennembrudsværket for den romantiske ballet. Med sine hvidklædte, svævende og overjordiske sylfider løfter den tilskuerne ind i et andet univers. Sylfiden spejler sin tid og rammer dybt i romantikkens idéverden, men dens problematik er stadig medrivende for et publikum af i dag. Sylfiden handler om eksistentielle valg i tilværelsen, om drømme og smerten, når drømmene brister.

Sylfiden foregår i Skotland, hvor den unge James på sin bryllupsdag løber til skovs med en sylfide. Han forlader den borgerlige og trygge tilværelse til fordel for en dristigere satsning, og han går under. Romantikerne var fascinerede af det erotiske, som de fandt tiltrækkende, men også farligt, for erotik kan lægge skæbner øde. Sylfiden er et dybt passioneret værk, og det berører os stadig smerteligt, når James knuses, idet han forsøger at gribe efter sin drøm. Sylfiden viser romantikernes opfattelse af mennesket som et dobbeltvæsen, bestående af sjæl og krop, og det er kroppen, der tynger mennesket i flugten mod det himmelske.

Med sin splittelse og sin tragik er Sylfiden ikke typisk for Bournonvilles balletverden, der domineres af solskin som i Napoli (1842). Men den er den største Bournonvilleballet. Med sin menneskeskildring og sin skønhed er den ikke bare den ypperste ballet i det danske klassiske repertoire. Også internationalt hører den i dag til blandt de største.

Sylfiden blev opført første gang på Det Kongelige Teater den 28. november 1836.

FORTRYLLENDE FORFØRELSE

Af Lone Nyhuus, koreograf og tidligere danser

For 1800-tallets mand var de overnaturlige luftånder, sylfiderne, farlige væsner. Sylfiden kommer til manden, helst når han sover. Med sin skønhed og ynde puster hun ønsker om erotik og lidenskab ind i hans sjæl, og når han vågner, farer han som besat ud i skoven. Ud for at finde denne overjordiske kvinde, ud i den vilde skov for at sanse og danse. Tilbage i civilisationen står ofte en (kedelig og) meget jordisk kæreste. Forladt!

En mystisk ballet

August Bournonville var 1800-tallets store danske balletmester. Han skabte over 50 balletter, de fleste idylliske eller romantiske. Sylfiden er Bournonvilles version af en fransk ballet, lavet over Charles Nodiers romantiske novelle Trillby ou le lutin d'Argail. Og her er vi ovre i det mystiske: med en helt, James, som fyldt med vemod forlader hjemmets arne til fordel for en fortryllelse.

Ynde og kraft

I den danske version af balletten danser sylfiden sine forførelseriske soli med Bournonvillestilens karakteristiske yndefulde runde arme. Hendes modstykke, heksen, fortæller - gennem pantomimens koder - om sit hadefulde sind og sit ønske om at straffe James for at have stødt hende på porten, væk fra husets varme ildsted. Og James, vores helt, skal springe og danse og snurre for vores måbende blik. Præcis som Bournonville, der var en udmærket danser, imponerede datidens publikum.

FAKTA

Værk:
Sylfiden, 1836.

Koreograf:
August Bournonville
(1805-1879)

Komponist:
Herman Severin Løvenskiold
(1815-1870)

Hun må dø

Bournonvilles stil og hans balletter er overleveret fra den ene danser til den næste. Fra generation til generation. Derfor kan vi stadig - den dag i dag - opleve James' splittelse mellem den overjordiske sylfide og den jordiske kæreste. Og opleve, hvordan Sylfiden falder sammen, ånder ud og dør mellem James' hænder. Fordi han ikke formår at forene de to sider i sig selv: det kødelige med det æteriske, det erotiske med det åndelige.

VIDSTE DU

Sylfiden er opført mere end 700 gange af Den Kongelige Ballet og er den ballet, der er opført næstflest gange på Det Kongelige Teater. Balletten bliver kun overgået af Napoli, som også er en lavet af Bournonville.

Da Sylfiden blev opført første gang på Det Kongelige Teater i 1836, var det med August Bournonville selv i rollen som James.

Kilde: Det Kongelige Teater.

INDENFOR MURENE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Indenfor murene

Dramalitteraturen vrimler med dem, disse unge par med forskellig kulturel baggrund, der ikke må få hinanden. Få af dem har imidlertid haft et så rigt sceneliv som Esther og Jørgen i Henri Nathansens naturalistiske nyklassiker *Indenfor Murene*.

Over 500 gange alene på Det Kongelige Teater har vi set idyllen blive brudt i det traditionsbevidste, jødiske københavnerhjem, når Esther fortæller, at hun har forlovet sig med den unge ikke-jødiske dr.phil. Jørgen Herming. En konflikt der bliver sat på spidsen under et mislykket middagselskab hos de kommende svigerforældre, da det går op for hr. og fru Levin, at deres datter har indvilliget i at lade sig gifte i en kirke. Først da de forlader Hermings hjem i vrede, indser Esther, at hun har forrådt sin kulturelle baggrund, og hun flygter hjem. Nu er det Jørgen, der må komme til hende. Selv om konflikten ikke løses for åbent tæppe, står de unges kærlighed som et løfte om forsoning og Esther og Jørgen som en slags arketyper på en ny generation, der forsøger at skabe eget fodfæste i mødet mellem to kulturer.

I højere grad end i skildringen af den unge kærlighed er det portrættet af det levinske hjem, der hæver skuespillet over dets udgangspunkt som kristent-jødisk problemdrama. Det er i det kærlighedsfulde portræt af familiefaderen gamle Levin, at dramaet henter næring og giver sit humanistiske budskab fylde, og i intimiteten med hans familie og dens traditioner, at vi må overgive os. Både til sabbattens varme suppe med kødboller og til Nathansens suverænt velkomponerede skuespil.

Indenfor Murene blev opført første gang på Det Kongelige Teater den 23. marts 1912.

BAG TROENS TYKKE MURE

Af Lone Nyhuus, koreograf og tidligere danser

”Aldrig, aldrig. Det skal blive løgn. Min datter forlovet med en Herming. Aldrig!” I 1912 spillede Nathansens borgerlige moralkomedie for første gang på Det Kongelige Teater. Gennem snart 100 år har den gamle jødiske patriark Levin altså råbt disse ord tværs over scenens hyggelige dagligstue. Råbt dem i frustration over datteren Esther og hendes ønske om at gifte sig med en ikke-jødisk mand.

Det jødiske mindretal

Der stod 300 års diskrimination af de ca. 8000 danske jøder mellem gamle Levin og datterens ønske. Mange jøder fik ikke lov til at rejse ind i Danmark. Frem til 1788 var jødiske håndværkere lukket ude fra håndværkerlaugene, og til ca. 1800 måtte jøderne rette sig efter særlige love for, hvor de måtte bo, og hvad de måtte beskæftige sig med. I 1814 opnåede det jødiske mindretal danske borgerrettigheder og fik religionsfrihed i 1849. Mange jøder var blevet integreret i det danske samfund op gennem 1800-tallet og havde opnået en god placering i samfundet. Esthers brødre er fx grosserer og læge. Men på trods af opblødningserne var jødisk-kristne ægteskaber stadig ikke velsete. Til nød mellem danske kvinder og jødiske mænd. Men ikke omvendt!

FAKTA

Værk:

Indenfor murene, 1912

Kunstner:

Henri Nathansen (1868-1944)

Bidende aktuel

Visse af premierens kritikere fandt konflikten forældet: Antisemitismen er jo forbi, sagde de. Men stykkets problematik var bidende aktuel. Og med internationale jødeforfølgelser og holocaust har aktualiteten holdt sig op gennem 1900-tallet. Og holder stadig... Prøv for eksempel at skifte jødisk ud med muslimsk, så har vi balladen!

Henri Nathansen, der selv var jøde, skaber nogle levende karakterer, mundrette replikker og konflikter, som vi kan genkende fra vores eget liv. Vi føler med gamle Levin; mærker hans angst for at blive overhalet af udviklingen. Vi følger datteren Esther i hendes kamp mellem lysten til at gifte sig med den mand, hun elsker, og respekten for sin solide jødiske baggrund.

Blot mennesker

Stykket og dets figurer rækker ud i verden og ind i os. Hen imod stykkets slutning kan vi ikke undgå, sammen med Herming, at ønske et fremtidens samfund, som ikke længere deler folk op i jøder og kristne. Et fremtidens samfund, hvor vi blot er ...mennesker!

VIDSTE DU

De to skuespillere Poul Reumert og Jørgen Reenberg kender Henri Nathansens stykke ud og ind. Begge har spillet rollerne som den unge prokurist Meyer og den gamle vekselerer Adolf Levin. Ad flere omgange har de to stået over for hinanden på scenen, blandt andet i en opsætning på Det Kongelige Teater i 1950 og i Danmarks Radios tv-version fra 1963.

Jørgen Reenberg fik i 2006 en Reumert - for bedste mandlige hovedrolle - for sin præstation som vekselerer Levin i Indenfor murene på Det Kongelige Teater i 2005.

Kilde: Det Kongelige Teater.

ORDET

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

I en dramahistorie præget af småborgerlig snusfornuft er digterpræsten Kaj Munks vanvittige og irrationelle skuespil Ordet på alle måder et særsyn. Et anfægtet værk, forfattet over en 6 dage lang skriverus, der lovpriser "bønnens mod" og forkynder "underets mulighed" i vore dage.

Handlingen er forlagt til Vestkysten, til Borgensgård, hvor den grundtvigianske storbonde Mikkell Borgen nægter sin søn Anders giftermål med den pige, han elsker, fordi hun kommer af en indremissionsk familie. Gamle Mikkells drøm er at se sin gård som det fortsatte samlingspunkt for sognets åndsliv, og den plan harmonerer kun dårligt med de missionske mørkemænd. Lige lidt hjælper det, at Mikkells godhjertede svigerdatter Inger forsøger at overbevise ham om, at meningsforskelle og gårdmandshandler må vige for kærligheden. Ingers rene, ureflekterede barnetro kan ikke rokke de stridende parter. Først da Inger uventet dør i barselssengen for dernæst at blive genopvakt fra de døde af den sindssyge Johannes. Først da sejrer barnetroen over al fornuft.

Intet er nemmere end at kritisere Ordet. Både for stykkets radikale genreskred fra de første akters folkekomedie til de sidste akter, der antager karakter af mirakelspil. Og for den vilde djærved, der ofte skæmmer dialogen og giver den et snert af kold kalkulerings. Men kritikken forstummer, for Ordet er skrevet med en vildskab, der får en til at sluge det scene for scene. Det er vanskeligt at finde plads til tvivlen, så længe man befinder sig i Kaj Munks overspændte univers.

Ordet blev opført første gang i 1932 på Betty Nansen Teatret.

ET UNDER

Af Lone Nyhuus, koreograf og tidligere danser

"Er der ikke en eneste, der kan støtte mine hænder, mens jeg beder os underet ned? Jeg siger jer, at alt er muligt for den, der tror!"

Med de ord lægger familiens fromme søn Johannes sig ned foran båren med husets døde svigerdatter, Inger. Folder hænderne og beder; nej nærmest befaler:

"Hør mig du døde! I Jesu Kristi Gravsprængerens navn: Så sandt Gud vil det. Vend tilbage til livet. Jeg siger dig, kvinde, staa op!"

Og Inger rejser sig. Efter at have ligget fem dage i en kiste i husets fine stue vender hun tilbage til livet.

Kamp om Gud

Vi er i Vestjylland i 1920'erne; en fattig og religiøs del af Danmark. Her har den gamle Mikkell Borgen gennem 50 år kæmpet for at indføre den tilgivende og milde kristendom, "grundtvigianismen". Hans projekt er lykkedes - hvis ikke det lige var for "indremissionen", der med sine vækkelsesmøder og bekendelser "... gør Gud til formand for et parti", som Mikkell Borgen siger. Den del af kristendommen vinder også frem; så meget, at det lille samfund efterhånden er splittet i to.

Heller ikke Mikkell Borgens egen familie er uberørt af striden. Sønnen Anders er forelsket i den jævndrende pige, Anne. Men Anne hører til hos "mørkemændene" hos Indre Mission, og både Mikkell Borgen og pigens far modsætter sig de unges kærlighed.

FAKTA

Værk:
Ordet, 1932

Kunstner:
Kaj Munk (1898-1944)

Digterpræsten

Kaj Munk var Danmarks store digterpræst. Frem til hans alt for tidlige død - han blev skudt af nazistiske soldater i 1944 - skrev han med udgangspunkt i præstegården i Vedersø i Vestjylland digte, artikler og dramaer. Det hele var gennemstrømmet af en stor tro. På Gud og på Guds ord som det milde og frelsende element i en barsk hverdag.

Således også i Ordet. Husets svigerdatter dør i barselsseng, og ved hendes dødsleje bøjer de to gamle fædre sig og lader deres børn, Anders og Anne, gifte sig med hinanden. Det ene mirakel fører det andet med sig: Straks derefter bliver Inger, gennem den fromme Johannes og hans store tro, vækket fra de døde. Sådanne mirakler kan kun Gud præstere. Men han kan kun gøre det gennem menneskers tro.

VIDSTE DU

”Mit navn er Kjeld Abell. Jeg afbryder forestillingen for at meddele, at teatrets digter, Kaj Munk, er blevet myrdet. Lad os vise ham vores respekt med et minuts stilhed”.

Kaj Munk, som skrev Ordet, og Kjeld Abell, der har sit teaterstykke Anna Sophie Hedvig med i kulturkanonen, kendte hinanden personligt. I januar 1944 blev Abell vred over, at Det Kongelige Teater ikke ville aflyse forestillingen, da Kaj Munk var blevet myrdet af Gestapo. Derfor sneg Abell sig op på scenen midt under forestillingen og annoncerede budskabet. Konsekvensen blev, at han måtte flygte fra Gestapo og gå under jorden.

Kilde: Kulturcentret Assistens.

ANNA SOPHIE HEDVIG

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Otte måneder før 2. verdenskrigs start holdt Det Kongelige Teater premiere på det, der for eftertiden står som dansk teaters væsentligste modstands-drama. At der er tale om et politisk skuespil, går imidlertid gradvist op for tilskueren, for dramatikeren Kjeld Abell forstår at disponere sine dramaturgiske virkemidler og lader Anna Sophie Hedvig begynde i det velkendte og trygge. Vi er til middags-selskab hos det københavnske borgerskab, da værtsfamilien får uventet besøg af en fjern slægtning i skikkelse af Anna Sophie Hedvig. En uanseelig lærerinde fra provinsen, der under kaffen afslører, at hun har slået et andet menneske ihjel. Hun har taget livet af tyrannen i sin egen lille verden, den onde skolebestyrerinde, fru Møller. "Må vi ikke forsvare vores små verdener? Er det ikke dem, der tilsammen udgør den store?" spørger Anna Sophie Hedvig, idet hun som Abells talerør langer ud efter den slappe danske passivitet over for den fremvoksende fa-scisme. Det er skuespillets styrke, at det ikke afslører sit budskab med det samme.

Gennem sin indledende satire og sin raffinerede anvendelse af et fortælle-teknisk æskesystem foretager Abell en genreglidning fra lystspil til teaterkrimi. Det mun-tre anslag, der lever af sin genkendelige udlevering af borgerskabets små bekym-ringer – høns i peberrod eller lammekoteletter – er kun maddingen på kro-gen. Ikke så snart har vi bidt på, før Abell konfronterer os med det spørgsmål, der ikke er blevet mindre aktuelt, siden stykket blev skrevet: Går du med skyklapper over for de udemokratiske strømninger i den samtid, du selv er en del af?

EN MORDER

Af Lone Nyhuus, koreograf og tidligere danser

Vi er til en ganske almindelig middag, hos en ganske almindelig familie i Køben-havn. Tanten fra Jylland er også kommet på besøg. Med sin kuffert, sin hatte-æske og sine store øjne bankede hun uventet på. Bortset fra denne overraskende visit er hun ganske forudsigelig. Hun er skolelærerinde, og endnu mere ualmindelig kedelig end resten af familien. En kvinde, som aldrig har gjort noget som helst ud over det sædvanlige.

Men det har hun nu alligevel. Midt under middagen fortæller hun, at hun har slået et menneske ihjel.

Måske er det ok?

Familien og det indbudte selskab er chokerede: Anna Sophie Hedvig har med vilje skubbet skolens onde og tyranniske kommende leder, frøken Møller, ned ad en trappe. Anna Sophie Hedvig er morder! Men selskabet er ikke enig om, at handlingen var forkert. For Anna Sophie Hedvig har forsvaret sin egen lille verden. Hun har løftet sine hænder fra den vante neutrale plads i skødet, hun har handlet mod uretfærdigheden i sin verden, hun har risikeret noget - hun har handlet. Måske er det ikke helt forkert?

Farlig neutralitet

Kjeld Abell skrev Anna Sophie Hedvig i 1939, hvor Danmark stod foran 2. ver-denskrig. I årene op til krigen - under den tyske nazismes fremgang - havde den danske regering forholdt sig neutral, et pænere ord for passiv, og opfordret den almindelige dansker til at gøre det samme.

FAKTA

Værk:

Anna Sophie Hedvig, 1939

Kunstner:

Kjeld Abell (1901-1961)

De fleste danskere rettede sig efter regeringens opfordring. Bortset fra enkelte, som gik ind i modstandskampen eller drog til Spanien for at kæmpe mod Francos regime dernede. Det var de store helte. Og så var der Anna Sophie Hedvigerne. Hverdagsheltene, de almindelige mennesker. Fra deres lille verden så de kun glimtvis ud i den store verden og alle dens muligheder. Ligesom Anna Sophie Hedvig gjorde, da hun stod der over for frøken Møller på toppen af trappen. Her indså hun, at nu - lige nu - havde hun chancen for at ændre verden, ændre sit liv og skubbe den onde frøken Møller ned ad trappen.

Ville du have gjort det samme?

VIDSTE DU

Inden Kjeld Abell begyndte at skrive skuespil, arbejdede han som scenograf og tegner, bl.a. imens han i en periode boede i Paris. I 1930 og 1931 lavede Kjeld Abell scenografi og kostumer til fem forskellige balletter af den store russiske balletmester George Balanchine, som Abell lærte at kende på Det Kongelige Teater i 1930.

Kilde: Kulturcentret Assistens.

4 REVYNUMRE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

4 Revynumre: Man binder os på mund og hånd, 1940, Skolekammerater, 1956, Brev til Bulganin, 1957, Fingernummeret, 1974.

Revyens store scenekunstnere er valgt, fordi de repræsenterer en genre, der før som nu begejstrer og berører os. Kjeld og Dirch for deres jazzede samspil, Liva Weel og Osvald Helmuth som solister og visekunstens mestre og Dirch Passer alene, fordi han er den mest moderne komiker, vi har haft. 'Man binder os på mund og hånd' sang Liva Weel med sin altid nærværende naturlighed i revykomedien Dyveke i 1940. Teksten rummede en klar afstandtagen til den tyske besættelsesmagt på en så finurlig måde, at netop besættelsesmagten ikke kunne gennemskue det. Sangen er et mønstereksempel på, hvordan man med revygenren kan forholde sig seriøst til politiske emner på en måde, der rækker langt ud i fremtiden. I 'Brevet til Bulganin' fra 1957 underholder Osvald Helmuth os ved på fornem vis at blande storpolitik med den lille mands dagligdagsproblemer. Teksten er skarp og humoristisk og fremført mesterligt på en uovertruffen underspillet og nærmest sørgmodig facon.

Blandt skuespillere er Dirch Passer en helgen. Mange skuespillere forsøger at finde ind til den kerne, som Dirch fandt: den personlige stil, den særprægede, men også absolut modelérbare form. Ingen er i tvivl om, at replikker er musik, når man lytter til Dirch. Både alene og sammen med andre kunstnere var hans komiske talent unikt: 'Skolekammerater' og 'Fingernummeret' rummer timing, nærvær, anarki, vanvid og sandhed, så man må kaste sig for hans fødder. Dirch er et klart eksempel på, at ganske som det bedste stykke dramatik kan smadres i hænderne på de forkerte, kan det rene nonsens forgyldes i hænderne på den rette.

Man binder os på mund og hånd 1940 i revykomedien Dyveke i Riddersalen. Sunget af Liva Weel (1897-1952).

Tekst: Poul Henningsen (1894-1967).

Melodi: Kai Normann Andersen (1900-1967).

Skolekammerater 1956 i revyen ABC for viderekomne på ABC Teatret. Spillet af Dirch Passer (1926-1980) og Kjeld Petersen (1920-1962).

Tekst: Børge Müller (1909-1963).

Brev til Bulganin 1957 i Tivoli-revyen Midt i byen i Tivoli Teatret.

Spillet af Osvald Helmuth (1894-1966).

Skrevet og komponeret af Gerhard Bronner (f. 1922).

Oversat af Arvid Müller (1906-1964).

Kulturministeriet er efter Kulturkanonens offentliggørelse blevet opmærksom på, at "Brev til Bulganin" er skrevet og komponeret af Gerhard Bronner og oversat af Arvid Müller, og ikke skrevet af Arvid Müller, således som det bl.a. fremgår af kanonpublikationen.

Fingernummeret 1974 i Cirkus Revyen 1974 i Cirkusteltet, Dyrehaven, Klampenborg. Spillet af Dirch Passer (1926-1980).

Idé: Preben Kaas (1930-1981) ifølge programmet for Cirkusrevyen 1974.

Der er efter Kulturkanonens offentliggørelse opstået tvivl om, hvem der er ophavsmand til "Fingernummeret", idet en amerikansk komiker - Mr. Art Metrano (født 22. september 1936) - i forbindelse med formidlingen af kulturkanonen har gjort Kulturministeriet opmærksom på, at han i 1969 for første gang opførte et lignende nummer i et tv-show i USA. Kulturministeriet har imidlertid ikke mulighed for at afgøre, hvem der er rette ophavsmand til nummeret.

FAKTA

Værk:

4 Revynumre:

- Man binder os på mund og hånd, 1940
- Skolekammerater, 1956
- Brev til Bulganin, 1957
- Fingernummeret, 1974

KAN EN SANG ÆNDRE VERDEN?

Af Lone Nyhuus, koreograf og tidligere danser

Ja, det kan den. Og hvis ikke den kan det, så er håbet i hvert fald, at den gør det! I 1957 står Osvald Helmuth som Åboulevardens lille manufakturhandler Nielsen og fremlægger sit brev til den russiske ministerpræsident Bulganin. Med underspillet lune bliver Nielsens problemer med et utæt tag, hvorfra det drypper ned i hans syltede agurker, draget ind i den kolde krigs storpolitiske spil. Og bliver Nielsens (og Helmuths) argument for, at Bulganin skal love, at der ikke bliver krig...

... at mene

Før det, i foråret 1940, havde Liva Weel sunget Poul Henningsens (PH) Man binder os på mund og hånd.

"Hvis visen skal være et våben, som den altid har været det, også storpolitisk, så må man både more og mene..." skrev PH i programmet til forestillingen. Han var blevet nødt til at skrive meget om i forestillingens tekster på grund af den censur, der fulgte med den tyske besættelse af Danmark under Anden Verdenskrig. Gennem Liva Weel og hendes måde at fremføre teksten på fik han alligevel sagt det, han ville: "... man kan ikke binde ånd" og "Vi har en indre fæstning her" var nogle af de ord, som først gjorde publikum stumme, men siden fik dem til at rejse sig og begejstret hylde kunstnerne. For et øjeblik havde den sang ændret deres verden.

... at more

Med Kelderdirks Skolekammerater, 1956, og Dirch Passers Fingernummeret, 1974, er ønsket om at ændre verden - at mene - skubbet i baggrunden til fordel for ønsket om at more.

Kjeld Petersen og Dirch Passer var begge fødte komikere; sammen var de det fødte komikerpar. Petersen som den lille dynamisk arbejdende hvirvelvind og Passer som en kolos af gigantisk urokkelighed. I sketchen Skolekammerater følger vi dem gennem en samtales skiftende tilstande. Fra de mødes og tror, de er gamle skolekammerater, til de seks minutter senere finder ud af, at det er de ikke.

Og i Fingernummeret udfolder en rytmisk og sortsnavende Dirch Passer historien om en mand og hans opdagelse af sine magtfulde fingre. Vi kender alle sammen fingre; vi har dem alle sammen, endda 10 af dem. Men Passers fingre er fantastiske. Ud over det sædvanlige rummer de et væld af overraskelser. Kan skjules, dukke op igen, halveres, blive til briller - og hæve eller sænke hans stemmes niveau. Måske ændrer Fingernummeret ikke verden. Men det er verdenskunst, som gør verden til et noget skæggere sted at være.

VIDSTE DU

Dirch Passer blev kun 54 år gammel. Han kollapsede under en opførelse af Tivoli Revyen i 1980 og døde samme aften ved ankomsten til Kommunehospitalet i København. Dirch Passer var blevet opfordret til at tage den med ro i sit skuespiller-virke efter at have været ramt af flere hjertetilfælde. Alligevel insisterede Dirch på at optræde i Tivoli Revyen, hvor han faldt om, netop som han skulle i gang med revyens store glansnummer - en krævende imitation af Kim Larsen.

Kilde: Revymuseet.

ETUDES

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Harald Landers og Knudåge Riisagers Etudes fra 1948 rummer både det brillante og det romantiske.

Musikken er bygget over Czernys klassiske klaveretuder, og ballettens idé er den samme: fra de daglige øvelser mod den store kunst. Etudes har ingen handling, men dog en klar linje, når den følger danseren fra føddernes fem positioner og den daglige træning til ballerinaens virtuose trin og variationer på scenen under de store krystalkroner. Etudes er en apoteose til den klassiske ballet. Den er på alle måder en kanonballet, der slutter i et brus af dans, som hjergtager tilskuerne og skaber glæde og befriende lethed på begge sider af rampen.

Med Etudes mønstrede Harald Lander i 1948 det korps, han havde genrejst, fra han blev balletmester ved Det Kongelige Teater i 1932. Han havde ført Den Kongelige Ballet frem til internationalt niveau, og Etudes indtager en central plads i nyere dansk ballethistorie. Men også ude i verden er Etudes stærkt placeret.

I 1952 satte Harald Lander Etudes op på Pariseroperaen, og siden har balletten gået sin sejrsgang over hele verden som den hyppigst opførte danske ballet fra 1900-tallet. Etudes er en international balletklassiker, der opføres i St. Petersborg, Tokyo, Sydney, Paris, New York og Beijing.

Da Operaen på Holmen blev indviet i januar 2005, stod Etudes på programmet. Etudes er prøvestenen for ethvert kompagni. I teknisk kunnen og disciplin. Men hemmeligheden er, at teknikken forvandler sig til ånd og dansen til flyvende drømme i rummet.

Etudes blev opført første gang den 15. januar 1948 på Det Kongelige Teater.

DANS HEN OVER SORTE OG HVIDE TANGENTER

Af Lone Nyhuus, koreograf og tidligere danser

Der står de. Ballerinaerne. Med deres hvide ben mod scenens sorte baggrund er de som omvendte, hvide noder på et sort stykke papir. Og efter introduktionsmusikken - Czernys etuder, bearbejdet af Knudåge Riisager - begynder de mange ben, partiturets mange noder, at røre på sig.

Musikkens logik

Etudes betyder øvelser, og Etudes er øvelser. Øvelser, der tager mere og mere form og fart. Fra balletskolens første bevægelser, de enkle opvarmninger af føddernes led, til små hurtige trinkombinationer, over langsomme høje benløft, store spring og tåspidsernes store snurreture, til de stærke herrers løft af de yndefulde damer, de stærke herrers store spring - som flyvende elegante elefanter. Dansen er som de sorte og hvide tangenter dans hen over klaverets tangenter.

Alt sammen, hver takt og hvert trin, er udtænkt og udført i nøjagtig overensstemmelse med musikkens logik.

Ambitiøs balletmester

I 1932 fik den unge Harald Lander overdraget ansvaret for Den Kongelige Danske Ballet. Han var en udmærket danser, og samtidig spillede han musik, blandt andet var han en habil saxofonist. Og så havde han ambitioner. På egne og på ballettens vegne.

FAKTA

Værk:
Etudes, 1948.

Koreografi:
Harald Lander (1905-1971)

Komponist:
Knudåge Riisager (1897-1974)
eft. Carl Czernys etuder

Med inspiration fra bl.a. russiske balletmestre og amerikansk showtradition førte han balletten frem, og i 1948 stod Den Kongelige Danske Ballet på sit foreløbige højdepunkt. Traditionen, Bournonville, var intakt, og samtidig stod en række unge dansere i fuldt flor. De kunne det hele: både den gamle klassiske ballet, med dens ynde, og den russiske ballet, med dens virile virtuositet. Og de havde en tro på ballettens berettigelse - som en kunstart i sig selv.

Parat til dans

Ballet er æstetisk skønhed og musikalitet. Og det ser man allerede fra Etudes' første billede. Der hvor ballerinaerne står på rad og række. Parate. Til at danse. Til - gennem deres veltrænede kroppe - at lade musikken folde sig ud.

VIDSTE DU

I forbindelse med klassisk musik bruges udtrykket "etuder" om musikstykker, der lader eleven eller den professionelle musiker øve sig på bestemte teknikker.

Genren udviklede sig fra rene tekniske øvelser til selvstændige værker, der kan nydes for deres egen skyld, ligesom det også er tilfældet med balletten Etudes. Bl.a. har komponisten Chopin skrevet mange smukke etuder.

ENETIME

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Flemming Flindts *Enetime* er et værk, der ikke alene har gjort sig i Danmark, men også internationalt. Det er et fremragende eksempel på, hvad scenisk kunst er og kan. Skabt til dansk tv i 1963 blev *Enetime* året efter overført til scenen både i Paris og på Det Kongelige Teater i København.

Forlægget for *Enetime* er den absurde, dramatiske forfatter Eugène Ionescos skuespil *La Leçon*. Skuespillet er en dæmonisk besættende historie om en gal matematik- og sproglærer, der dræber sine elever. I Flindts version er den gale lærer blevet en syg, sadistisk danselærer.

Flemming Flindt foregriber her – som i sine værker i øvrigt – en international “world theatre”-bølge, som er blevet langt tydeligere i dag end dengang, han skabte sine værker. Denne bølge indbefatter blandt andet, at man lader sin genre – her balletten – svømme ud over egne grænser og spille sammen med og lade sig inspirere af andre genrer.

Flemming Flindt er også en typisk repræsentant for auteurkunstneren, der skaber, iscenesætter og indimellem selv optræder.

Musikken er et foruroligende, filmagtigt partitur af franskmændene Georges Delerue. Flindt er dybt original og nyskabende i sin brug af og sans for at indføre psykologisk realisme, ægte karakterer, en næsten thrilleragtig energi samt en bunden erotik i en ellers ofte abstrakt kunstform. Alligevel er de stærke, symboladede billeder, som også er en styrke for balletten som genre, i høj grad til stede. Også i Bernard Daydés suverænt meddigtende kælderdekoration.

Enetime blev opført første gang på dansk tv den 16. september 1963, på Opéra Comique, Paris den 6. april 1964 og på Det Kongelige Teater den 1. oktober 1964.

DANS TIL DØDEN

Af Lone Nyhuus, koreograf og tidligere danser

Har du nogen sinde haft fornemmelsen af, at en lærer er så opsat på at give sin viden fra sig, at han - eller hun - vil gøre, hvad som helst for, at du skal lære? At læreren ikke kan bære, når det viser sig, at du slet ikke er den mønsterelev, han troede?

La Leçon hedder skuespillet af den rumænsk/franske absurde dramatiker, Ionesco. Det handler om en gal matematik- og sproglærer, der dræber sine elever. I Flemming Flindts dansede version er læreren selvfølgelig danselærer. Og det er med ønsket om at lære den svære tåspidsdans, at unge kvinder troskyldigt ringer på døren til hans kælderstudie.

I en kælder fuld af drifter

Hernede er der fyldt med undertrykte drifter. Pianistinden, som udmærket er klar over lærerens perverse tilbøjeligheder, træder rundt i neurotiske små firkanter, mens hun vrider sine hænder i sit seksuelt tilknappe skød. Balletlæreren krabber sig sidelæns ind ad døren, og kan knapt åbne sine hænder og arme til den almindelige høflighedsfrase: at sige goddag. Og eleven, som tror, at nu skal hun endelig lære at danse, bliver smågramset på og kostet rundt af læreren: ”Lidt højere”, ”lidt længere”, ”lidt mere”. Mere dans i de blodig-vabel-skabende tåspidssko!

FAKTA

Værk:
Enetime, 1963

Koreografi:
Flemming Flindt (f. 1936)

Komponist:
Georges Delerue (1925-1992)

Fra tekst til krop

Som koreografi er Enetime et mønstereksempel på, hvordan en begavet og skarp tekst kan blive endnu mere gribende og uhyggeligt, når den bliver oversat fra tekst til krop af en begavet koreograf, der har fornemmelse for værkets essens, i dette tilfælde det absurde. Vi kan mærke det ind i vores knogler; fra første trin aner vi, hvordan det ender. Danselæreren vil jo hellere se eleven død, end se hende opgive de svære trin i tåspidsskoene. Der ingen vej tilbage. Dansetimen ender... med hendes død.

Oppe på gaden venter den næste unge pige. Venter på at komme ned i kælderstudiet og lære at gå på tå.

VIDSTE DU

Eugene Ionesco, der oprindeligt skrev Enetime som skuespil, blev så begejstret for Flemming Flindts balletversion af stykket, at han med det samme sagde ja til at samarbejde med Flindt om at lave en ballet til tv.

Resultatet blev balletten Den unge mand skal giftes, der blev vist på tv i hele Europa.

JULEMANDSHÆREN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

I 1974 gennemfører den Christianiabaserede teatergruppe Solvognen en 8 dage lang aktion mod arbejdsløsheden. Julemandshæren, kalder de den. Ikke bare fordi den løber af stabelen i dagene op mod jul, men fordi den tager afstand fra den kapitalistiske juls konsumterror. Julen som superborgerligt ritual og følelsesmæssig skuffelse. Forklædt som julemænd uddeler de medvirkende historiebøger til skoleelever, synger for de gamle på plejehjemmene, og på Politigården forærer de beredskabsstyrelsen en juleplatte. Men så er julemanden færdig med at være sød og rar. Nu skal det være alvor, og julemændene beslutter sig for at gå i flæsket på den amerikanske bilfabrik General Motors, der netop har besluttet at nedlægge virksomheden i Danmark, hvor arbejdslønnen er for høj.

Da den hvidskæggede hær pludselig dukker op i Magasin og begynder at forære varerne bort, går aktionen i dialog med hele befolkningen. "Glædelig jul", råber de "I dag er der ingen, der skal betale." Børnene græder ved synet af julemændene, der bliver ført bort i salatfade, og de sidste insisterende julemænd går i banken, hvor de forsøger at optage et lån på 50 mio. kroner. De kræver kapital til folkets behov.

Smilet i København stivner, efterhånden som Julemandshæren viser sit sande ansigt: Aktivisme på grænsen mellem civil ulydighed og teater. Det aktivistiske teater er antitesen til det normale teater, idet gentagelsen og indøvelsen er en del af teatrets kunstige virkelighed. Med andre ord er det konservative element uløseligt forbundet med teaterkunsten. Julemandshæren forsøgte at sprænge disse æstetiske rammer, og det er for dette snigangreb, vi her hylder dem.

VIRKELIGHEDEN I TEATRET

Af Lone Nyhuus, koreograf og tidligere danser

Præcis kl. 12, 18. december 1974, væltede 100 julemænd i rød-hvide dragter ud af Norgesbådens bildæk for - i ugen op til jul - at fylde København med rød-hvid glæde. De stod på rulleskøjter, de sang, de havde levende dyr med sig. De besøgte plejehjem, hvor de underholdt med gamle skillingsviser; de besøgte skoler, hvor de legede gamle lege med børnene og uddelte alternative historiebøger; og pludselig stod de alle sammen i stormagasinet Magasin. Her delte de gaver ud til stormagasinet's kunder. Gaver, som de havde pillet ned fra butikkens hylder.

Ny argumentation

"Det vigtigste var ikke, om vi havde ret; det vigtigste er, at vi argumenterede på en ny måde," skriver Nina Rasmussen, der var med til at starte teatergruppen Solvognen i 1969.

Solvognen havde hjemsted på Fristaden Christiania. Teatergruppen ønskede at skabe politisk aktionsteater via humoristisk og fredeligt udførte protester. De var blandt andet rettet mod stigende mælkepriser, det imperialistiske USA's undertrykkelse af den oprindelige befolkning (aktionen Wounded Knee) og NATOs eksistens (aktionen Natohæren) - samt ikke mindst: kommercialiseringen og småborgerliggørelsen af julen. Det er her, julemandshæren går i aktion.

Er det teater?!

Solvognen, der blev nedlagt i 1983, spillede med i virkeligheden, og virkeligheden spillede med i Solvognens teater. Når de 100 røde julemænd drog ud i Københavns

FAKTA

Værk:

Julemandshæren, 1974

Kunstnere:

Teatergruppen Solvognen

gader, var alle 100 opsat på at "spille rollen" som den naive julemand, der tror på glæden og godheden. Når de stødte sammen med politiet, blev anholdt af dem, blev lagt i håndjern, var det, fordi politimændene lige så troligt spillede deres roller. Alle sammen.

Den ugelange forestilling fik et endnu længere efterspil. I landets aviser rasede der i månederne efter en heftig debat. Om ytringsfrihed (og grænser for samme), om demokratiets almene tilstand, om teater - og definitionen af samme. For er det teater, når 100 julemænd går ind i Magasin og deler gaver ud? Solvognen mente ja.

VIDSTE DU

En gigantisk gås med julemænd myldrende ud af maven. Det var oprindeligt Solvognens tanke, da de lavede den "trojanske gås" til Julemandshærens aktioner.

Idéen var desværre for besværlig at føre ud i livet, men kæmpegåsen blev til gengæld trukket af julemændene hele vejen gennem Københavns gader fra Christiania til Rådhuspladsen. Faktisk var gåsen så enorm, at granguirlanderne i det julepyntede København kom i fare, og på Knippelsbro var det nødvendigt at bøje gåsens hals for at få den med hele vejen til bestemmelsesstedet.

Kilde: Nina Rasmussen: Solvognen, Rosinante, 2002.

SORT SOL LIVE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

I februar 1986 spiller punkgruppen Sort Sol en koncert i den nedlagte pornobiograf Carlton på Vesterbrogade, en koncert hvis voldsomhed, decibel og tekniske og menneskelige selvdestruktion står tilbage som et af firsernes klareste udtryk for, hvad scenekunsten måtte gøre. Teater og scene måtte ødelægge sig selv for at genopstå.

Året efter spiller Sort Sol fire påskeforestillinger i en nedlagt Vesterbrofabrik, døbt Wurst, hvor vi alle må erkende, at disse fem besynderlige freaks er vores hjemlige hovedekspONENT for den dekonstruerede, selvdestruktive og energifølgende scenekunst, der senere blev formaliseret på Volksbühne i Berlin og herhjemme i form af f.eks. Peter Langdal og senest Anders Paulin.

Lige fra den spæde begyndelse, hvor gruppen hed Sods, genkendte teaterfolk fra Erling Schroeder til Kirsten Delholm det unikke sceniske potentiale i det dengang fire personers store orkester. I deres tidlige punkår arbejdede Sods blandt andre med Billedstofteatret, men det er ikke i denne tydelige teaterrelation, at Sort Sol fortjener sin plads i den danske scenekunstanon. Det er i de forladte fabrikker og biografer i 86 og 87, hvor en rockgruppe på fem – evil twins i front med tyrolertøj og militærhelme, enarmede Steen Jørgensen i sort læder smuk som Montgomery Clift og de vokslignende baggrundsfigurer Thomas Ortved og Knud Odde – ødelægger og genføder scenekunsten som en primal drift i mennesket, sprækken i virkeligheden, hvor vi ser ind i døden og genopstandelsen. I sidste ende afslører Sort Sol, at det udelukkende er den levende scenekunst, der formår at indeholde vor tids opløsning som afrundet fastholdt værk.

DEN SKRÆMMENDE KANT

Af Lone Nyhuus, koreograf og tidligere danser

”Det lykkedes først Steen at ramme tonen efter fem år. Det var ikke tonen, vi gik efter, men udtrykket.” Ordene er Peter Schneidermanns; guitaristen og medstifteren af Sort Sol. Om samme Steen Jørgensen har han også sagt: ”Han sang fuldkommen pivfalsk, men det gjorde ikke noget. For han var jo sanger; det kunne man se på ham.”

Ekspllosion og kontrol

Peter Schneidermann, bedre kendt under navnet ”Peter Peter”, har nok ret. Steen Jørgensen anno 1977, dengang Sort Sol startede som punkbandet SODS, er den samme Steen Jørgensen, som optræder 10 år efter i Danmarks Radios tv-koncert i Vesterbros gamle pornobiograf Carlton. Og tv-optagelsernes Jørgensen er i hvert fald indbegrebet af en sanger: Som et stort kattedyr vandrer han op og ned ad scenens store stillads - på samme tid eksplosiv og kontrolleret. Som om han kunne eksplodere hvert øjeblik, det skulle være. Og tonerne? Dem rammer han nok mere rent nu, end han gjorde 10 år før. Men der er denne kant. Det er ikke falsk; men det er på kanten. Vi har fornemmelsen af, at Steen Jørgensen står på kanten af noget farligt. Måske på kanten af den Sorte Sol, et begreb, der fra ældgammel tid har symboliseret det onde. Og han kan tage os - publikum - med.

Ved siden af ham står guitaristerne Peter Peter og Lars Top-Galia som ”The Evil Twins”. De er ens klædt og med hamrende intensitet bakker de op om storbycrooner Jørgensen, og samtidig fortæller de deres egne forrevne guitarhistorier.

FAKTA

Værk:

Sort Sol live, Carlton og Wurst, 1987-1988

Kunstner:

Sort Sol

Energiudladninger

1987 albummet *Everything That Rises...Must Converge* (Alt hvad der stiger & må samle sig), blev Sort Sols kunstneriske gennembrud. Den dag i dag står det album uden sidestykke i dansk rock. I perioden omkring gennembruddet var gruppens koncerter noget af det mest kraftfulde og intense rockmusik, der er fremført af et dansk band.

Det var fortællinger fortalt gennem så voldsomme energiudladninger, at musikerne på samme tid opløser og danner scenen foran vores øjne. Oplevelsen river os med, river os ned. Derfra kan musikerne på scenen lokke os med ind i scenens forførelse.

Som kun en rigtig sanger, et rigtigt rockband, med et rigtigt sceneshow kan gøre det.

VIDSTE DU

I december 1988 blev en sjælden single fra pladen *Everything That Rises Must Converge* udgivet - nemlig "As She Weeps". Singlen var en medlemsgave til medlemmerne af Den Danske Radeerforening (ja, sådan en forening eksisterer rent faktisk i Danmark!), der dette år kunne fejre jubilæum. Den anerkendte kunstner Knud Odde (bassist i Sort Sol) lavede 2 raderinger på b-siden af pladen, som blev udgivet i 550 nummererede eksemplarer, signeret af kunstneren selv.

Kilde: Sort Sols hjemmeside.

MAJONÆSE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Majonæse fra 1988 chokerede publikum og anmeldere med sin ublu menneskelige hæslighed. Dramaet er først og fremmest et familiedrama, dernæst et underklassesdrama og til sidst et sprogligt eksperiment i den gode gamle tradition: Dramatikeren der fungerer som et sprogligt overtryk i nogle undertrykte figurer, hvilket igen skaber en underholdende trykubalance mellem rolle og skuespiller, scene og virkelighed og mellem rollens psyke og sprog. Der er lagt op til teater. Men med hvilket budskab?

Lige siden den danske befolkning i form af Jeppe på Bjerget vågnede op i baronens seng og derfor blev stillet ansvarsløs over for sin egen fuldkomne magt, har der i den nationale fortælling været gevinst ved at søge nedad i samfundsklasserne for at finde den menneskelige og civilisatoriske sandhed om vort land.

Majonæse rammer derfor et sigtepunkt, der groft sagt forbinder Holbergs underklasseidioter med Soyas Parasitterne med 1970ernes socialrealistiske tv-teater. Men Ørnsbo siger stop: Trekantsligningen Underklasse=Grimhed=Sandhed er hos Ørnsbo så ekstremt udpenslet – sønnen i huset tjener penge til familien ved at kaste sig ud foran biler, søsteren sexafpresser penge ud af rigmænd, der desværre også er snotspisere, alle bader i samme badevand, og ingen kan tale, nærmere grynte – at den egentlige lære hos Ørnsbo er: Stop den nationale fortælling. Der findes ingen nation, kun mennesker, værre og mere beskidte end dyr. Og det er vi da alle enige om.

GRIMME, GRUMME, DUMME MENNESKE

Af Lone Nyhuus, koreograf og tidligere danser

Skal dramatik være morsom? Ja, ellers kan den ikke blive alvorlig!

Ordvekslingen er Jess Ørnsbos, og taget fra den samtale, han fører med sig selv i programmet til uropførelsen af Majonæse i 1988. Stykket var egentlig skrevet til Århus Teater, men var blevet forkastet af dramaturgiatet, og skuespillerne ville gå i strejke, hvis de skulle spille med i sådan noget!

Sådan noget. Men hvad er det for noget, Ørnsbo, uofficiel Danmarksmester i uhumsk skrivning, kaster i hovedet på os?

Billede fra dagens Danmark

Udgangspunktet er et billede af en familie: en tvangsgemytlig mandsling og en selvtilfreds, overmåde fed madamme og deres tre afstumpede børn. De var begyndt at tale til Ørnsbo. Fortælle deres historie.

Om hvordan familien deler godt olierede karbade. Bortset fra storebror, han slår på tæven og er - ifølge mor: "Lige så lækker som marcipan". Og marcipan vasker man jo ikke?

Om lillebror, der sammen med Søs tjener penge ind til familien. De udser sig en rigmand. Søs, der ser godt ud, drikker ham fuld, og når de, godt lakkede til, kommer ned på gaden, smider lillebror sig foran bilen. Lader til at komme frygteligt til skade. Så er der grundlag for flere års afpresning. Og om naboen, hvis kat de hænger i benene ud af vinduet, og som familien ellers generer med sit møgbeskidte badevand - gennem et hul i gulvet lader de vandet risle ned i hans lejlighed.

FAKTA

Værk:
Majonæse, 1988

Kunstner:
Jess Ørnsbo (f. 1932)

Simpel overlevelse

Sådan skvulper og fedter personerne sig målrettet hen imod deres endelige undergang. Styret som de er af ønsket om simpel overlevelse - nærmest dyrisk. Ørnsbo er da også af den overbevisning, at den nok så berømte darwinistiske udvikling aldrig har fundet sted. Det er ikke de bedst egnede, der overlever, der findes mennesker, der - som denne familie - ikke er særligt godt egnede. Og lever deres liv som en brækket arm.

Det er virkeligheden. Hos Ørnsbo går man ikke i teatret for at blive fri for virkeligheden. Man går i teatret for at se virkeligheden. Og især alt det sorte, det ulækre, det unormale. Det er hamrende alvor. Men det er også morsomt!

VIDSTE DU

Duoen Olesen-Olesen har på deres seneste album Solsort og forstærker en sang med, der hedder "Alt er Ørnsbo i dag", hvor Majonæseforfatterens efternavn har fået plads som et fremtrædende tillægsord i sangens omkvæd. Omkvædet lyder: Alt er Ørnsbo i dag Alt er halvt højste flag Alt giver mig ubehag i det her satans nabolag

Kilde: Olesen og Olesens hjemmeside.

Børnekultur

- 213** Kanonudvalget for børnekultur
- 213** Om kanon for børnekultur
- 214** Børnekultur - Kanonværker
- 215** Byggepladsen
- 217** De små synger
- 219** Palle alene i verden
- 221** Anders And
- 223** Høj stol
- 225** Legoklodsens
- 227** Silas og den sorte hoppe
- 229** Halvdans ABC
- 231** Kaj og Andrea
- 233** Go' søndag morn'
- 235** Gummi Tarzan
- 237** Nøddekækkeren

OM KANON FOR BØRNEKULTUR

Af *Henrik Marstal, kanonudvalget for musik*

Undervejs i arbejdet med kulturkanonprojektet fik formandskabet den idé at etablere en kanon for børnekultur.

En kanon, der kunne tilgodese de kulturprodukter og værker, som var skabt direkte til børn, og som var uomgængelige – men som i næsten alle tilfælde havde måttet se sig bortvist fra de voksnes kanonlister og i stedet sendt i skammekrogen. Alle udvalg blev inviteret til at byde ind på denne børneliste, og det forhold, at den gik på tværs af kunstarterne, gjorde den markant anderledes end de øvrige lister. Hertil kom, at ikke alle udvalg endte med at byde ind, ligesom tegneserien blev introduceret som ny kategori.

I Danmark går tanken om kulturprodukter frembragt direkte til børn naturligvis langt tilbage i tiden i form af legetøj, rim og remser, børnemøbler og så videre. Især i den litterære verden har det været tydeligt, i hvert fald siden H.C. Andersen skrev sine første eventyr. I eksempelvis *Den lille Pige med Svovlstikkerne* skrev han om børn – nøjagtigt som mange andre romantiske forfattere, der alle var mere eller mindre inspireret af franskmanden Rousseaus tanker om barnet som 'naturmenneske'. Men til forskel fra de fleste skrev H.C. Andersen også for børn, hvilket titlen på hans første samling af eventyr: *Eventyr, fortalte for Børn* fra 1835 mere end antyder.

Disse eventyr var i øvrigt næsten samtidige med B.S. Ingemanns og C.E.F. Weyses morgen- og aftensange (der er at finde på Kanonudvalget for Musiks liste over partiturmusik). Sangene blev med det samme sunget så meget af de voksne, at ingen tænkte over, at også de egentlig var skrevet om og for børn. Men efterhånden stod det klart, at Ingemanns klare, troskyldige vers formulerede netop en (voksen) barnesjæls opfattelse af tilværelsen, med stærkt billed- og tryghedsskabende linjer som

“Nu titte til hinanden de favre Blomster smaa;
De muntre Fugle kalde på hverandre;
Nu alle Jordens Børn deres Øjne opslaae;
Nu Sneglen med Hus paa Ryg vil vandre.”

eller

“Dagen gaaer med raske Fjed;
Dagens Børn maae ile.
Aftenrøden bringer Fred;
Nattens Stjerner hvile.”

Da de første egentlige børnesangbøger som *De små synger* og *Regnbuebogen* dukkede op i tiden efter 2. verdenskrig, var Ingemanns og Weyses sange da også ganske pænt repræsenteret. De havde på dette tidspunkt været en del af børnekulturen længe.

Den svenske reformpædagog Ellen Key udgav i år 1900 en banebrydende bog med titlen *Barnets Aarhundrede*. Her hævdede hun, at tiden var kommet til at tage barnet alvorligt som barn, vel at mærke helt på dets egne betingelser. Bogen var en skarp samfundskritik, men titlens profeti skulle også i forhold til børnekulturen vise sig at holde stik. Listen afspejler nemlig det faktum, at der i løbet af 1900-tallet opstod en substantiel og profileret børnekultur herhjemme. Og samtidig afspejler den måske også det faktum, at udvalgsmedlemmernes egne

KANONUDVALGET FOR BØRNEKULTUR

Kanonen for børnekultur blev til på tværs af kanonudvalgene.

barndomsår overvejende har været præget af en nyere tids produkter, idet listen bevæger sig fra 1931 og frem. Listens række af børneklassikere har gennem årene haft et solidt tag i børn, fra de helt små til de noget større. Det gælder Palle alene i verden såvel som legoklodsens, og det gælder Kaj og Andrea såvel som Halfdans ABC. For resten gælder det også en større mængde andre børneklassikere, som der ikke blev plads til – fra Kaj Bojesens trælege-tøj og Rasmus Klump-tegneserien til Thomas Windings historier og måske også Shu-bi-duas tidligste albummer.

Det vil sikkert undre nogen, at en historie fra ugebladet Anders And & Co. er inkluderet på listen. Det skyldes ikke blot, at bladet siden dets udgivelse i 1949 har tiltalt børn og deres forældre, men også, at bladet har en særlig dansk vinkel. Hæfterne om beboerne i Andeby blev nemlig gennem en lang periode produceret i blandt andet Danmark og herfra eksporteret til resten af verden. At bladet er medtaget på listen, skyldes nu også, at hovedpersonen selv – til trods for sin amerikanske herkomst – forekommer at være udpræget dansk med sin humørsyge, sin ugidelighed og sin konstante mistro til alle tænkelige autoriteter. Hertil kommer, at han er en antihelt, som evig og altid lider nederlag, ikke mindst til tyrannen onkel Joakim, til de intellektuelt overlegne nevøer Rip, Rap og Rup samt til den altid heldige lykkeridder og rival Fætter Højben. Dermed er Anders And faktisk i åndelig familie med en lang række af antihelte i dansk kultur, fra Holbergs Jeppe over Gustav Wiedes Tummelumsen til Kjeld Abells Larsen og Benny Andersens Svante.

Når man lader blikket løbe ned over listen, er det svært ikke at glæde sig over, at adskillige danskere har været børn i en verden, der rummede netop disse produkter. Og man glæder sig over, at mange af produkterne stadig har gyldighed for børn i dag. For her er tale om produkter, hvis primære kvaliteter ligger deres evne til konstant at fastholde, udfordre og overraske, vel at mærke på børnenes egne præmisser og ofte mere eller mindre uafhængigt af alderstrin og intellektuelle udvikling.

Samtidig er der tale om produkter, der for manges vedkommende er præget af at være blevet til i et velfærdssamfund, hvor der har været overskud til at dyrke legen for legens egen skyld, og hvor ikke mindst sprogets logiske kortslutninger, sammenbrud og lydige dekonstruktioner – der netop ofte kendetegner barnets eget sprog – er blevet dyrket, raffineret og iscenesat på måder, som har kunnet udfordre selv de yngste.

Endelig spiller det også ind, at værkernes ophavskvinder og -mænd ikke har betragtet børn som et modtageligt og kommercielt letpåvirkeligt segment, men derimod som mennesker med en ukorrumpert tilgang til virkeligheden, og for hvem det at lege, opleve og være til ofte er det eneste fornødne. I den forstand lader det bedste fra dansk børnekultur sig forstå som et korrektiv til den markedsstyrkede disneyficering og på anden vis amerikanisering af børnekulturen, som ikke mindst tiden omkring årtusindeskiftet har udvist stadig flere eksempler på, og som i skrivende stund næppe ser ud til at kunne blive lige så danske som for eksempel Anders And.

Og som forfatteren og kritikeren Carsten Jensen hævder, er barndommen måske atter på retur, fordi den nu igen i stigende grad bliver betragtet som en ufuldstændig udgave af voksenlivet. Det 20. århundrede kan meget vel vise sig at blive barnets eneste århundrede. Desto mere grund er der til at glæde sig over frembringelserne på denne liste, som med en enkelt undtagelse alle hører hjemme dér.

BØRNEKULTUR - KANONVÆRKER

- Byggepladsen
- De små synger
- Palle alene i verden
- Anders And
- Høj stol
- Legoklodsens
- Silas og den sorte hoppe
- Halfdans ABC
- Kaj og Andrea
- Go' søndag' morn'
- Gummi Tarzan
- Nøddeknekkeren

BYGGEPLADSEN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

I 1931 udgav landskabsarkitekten C.Th. Sørensen en lille bog, Parkpolitik i Sogn og Købstad. Heri foreslog han, at man kunne etablere legepladser, hvor børnene selv skulle bygge det hele af overflødig materiale fra byggepladserne. Han havde nemlig iagttaget, at der på de fleste byggepladser var flere store drenge, der løb rundt og byggede huler efter arbejdstidens ophør.

Parkpolitik fik en meget vid international udbredelse, og folk i hele verden lærte sig dansk for at kunne læse den. C.Th. Sørensens hovedtese var, at man skulle skabe offentlige rum, som borgerne kunne bruge til sport og leg, i stedet for blot som prydhaver.

Den første 'skrammellegeplads' blev etableret i Emdrup i 1943 i forbindelse med et socialt boligbyggeri, under ledelse af pædagogen John Bertelsen. Siden da blev byggelegepladser etableret over hele landet, der kom dyr til mange steder, og de var meget populære. Som et kuriosum kan det nævnes, at byggelegepladserne blev en politisk manifestation i løbet af 1970'erne, med 'Byggeren' i Den Sorte Firkant på Nørrebro som det mest kendte eksempel. Og man kan vel gå ud fra, at byggelegepladsens æstetik prægede etableringen af Fristaden Christiania og 1970'ernes eksperimenterende arkitektur.

Børnene leger stadig på de store byggelegepladser, selvom meget er forandret siden 1931. Det er stadig en af de helt store ideer i dansk kultur, med gyldighed i hele verden.

BØRNENE TAGER SKRALDET

Af Jeppe Villadsen, journalist

Først blev de kaldt skrammellegepladser. Senere generationer af børn har mødt dem som genbrugslegepladser, hulebyer og byggelegepladser. Idéen var, at børnene selv skulle bygge legehuse og andet sjov af genbrugsmaterialer. Der skulle saves, hamres og leges - det var bare om at gå ombord i det forhåndenværende skrald og kasserede byggematerialer.

Dansk opfindelse

Idéen kom fra landskabsarkitekten C.Th. Sørensen, der i 1931 havde udgivet den lille bog Parkpolitik i sogn og købstad. I den foreslog han, at man lavede legepladser, hvor børnene selv byggede det hele af overskudsmateriale fra byggepladserne. Han havde nemlig lagt mærke til, at der på de fleste byggepladser løb drenge rundt og byggede huler uden for arbejdstiden. C.Th. Sørensens hovedpointe var, at der skulle skabes offentlige rum, som folk kunne bruge til sport og leg i stedet for kun som prydhaver.

Glade børn og pædagoger

Den første af slagsen blev taget i brug midt under krigen, i sommeren 1943, i forbindelse med et socialt boligbyggeri i Emdrup. Siden spredte byggelegepladserne sig som en løbeild over landet. Børnene elskede dem, og også pædagogerne blev stadigt mere begejstrede, i takt med at tidens pædagogik lagde vægt på kreativitet og børnenes frie udfoldelse. I midten af 1960'erne skal der have været så mange som 100 byggelegepladser.

FAKTA

Værk:

Byggelegepladsen, 1931

Kunstner:

C.Th. Sørensen (1893-1979)

I dag er en del af dem væk eller omdannet til ”rigtige” legepladser. Men børn leger og bygger stadig på byggelegepladser overalt i landet. Og sammen med folkehøjskolen udgør de Danmarks to store selvstændige bidrag til verdenspædagogikken.

VIDSTE DU

Det nåede hele vejen til Folketingets talerstol i 1971, da Byggelegepladsen Hudegrunden på Vesterbro satte denne annonce i fagbladet Børn & Unge: ”1. november bliver en pædagogstilling ledig. Den eventuelle ansøger skal være uddannet pædagog. Kun en marxist, der anerkender institutionens målsætning og vil arbejde aktivt ud herfra, vil blive optaget i vores kollektiv. Lønrammen er 6/8. Al løn derudover går til vores solidaritetsfond.”

Kilde: Ole Schultze Henriksen: Hudegrunden, Vesterbro - Historien.

DE SMÅ SYNGER

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Flere generationer af små danskere er vokset op med Gunnar Nyborg-Jensens De små synger, der udkom første gang i 1948. Den markerede sammen med sin fire år yngre efterfølger, Henning Elbirks Regnbuebogen, en solid nyskabelse i dansk børnekultur: Sangbogen.

Bogen rummer, hvad der stadig må kaldes den egentlige sangskat inden for det danske børnesangsrepertoire. Disse sange har akkompagneret utallige danskers barndom – og voksenalder, når de selv fik børn. Og når man hører Kai Normann Andersens sange fra især 1930'erne eller sange af Kim Larsen, Lars Lillholt og Anne Linnet, fornemmer man, at de ofte har rødder i disse børnesanges enkle, næsten naive tonesprog. Som Kim Larsen et sted har formuleret det: "Det er svært at løbe fra Oles nye automobil". Unægtelig en rigtig iagttagelse. For har man som barn én gang fået disse børnesange ind under huden, bliver de siddende.

Repertoiret fra bogen fik i løbet af 1990'erne en revival, da en lang række rock- og popartister på initiativ af producenten Sten Wijksman Kjærsgaard nyindspillede dem i inspirerede og derfor ofte anderledes udgaver. Sangene blev udgivet i Åh abe!-antologiserien, hvis række af cd'er til dato har rundet en million solgte eksemplarer.

Nyere og mere tidssvarende sangbøger med et beslægtet indhold er siden kommet til, men uden at De små synger i nævneværdig grad har mistet sin status. Nutidige brugere er tilsyneladende ligeglade med, at nodebilledet ser håbløst gammeldags ud, og at sangene ikke er becifret. Bitte Böchers fine tegninger såvel som bogens stærke brand opvejer tilsyneladende fuldt ud disse mangler.

IDYL, GYS OG GRU I BARNEKAMMERET

Af Lone Nyhuus, koreograf og tidligere danser

Når man kigger på sangbogen De små synger, ser det hele umiddelbart meget yndigt ud.

En lille dreng med korngult hår pryder forsiden. Han har næsen i en åben bog og synger - sikkert artigt repeterende teksten.

Søde gys

Bitte Böchers tegning signalerer idyl og ingen fare. Men når man åbner bogen, vælter det ud med den ene grumme sang efter den anden. Vi starter med den lille sorte kattekilling med de hvide poter. Når blikket går videre ned ad siden, kommer noderne. Uden becifringer og uden basnoder, skrevet sådan, at enhver med et minimum af kendskab til musik kan sætte sig ned foran klaveret - eller med blokfløjten for munden og spille "Se den lille kattekilling". Så vidt så godt. Men nederst på siden går det galt. Bitte Böcher har tegnet en lille mus, og i teksten beder katten musen om at komme ud at lege. Så ved vi jo godt, hvordan det går. Galt!

Allerede fra første sang får vi dobbeltheden serveret. Det lille barn får gyset frydefuldt gennem kattens leg med musen, fortællingen om drengen Poul, der lod sine høns flyve rundt i haven - til glæde for ræven - og fortællingen om de ti små cyklister, hvoraf ni kommer galt af sted. Heldigvis kan barnet straks bladre videre til næste side. Her møder hun munken, der går i fredelige enge, eller det lille lam, der siger mæh.

FAKTA

Værk:

De små synger, 1948

Kunstner:

Gunnar Nyborg Jensen (red.)
(1912-1970)

Populære børnesange

Det var skolelærer Gunnar Nyborg-Jensen, som samlede de kendte børnesange og -lege. Fra tiden under Besættelsen var han kendt som vært på ønskeprogrammet Vi synger sammen, og da han i 1948 blev træt af at slæbe rundt på tunge sangbøger og løse stencils, samlede han de mest populære børnesange i en lille bog.

Det blev til De små synger. Gennem årene er der røget 1,5 mio. eksemplarer gennem trykken, en jubilæums-cd med kendte kunstners fortolkninger har opnået ekstreme salgstal, og enkelte sange er skiftet ud. For eksempel blev "I niggerland bananen gror" forvist fra siderne i 1993. Men ellers står sangbogen næsten uforandret på danske børneværelser og institutioner. Som den har gjort det i mere end to generationer.

VIDSTE DU

De små synger og leger stadig i ét væk. Den populære sangbog fra 1948 har siden fået følgeskab af De små synger salmer og De små synger julen ind. Sidstnævnte er en cd, som Gunnar Nyborg-Jensens søn, Søren, har stået for. I 2003 havde Søren Nyborg-Jensen også en finger med i spillet på De små synger sanglege, som er en nyredigeret udgave af farens bog om sanglege, udgivet i 1950'erne.

Kilde: Høst & Søn.

PALLE ALENE I VERDEN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

En vidunderlig idé er blevet til en vidunderlig film. Hvem har ikke drømt om en verden, hvor man må alt, en verden uden forældre? Eller har vi drømt om det, fordi vi kender Jens Sigsgaard og Arne Ungermanns børnebog fra 1942 så godt? I den vågner Palle en dag op og er helt alene i verden. Det udnytter han til fulde, spiser slik, kører i brandbil og flyver til månen, men i længden erkender han, at det nu nok er bedst, hvis der også er andre mennesker i verden. En enkel og genial idé, som passede perfekt til filmægteparret Henning-Jensens univers. Sønnen Lars spillede hovedrollen, mens Astrid og Bjarne skrev manuskriptet i fællesskab. Disse pionerer inden for dansk børnefilm havde i film som Ditte Menneskebarn og De Pokkers Unger tidligere vist deres evner for at skildre børns universer med lige dele fantasi og hverdagsrealisme (også med sønnen Lars i småroller). Men her går det op i en højere og mere poetisk enhed. Denne gang stod Astrid Henning-Jensen dog alene for instruktionen, og filmen står stadig lysende klart som den mest fuldendte i hendes lange karriere.

På trods af at filmen ved sin verdenspremiere i Cannes vandt de internationale kritikeres gunst samt en pris, skulle der gå fem år, inden filmen fik dansk premiere. At den har haft det svært i danske biografteater, ændrer dog ikke ved dens indiskutable klassikerstatus.

VOGNSTYRER PÅ LINJE 8

Af Christian Monggaard, filmskribent og anmelder på Dagbladet Information

Hvem har ikke en gang imellem drømt om at kunne gøre alt, hvad man vil, og slippe for vrøvl og ballade? Den drøm har den lille dreng Palle, og en morgen går den i opfyldelse. Da han vågner op, er han helt alene i verden. Han vasker sig nødtørftigt på næsen og dypper tandbørsten i vand, så det ser ud, som om han har børstet tænder. Og så drager han ellers på eventyr i et mennesketomt København. Han besøger en slikforretning. Han prøver at styre en sporvogn, linje 8. Han går ind i en bank og henter sig en posefuld penge, klingende mønt, ikke det der seddelpjæt. Men pengene hælder han siden i kloakken, fordi der ingen er at betale til.

Et skær af science fiction

I Palle alene i verden oplever vi en velkendt hverdag fra en ny vinkel, fordi verden er blevet tømt for mennesker. På den måde bliver filmen både drømmeagtig og virkelighedstro. Et skær af science fiction hviler over den poetiske lille film, der er perfekt instrueret af Astrid Henning-Jensen. Ved sin fremkomst vakte den da også betydelig international opmærksomhed. Den bygger på Jens Sigsgaards klassiske børnebog af samme navn.

Filmens morale

Palle alene i verdener en munter og charmerende film. Men den vil ikke bilde nogen ind, at det i længden er lykken at være alene i verden. Det er trods alt bedre at have nogen at dele den med.

Astrid Henning-Jensen lavede film sammen med sin mand, Bjarne, og hun debuterede som instruktør med Palle alene i verden. Sammen med parrets De pokkers unger (1947) anses filmen for at være en af de første danske børnefilm. Et par år forinden lavede Bjarne Henning-Jensen den fine film Ditte menneskebarn, der er

FAKTA

Værk:

Palle alene i verden, 1949

Instruktør:

Astrid Henning-Jensen (1914-2002)

Varighed:

25 min.

med i Kanon for Film. En af styrkerne ved Palle alene i verden er dens indføjte skildring af barnets indre fantasiverden. Astrid Henning-Jensen placerer sig i øjenhøjde med sin unge hovedperson og viser gennem ham overbevisende barnets lunefuldhed og umiddelbare tilgang til verden.

VIDSTE DU

I 1984 spillede den 70-årige Astrid Henning-Jensen med i Lars von Triers film Forbrydelsens element. Som ganske ung arbejdede Astrid Henning-Jensen som skuespiller på forskellige teatre på Frederiksberg. Selvom hun hurtigt fandt sin rette hylde som instruktør, vendte hun et par gange i løbet af karrieren tilbage til skuespillerfaget.

Kilde: Dansk Kvindebiografisk Leksikon.

ANDERS AND

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Film og tegneserier blev det 20. århundredes nye massemediekunstarter, og amerikaneren Carl Barks gjorde fra 1942 i trykte tegneserier bifiguren fra Disney®-studiernes tegnefilm til en verdenskendt skikkelse: Stadig med næb, svømmefødder og stumpet matrostrøje over de nøgne halefjer udvikles den hidsige and til et nuanceret om end komisk billede på den moderne (m)ands stolte stræben – og svaghed.

Andeby som den ny middelklassens parcelparadis befolkede Barks med Joakim von And, Fætter Højben og Georg Gearløs, der – via Sonja Rindoms oversættelse af deres navne – fik indfødsret i dansk som moderne massemyter, sindbilleder på umådeholden rigdom, held og opfindsomhed. Siden 1960'erne er tegneseriehistorierne til hele verden blevet skabt af Egmont i Danmark. Andeby-universet er særligt populært i Norden. Barks' plastisk udtryksfulde persontegning, stramme komposition og lune menneskekundskab – plus et skævt smil til de nordiske sager – forenes i beretningen om 'Den Gyldne Hjelme'. Som museums-kustode finder Anders en original vikingeskibsløgbog og læser deri, at Olaf den Grå allerede i år 901 – altså ca. 100 år før Erik den Rødes søn Leif den Lykkelige angiveligt fandt Vinland – var i Labrador og dér efterlod Den Gyldne Hjelme. Dens ejer er Nordamerikas retmæssige hersker. Med sine kvikke nevøer, Rip, Rap og Rup, søger og finder Anders hjelmen – men i skarp konkurrence med den lumske Sten Grå, vikingens efterkommer, og dennes advokat Skarp Skarpson. Med lovtrækkeri og juristlatin forsøger slynglerne at blive herskere over Nordamerika – men magten frister også Anders selv i dette velskabte billedepos for alle aldre om det klassiske valg mellem egen fordel og hensyn til almenvellet.

MED ANDERS AND PÅ BØLGEN BLÅ

Af Martin Blemsted, redaktør på ugebladet Anders And & Co

Anders And og den gyldne hjelme er en tegneserie lavet af den amerikanske tegner Carl Barks. Barks er den mest kendte Anders And-tegner, så du har sikkert læst nogle af hans historier. Barks brugte tit ting fra virkeligheden, når han tegnede sine historier. Anders And og den gyldne hjelme har hentet inspiration fra de nordiske vikinger og deres farefulde rejser over Atlanterhavet.

Kapsejlad om hjelmen

I historien er Anders And og hans nevøer, Rip, Rap og Rup, på jagt efter en mystisk gammel vikingehjelme, "Den Gyldne Hjelme". Hjelmen har tilhørt vikingen Olaf den Grå, der var den første, der sejlede til Amerika. Derfor bliver den, der først finder hjelmen, konge over Nordamerika! Desværre er Anders ikke den eneste, der vil have fingre i vikingehjelmen - den onde skurk, Sten Grå, der er efterkommer af Olaf den Grå, er også ude efter skatten.

Amerikas sande opdager

Olaf den Grå er inspireret af en virkelig person: vikingen Leif den Lykkelige, der for over 1000 år siden sejlede med vikingeskib til Amerika. Man kan altså sige, at Leif den Lykkelige "opdagede" Amerika mindst 500 år før Columbus. De gamle vikinger havde ikke vore dages moderne hjælpemidler, når de skulle navigere på havet. Derfor måtte de bruge solen og stjernerne til at finde vej over Atlanten.

FAKTA

Værk:

Anders And og den gyldne hjelme, 1954 (Orig. udg. 1952)

Kunstner:

Carl Barks (1901-2000)

Med stjernehimlen som navigator

På et tidspunkt i fortællingen stjæler Sten Grå Anders' skib og sætter ham og nevøerne i en lille redningsbåd. Derfor er de, ligesom de gamle vikinger, nødt til at bruge naturens egne hjælpemidler på deres jagt efter Den Gyldne Hjelm. Om Anders og ungerne finder hjelmen før skurken, skal ikke røbes her.

VIDSTE DU

Vækker ordene "Langbortistan", "Grønspættebogen" eller "Milde Mammon" gode minder? Det er kun et par af de mange udtryk, som Anders And-oversætteren Sonja Rindom tilførte det danske sprog. Hun var modstander af at forenkle sproget og af at tale ned til børn. Når det gjaldt taleboblere i serien om den klodsede and, gjorde hun alt for at gøre dem så opfindsomme og finurlige som muligt til glæde for både små og stores ordforråd.

Kilde: Tegneseriemuseet.

HØJ STOL

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Da de danske snedkermøbler var på højden af kunstnerisk kvalitet, blev der også udviklet en lang række børnemøbler. Arne Jacobsen tegnede små møbler, der lignede de voksnes, til Munkegårdsskolen, og Mogens Koch lavede en lille foldestol. Men der var meget mere: Hans J. Wegner lavede fra 1944 fine møbler, der bedre fungerede på børnenes præmisser, ligesom Kaj Bojesens legetøj fra samme periode og Kristian Vedels fleksible børnemøbler fra 1956 gjorde det. Og Junosengen af Viggo Einfeldt fra 1942 er blevet et kultobjekt, der handles til tårnhøje priser. Periodens møbler var skabt ud fra den idealforestilling, at børns genstande skulle have samme høje kunstneriske og materielle kvalitet som de voksnes – efterhånden som børnene i det gryende velfærdssamfund fik egne værelser, hvor de kunne lege frit. Før 2. verdenskrig havde mange familier kun haft ét eller to rum, hvor der absolut ikke var plads til særlige børnemøbler, eller til at børn selv kunne indrette sig.

Nanna Ditzel tegnede møbler, som hun manglede til sine egne børn. Den høje stol er et hovedværk, der endnu i dag skiller sig ud ved sin enkle og funktionelle form. Stolen er skulpturelt sammensat af meget smukt formede dele, uden nogen overflødige detaljer. Den er til et barn, der er stort nok til at sidde rankt op, og pinden foran kan tages af, når barnet bliver lidt større. At Forbrugerstyrelsen fik standset salget af stolen i 2002, fordi den kunne være ustabil, er så en anden sag. Senere, i 1961, tegnede Ditzel også et lille bord og en skammel til at have i børneværelset. Møblerne ligner kæmpestore trisser, så det hedder de, og man kan have meget sjov ud at køre med skamlen.

DITZELS DOGMER

Af Charlotte Jul, designskribent og ansvarshavende redaktør på tidsskriftet KUNSTUFF

Nanna Ditzel fik selv tre børn, så børnemøblerne var oplagte for hende at kaste sig over. Høj stol fra 1955 var sammen med hendes Trisser en revolution, fordi de var nogle af de første børnemøbler, hvor der var kælet lige så meget for detaljerne som til voksenmøbler. At bruge penge på kvalitetsmøbler til børn var helt vildt dengang! Høj stol er skabt i et enkelt formsprog, der ligger i forlængelse af Nanna Ditzels uddannelse hos Kaare Klint og den funktionalistiske tradition - en tradition, som Ditzel både videreudviklede og brød med.

Udbryderne

Nanna Ditzel spænder bredt: fra koncepter, til møbler, smykker, service og tekstiler - og langt: fra hun startede på Kunsthåndværkerskolens Snedkerdagsskole i 1943 til 2005, hvor hun døde - som stadig aktiv designer. Hun var blandt de "unge vilde" sammen med sin mand, Jørgen Ditzel, kunstneren Gunnar Aagaard Andersen og designeren Verner Panton. Især Aagaard Andersen arbejdede tæt sammen med møbelparret Ditzel. Trioen brød med normerne og var - ligesom Panton - optaget af at bruge rummet på en ny måde. Et trappekoncept i klare farver, der niveauinddelte rummet, så man kunne slænge sig, mens man talte sammen. Eller en svingende hægestol i kurvet, der som en hængekøje svævede i rummet. Hvorfor skulle en stol absolut have fire ben?

FAKTA

Værk:
Høj stol, 1955

Kunstner:
Nanna Ditzel (1923-2005)

Ditzel af Dannebrog

Nanna Ditzel boede og arbejdede i London i 18 år, og hendes mange studierejser kastede nye idéer af sig. Mødet med farverne turkis og pink i Mexico inspirerer hende til at udvikle tekstillinjen Hallingdal, som du stadig kan opleve i nogle DSB-tog. I 1995 bliver Nanna Ditzel slået til Ridder af Dannebrog og i 1998 modtager hun et livsvarigt arbejdslegat fra Kulturministeriet.

Børnenes møbelunivers

Høj stol er blandt de første designmøbler til børn. I dag er markedet eksploderet, og mange designere arbejder med børnemøbler og indretninger. Herhjemme lægger kunstnerduoen Bosch & Fjord i 2006 sidste hånd på et forandringsprojekt på Ordrup Skole. Forskellige sidderør, huler og rum i rummet skaber miljøer, der fremmer varieret undervisning og kreativ tænkning. Helt i den Ditzelske ånd. 50 år efter hendes første børnemøbler...

VIDSTE DU

Designelskende småbørnsforældre kan håbe på, at en ny, forbedret udgave af Nanna Ditzels høje stol kommer i handelen en dag.

I 2004 justerede Ditzel stolen, så den ikke væltede så nemt. Stolebenene var placeret lidt for tæt på hinanden og gav, ifølge Forbrugerstyrelsen, ikke optimal stabilitet.

LEGOKLODSEN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Virksomheden Lego blev etableret i 1932, da Ole Kirk Christiansen begyndte at fremstille trælegetøj (selvom navnet først kom et par år senere). I løbet af fyrrerne købte virksomheden et engelsk patent, der gjorde, at klodserne kunne stables, og i 1955 udviklede man klodsidéen til et helt system. Men det egentlige gennembrud skete i 1958, da Oles søn, Godtfred Kirk Christiansen, patenterede systemet med små rør og tapper i en støbt plastikklods, således at klodserne i dag hænger sammen, og man kan bygge store flader og masser.

Legoklodsens befordrer børns fantasi og kreativitet. Man kan bygge alt af Lego, og man kan bruge det sammen med alt ens andet legetøj. Lego er rigtig godt, når man leger sammen, for man kan sagtens arbejde sammen om at bygge huse og byer, flyvere, køretøjer, skibe og figurer. Savner man inspiration, kan man besøge Legoland i Billund, grundlagt i 1968. Men Lego skiller sig først og fremmest ud fra andre klodser eller byggesystemer ved både at være enkelt at bruge og at være stabilt, hvor andre klodser og systemer tit kan drille ved enten at gå fra hinanden midt i legen eller være for komplicerede. Fra begyndelsen har man været meget optaget af konstant at udvikle systemet, så det er i stand til at opfylde vidt forskellige funktioner til børn i forskellige aldre. Alt sammen inden for det samme grundlæggende princip.

UNIVERSALKLODSEN

Af Charlotte Jul, designskribent og ansvarshavende redaktør på tidsskriftet KUNSTUFF

Et lille bitte stykke plastic. Firkantet som regel. Med små runde dutter, der hæver sig fra fladen for at gribe ind i den næste. Lille opfindelse, stor virkning! En nyskabelse inden for legetøj, fordi fokus er flyttet fra genstanden over til samspillet mellem barn og genstand. Et interaktivt legetøj, de fleste voksne også gerne vil lege med. Er det ikke utroligt, at en begrænset mængde klodser med et begrænset antal funktioner kan skabe ubegrænsede muligheder? Legoklodsens enkle og unikke format kan stimulere og udfordre kreativiteten i timer og har skabt Lego international anerkendelse siden 60'erne. Flere end 350 milliarder legoklodser er sendt ud i verden siden.

Legoland, mand!

Hvad byggede du? Vi havde en kæmpe kasse med legoklodser, som forvandlede sig til huse, flyvemaskiner og biler. Og Legoland i Billund! Med sine fabelagtige gengivelser af kendte bygninger i Danmark var Legoland det sejeste, jeg i mit liv havde set. Kunne man virkelig bygge det af Lego? Idéen om et helstøbt univers med "educational value", som det var tilfældet med Legoland, har uden tvivl sået de første frø til den udvikling, vi kender inden for legetøj og computerspil i dag. Alt har sit eget univers af tilbehør, sprog, tøj, koder - you name it! Legetøj og computerspil er blevet et "brand" - et univers, man gerne vil være en del af.

Nutidens behov

Legosystemet er godt, fordi det er robust og kan bruges med andet legetøj som f.eks. Playmobil. Lego er gennem årene blevet udviklet, så der findes Legoversioner til hvert alderstrin. Moderne teknologi har dog overhalet den brede efterspørgsel efter Legoklodsens. I dag har børn andre behov og andre udfordringer i en hverdag, hvor computeren er blevet et uundværligt værktøj til indlæring og leg. Men Legoklodsens har på trods af tidens teknologiske udvikling alligevel formået

FAKTA

Værk:
Legoklodsens, 1958

Kunstner:
Godtfred Kirk Christiansen
(1920-1995)

at stå distancen i al sin enkelhed. For den enkle stærke idé har altid noget at skulle have sagt. Også i fremtiden.

VIDSTE DU

Voksne leger også med Lego, men for nogle er det ikke rigtig nok at bygge sørøverskibe eller rumraketter. På nettet findes en række hjemmesider, hvor skuespil, film eller litteratur minutiøst er sat i scene ved hjælp af Lego. Således kan man opleve fotoserier fra blandt andet Shakespeares Hamlet eller Oscarvinderne Ringenes Herre eller Brokeback Mountain.

Se for eksempel bibelhistorien fortolket i Lego på www.thebricktestament.com, og døm selv...

SILAS OG DEN SORTE HOPPE

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

“Han kom sejlede nedad floden i en sær lille brednæset båd, og han sejlede ikke siddende oprejst som andre, brugte ikke årerne, men lod strømmen føre sig som den havde lyst.”

Således ankommer Silas i bogens optakt på flugt fra moderen, som er linedanser, og hendes samlever, sabelslugeren, der slår ham med sit blankvåben, og som i groteske optrin får det galt i halsen, når knægten spiller på fløjte. Læseren drages ind i et univers, der vanskeligt kan fæstes til tid og sted. Modstillingerne mellem de gode og slette og mellem de voksne og børnene er trukket kraftigt op. De sættes ikke blot på spil af den magiske fløjte, men også af en stil, der antyder mere end den maler. Den spændende handling drives ikke på må og få, men af Silas' modige og stædige stræben efter at blive taget alvorligt i det voksne samfund, hvor han berøves den sorte hoppe, som han har vundet med sine færdigheder.

Bogen indleder den serie, som i 2001 blev afrundet med Silas. For-trøstningens Tid, hvor hovedpersonen bliver far til Ania og repeterer de historier, han i mellemtiden har taget part i, for den aldrende mor, Anina. Hvem der var hans far, røber hun ikke, men Silas når gennem de 14 bind med sin frihedstrang og naturbundethed gennem en række af gode gerninger at genopbygge et solidarisk samfund på Sebastiansbjerg for de skæve og udsatte. Den barske kamp for brødet skildres undervejs uden sentimentalitet som led i en moderne myte om tolerance i forhold til de anderledes.

DRENGEN MED DEN MAGISKE FLØJTE

Af Anna Karlskov Skyggebjerg, er adjunkt ved Center for Børnelitteratur og har skrevet bogen Den fantastiske fortælling i dansk børnelitteratur 1967-2003 (Roskilde Universitetsforlag, 2005)

Vi er i et ukendt land i en fjern fortid, hvor drengen Silas kommer drivende ned ad en flod i en primitiv båd. Sejladsen virker ganske fredelig, men inde ved flodbredden pønser hestehandleren Bartolin på at stjæle båden. Bartolin har ingen anelse om, hvilken styrke bådens næsten usynlige passager har. Skæbnens ironi er, at det bliver Silas, som narrer hestehandleren, og ikke omvendt. Mødet med drengen ender med at koste Bartolin en sort hoppe.

Silas er flygtet fra sin mor, fordi han ikke ville lade sig diktere af hendes ønsker for fremtiden. Sejladsen er starten på en dramatisk rejse, hvor han bl.a. redder børnene Maria og Ben Godik fra usle forhold. Silas har et særligt talent, nemlig evnen til at spille på en magisk fløjte, som kan gøre dyr og mennesker afsindige. Fløjten er hans fredelige våben mod de voksne, som slår og kommanderer med børn.

Tiltro til barnet

Historien viser en stærk tiltro til barnet. Silas er et håb i en verden, hvor børn bliver undertrykt. Han kan sætte sig op imod de voksne, selvom han næsten hele tiden er på flugt. Fortællingen har et symbolsk præg og vækker bibelske associationer. Båden med Silas minder om Moses, som kommer sejlede i en kurv i Det Gamle Testamente. Barnet opfattes som en kompetent læser, der formår at tolke bogens budskab: Børn er værdifulde mennesker med ansvarligheden i behold.

FAKTA

Værk:

Silas og den sorte hoppe, 1967

Kunstner:

Cecil Bødker (f. 1927)

En ny børnelitteratur

Silas og den sorte hoppe er Cecil Bødgers (f. 1927) debut som børnebogsforfatter. Forinden havde hun udgivet digte og noveller for voksne. Bogener skelsættende både i forfatterskabet og i dansk børnelitteratur. Den vandt Det Danske Akademis børnebogs konkurrence og opnåede en overvældende popularitet blandt læserne. I dag kan man købe alle Silasbøgerne (12 bind) i en flot indbundet udgave.

Silas og den sorte hoppe udkom samme år som Ole Lund Kirkegaards Lille Virgil og Benny Andersens Snøvsen og Eigil og Katten i sækken. Disse bøger viser en nyorientering af børnelitteraturen, hvor forfatteren taler med barnet i øjenhøjde og i et kunstnerisk udformet sprog.

VIDSTE DU

Cecil Bødger stiftede i 1999 "Silas Prisen", som bliver uddelt af Det Danske Akademi hvert andet år. Sammen med æren af at være en betydelig børnebogsforfatter følger en check på 100.000 kroner. Modtagere af Silas Prisen er indtil videre: Bjarne Reuter (2001), Peter Mouritzen (2003) og Bent Haller (2005).

Kilde: Det Danske Akademi.

HALFDANS ABC

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Tekst og illustrationer spiller kongenialt sammen i Halfdans ABC, der har tekst af Halfdan Rasmussen og illustrationer af Ib Spang Olsen. Bogen udkom i 1967 og er siden trykt i utallige oplag til tusindvis af danske børns store fornøjelse. Bogen er – som titlen fortæller – bygget op om alfabetet, og hvert bogstav i alfabetet har sit vers og en dertil hørende, men også selvstændigt fabulerende, illustration. Børns opmærksomhed fanges først af illustrationen, som får liv og virker kraftigt fantasistimulerende, når verset høres, for bogen er beregnet til og er blevet brugt til oplæsning for mindre børn.

Alfabetet begynder som bekendt med A, og det er Ane, der lægger ud med en kanon, der skydes af, men som ikke skydes af med krudt og kugler – det kommer først under bogstavet K – men med anemoner, forårsblomsten over alle. Blomsterne hvælver sig i Ib Spang Olsens streg ned over siderne og ud over vandet. Og barnet hører: “Ane lagde anemoner/i kanonen på Trekroner./ Ved det allerførste skud/sprang Anes anemoner ud!”

Og har man en gang hørt/læst/sagt verset om Ane, kanonen og anemonerne, så glemmer hverken børn eller voksne det. Bladrer læseren/barnet videre, oplever det et veritabelt forvekslingsdrama: “Bennys bukser brændte./Børge råbte, åh! Børge havde nemlig/Bennys bukser på.”

Verset er en rigtig gyser, men en munter én, en gyser, som børn, der for det meste har en robust smag, har elsket fra første færd. Mange af Halfdan Rasmussens vers er fulde af muntert vanvid og snurrige ordsammenstillinger og rummer samtidig en fin poetisk tone, der får yderligere dybde af Ib Spang Olsens illustrationer.

FRA ANE TIL ÅGE

Af Marianne Eskebæk Larsen, forskningsassistent ved Center for Børnelitteratur

Det er heldigvis de færreste børn, der når gennem barndommen uden at støde på Ane, Benny og Charlotte eller Freddy Fræk fra Fakse, Julemanden Julle og den gale kanonkonge Knold. Halfdans ABC (1967) er nemlig børnelitterær kanon og folkeeje på samme tid.

Billedbogen er en gennemgang af alfabetet fra A(ne) til Å(ge) og del af genren af skolebøger, som børn lærer at læse efter. Ordene skaber billeder, og billederne skaber ord i dette bizarre, dramatiske, mærkelige, poetiske, sjove og uhyggelige univers.

Ordleg og ”Halfdanske” streger

Halfdan Rasmussens nonsensvers er en leg med ord, men han overholder nøje, at versfødderne stemmer. Her er bogstavrim og enderim flettet sammen i rytmiske sætninger, hvilket gør versene lette at huske og gode at synge. Læseren møder grise med gåsehud og andre pudsige ordspil, som ”ved det allerførste skud, sprang Anes anemoner ud”. At læse bogen højt er lidt som at smage på ord, prøv selv! Så vil du opdage, at ordene ligger forskelligt i munden, og at sprog er lyd og ikke kun visuelle tegn på papiret.

FAKTA

Værk:
Halfdans ABC, 1967

Kunstner:
Halfdan Rasmussen (1915-2002) &
Ib Spang Olsen (f. 1921)

Ib Spang Olsen er eminent til at oversætte det "Halfdanske" til billedsprog. Han fastholder en realistisk og alligevel fantasifuld tone i sine illustrationer, der præcist indfanger versenes morskab og uhygge. Den skraverende og atmosfærefyldte streg skaber figurer, der er levende og aldrig entydige. Else-pelse-pølsesnak må nødvendigvis være en monstrøs dame, en opsvulmet pølse, hvis hænder og fødder er som små lukninger, der knap nok kan holde kødet inde.

Billedbogshistorie

Bogen demonstrerer, hvordan musik, billede og sprog hører tæt sammen, og skaber i øjenhøjde med barnet et humoristisk modsvar til datidens systemdigtning.

Halfdans ABC er blevet en klassiker, som enhver ABC siden hen er blevet sammenlignet med. Men selv kan bogen rent genrehistorisk ses i forlængelse af Claus Eskildsens rimede Ole Bole ABC (1927) med tegninger af Storm P. Halfdans ABC udkom samtidig med Flemming Quist Møllers debut, Cykelmyggen Egon, og 1967 regnes derfor for et vigtigt år i dansk billedbogshistorie.

VIDSTE DU

"Jeg skriver sjove digte, jeg skriver osse triste / de første læser andre folk / selv læser jeg de sidste", skrev Halfdan Rasmussen.

De fleste af os kender digteren fra hans børnerim og vrøvlevers, men Halfdan Rasmussen havde også en mere alvorlig side. Hele sit liv var han politisk og socialt engageret og debuterede under Anden Verdenkrig med digtsamlingen Soldat eller menneske, som tager udgangspunkt i 1930'ernes arbejdsløshed og de dramatiske oplevelser under besættelsen.

KAJ OG ANDREA

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Kaj og Andrea er et af Danmarks mest populære underholdningspar nogensinde. DR's tv-serie for børn med dukkerne Kaj og Andrea blev i første omgang sendt 1971-1976 og er siden genudsendt i flere omgange. Seriens styrke ligger blandt andet i den meget fine tegning af figurerne: Frøen Kaj er kendt som den drengede, bramfri og jazzelskende bulderbasse, hvis mandlige stolthed let bliver såret, med sammenknyttet frømund til følge. Papegøjen Andrea er den pæne, selvbevidste og feminine med hang til prinsessekroner og tylskørter. Hun ofrer gerne solsikkefrø og egne interesser for husfredens skyld og overbeviser Kaj om, at "... selv om der er forskel på os to, er vi gode venner kan du tro".

De to arketyper blev i 1970'erne bakket op af to meget flinke voksne, der var en slags forældresubstitut for de små seere: musikeren Povl Kjølner og skuespilleren Kjeld Nørgaard, der "bakkede snagvendt", legede sanglege med både frø og fugl og lavede forskellige crazy-komiske sketcher.

At serien gjorde et uudsletteligt indtryk på børn, kan ses af at Povl Kjølners sange midt i 1990'erne fik en tankevækkende kultrevival blandt de unge på 18-20 år, der uanset piercing og grønt hår nød at synge med på cykelsangen, på sangen om tiden, der er noget mærkeligt noget, foruden alle de andre kendinge fra serien.

Kaj og Andrea blev genoplivet med nye tv-afsnit i 1999 med hjælp fra skuespiller Christine Skou og musiker Ole Kibsgaard. Dukkernes popularitet er intakt blandt de mange nostalgiske voksne, og nye seere lader sig også i dag tryllebinde af den påståelige frø og den velmenende papegøje. Stjerner af Kaj og Andreas kaliber forgår ikke så let!

DE EVIGTUNGE TØJDYR

Af Lone Nyhuus, koreograf og tidligere danser

Vi kender dem alle sammen. Det turkisstribe, blank-fjerede og næbbede væsen Andrea og den vrantne, småjazzede og bredmundede frø, Kaj! Og vi kan næsten alle sammen synge med på et par strofer af deres sange. For eksempel Bakke snagvendt-sangen: "Hvis du siger missetand, bliver det til... tissemand". En tekstbid, som ofte ledsages af et fnis.

Bag en sofa

Gennem tv-skærmen gjorde hånddukkerne Kaj og Andrea deres entré i danskerens liv i foråret 1971. Udgangspunktet var en sofa, som dukkerne kunne stå på - og dukkeførerne gemme sig bag. Sangeren og musikeren Povl Kjølner og skuespilleren Kjeld Nørgaard var udset til at stå sammen med dukkerne. De var voksne og fornuftige; dem kunne ikke kun de barnlige dukker, men også børneseerne læne sig op ad.

Intet at blive bange for

Når der er konflikter - og det kommer der, specielt omkring Andrea, der er indbegrebet af en påståelig femårig - ligger løsningerne altid lige for. Universet er harmonisk, det samme er kameraføringen. Med rolige billeder følger vi Kaj og Andrea på deres vej hen imod at forstå de voksnes verden. Det kan være at lære at gå til købmanden. Eller at begribe noget så abstrakt som fænomenet tid: "I går var i morgen i dag..." gentager Andrea for eksempel spørgende. Papegøjen

FAKTA

Værk:

Kaj og Andrea, 1971 ff.1971,

Kunstner:

Danmarks Radio, Kjeld Nørgaard (f. 1938)

Hanne Willumsen (f. 1939) & Katrine Hauch-Fausbøll (f. 1945).

Musik: Jeppe Kaas (f. 1966) & Povl Kjølner (1937-1999)

får også snart fod på, hvorfor det er så godt at kunne rime. For så kan man bedre huske sangene! De sange, som udsendelserne er spækket med.

Lige så friske som i 1971

De genkendelige figurer har fascineret børn (og deres voksne) siden 1971, og sammen med én af ophavsmændene, Povl Kjøller, har de endda opnået kultstatus. Med egen hjemmeside, utallige genudgivelser af deres hits, en genindspilning i 1999 - denne gang med Ole Kibsgaard og Christine Skou som de voksne - må vi konstatere: Kaj og Andrea bliver man aldrig for gammel til. Og Kaj og Andrea holder sig friske. Lige så friske som dengang i 1971, hvor de præsenterede sig for første gang.

VIDSTE DU

Skumgummiet inden i Kaj og Andrea smuldrede midt i 90'erne, hvilket fik DR's kostumierer til at rive sig i håret. De originale dukker var nemlig - i bedste 70'er stil - syet af stofrester fra Hanne Willumsens børns tøj. Hver eneste farve, mønsteret og strukturen i stoffet, måtte genskabes helt ned til mindste detalje.

Andreas gennemtrængende stemme er også en slags kopi, for den stammer fra en kunde i Hanne Willumsens fars købmandsbutik..."Pænt goddag!"

Kilde: Katrine Hauch-Fausbøll/ DR.

GO' SØNDA' MORN'

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af *Kanonudvalget*

På et tidspunkt, hvor musik for børn enten var et ekko af bongotrommepædagogik, efterklange af Inge Aasted eller lyden af discountpop, kom Anne Linnet med albummet *Go' Søndag Morn'*, længe før hun spadserede sig til bestsellersucces ned ad Barndommens Gade.

Pladen er børnemusik, som ikke er forbudt for voksne, fordi sangene trækker på erindringen om en barndom, vi alle ville ønske, vi havde haft – uden at sangene af den grund bliver sentimentale eller virkelighedsfjerne. Det er mundret, melodisk og fuldt af sødme og skrevet på et smittende overskud. Anne Linnet havde lige opløst sit band, *Shit & Chanel*, havde tidligere på året udgivet den newyorkerinspirerede lp *You're Crazy*, havde samme år fået uropført partiturmusik ved NUMUS-festivalen i Århus og var ved at køre sit næste projekt, *Anne Linnet Band*, i stilling.

Alligevel, eller måske derfor, er *Go' Søndag Morn'* tilbagelænet, swingende musik, skrevet af en musikpædagog, men uden løftede pegefingre. Kun spilleglæde, midtvejs mellem Carole Kings singer-songwriter-tradition og Bernhard Christensen. Sange som 'Sigurd' (sunget af datteren Eva), 'Bedst som vi leger' og 'Humørsang' er for længst blevet del af børnehavernes stamrepertoire. Og det bidrager til nærheden, at pladen er indspillet af hende og hendes daværende mand og musikerkollega, Holger Laumann, hjemme på Tjørne Allé i Åbyhøj.

DEN STORE LILLE VERDEN

Af *Peter Elsnab og Jesper Nykjær Knudsen, hhv. musikskribent og musikjournalist*

"Bedst som vi leger her på vores vej / Så skal vi ind og spise hver for sig".

En følelse, alle børn kender til, og mon ikke de fleste andre kan huske den fra deres egen barndom? *Go' søndag morn'* er nemlig en børneplade, hvor voksne også kan være med. På et tidspunkt, da børnekultur ofte var præget af enten bongotrommepædagogik eller løftede pegefingre, lavede Anne Linnet et børnealbum, der gik en anden vej.

Rock i børnehøjde

Hun havde på det tidspunkt netop opløst sit rockband *Shit & Chanel* og var på vej til at danne *Anne Linnet Band*. *Go' søndag morn'* er dybest set rockmusik i børnehøjde, fyldt med mundrette omkvæd og veloplagede melodier. Anne Linnet har skrevet en række tekster, hvor børnene selv har rollen som fortællere, og her er ingen belærende voksne, der kommer til orde. I nummeret "Sigurd" er det endda datteren Eva, der synger for, og den er blot en af flere sange, der for længst er blevet fast repertoire i børnehaverne.

Det enkle omkvæd:

"Mor, jeg vil gerne have / du siger goddag / til min nye ven / han hedder Sigurd"
går rent ind med sin fortælling om spirende venskab.

Men det er måske også et nostalgisk drømmebillede for voksne, der kan tænke tilbage på en idyllisk barndom, de gerne ville have haft? Med duften af friskbagt chokoladecake i køkkenet?

FAKTA

Værk:

Go' Søndag Morn', 1980

Kunstner:

Anne Linnet (f. 1953)

Fuld af forundring

De tretten sange på Go' søndag morn' emmer af den nysgerrighed og forundring over verden, som barndommen er fyldt med. Hvordan ville det være at kunne flyve ligesom en fugl? Hvorfor kilder det i maven, når man kysser på munden? Og hvorfor bruger de voksne søndagen på at snue langt op ad formiddagen?

Go' søndag morn' sætter ord og toner på barndommen, uden at blive hverken sentimental eller skolemesteragtig. Verden er stor, når man selv er lille. Og den bliver såmænd ikke mindre med tiden. Heller ikke selvom man selv kan bestemme, hvornår man skal ind og spise.

VIDSTE DU

Anne Linnet har, i bogstaveligste forstand, været på spil i flere kanonværker. Hun sang i kvindebandet "Shit & Chanel", som er med i kanon for populærmusik. I samme kanon finder man Kai Normann Andersen, hvis sange Anne Linnet har indspillet en plade med. Også "Op lille Hans" fra børnekanonværket De små synger, har hun fortolket. Selv i kanon for billedkunst spøger den århusianske musiker: i 90'erne lavede hun nemlig musik til en opera om billedhuggeren Bertel Thorvaldsen.

GUMMI TARZAN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Selvom filmatiseringen af Ole Lund Kirkegaards populære børnebog fra 1975 var en bestillingsopgave for Søren Kragh-Jacobsen, skabte han og medforfatter Hans Hansen indbegrebet af en dansk børnefilm med Gummi Tarzan.

Historien om den otteårige Ivan Olsen, der får buksevand af bøllerne på skolen, synes at bogstaver opfører sig lidt for meget som myrer, og hvis far er dybt fascineret af Tarzan, er hvermandseje. Men Kragh-Jacobsen tillod sig at digte videre på den og udskiftede de mere magiske elementer (heksen) med mere jordnære (en kranfører) uden at miste kontakten til den fantasi, der er en stor del af børns verden. Filmen er et eventyr fortalt på en hverdagsrealistisk måde, i øjenhøjde med drengen og med så meget lune og veloplagte skuespilpræstationer, at de voksne gerne kigger med igen og igen.

Peter Schrøder er forrygende som den Tarzan-fikserede far, der i virkeligheden selv er ret gummiagtig, og Otto Brandenburg er uforglemmelig som verdens rareste kranfører med filmens skønne morale: "Der er altid noget, man er god til, man skal bare finde ud af, hvad det er". Kragh-Jacobsen havde allerede demonstreret sine evner for at arbejde med børn i debut'en *Vil du se min smukke navle?* (1978), men Gummi Tarzan er langt mere helstøbt og gav ham også international anerkendelse, bl.a. UNICEF-prisen ved filmfestivalen i Berlin.

EN GOD VEN

Af Christian Monggaard, filmskribent og anmelder på Dagbladet Information

"Der er altid noget, man er god til, det er bare om at finde ud af, hvad det er," siger kranføreren Ole til Gummi Tarzan, der lyder det borgerlige navn Ivan Olsen. Ivan er en lille, melankolsk og venneløs dreng, der ikke tror på sig selv eller på, at han nogensinde kan lære at cykle, læse, spille bold og spytte langspyt som de andre drenge.

Ivans far, ivrig fan af Tarzan, synes, at Ivan er en vatnisse og giver ham øgenavnet "Gummi Tarzan". I skolen giver de store, dumme drenge Ivan buksevand hver dag. Moren har alt for travlt med at gøre rent til at se, at Ivan er ked af det. Men så møder han optimisten Ole. Han er selv lidt af en Gummi Tarzan og bliver Ivans gode og loyale ven.

Tolerance og mobning

"Verdens bedste børnefilm" er Gummi Tarzan blevet kaldt. Det er da også svært at pege på en dansk børnefilm, der har haft større betydning for så mange generationer af biografgængere, og som i så høj grad har dannet skole for 1980'erne og 1990'ernes danske børnefilm.

Gummi Tarzan er en opbyggelig fortælling. Den tager de små og svages parti – uden at blive firkantet eller moraliserende, men med humor og indlevelse. Filmen handler om mobning og tolerance og er samtidig et drag over nakken til selvoptagede forældre, der ikke tager sig ordentligt af deres børn.

Magisk realisme

Med filmatiseringerne af Ole Lund Kirkegaards bøger - bl.a. Otto er et næsehorn og Gummi Tarzan - gjorde den såkaldte magiske realisme i 1980'erne sit indtog i dansk film. Historierne foregår i hverdagsmiljøer fulde af børn, anarki og dumme

FAKTA

Værk:

Gummi Tarzan, 1981

Instruktør:

Søren Kragh-Jacobsen (f. 1947)

Varighed:

89 min.

voksne. Indimellem sker der så noget usædvanligt, noget magisk, som giver virkeligheden et eventyrligt præg.

Kragh-Jacobsen har omarbejdet Kirkegaards oprindelige historie, så den er stærkere forankret i virkeligheden. Men den magiske realisme er intakt og kan på en spændende måde bruges til at kaste et uforudsigeligt skær over nogle af livets store spørgsmål.

VIDSTE DU

At arbejde som filmskuespiller er en hemmelig drøm for mange. Gummi Tarzan - alias Alex Svanbjerg - kedede sig dog bravt, når dagene på filmsettet blev for lange. Han blev lokket med gaver og smiger, men lige meget hjalp det. Til sidst måtte man hyre en stand-in, så når man i filmen ser Gummi Tarzan fra ryggen eller på lang afstand, er det faktisk ikke ham selv.

Kilde: Judith & Ulrich Breuning, Det Danske Filminstitut.

NØDDEKNÆKKEREN

UDVALGETS BEGRUNDELSE

Af Kanonudvalget

Dansk børneteater er rigt, varieret og på højt niveau. Det er svært at vælge en enkelt forestilling, men Steen Koerners hiphopnøddeknækker spænder vidt og blander tale, rap, musik og dans. Det er en klassiker i moderne form. Balletten Nøddeknækkeren med Pjotr Ilitj Tjajkovskijs musik havde premiere i Skt. Petersborg i 1892. Librettoen var skrevet over E.T.A Hoffmanns Nøddeknækkeren og Musekongen. Nøddeknækkeren er siden blevet juleballetten over alle og er selvskreven til en international balletkanonliste. Den Kongelige Ballet har danset to udgaver af Nøddeknækkeren, nemlig i 1971 (Flemming Flindt) og 2001 (Alexei Ratmansky og Mikael Melbye). Steen Koerners opsætning er nytænkning med rod i traditionen, hvad angår handlingen såvel som det tekniske dansesprog. Ungdommens hiphopdans ryger op på scenen hos Steen Koerner, som dog har bevaret den klassiske balletteknik hos den skønne ballerina, der kan tæmme monsterhæren, som er ude på at røve Klara, æde hendes hjerte og mutere hende til et medlem af den hjernetomme monsterfamilie.

Den sødladde, traditionelle Nøddeknækker bliver hos Steen Koerner og co. en uhøjtidlig moralitet om det godes kamp mod det onde. Der er alvorlige sager på spil i denne forestilling, men det serveres med en vidunderlig humor både i rapperen Clemens' tekster, i den melodisk bankende musik og i de ækvilibristiske dansenumre, hvor gadens hiphopdans begejstrer et ungt publikum fra 7 til 20 år. Og i øvrigt også betager voksne tilskuere. Nøddeknækkeren er allerede blevet en juleklassiker, der kunne genses både i 2004 og 2005.

EN HVIRVLENDE, SNURRENDE NØDDEKNÆKKER

Af Lone Nyhuus, koreograf og tidligere danser

På sine skarpe tåspidser snurrer en ballerina rundt. Breakdanseren derimod, han snurrer rundt på sit hoved. Andre af danserne på scenen er mestre i electric boogie; de bevæger ben og arme i ryk og glider med næsten usynlige skridt hen over gulvet, mens "elektriciteten" snurrer gennem deres kroppe. Og musikken er fuld af strofer af Tjajkovskis originalpartitur til den russiske storballet Nøddeknækkeren, Safri Duos dunkende rytmer og Thomas Koppels melodiske flader. Den, bruser ud over salen og suger os med sig &

...ind i historien om Klara, der står på den hårfine grænse til voksenlivet, og som skal gennem så meget ondt, før hun møder sin elskede prins. Før hun kan se sine seksuelle drifter i øjnene. Før hun kan blive en voksen kvinde. Musekongens verden Eventyret er fortalt før.

Den oprindelige historie skrev Tyskeren E.T.A. Hoffmann i 1819. 73 år efter skrev russiske Tjajkovskij musik til Hoffmanns fortælling om Klara, der får en magisk nøddeknækker. Den gør legetøjet levende for en nat og forsøger at trække lille Klara ind i en verden, der regeres af en ond musekonge - som for øvrigt ligner hendes far rigtigt meget.

Hele verdens dans Frem til 2003 har alle opførelserne været holdt i ballettens stramme trinsprog. Men i hiphopkoreografen Steen Koerners udgave har hele verdens gadedanse gjort deres indtog på scenen.

Brasiliansk capoeira, amerikansk breakdance og hamrende dygtigt udført hiphop kæmper om vores opmærksomhed. Sammen med Clemens' mundrette tekster er de med til at hvirvle og snurre os ind i det 21. århundredes version af Nøddeknækkeren. Men man kan stadig se, at det er en opdateret udgave af en stor rus-

FAKTA

Værk:
Nøddeknækkeren, 2003

Iscenesættelse og koreografi:
Steen Koerner (f. 1968)

sisk ballet. For i midten af det hele står nu - som dengang - den magiske ballerina. Og det er hende, som til sidst redder det hele.

VIDSTE DU

Som teenager fik Steen Koerner øjne og ører op for hiphop, som i begyndelsen af 80'erne var noget helt nyt. Han gik senere under navnet "Boogie Steen", da han optrådte professionelt med breakdancegruppen "Out of Control". Inden den store succes med Nøddeknækkeren koreograferede Steen Koerner bl.a. Dracula på Det Kongelige Teater.

Kilde: Rapsport.dk.